

TEREZIŇSKĚ LISTY

SBORNÍK
PAMÁTNÍKU
TEREZÍN

31

2003

Z nových akvizic:

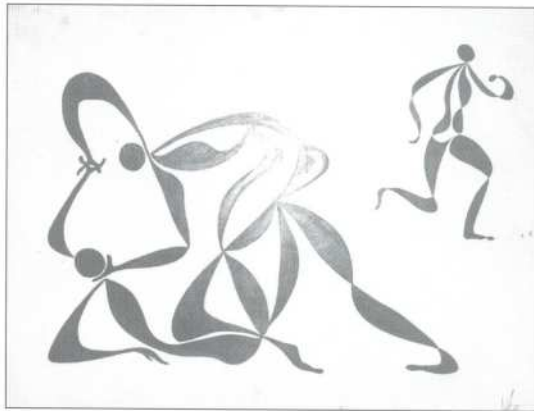
JIRÍ SMETANA

(1923–1995)

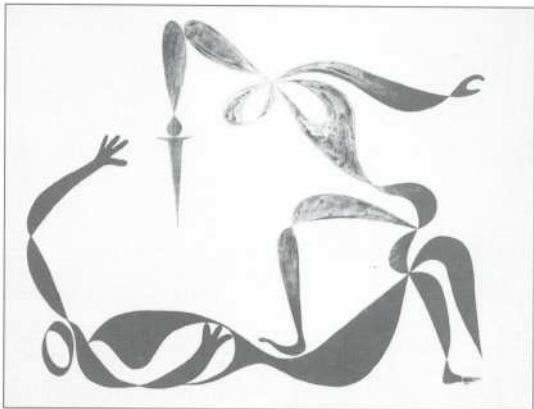
Jarní výstava v roce 2002 přivedla zpět do Terezína umělce, jenž je s místem spjat hned dvakrát. Všestranný výtvarník se v Terezíně narodil a už v necelých dvaceti letech se nedobrovolně vrací. Pro účast v domácím odboji ho nacisté v roce 1942 uvěznili v terezínské Malé pevnosti. I když ho později propustili, dochované zápisky svědčí o nemožnosti zapomenout na válečné prožitky, které vyučený typograf sublimoval ve své poválečné autodidaktické tvorbě. Začal s realistickou malbou v okruhu litoměřických krajinářů a portrétistů, mezi nimiž nacházíme mj. i Přemysla Straku, jehož malířské dílo se k terezínským variacím také stále vrací. Společně v roce 1951 založili výtvarnou skupinu, ale krátce nato Jiří Smetana z Litoměřic odchází. V keramické dílně malíře Jaroslava Doubravského v Ústí nad Labem začíná autorovo složité hledání poddajnějšího materiálu k tvoření. V 60. letech zkouší keramiku, kresbu i grafickou typografii, ale v 70. letech se již plně obrací k plastice, studuje u sochaře Václava Schwarze. V abstraktních plastikách plných objemů a oblých hlazených tvarů stále znovu ohledává kvalitu dřeva, umělého kamene, sádry i kovu. Materiály pracně leště-

Jiří Smetana: Terežín

Jiří Smetana: Zápas II

Jiří Smetana: Zápas I

TEREZIŇSKĚ LISTY 31

SBORNÍK
PAMÁTNÍKU
TEREZÍN

© Památník Tereziín, 2003
ISBN 80-85433-87-7

OBSAH

Expozice České republiky ve Státním muzeu
Auschwitz-Birkenau v Osvětimi

Vojtěch Blodig

(7)

Ještě jednou Jiří Weil (O jeho životě a díle)

Jan Hrubeš, Miroslav Kryl

(18)

O životě a smrti Evžena Šterna

Alena Hájková

(41)

Zrádce a denunciant Augustin Přeučil (dokončení)

Václav Krůta

(52)

Deník Pavla Weinera

Tomáš Fedorovič

(63)

Medailonky vězňů

Ilona Smékalová, Eva Beerová-Pytelová, Miroslav Kubík, Martin Glas

(89)

Vzdělávací činnost

Jan Munk, Ludmila Chládková, Naďa Štulcová

(135)

Zprávy a recenze

(155)

Chronologie

(159)

Bibliografie

(165)

EXPOZICE ČESKÉ REPUBLIKY VE STÁTNÍM MUZEU AUSCHWITZ-BIRKENAU V OSVĚTIMI

Vojtěch Blodig

Na počátku devadesátých let byla zrušena československá expozice v bývalém bloku 16 koncentračního tábora Osvětim I. Důvodem byla její poplatnost předlistopadovému režimu. Předpokládalo se, že v dohledné době vznikne expozice nová, objektivně informující o historických skutečnostech. Započaly i předběžné konzultace o budoucí podobě této expozice, přičemž funkci jejího gestora prozatímně převzalo historické oddělení Národního muzea v Praze. Zanedlouho se však přípravné práce zastavily. Hlavní příčinou bylo rozdělení Československa, které mimo jiné nastolilo i otázku budoucí delimitace doposud společných zařízení v zahraničí, k nimž patřila i bývalá československá expozice v Osvětimi. Mimoto v devadesátých letech probíhaly diskuze o celkové koncepci budoucí výstavní činnosti Státního muzea Auschwitz-Birkenau v Osvětimi a v tomto rámci i o budoucnosti národních expozic jednotlivých zemí v areálu bývalého osvětimského koncentračního tábora. Tento stav přetrvával po mnoho let a především mezi bývalými osvětimskými vězni v České republice vyvolával značné roztrpčení.

Impulzem pro nalezení dlouho odkládaného řešení celé situace se stalo definitivní rozhodnutí o tom, že národní expozice budou mít i nadále své místo v osvětimském pietním a muzejním areálu. Na jeho základě se podařilo organizaci bývalých osvětimských vězňů z českých zemí vyvolat jednání, vedoucí posléze k zahájení konkrétních kroků českých státních orgánů, jež směřovaly ke zřízení expozice České republiky v Osvětimi. Ta měla být umístěna společně s expozicí Slovenské republiky v prostorách dřívější expozice československé. Jejich vybudováním byl za českou stranu pověřen Památník Terezín, za slovenskou Muzeum Slovenského národního povstání v Banské Bystrici.

Po předběžných dvoustranných konzultacích se v říjnu roku 2000 ve Státním muzeu Auschwitz-Birkenau v Osvětimi uskutečnilo trojstranné jednání vedení hostitelské instituce se zástupci ministerstev kultury České republiky a Slovenské republiky, jakož i s představiteli vedení Muzea SNP v Banské Bystrici a Památníku Terezín. Jeho výsledkem se stalo uzavření trojstranné dohody o zřízení expozic obou nástupnických států bývalého Československa v bloku 16, vymezení prostor pro obě expozice a stanovení termínů pro realizaci. Bylo dohodnuto, že všechny zúčastněné strany vyvinou maximální úsilí k dodržení předběžného termínu otevření národních expozic, který byl stanoven na jaro roku 2002.

Tvůrci české expozice v Osvětimi si vytknuli za cíl ukázat mechanismus deportací z bývalého Protektorátu Čechy a Morava do Osvětimi na pozadí tehdejší situace v zemi, především pak v kontextu okupační politiky nacistického Německa.

Vlastní historicko-dokumentární expozice je situována v I. patře budovy, zatímco část přízemí budovy náležející k expozici České republiky byla upravena jako prostor, který má především navozovat důstojnou atmosféru a připravovat návštěvníky na shlédnutí historicko-dokumentární části expozice. Využíván je rovněž k pořádání vzpomínkových aktů. V této části expozice byla zachována plastická stěna s názvem „Noc a den“ autorek Děvany Mírové, Marie Rychlíkové a Lydie Hladíkové, která byla vybudována pro předchozí československou expozici, avšak její umělecká hodnota se ukázala být nezávislou na čase. Charakter tohoto prostoru dotváří dále z výtvarného hlediska plastika „Trnová koruna“ od Pavla Krbálka, jakož i reprodukce kresby „Transport“, již během svého věznění v terezínském ghettu vytvořila Charlotta Burešová. Dominantním obsahovým prvkem tohoto prostoru je seznam transportů, které vězně z českých zemí přivázely do Osvětimi. Umístěn je na celé ploše stěny vpravo od vstupu do přízemní části expozice a zahrnuje všechny transporty z českých zemí, v nichž bylo deportováno více než deset osob. Na levé straně stěny u vstupu do přízemního prostoru s uvedeným seznamem výtvarně i obsahově koresponduje velká mapa, na níž jsou vyznačeny hlavní koncentrační a vyhlazovací tábory, do nichž byli deportováni vězni z českých zemí. Úvodní texty, které jsou stejně jako všechny ostatní texty v expozici provedeny ve třech jazycích – češtině, polštině a angličtině, se nacházejí na protější stěně mezi okny a přinášejí nejen základní fakta o osudu vězňů z českých zemí v Osvětimi.

Jak již bylo uvedeno, slouží tato část expozice i k pořádání vzpomínkových aktů. Proto vznikl u schodiště, spojujícího vstupní část s historicko-dokumentární částí expozice v prvním patře, prostor pro kladení květin a menší pietní shromáždění.

Také při výtvarném ztvárnění historicko-dokumentární části expozice v prvním patře bylo využito již stávající reliéfní cihlové stěny „Lidická zeď“ autorů Alfreda Fuchse a Vendelína Zdrúbeckého. Ta je zčásti vybudována z cihel pocházejících z komínů, které stály v barácích koncentračního tábora Osvětim II. Před ní je umístěna kopie plastiky „Úzkost“ Otto Gutfreunda. Výtvarný ráz prvního patra dále dotváří plastika Marie Uchytlové „Malý vězeň“ a dále plastika „Matka s mrtvým dítětem“ od Marie Durasové.

Po obsahové stránce úvod historicko-dokumentární expozice nejprve připomíná skutečnost, že rozbití Československa bylo jedním z základních předpokladů pro realizaci Hitlerových plánů na ovládnutí Evropy a od mnichovské konference vedla přímá cesta k okupaci zbytku okleštěného Československa. Zdůrazněna je skutečnost, že jako záminka posloužilo zmezinárodnění problému německé menšiny žijící v pohraničí českých zemí. Teror proti politickým protivníkům, jakož i všem Čechům a Židům, který byl v pohraničních územích českých zemí rozpoután vzápětí po jejich odtržení Hitlerovým Německem, předznamenal charakter politiky okupantů uplatňované zanedlouho i ve zbytku českých zemí po jejich obsazení německou armádou 15. března 1939. Poté je charakterizován Protektorát Čechy a Morava, který měl navenek vyvolávat zdá-

Vstupní část expozice v přízemí budovy.

Mapa koncentračních a vyhlazovacích táborů ve vstupní části.

Reliéfní stěna „Noc a den“ ve vstupní části.

ní autonomie. Ve skutečnosti se však veškerá moc na jeho území soustředila v rukou okupantů, kteří vytvořili vlastní systém politických, správních, soudních a policejních orgánů a institucí. Nastíněn je také konečný cíl nacistické politiky, jímž se měla stát „germanizace prostoru a lidí“.

Navazující část je věnována charakteristice represivního systému, budovaného od prvních dnů okupace, jehož hlavní složku představovalo gestapo se sítí venkovních služeben a řídicími úřadovny v Praze a Brně. Návštěvník zde nalezne i informace o hlavních represivních zařízeních na území protektorátu, především o věznicích v Praze-Pankráci, Terezíně a Brně.

Zápas mezi okupační mocí a většinou českého obyvatelstva měl mnoho podob. Další tematická část proto nejprve zachycuje první akty odporu proti okupaci, zejména události spojené s výročím vzniku samostatného Československa 28. října 1939 a s manifestačním pohřbem studenta Jana Opletala dne 15. listopadu 1939. Poté jsou charakterizovány hlavní organizace odbojového hnutí, které na jeho demokratickém křídle představovalo Politické ústředí vytvořené politiky a publicisty, kteří se hlásili k ideálům demokracie předmnichovského Československa, odbojová organizace příslušníků tělovýchovné jednoty Sokol, organizace důstojníků a vojáků bývalé československé armády Obrana národa a Petiční výbor „Věrní zůstaneme“ reprezentující především demokratické kruhy inteligence. Sledován je i další vývoj tohoto směru odbojového hnutí po zásazích okupantů a snahy o obnovování a koordinaci činnosti odbojových organizací. Zastoupen je i odboj komunistický, v jehož čele se postupně vystřídal čtyři ilegální ústřední vedení. Charakterizována je i zahraničně politická orientace obou základních křídel organizovaného odbojového hnutí, které v případě demokratických organizací spolupracovalo s československou exilovou vládou v Londýně, zatímco komunisté se důsledně podřizovali pokynům zahraničního vedení Komunistické strany Československa v Moskvě.

Hlavní vlny represivních opatření okupační moci, jejichž základní metodu představovalo masové zatýkání, jsou obsahem další části. Připomenuty jsou nejprve akce Gitter I a Albrecht I, jakož i represálie proti českým vysokoškolákům, které vyústily v popravu devíti studentských funkcionářů a deportace 1200 studentů do koncentračního tábora. Nejvíce místa je věnováno úloze Reinharda Heydricha, který vzápětí po svém nástupu do úřadu vyhlásil stanné právo ve velké části protektorátu, jakož i odvetným opatřením okupantů po atentátu na samotného Heydricha v průběhu druhého stanného práva. Osvětlen je však i charakter tzv. reálné politiky K. H. Franka, který po Heydrichově smrti do svých rukou soustředil rozhodující moc v protektorátu a bezohledně používal institutu tzv. Sonderbehandlungu, umožňujícího konání poprav bez soudního rozsudku, a dalších metod, jako byly rychlé soudy a veřejné popravy, zejména na územích, kde operovaly partyzánské skupiny.

Další část expozice přibližuje deportace do koncentračních táborů jako jednu z hlavních metod potlačování odporu v protektorátu. Uvádí tábory, do nichž byli vězni z českých zemí deportováni a mezi něž se od poloviny roku 1941 zařa-

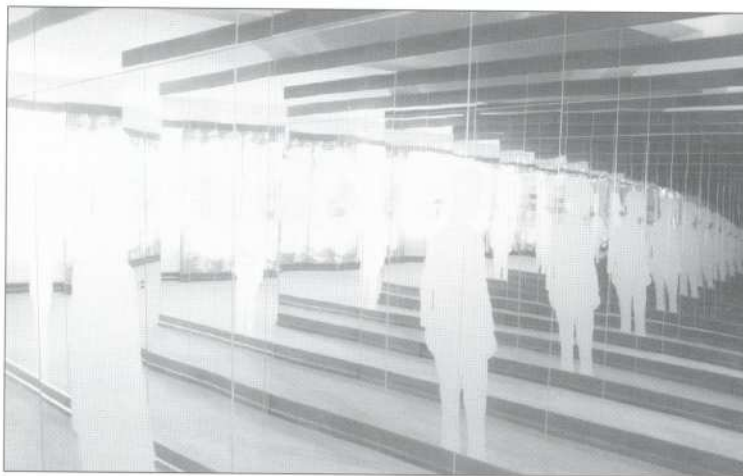
Pohled od schodiště do úvodní části historicko-dokumentární expozice.

Reliéfní stěna „Lidická zed“ s plastikou Otto Gutfreunda „Úzkost“ v popředí.

Pohled do části expozice věnované „konečnému řešení židovské otázky“.

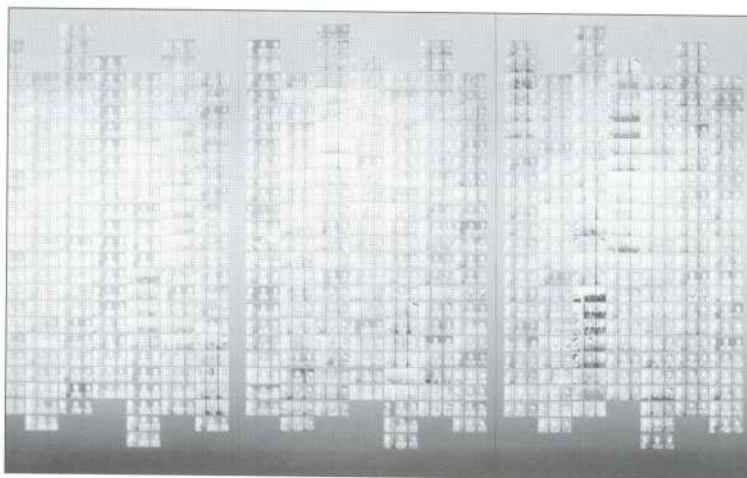
Motiv neznámého vězně v zrcadlovém segmentu expozice.

díl i tábor v Osvětimi. Připomenuty jsou největší transporty a také reakce obyvatelstva v protektorátu na šířící se zprávy o vysoké úmrtnosti vězňů z českých zemí v Osvětimi, které si vyžádaly snížení jejich počtu v tomto táboře. Zdůrazněna je skutečnost, že na osudu vězňů z českých zemí se nic podstatného nezměnilo. Například byli ve větší míře deportováni do jiných koncentračních táborů a většina z těch, kteří v Osvětimi ještě zůstali naživu, byla přesunuta do Buchenwaldu (v případě mužů) a Ravensbrücku (v případě žen).

V tematickém bloku, umístěném na dvou polokruhových plochách v prvé polovině tohoto výstavního prostoru, jsou představeny hlavní skupiny politických vězňů, deportovaných z českých zemí do Osvětimi. Vedle příslušníků velkých odbojových organizací zmíněných výše zde nalezneme například příbuzné pracovníků zahraničního odboje, ale např. i studenty roudnických středních škol, duchovní osoby, svědky Jehovovy a další, včetně osob perzekvovaných za projevy individuálního odporu proti okupantům. Tyto skupiny jsou charakterizovány v úvodních textech a poté přiblíženy medailony jednotlivých osob, které obsahují jejich základní biografická data a důvody vedoucí k jejich zatčení. Všechny osoby, které jsou v expozici tímto způsobem prezentovány, zahynuly na následky věznění v Osvětimi, nebo po deportaci do ostatních koncentračních táborů, případně na pochodech smrti.

Dva samostatné výstavní panely byly vyhrazeny pro dokumentování cesty jednoho z vězňů – Vladimíra Zedníka – od jeho zatčení až po smrt v Osvětimi a vyřízení formalit týkajících se předání jeho osobních věcí pozůstalé manželce. Na příkladu tohoto vězně je tak přiblíženo fungování represivního systému, včetně nezbytné administrativy.

Další část se pak zabývá úmrtností vězňů a způsoby komunikace táborového

Stěna s více než dvěma tisíci fotografií vězňů z českých zemí.

velení s pozůstalými, přesuny vězňů z Osvětimi do jiných koncentračních táborů a řídkými případy propouštění vězňů.

Značné místo je v expozici věnováno deportacím židovských vězňů z českých zemí do Osvětimi i tomu, co těmto deportacím předcházelo. Je to dáno především tím, že Židé tvořili zdaleka největší skupinu ze všech vězňů. První část věnovaná této problematice přibližuje přípravy a průběh „konečného řešení židovské otázky“ na území protektorátu. Ukazuje, jak byla urychleně zaváděna protižidovská opatření obdobná normám již platným v říši (Německo, Rakousko). Také na území protektorátu docházelo k postupnému vyřazování Židů z veřejného života, jejich ožebračování a oddělování od ostatního obyvatelstva. Izolace Židů v „ghettu bez hradeb“ předcházela jejich uvěznění ve skutečných ghettech a koncentračních táborech, které byly poslední zastávkou na cestě obětí „konečného řešení“ na smrt.

Také v této části expozice je zdůrazněna úloha R. Heydricha, který po nástupu do funkce zastupujícího říšského protektora na podzim 1941 urychlil tempo příprav na „očistění“ protektorátu od Židů a rozhodl o zřízení ghetta – sběrného a průchozího tábora pro židovské vězně – v Terezíně. Objasněny jsou hlavní funkce tohoto ghetta, které mělo být tranzitním místem, místem decimování vězňů, ale i jedním z nástrojů nacistické propagandy. Posledně jmenovaná funkce byla hlavním důvodem pro rozhodnutí o tom, že Terezín bude sloužit rovněž jako tzv. ghetto pro staré, do nějž pak začaly přijíždět transporty nejen z protektorátu, ale také z říše a dalších zemí ovládaných Hitlerovým Německem.

Následující tři tematické celky expozice jsou věnovány deportacím z terezínského ghetta do Osvětimi. První zachycuje období od října 1942, kdy odjel prv-

ní z transportů s tímto cílem, do února 1943, kdy byly transporty z propagandistických důvodů na několik měsíců zastaveny. Následuje období vymezené existencí tzv. rodinného tábora terezínských vězňů v Osvětimi. Do něj směřovaly transporty z Terezína od září 1943 do května 1944. V této souvislosti je vysvětlena role tohoto úseku osvětimského táborového komplexu v zastíracích akcích SS, které měly zamlžit pravdu o „konečném řešení“. Součástí výkladu jsou i informace o největší hromadné vraždě občanů bývalého Československa za celé období druhé světové války v noci 8. března 1944 a o tragickém konci rodinného tábora v červenci téhož roku, když velení SS dospělo k závěru, že tento tábor již nelze pro nacistickou propagandu využít. Poslední celek tohoto bloku pak zachycuje poslední a největší vlnu transportů z terezínského ghetta, označovaných dnes jako likvidační. Ty do Osvětimi odjízďely od 28. září do 28. října 1944 ve snaze ještě maximálně využít smrtící kapacity zdejších plynových komor a krematorií dříve, než jejich provoz zastaví přibližující se fronta.

Uvedené tři celky jsou doplněny medailony některých židovských vězňů z českých zemí v Osvětimi, především účastníků odbojového hnutí, známých umělců, pedagogů a dalších osobností.

Z terezínského ghetta bylo do Osvětimi deportováno také 4518 dětí ve věku do patnácti let, z nichž se konce války dožilo jen 245. U většiny z nich známe jenom jejich jména, data narození a smrti. Po některých však zůstaly jejich fotografie a také kresby, vesměs zachycující krásnou dobu života na svobodě a pohádek. Výběr z těchto fotografií a kreseb nejmladších obětí tvoří další, navazující část expozice.

Na dvou polokruhových plochách situovaných uprostřed druhé poloviny tohoto výstavního prostoru jsou umístěny dvě tematické části, jež se vzájemně prolínají a přibližují každodenní život vězňů z českých zemí v Osvětimi. Jednou z nich je výběr z unikátního souboru kreseb bývalého vězně terezínského ghetta Alfreda Kantora, který své zážitky z Osvětimi zachytil na jednoduchých kresbách mimořádné dokumentární hodnoty. Druhou představují vzpomínky českých, židovských a romských vězňů z českých zemí, rozdělené do několika tematických celků: pracovní nasazení, nemoci a umírání, život žen v táboře, život dětí v táboře, lékařské pokusy na dospělých a dětech, kultura za ostatným drátem a formy solidarity a odporu.

Protože řada židovských vězňů byla vybrána k pracovnímu nasazení a měla pomáhat nahradit nedostatek pracovních sil v německém válečném hospodářství, pojednává o této problematice další část expozice. Ukazuje využití těchto vězňů v rámci komplexu Osvětim III, ale rovněž v řadě dalších koncentračních táborů a jejich poboček.

Dominantní prvek nejen závěrečných tematických částí, ale i celé druhé poloviny historicko-dokumentární expozice představuje příčná stěna, jež je pokryta více než dvěma tisíci vězeňských fotografií osob, deportovaných do Osvětimi z českých zemí.

Osvětim byla rovněž místem, kde byla vyvražděna většina původní romské

Část expozice s kresbami Alfreda Kantora a výňatky ze vzpomínek vězňů.

Pohled do části expozice věnované perzekuci Romů.

Bývalý blok 16 koncentračního tábora Osvětim I.

Pohled na účastníky slavnostní vernisáže 8. května 2002.

populace českých zemí. Proto jsou následující části expozice věnovány perzekuci a genocidě Romů. První z nich se zabývá perzekucí Romů v českých zemích před zahájením deportací do Osvětimi. Ukazuje, že i v této otázce okupační úřady v protektorátu záhy zavedly obdobná protiromská opatření, jako existovala v říši. Podobně jako v případě „židovské otázky“ bylo i v případě „cikánské otázky“ vystupňování těchto opatření spojeno s příchodem Reinharda Heydricha do funkce zastupujícího říšského protektora v Čechách a na Moravě. Romové mohli být na základě nových nařízení internováni jako tzv. asociálové. Zdůrazněn je význam výnosu o „potírání cikánského zlořádu“, na jehož základě byla prováděna evidence „cikánů a cikánských míšenců“. Ta se stala základem pro soustřeďování cikánského obyvatelstva nejprve v kárných pracovních táborech, později přeměněných nejprve na sběrné a poté na cikánské tábory, jež byly umístěny v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu. Dokumentováno je katastrofální přelidnění táborů, v nichž těžké ubytovací, stravovací a hygienické podmínky vedly k vysoké nemocnosti a úmrtnosti vězňů. Ti, kteří přežili, byli většinou deportováni do Osvětimi.

Jak dokládá následující část expozice, odjížděli Romové z českých zemí do Osvětimi nejprve s transporty tzv. asociálů. Čistě romské transporty odjely s tímto označením do Osvětimi z obou cikánských táborů v prosinci 1942. V tomtéž měsíci vydal říšský vůdce SS Himmler nařízení o deportacích dosud na svobodě žijících Romů z říše a protektorátu do koncentračního tábora Osvětim II - Březinka. Transporty vypravované na jeho základě pak do Osvětimi odjížděly až do února 1944.

Další část expozice se zabývá osudem Romů z českých zemí v cikánském tá-

boře, který vznikl v části tábora Osvětim II. Jeho součástí je i připomenutí pokusů, které smutně proslulý lékař SS dr. Mengele prováděl především na romských dětech.

Součástí tohoto bloku tematických částí expozice jsou medailony dvou romských vězňů z Osvětimi.

Předposlední tematická část expozice je věnována útěkům, které byly projevem odporu vězňů a zároveň – s výjimkou nepočetných případů propuštění – jedinou možností úniku před neustálou hrozbou smrti. Jak dokazuje použitá dokumentace, bylo riziko obrovské a většina úteků skončila tragicky. Přesto se o něj pokoušeli další a další vězni. Některým z nich se dokonce podařilo předat do světa zprávy o fungování osvětimské „továrny na smrt“.

Závěrečný tematický celek je věnován evakuačním transportům a pochodům smrti, které přivedly osvětimské vězně na území českých zemí. Připomíná nesmírné útrapy a smrt mnoha z nich v posledních dnech války. Velký snímek bojovníků pražského povstání v květnu 1945, nad jejichž hlavami je na transparentu napsáno i jméno Osvětimí, celou expozici symbolicky uzavírá. V jeho těsném sousedství je jako varování pro příslušníky dnešních i budoucích generací umístěna báseň „My mrtví žalujeme“, kterou neznámá autorka napsala těsně před tím, než byla spolu s téměř čtyřmi tisíci dalších židovských vězňů z českých zemí zavražděna v plynové komoře v Osvětimi II - Březince.

JEŠTĚ JEDNOU JIŘÍ WEIL (O jeho životě a díle)

Jan Hrubeš, Miroslav Kryl

V naší stati chceme navázat na článek o významném spisovateli, který uveřejnil Jan Podlešák v Terežínských listech č. 27/1999 pod názvem „Stříbrnou polnicí zpívejte píseň svobody“. Rádi bychom zde představili výsledky výzkumu, který jsme uskutečnili na základě grantového úkolu, dotovaného fondem rozvoje vysokých škol Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky (evidenční číslo G 5 0701/2001).

Jan Hrubeš byl tehdy studentem Pedagogické fakulty J. E. Purkyně v Ústí nad Labem; v současné době studuje politologii na Fakultě sociálních věd Karlovy univerzity.

Jméno žurnalisty, intelektuála a především spisovatele Jiřího Weila mělo být navždy zapomenuto. Nositel tohoto jména zažil během svého života mnoho strastí a ponížení. Život a dílo Jiřího Weila nám i dnes připomíná nelehké období první poloviny dvacátého století a let následujících.

Jiří Weil se narodil 6. srpna 1900 v malé vesničce Praskolesy nedaleko Hořovic. Pocházel z málopočetné živnostenské rodiny, která se živila výrobou obrazových rámců. Avšak rodina se postupně dostávala do finanční krize a byla nucena k přestěhování do Prahy. Tam Weil začal svá středoškolská studia. Napjaté období, kdy se Weilova rodina nacházela ve finanční krizi, Weil charakterizuje ve své knize „Vzpomínky na Julia Fučíka“.

„Byly doby, kdy ospalý klid přesycení ležel na předmětech hojnosti, kdy se pulty prohýbaly pod nátlakem dobrot, před krámy ležely nakupeny olejovky a knihy se prodávaly v koších. Avšak lidé chodili hladoví kolem krámů a koruna byla velkým obnosem, světla neonových reklam protínala v barevných pruzích chodníky, ze kterých číhala nouze z očí lidí.“⁽¹⁾

Od roku 1911 studoval na reálném gymnáziu v Praze v Křemencově ulici, roku 1916 však toto gymnázium opustil a přestoupil na gymnázium v Truhlářské ulici, kde roku 1919 úspěšně složil maturitní zkoušku. Už v době svých středoškolských studií se Weil začal aktivně zúčastňovat společenského, a tedy i politického života, přičemž se projevovala jeho levicová orientace. Na jeho aktivitě měla svůj podíl též uvedená gymnázia, která měla pověst kulturně a politicky aktivních škol.

Mladý Weil se postupně začal angažovat například členstvím v kroužcích demokratické levice, zajímavé je také jeho žurnalistické působení v Rudém právu, kam zasílal své příspěvky. Jako vysokoškolský student spoluzakládal kroužek komunistické mládeže. Svá vysokoškolská léta věnoval studiu slovanské filologie a srovnávacích dějin literatury na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Weil se stal oblíbeným studentem F. X. Šaldy, se kterým se později také spřátelil.

Už během studií ho komunistická strana delegovala jako překladatele na tehdy novou sovětskou misi v Praze, umístěnou ve známé vile Tereze; tam pracoval v letech 1922–1923 jako tiskový atašé. Po konfliktu s A. Arosivem ze sovětského zastoupení odešel. Poté Weil pracoval se svým neméně slavným přítelem Juliem Fučíkem v redakci časopisu Tvorba: od roku 1932 vystupoval dokonce jako jeho majitel.²⁾

Ve dvaadvaceti letech Weil poprvé navštívil Sovětský svaz, kde se seznámil s ruskou avantgardní tvorbou a mohl tak jako první československý autor zprostředkovat literární i kulturní spojení mezi sovětskou a československou revoluční avantgardou. Během studia získal znamenité vědomosti z oblastí ruské literatury, které umožnila i jeho vynikající znalost ruštiny. Studia zakončil disertační prací s názvem „Gogol a anglický román v 18. století“.

Svou překladatelskou činností Weil velkou měrou přispěl k oživení zájmu o sovětskou kulturu v tehdejší Československu. Roku 1924 vydal na svou dobu zcela ojedinělý přehled současné sovětské literatury s názvem „Ruská revoluční literatura“. Tato jeho práce zpřístupnila díla ruské průkopnické literatury nejen československým čtenářům, ale bezpochyby se také stala zdrojem inspirace pro ty spisovatele, kteří byli levicově nebo přímo revolučně či komunisticky orientováni. Petr Nový v předmluvě k románu „Moskva – hranice“³⁾ přináší zajímavé svědectví formou citace z knihy Vítězslava Nezvala o tom, co vydání tohoto Weilova díla pro tehdejší československou kulturní sféru znamenalo.

„Mezi lidmi, se kterými jsem se tehdy stýkal, chodíval také Jiří Weil, jenž jako jediný z nás uměl rusky a překládal nám první Majakovského verše. Ukazoval nám různé sovětské avantgardní revue, které později, když je dostal Teige, měly velký vliv na úpravu našich avantgardních časopisů.“⁴⁾

Weil navštívil SSSR celkem pětkrát, nejdéle tam však působil v letech 1933–1935 jako literární redaktor a překladatel. Podle vzpomínkového rukopisu Jaroslavy Vondráčkové tam odešel, protože po výpovědi z místa redaktora v nakladatelství Borecký zůstal v době krize bez zaměstnání. Podle autorky mu cesta byla nabídnuta (nepochybně stranickým vedením v Praze), ale odjet se mu nechtělo; snad ve zlé předtuše...⁵⁾ Jeho úkolem se staly především překlady marxistické literatury, včetně Leninových a Stalinových spisů. Pracoval v Nikitské ulici spolu s Procházkou, Urxem, a později i Ladislavem Štollem. Tento pobyt ho však velmi poznamenal. Moskva, kam byl poslán, na Weila zapůsobila velmi negativním dojmem. Stísněná atmosféra počínající stalinské diktatury se nepochybně zaryla i do Weilova života. Pryč byly ideální představy o životě v SSSR, které se markantně odlišovaly od teoretických statí vydávaných v Československu. Roku 1935 Weil opouští Moskvu a v témže roce je vyloučen z KSČ.

Jednou z bezprostředních příčin vyloučení byl údajně obsah jeho soukromého dopisu, poslaného ze Sovětského svazu do Prahy, který byl zadržen a předán do stranického centra moskevského vydavatelství Kominterny. (Podle „Slávky“, tj. J. Vondráčkové, byl adresován jí.) Dopis obsahoval stesky a vyličení potíží

provázejících jeho život v Moskvě, což bylo z běžného lidského hlediska pochopitelné. Ovšem na místech, kam byl doručen, se stal důvodem stranického soudu, na němž byl Weil obviněn z maloměššáctví a přízemního klepaření. O okolnostech vyprávěla jeho manželka Olga Weilová:

„Jednou tam přišel za Jirkou nějaký neuniforovaný příslušník NKVD. Sdělil mu, že jako člen strany musí dodržovat stranickou disciplínu, a tedy i splnit následující stranický příkaz. O jeho obsahu mi Jirka nikdy nic podrobnějšího neřekl, jen se domnívám, že šlo o předání jisté částky rodinám v tehdy již hitlerovském Německu. Jiří tam odjel, ale zároveň musel podle instrukcí NKVD ohlásit na VKS(b), že odjíždí na třítydenní dovolenou na Krym. V průběhu cesty do Německa – mimochodem posláni bylo splněno – se jeho nepřítomnost na Krymu samozřejmě prozradila – a tak byl ihned po návratu zatčen. Podle instrukce z NKVD nesměl ovšem svou cestu do Německa přiznat...“⁶⁾

Dejme nyní slovo přímo „Slávce“ (J. Vondráčkové), která se ve svém rukopise netají svým blízkým, intimním vztahem ke spisovateli, ani nadšením pro ideály komunismu, jež v meziválečné době ztělesňoval SSSR. (Nebo se to tak protagonistům hnutí jevílo.) Autorka memoárů, jejichž kritický rozbor na historiky teprve čeká, svůj text komponovala po vlastním prozření, a tak se v něm mísí obě roviny, bezbřehé nadšení i (sebe)kritické postoje.

Dejme nyní slovo autorce:

„Moskva je v tu dobu plná velkých i malých modelů Bělomorského průplavu. Čísla stoupají a honí lidi, aby stále více pracovali. Jirka maká a maká a volá úpěnlivě po černém kafi, po gramofonových deskách. Často, když vyleze ze své cely,⁷⁾ zamíří k Hele Glasové, která má kafe, dobré cigarety (...), zahraniční desky a kavkazské víno Napareuli. A je možné se tam opájet deskou Marlen Dittrichové: Hunderttausendmal. Hela byla dcera továrníka z Prostějova a byla první láskou Jiřího Wolkerá. V Moskvě byla provdána za inženýra Fischla, specstrojaře (tj. zahraničního specialisty – pozn. J.H. a M.K.). Byla modelem hrdinky Ri z „Moskvy – hranice“. (...) Pro Rusky byla uskutečněným snem ženy se samostatnou kuchyní a samostatnou koupelnou v moderním evropském domě. Byla odhodlána ke všemu, pracovala na každém úseku. (...) Moskva tehdy nebyla krásná...“⁸⁾

Osud manželů Fischlových byl tragický. J. Vondráčková cituje nejdříve Weilův dopis Soně Bartákové z 25. července 1936, v němž líčí „Heli Glasovou, nyní stachanovkyni a tehdy bývalého inteligenta“, jejíž byt v domě pro zahraniční specialisty v Moskvě navštěvoval. „Rusové ji nazývali moc hezky Jelena Gustavovna,“ píše Weil. V r. 1966 se J. Vondráčková setkala s bývalou sekretářkou advokátní kanceláře Vlado Clementise v Bratislavě, Erikou Terebessy, která přijela z New Yorku na léčebný pobyt na Slovensku. Podle její výpovědi byli paní Helena i její muž v Sovětském svazu popraveni. Jejich obvinění „z úchylek a zrady“ údajně zhoršilo vydání Weilova románu, v jehož protagonistech Ri a Robertovi bylo možno snadno rozpoznat skutečné postavy. Nebo šlo jen o záminku, lze dodat...⁹⁾

Vyloučení z komunistické strany však předcházela ještě jedna podstatná událost. Na základě již zmíněné korespondence s pražskými přáteli, respektive přítelkyní, ve které si Weil stěžoval na bídné podmínky života v Sovětském svazu, byl podroben „prověrce“, jež následovala po zavraždění S. M. Kirova. Tato prověrka se jen málo odlišovala od „monstrprocesu“. Pouze díky přímluvě českých kolegů Weila nečekal soud a možná i trest smrti zastřelením. Jedním z těchto kolegů byl Weilův dlouholetý přítel Julius Fučík, který později hrál důležitou úlohu jako jeden z největších kritiků románu „Moskva – hranice.“

Za trest byl Weil odeslán do vyhnanství do komuny Interhelpo a na stavbu balchašského kombinátu (na jezeře Balchaš) v Kazachstánu; musel tam odjet „na převýchovu“; nakonec díky přímluvě českých přátel mu bylo dovoleno vrátit se zpět do Prahy.

Otřesné zážitky ze země, kde „zítra znamená již včera“, si Jiří Weil nenechal pro sebe. V roce 1937, kdy začíná jeho druhé literárnětvůrčí období, vznikl již zmíněný autobiografický román „Moskva – hranice“. Román je mnoha literárními kritiky považován za jeden z vrcholů Weilovy literární tvorby. V něm Weil čtenáře seznamuje s životem v sovětské metropoli a především s prostředím politické emigrace. Jiří Weil v románě nezastírá vzestup sovětské společnosti, ale navzdory svému ideologickému zaměření ukazuje i její stíny jak v oblasti ekonomicko-sociální, tak i v oblasti politické a ideologické. Čtenáři této knihy se tak otevírá prostředí neustálých byrokratických průtahů, korupce, mocenského monopolu jedné strany a porušování vlastních stranických stanov a příkazů.

V románě se vypráví o osudech několika československých, ale také polských, rumunských a německých pracovníků v Moskvě. Ri, mladá židovská žena z Československa,¹⁰⁾ po životním zklamání v Palestině odjíždí do Sovětského svazu za svým přítelem, inženýrem Robertem, jenž pochází odněkud z Polska. Během cesty se setkává s mnoha problémy; autor zde výjimečným způsobem líčí distinkce mezi lidmi z Evropy a podle autora „neevropským prostředím“, kdy metaforicky hovoří o Moskvě jako o posledním atributu Evropy – tedy o její hranici. Hranici Evropy autor vnímá nejen ve smyslu geografickém, ale rovněž jako pomyslnou hranici ve významu hranice lidství, lidské úcty, porozumění a tolerance. Cesta do Sovětského svazu je pro hrdinku znakem stále ponuřejší krajiny, šedivých domů, neupravených lidí, žebráků a bídy. To, co bylo pro Ri dříve obvyklou záležitostí, je v Moskvě vzácností, společenskou výjimečností a znakem odlišení cizince od běžného, do rutinního života zařazeného sovětského člověka.

Avšak po několika měsících pobytu si Ri začíná pomalu zvykat, a autor nám na její osobnosti ukazuje transformaci ze ženy původně buržoazního původu na ženu vpravdě dělnickou – na ženu údernici, která již chodí do zaměstnání a začíná žít novým životem. V hierarchii pracovníků se dostává stále na vyšší a vyšší metu a vyvrcholením, životním cílem této ženy je stát se údernicí, což se jí také daří. Na druhou stranu zde autor přibližuje nepříjemné a stále vzrůstající

pronikání politického, a zvláště pak stranického živilu do soukromého života, tedy i mezi Ri a jejího přítele. Znenadání je Ri lepší v zaměstnání, než její přítel, a to se projevuje na vzniku nových problémů v milostném životě. Ri orientuje svoji náklonnost jinému člověku, československému překladateli – levicovému intelektuálovi Janu Fischerovi.

Celé dílo je prodchnuto silnými autobiografickými znaky. Především jsou tyto autobiografické prvky patrné na osobě jednoho z hlavních hrdinů, Jana Fischera. Jde o levicového intelektuála, který se díky svému pobytu v nacistickém Německu, kam odecestoval na popud NKVD, dostává do podezření z kolaborace; z rozkazu NKVD se nesmí k ničemu vyjadřovat, a tedy ani obhajovat. Ve třicátých letech, po vlně čistek, které následovaly po atentátu na Kirova, je Fischer vyloučen z komunistické strany a poslán na převýchovu do Střední Asie. Hrdina tam trpí mrazivým počasím, byrokratickým šikanováním a steskem po teplém oblečení a evropském způsobu života. Fischer tak zjišťuje, že evropská úcta k životu není pro Sovětský svaz příznačná – pravý opak zdá se být pro autora pravdou.

Román se samozřejmě setkal s kritikou. Weil však nečekal takovou míru odmítnutí svého románu, a to zejména z řad svých přátel. Moskva – hranice byla přímo ostře odmítnuta, zejména částí marxistické kritiky a publicistiky, která již ve třicátých letech spojila svoji činnost s už zbolševizovanou komunistickou stranou. Moskva – hranice se stala terčem kritiky Julia Fučíka, Josefa Rybáka a dokonce i Ladislava Štolla, který v Moskvě pobýval společně s Weilem a na vlastní kůži zakoušel stejné nepříjemnosti a nesnáze.

Kritika ze strany Julia Fučíka, který byl Weilovým dlouholetým přítelem a spolupracovníkem a jemuž Weil po válce věnoval knihu „Vzpomínky na Julia Fučíka“ (1947), se zřejmě musela Weila velmi dotknout. Odsudek Julia Fučíka se dočkal vůbec největší slávy. Jeho recenze s názvem „Pavlačový román“, která vyšla v Tvorbě roku 1938, patřila v padesátých letech dokonce k povinné četbě, přestože Moskva – hranice byla po mnoho let zakázána a stažena ze všech knihoven. Nové světlo do problému Fučíkovy kritiky vnáší literární kritik Josef Vohryzek:

„Jiří Weil mi vylíčil vznik Fučíkovy recenze takto: Julius Fučík mu v době čistek po Kirovově smrti zachránil život. Bez jeho přimluvy by byl Weil pravděpodobně zastřelen. Právě proto si hned, když Weilova kniha vyšla, Klement Gottwald Fučíka předvolal a uložil mu, aby o Moskvě – hranici napsal zničující kritiku. Julius Fučík si dal s Jiřím Weilem schůzku v kavárně a o Gottwaldově příkazu mu řekl. Dal najevo, že zničující kritiku ukázněně napíše, a vyslovil předpoklad, že to Weil chápe, což mu přítel potvrdil.“¹¹⁾

Zajímavý popis Fučíkovy kritiky přinášejí ve svém komentáři editoři Weilova triptychu s názvem Život s hvězdou. Na střeše je Mendelssohn, Žalozpěv za 77 297 obětí, Jiří Holý a Jarmila Víšková:

„Podle Fučíka je Moskva – hranice klíčový román, tj. román, v němž pod změněnými jmény vystupují žijící osoby, avšak autor skutečnosti hrubě falšu-

je. Nezajímají jej velké problémy, principiální myšlenky a zápasy, jimiž žije Sovětský svaz. Naopak, „s uspokojením a potěchou kreslí všechno omezené, přízemní, tupé, pochvaluje si malichernost“ a to „staví do protikladu s obrovskou sovětskou skutečností“. Podle Fučíka zastává šosácké, reakční stanovisko.¹²⁾

Jsou tu ovšem některé epizody nebo detaily, které podle našeho názoru dosud unikaly čtenářům Weilových Vzpomínek na Julia Fučíka.¹³⁾ (Dnes už jsou jimi patrně jen odborníci z řad historiků a literárních vědců.) Oslavný tón knížky občas naruší kritické poznámky. Za skrytou polemiku s někdejší Fučíkovou kritikou „Moskvy – hranice“ pokládáme např. hodnotící zmínky o Fučíkových knížkách o životě v SSSR třicátých let:

„Byl šťasten v Sovětském svazu, a přece ho táhlo všechno domů, viděl mnoho věcí nových, pestrých a zajímavých, dostal se do střední Asie a potloukal se tam delší dobu. (...) Napsal potom doma knihu o Sovětském svazu, byl by ji asi napsal lépe, kdyby byl měl více času, ale jakmile přišel, již řečnil téměř po celých Čechách. (...) *Všechno, co napsal, by byl mohl napsat desetkrát lépe*, kdyby byl měl více času, ale snad ani jej nechtěl mít, snad musel žít v neustálém napětí, v neustálém pobíhání a štvanicí. V Moskvě by byl mohl poněkud vypráhnout, byl dopisovatelem „Rudého práva“ a touto úlohou by se byl mohl spokojit, ale dělal tam *desatero řemesel*. (...)“¹⁴⁾

Jen krátce se Weil zmiňuje o svých sporadických setkáních s Fučíkem před mnichovským diktátem. Připustil, že jen asi jednou dvakrát s ním hovořil delší dobu, mluvili „někdy v létě“ (bez uvedení letopočtu) o literatuře.¹⁵⁾ Nic bližšího nechtěl prozradit čtenářům své knížky, jejíž vydání se pravděpodobně protáhlo (oproti vytištěnému vročení) do r. 1948.¹⁶⁾ Cenná je zato epizoda o vzájemném setkání v kavárně „Mánes“, známém pražském středisku levicové inteligence, z počátku okupace. Fučík věděl, že jeho přítel patří k perzekvovaným židovským obyvatelům, přesto záměrně si s ním sedl ke stolu, nad nímž visel nápis „Juden nicht zugänglich – Židům nepřístupno.“¹⁷⁾

Vedle odsuzujících posudků se vyskytovaly také příznivé kritiky. S pozitivním ohlaselem se „Moskva – hranice“ setkala například u Václava Běhoučka, který ji ohodnotil v deníku práce jako „román se silnou vnitřní představivostí“.¹⁸⁾ Neméně významná kritika se objevila též z pera literárního historika Bedřicha Václavka, Weilova přítele z U – Bloku, který sice vytýkal Moskvě – hranici „pasivitu názorovou i básnickou“, avšak jinak je podle kritika Weilova kniha „dobře myšlený román pasivního hrdiny, který je... okolnostmi lapen a rozdrčen“. Hrdina tak sice usiluje o kladný pohled na Sovětský svaz, ovšem posléze se se sovětskou realitou dostává do konfliktu, a tak působí jako polemika s tamním společenským řádem.¹⁹⁾ Uvedenou kritikou tak Václavek zůstával „svůj“, vybočoval ze stranické linie, jež román jednoznačně odsuzovala. V neposlední řadě bychom měli zmínit také kladnou kritiku ze strany Bohumila Mathesia – básníka, dramatika a především překladatele z ruštiny.

Václav Černý v Kritickém měsíčníku ocenil dokumentární hodnotu knihy, již

nelze upřít uměleckou cenu, a především autorovo úsilí o sdělení pravdy. „Snad je v něm (tj. ve Fischerově osudu – pozn. J. H. a M. K.) i kus autorovy bolestné biografie,“ napsal V. Černý roku 1938.²⁰⁾ Weilovo dílo čtenářům doporučil s dovětkem, že je považuje za významné svědectví o Sovětském svazu, které dotvrzuje úsudek André Gida.

Weilovým hlavním proviněním se stala pravda, kterou se výtečným způsobem snažil zpřístupnit i československým čtenářům. I ve svém životopise, napsaném ve formě vynucené sebeobžaloby, který pochází pravděpodobně z počátku padesátých let, Weil hovoří o umělecké pravdě a její síle. S odstupem téměř dvaceti let svůj román hodnotí takto:

„Román Moskva – hranice, za nějž se do hloubky duše stydím, je brakem po stránce umělecké i ideologické. Jak řekl správně Fučík ve své kritice, je to klepařina. Je namířena proti mé vlastní osobě. Přes její tendenci, v níž ve své ješitnosti jsem se snažil dokázat, že (...) jsem měl pravdu, umělecká pravda je tak silná, že kniha vlastně ukazuje mou ubohost.“²¹⁾

Dnes již žet nevíme, zda tato slova myslel Jiří Weil upřímně, či zda je psal pod zjevným nátlakem v atmosféře strachu padesátých let. Můžeme proto o nich jen spekulovat. Pro upřímnost citovaných výroků hovoří zejména Weilova loajalita vůči komunistické myšlence a socialismu vůbec. Zvláště pak když si uvědomíme, že Weil v prostředí levicově zaměřeném vyrůstal, a již od středoškolských studií se politického dění aktivně zúčastňoval. Proti této myšlence však stojí jedno filozofické a druhé pragmatické hledisko – tím prvním je Weilův nezvratný vztah k pravdě a čestnosti, druhým hlediskem je pak snaha zachránit se a napsat pod nátlakem dokument ve formě pokání. Proto bychom se při hodnocení citovaného textu měli vyhnout jakýmkoli předsudkům a neopatrně spekulaci. Přečte-li si čtenář Moskvu – hranici, necítí zášť či zlobu vůči Sovětskému svazu, ale jen pouhou snahu o konstruktivní řešení a nastínění problémů, které by se po zdárné diskusi daly řešit.

V poměrně vypjaté době (psala se třicátá léta), kdy v Německu Adolf Hitler přebírá otěže moci, se z románu stává politická záležitost. Moskva – hranice se tak stala jedním ze stěžejních bodů politických a kulturních polemik o povaze stalinského režimu v Sovětském svazu. Tyto polemiky probíhaly v letech 1936–1938 a například už v těchto letech se Jaroslav Seifert tázal, po smyslu revoluce a kritizoval skutečnost, že soudruh Lenin a jeho ideály spí, zatímco v Kremlu „úřaduje soudruh Stalin, revoluce však není.“²²⁾

Do těchto polemik však Jiří Weil nezasahoval, a prakticky je ignoroval. V dubnu 1938 nepodepsal ani protest proti politickým procesům. Naopak protest signovali např. František Halas, Jaroslav Seifert, Jan Noha, Karel Teige, J. L. Fischer a další. Proto docházelo i k sporům uvnitř české avantgardy a rozkolu Surrealistické skupiny.²³⁾ Snad proto, že v Německu vrcholil teror Adolfa Hitlera, a celý svět se pomalu připravoval na v pořadí již druhou světovou válku, nechtěl Weil stejně jako ostatní levicoví intelektuálové, kritizovat přirozeného spojence hitlerismem ohroženého Československa – Sovětský svaz.

Přesto si Jiří Weil v očích československých komunistů svojí situaci velmi zkomplikoval. Tato skutečnost měla zejména vliv na jeho budoucnost v době poválečné, v padesátých letech, kdy byla Weilova činnost přísně monitorována a sledována komunistickou tajnou bezpečností; Moskva – hranice se tak stala jedním z impulzů k jeho poválečné politické perzekuci.

Současně s Moskvou – hranicí vznikala v letech 1937–1938 další Weilův román, *Dřevěná lžíce*.²⁴⁾ Dílo je stejně jako Moskva – hranice inspirováno pobytem v Sovětském svazu, zvláště pak pobytem v sovětských trestaneckých táborech. Pod vlivem silné kritiky Moskvy – hranice a pravděpodobně také pod vlivem vypjatého období osmatřicátého roku, kdy se téměř všechny naděje Československa upínaly k Sovětskému svazu, Jiří Weil „Dřevěnou lžici“ stáhl. O existenci románu se nikomu nezmiňoval.

Až v padesátých letech byl rukopis *Dřevěné lžíce* objeven, ovšem do konce Weilova života román nevyšel. Pokusy o jeho vydání v letech 1968–1969 v nakladatelství Československý spisovatel byly zmařeny, a tak poprvé *Dřevěná lžíce* vyšla v italském překladu roku 1970. V letech 1977 a 1980 následovalo vydání v českých samizdatových edicích *Kvart* a *Expedice*. První veřejně dostupné vydání se uskutečnilo až po 33 letech od autorovy smrti, roku 1992.

* * *

Válečná léta a doba okupační znamenala pro Jiřího Weila dobu rasové perzekuce. Nenávist k Židům se stále více zostřovala. Nacistické orgány vydávaly stále více vyhlášek a nařízení směřujících k perzekuci židovského obyvatelstva v duchu norimberských zákonů. Situace Jiřího Weila však nebyla na rozdíl od jiných osudů velmi kritická. V době, kdy do transportu odjízděly desetitisíce Židů, měl Jiří Weil v jistém ohledu štěstí. Dne 4. března 1942 totiž uzavřel sňatek s Olgou Fenclovou, nežidovskou partnerkou podle tehdejších předpisů. Tento sňatek byl ojedinělý zejména tím, že se stal posledním povoleným „smíšeným“ sňatkem v Protektorátu Čechy a Morava. Svatba se konala na pražském magistrátu. Tři dny nato, tedy 7. března 1942, loutková protektorátní vláda vydala další opatření o Židech a židovských míšencích. Nařízení zakazovalo styky Židů a určitých míšenců s tzv. árijci, Židů s určitými míšenci a určitých míšenců mezi sebou, pochopitelně včetně svatby.²⁵⁾ Přestože oddací list²⁶⁾ byl vydán až deset dní po svatbě – 14. března 1942 – právní platnost sňatku už nemohl nikdo napadnout, ani ohrozit.

Weilova manželka Olga pocházela z prestižní rodiny lékařského rady MUDr. Jaromíra Fencla. Jak vyplývá z oddacího listu, celá rodina byla římsko-katolického vyznání. Při bádáních v archivech jsme došli k zajímavým informacím, které se neshodovaly s údaji uváděnými v odborné literatuře. Bývá uváděno chybné datum svatby – až 19. března 1942. Další nepřesností je nesprávně uváděné příjmení paní Olgy, a to ve většině případů „Fenclová“.²⁷⁾

Novomanželům se však dobře nevedlo, nyní byli vystaveni perzekuci oba dva. On za to, že byl Žid a ona proto, že byla jeho dobrovolnou manželkou. Weilovi přišli o byt i o zaměstnání. Ažyl získali nejprve u cestovatele A. V. Friče ve vile Božínka. Olga Weilová na toto období vzpomíná:

„Frič byl vůbec originální člověk. Když jsme se k němu nastěhovali, řekl: ‚Já budu rád, že tu mám Žida – nebudu aspoň muset vyvěšovat říšskou vlajku.‘ Měli jsme sice oba potravinové lístky, ale na ten Jirkův jsme mohli fasovat jen chleba a jednou týdně asi deset deka hrachu. Vzpomínám si, že jednou přinesl čočku – to byla velká vzácnost. Na maso neměl nárok, zrovna tak na tuky, mléko, cigarety. Po válce vážil 44 kilogramy.“²⁸⁾

Ještě před sňatkem 1. října 1940 A. V. Frič potvrzuje:

„Potvrzuji, že Dr. Jiří Weil je už měsíc u mne stabilně zaměstnán – za účelem přeškolení – studiem a praxí aklimatizace rostlin, aby po emigraci do jiných klimatů mohl moje metody přezkoušet a se mnou dále vědecky spolupracovat.

Vzhledem k mým špatným finančním poměrům je jeho plat minimální.

Z neznalosti jsem zanedbal povinnost pojištění, což zároveň napravuji tím, že ho dodatečně přihlašuji u nemocenské pojišťovny.“²⁹⁾

Klíčový význam pro Weilův život má zjištění, že spisovatel, chráněný před transporty sňatkem s Olgou Frenclovou, byl od 5. července 1943 zaměstnán na Židovské radě starších, která vznikla roku 1943 reorganizací Židovské náboženské obce v Praze.

Pro vysvětlení je nutno poznamenat, že k přeorganizování Židovské náboženské obce došlo po 8. únoru 1943 z nařízení německých represivních orgánů. Desetitisíce Židů byly již poslány do koncentračních a vyhlazovacích táborů. Židovská rada starších přímo podléhala „Ústřednímu úřadu pro úpravu židovské otázky v Protektorátu Čechy a Morava“, který byl vlastně filiálkou židovského referátu na berlínském ústředí gestapa v čele s Adolfem Eichmannem. Jeho předchůdkyní byla Ústředna pro židovské vystěhovalectví, zřízená 26. července 1939 právě z Eichmannova popudu a přejmenovaná 20. srpna 1942 na zmíněný Ústřední úřad.³⁰⁾

Nové skutečnosti dokumentuje ještě dnes existující evidenční lístek³¹⁾ z kartotéky Židovské náboženské obce, který objevila dr. Alena Hájková.³²⁾ Dalším nalezeným dokumentem, který potvrzuje tyto nové skutečnosti, je rozhodnutí Židovské náboženské obce v Praze o pracovní schopnosti z 16. prosince 1942. Weil byl tehdy zařazen do třetí pracovní kategorie, čili skupiny, která mu „na papíře“ měla zaručit vykonávání jen lehké a nenáročné práce.³³⁾ Mezi další dokumenty patří i výměr měsíčního platu Židovské rady starších z 5. ledna 1945.³⁴⁾ Podle těchto nově zjištěných okolností je tedy třeba opravit dosavadní údaje, které hovoří o tom, že Weil byl v listopadu 1942 nebo bezprostředně po sňatku s Olgou povolán do transportu, nenastoupil a od uvedené doby se skrýval v ilegálních bytech.

Skutečností naopak zůstává, že Weil byl předvolán z rozkazu „Ústředního úřadu pro uspořádání židovské otázky“ na Židovskou náboženskou obec, kam

se měl dostavit 4. listopadu 1942 za účelem předložení osobních dokladů, na jejichž základě mělo být přezkoušeno jeho „příbuzenské spříznění s árijskou rasou“. V oběžníku můžeme nalézt tuto pohružku:

„Na osoby, které tyto doklady s sebou nepřinesou, bude pohlíženo tak, jako kdyby nebyly příbuzensky spřízněny s árijcem. Za osoby starší než 75 let a mladší než 6 let, které se nemusí osobně dostavití, předloží shora uvedené doklady některý příbuzný.“³⁵⁾

Weil byl na Židovské radě starších zaměstnán pravděpodobně až do počátku února 1945, kdy na něj vydalo zatykač gestapo. Autor tak získal bohaté zkušenosti „zevnitř“, respektive z činnosti tzv. Ústředního židovského muzea, které k tomuto úřadu patřilo. I tuto skutečnost reflektuje poslední autorovo dílo, román „Na střeše je Mendelssohn“. Poměry na Židovské radě starších, případně ŽNO, vylíčil i v románě „Život s hvězdou“.

V lednu 1945 počaly deportace židovských a poté i nežidovských partnerů z tzv. smíšených manželství. Nad Weilem tak zmizela „ochranná ruka“, kterou mu zajišťoval, i když ne stoprocentně, sňatek s paní Olgou. Za pomoci pěvce Národního divadla Emila Bergmanna a jeho ženy Pavly fingoval sebevraždu a s pomocí skupinky přátel se do Květnové revoluce skrýval na různých místech v Praze. Ukrývala se rovněž jeho žena Olga Weilová, která byla s Bergmannovými v příbuzenském vztahu; Pavla byla totiž Olžinou sestrou.

Skutečnost, že se oba ukrývali, dokumentují dvě soudem potvrzená místopřísežná prohlášení³⁶⁾ – jedno od Jiřího Weila, druhé od jeho manželky Olgy. Obě nesou stejné datum, a to 16. listopadu 1947. Prohlášení potvrzují materiální, ale i mravní podporu ze strany manželů Bergmannových, kteří měli Weilovi poskytnout rovněž styky s nakladateli. Emil Bergmann v únoru 1945, kdy byl gestapem na Weila vydán zatykač, zkonstruoval jeho fingoanou sebevraždu tím, že dne 9. února 1945 oznámil spolu se svou ženou jeho zmizení na policii. Olga Weilová se pak od ledna 1945 skrývala s vědomím lékařů ve Všeobecné nemocnici v Praze, a to až do vybombardování této nemocnice 14. února 1945.

Manželé Bergmannovi pomáhali v získání úkrytu kromě Weilových i MUDr. Arnoštu Ungárovi, který pracoval jako zubní lékař. MUDr. Ungár³⁷⁾ byl před okupací, ale také v době okupace velmi politicky aktivní: V jeho bytě se stýkali levicovní intelektuálové, včetně Jiřího Weila, a to až do roku 1943 (jeho ordinaci navštěvovala rovněž Gusta Fučíková).

K Weilovi však měly blízko i další osoby, které pomáhali ukrývat manželé Bergmannovi. Vedle MUDr. Ungára to byla např. Olga Motyčková³⁸⁾ spolu s malou dcerkou Veronikou. Jejich manžel a otec Vladimír Motyčka,³⁹⁾ který nebyl na rozdíl od Olgy a Veroniky považován za Žida ve smyslu norimberských zákonů, v roce 1943 zemřel. Tím podle protizidovského zákonodárství hrozila pozůstalým deportace. Olga Motyčková smrt manžela neohlásila. Věc vyšla najevo při deportacích partnerů žijících v tzv. smíšených manželstvích (1944–1945). Paní Olze se podařilo ukrýt se v nemocnici a obě, matka i dcera, válku přežily.

Mezi další politické aktivity Jiřího Weila patří i jeho prokázané kontakty s odbojovými skupinami. Po válce zaznamenává Olga Weilová potvrzení M. Pelce a D. Dubinské o úkrytu J. Weila za okupace:

„Míla Pelc a Domina Dubinská dávají Jirkovi po válce potvrzení:

„(...) Dále jsme podporoval/i/ doktora Jiřího Weila, spisovatele, v jeho pronásledování nacisty, nejprve jsem ho přemluvil k sňatku, a když došlo na smíšená manželství, řekl jsem Weilovi, aby se nevydával nacistům, že jeho podložené zdraví by znamenalo smrt v koncentráku. Aby to nějak zařídil, že mu poskytnu pomoc, i jeho manželce, a tak po bombardování Karlova nám/ěstí/, kde byl skryt u svého kamaráda, přišel k nám v únoru a byl u nás až do osvobození Prahy. (...)“⁴⁰⁾

Uvedené informace a nové skutečnosti jsou podstatné zejména v oblasti spisovatelovy biografie. Nové prameny tak umožnily pootevřít tajemnou skříňku Weilova života z let okupačních a alespoň z části pochopit nepochopitelné.

* * *

Válečná léta přinesla pro mnoho lidí neuvěřitelné utrpení. Největší katastrofou však bylo systematické vraždění Židů ve vyhlazovacích táborech. Ponižování a vraždění židovského obyvatelstva bylo na denním pořádku. Jiří Weil stejně jako jiní autoři na tuto tragédii ihned zareagovali svojí tvorbou. Na počátku okupace Weil dokončil historický román „Makanna – otec divů“, který mohl vydat až v roce 1946. Román je věnován památce Pavla Vyskočila, umučeného v Mauthausenu, který mu na počátku okupace chtěl propůjčit autorství.⁴¹⁾

Po roce 1945 se osud českých Židů stal Weilovým stěžejním tématem. Židovskou tematikou se tehdy Weil zabýval vůbec poprvé. Výjimku tvoří jen první část románu Moskva – hranice, kde nám autor zpracoval krátkou epizodu z Palestiny, vztahující se k mladé židovské ženě Ri; jde o jednu z nejvýraznějších postav knihy.

V roce 1946 vychází Weilovi soubor deseti lyrických, nedějových próz „Barvy“, kde autor básnickými obrazy (prolnutými ovšem faktografickými údaji, jak je to u něj pravidlem) tlumočí konkrétní lidské osudy v době okupace.

V roce 1949, rok po únorovém převratu, vznikl soubor povídek „Mír“, do něhož Weil shrnul drobné prózy z let 1938–1939. Tyto povídky jsou především reportážního charakteru, z cest, které Weil během svého života uskutečnil.

Téhož roku vznikl další literární skvost, byl jím román „Život s hvězdou“. Jeho text se dochoval v několika verzích, které dokládají, jak složitý byl autorův tvůrčí proces. Ústředním hrdinou románu je bankovní úředník Josef Roubíček, který až do zavedení protizidovských opatření, žil poklidným životem obyčejného, průměrného člověka. Náhle byl ale vržen do nepřátelského odlidštěného světa nacistické hrůzovlády. Ztratil zaměstnání a byl nucen žít osaměle a podrobovat se vydávaným perzekučním nesmyslným příkazům a vyhláškám ze strany okupantů, respektive jim podřízených českých úřadů. Jeho život v chátřej-

cím domě na periferii hlavního města se stal pouhým živořením, vyplněným nouzí, strachem z povolání do transportu, který znamenal smrt. Nostalgie a vzpomínky na minulost se staly částečným vysvobozením z kruté reality, kterou hrdina prožíval. Najednou se i zcela obyčejné věci stávají hrdinovým společníkem, autor tak svým psycho-filozofickým pohledem ukazuje na vnitřní strádání hrdiny, ale i ostatních Židů. Jednou z hlavních postav úvodních kapitol je i kocour, se kterým Roubíček tiše rozmlouvá i když dobře ví, že Židé žádná zvířata chovat nesmí. Závidí mu jeho kočičí život, závidí mu jeho svobodu a posléze také jeho smrt.

Stejně těžce žili i hrdinovi souputníci, s nimiž se setkával při práci na židovském hřbitově. Nejčastějšími náměty jejich rozhovorů byly pokračující transporty do pevnostního města Terezína a stoupající počet těch, kteří dali přednost dobrovolné smrti. Jediné povzbuzení a podporu nacházel Roubíček u dělníka Josefa Materny, jeho přátel a matky, které občas navštěvoval. Hlavní hrdina se nakonec za příslibu Maternovy pomoci vzepřel nacistické mašinérii, nenastoupil do transportu a rozhodl se pro život v ilegality, který mu vrátil lidskou důstojnost.

Hrůzná realita nacistické okupace je v tomto románu viděna pohledem prostého člověka, který vede nerovný zápas s nelidskou mocí o svůj život. Na druhé straně román ukazuje – stejně jako většina Weilových děl – lidskou solidaritu, statečnost těch českých lidí, kteří za okupace přes riziko smrti pomáhali pronásledovaným židovským spoluobčanům.

Dalším dílem, které bylo inspirováno židovskou tragédií, je „Žalozpěv za 77 297 obětí.“ Jde o montážní pásmo básní v próze. Žalozpěv vychází z intencí románu *Život s hvězdou* jako památka věnovaná českým a moravským Židům umučených nacismem. Jejich jména jsou napsána na stěnách Pinkasovy synagogy v Praze.

Tématem holocaustu je však Weil inspirován i v dalších dílech. Touto látkou je zaujat i v nedokončeném rukopise „Zde se tančí lambeth-walk“,⁴²⁾ jenž přináší pohled do hospodářského zákulisí nacistické vyhlazovací mašinérie. Částečné zpracování tohoto tématu však nalezneme také v některých drobných prózách (Dvě povídky o transportu, Lodžské intermezzo, Hodina v Nyonu, Lidická ovce), které jsou zahrnuty do povídkových souborů.

Zaujetí problematikou českých Židů nalezneme také v nedokončené hře *Transport*, a v řadě drobných prací publikovaných v *Židovských ročenkách*. Weil spolupracoval také na krátkém filmu „Motýli tady nelétají“. Čerpal především z pramenů, které mu poskytly fondy tehdejšího Státního židovského muzea.

Sám autor podnítl výstavu kreseb terezínských dětí, se kterou roku 1956 navštívuje Paříž. Vynikajícím způsobem uspořádaná a nezapomenutelná je též Weilova edice z roku 1958 s názvem „Dětské kresby na zastávce k smrti – Terezín 1942–1944“, jejíž spoluautorkou byla Olga Herbenová. Tato montáž autentických kreseb a básní je podle našeho názoru dodnes nepřekonatelná.⁴³⁾

Z prací, které jsou věnovány postavení dělníků v Čechách, se na konci války vrací prostřednictvím historického románu „Harfeník“.⁴⁴⁾ V románu autor věnuje pozornost počátku dělnického hnutí a stávce pražských tiskařů na prahu průmyslové revoluce. Druhou linií románu pak autor věnuje emancipaci Židů, těsně před otevřením ghett.

Posledním románem se židovskou tematikou, ale také posledním Weilovým dílem vůbec, je kniha s názvem „Na střeše je Mendelssohn“. Tento román, jež je právem považován za vrchol autorovy tvorby, prošel během svého vzniku mnoha peripetemi.

Děj se odehrává v Praze a terezínském ghettu v letech 1942–1944 a jsou v něm zobrazeny skutečné události: pronásledování Židů se všemi kořistnickými projevy jeho organizátorů a vykonavatelů, ale také strastiplné poměry v terezínském ghettu. Také nese pro Weila typické rysy reportážního stylu, a proto se v něm objevují skutečné postavy ze židovských a nacistických kruhů, včetně Heydrichova psychologického portrétu. Podobně se autor pokusil ztvárnit také šéfa nacistické protizidovské centrály, jež řídila genocidu českých a moravských Židů, se vši jeho perfidností a morbidními rysy. Těmito rysy byla poznamenána celá ideologie i vnější projevy německého nacismu, jak přesvědčivě dokazuje Weil ve svém díle.

Mendelssohn začíná působivou vstupní scénou, která mu dala i název, tedy zobrazením tragikomického pokusu o odstranění sochy židovského skladatele Felixe Mendelssohna-Bartholdyho.

Jiří Opelík, v doslovu k druhému vydání „Mendelssohna“ z roku 1965, označil některé spisovatelovy postupy za geniální. Zejména to platí o „vstupním akordu“ románu, drobné úvodní scéně, kdy subalterní německý úředník pražského magistrátu, čekatel SS, poroučí dvěma českým zaměstnancům, aby na Heydrichův příkaz strhli z balustrády Rudolfa Mendelssohnovu sochu. Sochy tam umístěné nejsou ovšem označeny jmény. Málem je svržena skulptura, dle příkazu s největším nosem, totiž Richarda Wagnera, „nejněmečtějšího skladatele“, obdivovaného A. Hitlerem. Motiv sochy prochází celým románem; Weil se tak snažil, patrně s nestejným uměleckým účinkem vytvořit či navodit atmosféru k příběhům a osudům románových postav.

V pozadí každého příběhu nám autor připomene v negativním slova smyslu podobu a absurditu nacistického režimu. Pokaždé se dějová linie určitým způsobem vztahuje k pozadí, které je vytvořeno autorovým rozvažováním nad smyslem či nesmyslem takových činů, jako je strhávání soch. Sochy v tomto románu však nehrají hlavní roli, naproti tomu zde autor vždy konfrontuje nesmyslnost svržení sochy s nesmyslností a absurditou lidských osudů, které diktovaly okupační zákony a vyhlášky. Osudy soch a lidí jsou v tomto románě zdánlivě odlišné, avšak v době, kdy si člověk uvědomuje svoji bezmocnost, stává se pouhou věcí stejně jako socha. Stává se věcí, kterou lze odstranit, pokud nám překáží. Jako by se v tomto smyslu člověk také stával sochou, která, pokud nevyhovuje normám a měřítkům, je stržena. Stejně jako jsou rozdíly mezi lidmi, jsou

rozdíly i mezi sochami. Socha zobrazující člověka, zahrnuje v sobě i jeho život a hodnoty, a pokud je ničena je ničen i člověk, který ji vytvořil.

* * *

Potud přehled Weilovy poválečné tvorby. Naznačili jsme třetí rovinu Weilova pronásledování: údobí po roce 1948, respektive započatou v následujícím roce. Začalo kampaní režimních literárních kritiků hanobících Život s hvězdou. Se štěstím unikl každým okamžikem očekávanému úderu, když byli na přelomu čtyřicátých a padesátých let zatčeni a uvězněni lidé z Weilova blízkého okruhu známých a přátel: MUDr. Arnošt Ungár, Závíš Kalandra, jehož manželka Ludmila byla sestrou Ungárovou první ženy, slovenský, v Praze žijící literární kritik Moric Mittelmann (žil pod jménem Jaroslav Černý, pod kterým byl zatčen) a další. Státní bezpečnost zkonstruovala na základě odposlechu Ungárových telefonních hovorů skupinu (spiknutí) trockistů, což znamenalo smrtelnou „nálepku“.⁴⁵⁾

Bádání Lucie Hofmannové prokázalo, že se Z. Kalandra snažil při výsleších 10. a 24. listopadu a 28. prosince 1949 svého přítele krýt. Přiznané kontakty s ním omezil na setkání v kavárně před Weilovým odjezdem do Sovětského svazu a zcela vynechal druhou polovinu třicátých let. Pokud šlo o válečné období (kdy ovšem Kalandra byl vězněn v německých koncentračních táborech), posunul dobu jeho zaměstnání na Židovské radě starších až na konec války. Přiznal, že se Weil stýkal s MUDr. Ungárem, ale tvrdil, že se později názorově rozešli.⁴⁶⁾

Na začátku policejního vyšetřování Z. Kalandra všechna obvinění odmítal. Doslova se v zápise uvádí, že „v předběžném výslechu popřel jakoukoliv protistátní činnost“.⁴⁷⁾ Lze si představit drastické metody, jakými ho vyšetřovatelé donutili k tomu, aby jmenoval domnělou rozsáhlou síť, která byla údajně spojena jak se sociální demokracií, tj. jejím protikomunistickým křídlem, tak s ilegální skupinou v národně-socialistické straně. Šlo již o přípravu monstrózního politického procesu, v němž byli tzv. trockisté, Závíš Kalandra a Oldřich Pecl přiřazeni ke skupině Milady Horákové. Oba byli spolu s ní a Janem Buchalem v červnovém procesu roku 1950 odsouzeni k smrti a popraveni.

V souhrnném hlášení, které příslušný odbor Státní bezpečnosti zaslal 27. ledna 1950 ministerstvu vnitra, je uvedeno tzv. výtěžní Kalandrových výslechů z 10. a 24. listopadu až 28. prosince 1949. Je zde červeně zatrženo jméno Jiřího Weila (vedle citovaných kontaktů vyslýchaného s A. Ungárem, Jaroslavem Černým (Mittelmannem) a dalšími. Ke dni 28. prosince 1949 je uvedeno, že se Kalandra „plně doznává“ ke všem vykonstruovaným politickým obviněním, jimiž pak byl odůvodňován nejtěžší trest.⁴⁸⁾

Weilovo jméno se mihne i ve výpovědích některých jiných tzv. trockistů. Nestál zřejmě v centru pozornosti, ovšem jeho jméno je uvedeno v jakémsi ideologicko-policejním manuálu, který byl zřejmě určen pro pracovníky minister-

stva vnitra, s nezbytným razítkem Přísně tajné! Je nazván „Poznatky o trockistech v ČSR (Podle rozhovoru se s. Kopeckým)“, Pětistránkový strojepis je datován 4. února 1950.⁴⁹⁾

Osobitý styl Václava Kopeckého, tehdejšího ministra informací a vysokého funkcionáře KSČ, by si zasloužil zvláštní rozbor. Podstatný je zde seznam jmen podezřelých, k nimž jsou připojeny životopisné charakteristiky, politické i osobní, včetně naprosto zřejmých pomluv a nedoložených tvrzení. Svěrázná je Weilova charakteristika. Po neutrálních životopisných údajích, které snad měly ukazovat jeho politickou nezávadnost, přichází útok, snad jako analogie k situaci Jana Fischera, autobiografické postavy „Moskvy – hranice“: „Po návratu z SSSR napsal kontrarevoluční pomlouvačnou knihu o SSSR. Je to politicky i mravně zchátralý člověk, ramenář, odporný typ, který kolem sebe šíří morové ovzduší. Nyní se žíví jako spisovatel.“⁵⁰⁾

Nejpozději od jara 1949 byl spisovatel sledován Státní bezpečností. Agenturní hlášení z 1. dubna jej charakterizuje jako trockistu; dává jej do souvislosti s Karlem Teigem a Bohuslavem Broukem a nepravdivě uvádí, že podepsal protest proti moskevským procesům ve třicátých letech. (V pozdějších zprávách se již tento argument neopakuje, ostatně Státní bezpečnost provedla, podle dochovaných spisů soudě, v tomto směru pečlivé šetření.) Hlavní útok byl veden proti románu Moskva – hranice, o níž autor hlášení usoudil, že zesměšňuje poměry v SSSR. Román prý byl vydán „na objednávku Trockého a jeho kumpánů“. V závěru záznamu o sledování J. Weila se hovoří o jeho stycích s MUDr. Ungárem, a to i ze strany Weilovy manželky, která je členkou KSČ. Ostatně záznam o Ungárově sledování je přiložen, i se zmínkou o příbuzenském vztahu k Z. Kalandrovi.⁵¹⁾

V dalších záznamech orgánů ministerstva vnitra o Weilovi z let 1949–1950 je jeho román „Život s hvězdou“ označen za hnusnou knihu a o souboru povídek „Mír“ z roku 1950 se tvrdí, že byl zadržen pro údajné protisovětské pasáže. Autor zprávy ze 6. listopadu 1950 si situaci zjednodušil: ocitoval celou pasáž z charakteristiky V. Kopeckého, jak jsme ji zde uvedli.⁵²⁾ Pokud můžeme věřit Jaroslavě Vondráčkové, došlo snad v blíže neurčené době k osobnímu setkání J. Weila s Kopeckým. Šlo o „Moskvu – hranici“: Kopecký prý vyčítal Weilovi, že román vydal a zavinil tak represálie, které následovaly. J. Vondráčková tvrdí doslova:

„Jirka se to vše dovídá až po válce při našich procesech, v jedné z těch příšerných chvil, kdy na cizí příkazy naši vedoucí komunisté podepisují ortely smrti nad svými nejbližšími přáteli. – I ty, Jirko, máš krev na rukou – naříká Václav Kopecký, – tedy pochopíš.“⁵⁵⁾

V polobeletrizovaném vyprávění autorka dále uvedla, že pocitu (který mu Kopecký jako by implantoval) se spisovatel nezbavil do konce života. Údajně se mu však dostalo (v blíže nezjištěné době) ujištění orgánů ministerstev vnitra u nás i sovětského, že mu nehrozí žádné obvinění.⁵⁶⁾ Nevíme ovšem, do jaké míry je autorčino svědectví spolehlivé.

Weila, podle Vondráčkové „bázlivého něco podnikat“ proti fašismu 30. let a skleslého z hrozby nacismu, prý přitahovalo hnutí politických i nepolitických „tuláků silnic“. Jejich kongresu v Paříži předsedal prý česko-německý básník a žurnalista, původem z Moravského Slovácka, Hugo Sonnenschein; doplňme zde, že užíval českého jména Sonka, i jako jména uměleckého. Weil údajně sledoval toto hnutí se sympatiemi; zatím prý o něm mnoho nevěděl, chtěl však o něm psát. K tomu ovšem již nedošlo, protože odjel do SSSR.

Ve skutečnosti byl Hugo Sonka (narozen 25. května 1889 v Kyjově na Moravě, zemřel ve vězeňské nemocnici na Mírově 20. července 1953) znám jako německy píšící básník a novinář. Byl spřátelen s S. K. Neumannem a Ivanem Olbrachtem. Žil převážně ve Vídni a byl veřejně činný na politické levici v Rakousku i ČSR: nejdříve v sociální demokracii, ale také v anarchistických kruzích. Stal se jedním ze zakladatelů KSČ, později se přiklonil k L. D. Trockému. Od roku 1934 žil trvale v ČSR: v tomto roce se totiž podílel na protistátním povstání ve Vídni (Schutzbund). Před zatčením ho zachránilo vyhoštění do ČSR. Údajně se tak stalo na pokyn prezidenta Masaryka, když se za něj přimluvil Zdeněk Fierlinger, tehdejší čs. vyslanec v Rakousku, s jehož bratrem se Sonka osobně znal. V Praze obnovil své styky s I. Olbrachtem a pohyboval se v intelektuálním prostředí, které se kriticky stavělo k politice Sovětského svazu i KSČ. Veřejně protestoval – spolu s jinými, na rozdíl od J. Weila – proti moskevským procesům.

Po Mnichovu se pokoušel s rodinou emigrovat, neuspěl. Nakonec se mu však podařilo v červnu 1939 dostat za hranice dva syny z druhého manželství (ve známé Wintonově záchranné akci). Jejich matka byla umučena v Osvětimi roku 1943. V Praze žil do roku 1984 syn z prvního manželství, jehož dcera, Sonkova vnučka, se odstěhovala do Rakouska.⁵⁵⁾

Sonkovu osobu a jeho více než dobrodružný profil možná Weil v uvedené době opravdu obdivoval a snad jej to lákalo k uměleckému ztvárnění. (Bývá uváděno, že se stal předlohou k herci Jeseniovi ve známém románu I. Olbrachta.) Stávají se v dějinách kruté ironické paradoxy: Sonkova osoba zasáhla do Weilových poválečných osudů, a nejen jeho. Další Sonkovo curriculum vitae J. Vondráčková neznala.

Zato se o Sonkovi dovídáme v obsáhlé historicko-kritické analýze Fučíkovy Reportáže psané na oprátce nazvané „Na okraj motáků (Vysvětlivky a komentáře)“, jejímiž autory jsou František Janáček a Alena Hájková.⁵⁶⁾

Historikové protinacistického odboje dospěli v obsáhlé analýze ke stejnému závěru jako Mimořádný lidový soud v Praze, který Sonku odsoudil roku 1947 k 20 letům těžkého žaláře za spolupráci s gestapem – konfidentství, respektive přímé udavačství. (Hugo Sonka byl zatčen již 30. června 1945.) Konstatovali, že jmenovaný za německé okupace pracoval pro nacistické bezpečnostní orgány, a to nejpozději od léta roku 1941; dokonce šlo o spolupráci honorovanou, přestože Sonka a jeho rodina byli evidováni jako Židé. To ovšem trvalo jen do léta roku 1943, kdy pražské gestapo dostalo příkaz nevyužívat nadále služeb ži-

dovských konfidentů. Sonka byl téhož roku zatčen a spolu s manželkou Růženou dopraven do Osvětimi, kde jeho žena zemřela 10. prosince 1943. On sám byl v únoru 1944 převezen z Osvětimi zpět do Prahy a uvězněn na Pankráci pod jménem Suk. Gestapo jej chtělo využít pro rádiovou činnost proti odbojovým skupinám, pro protihru; k tomu ovšem již nedošlo. Vězeň byl v září 1944 převezen zpět do Osvětimi a umístěn v táboře Osvětim III (Monovice, Buna), kde jej pravděpodobně na evakuačním pochodu osvobodila Rudá armáda.⁵⁷⁾

Za dosud nevyjasněných okolností byl dopraven do Moskvy, kde úřadoval jako čs. vyslanec Zdeněk Fierlinger, pro nějž nebyl neznámou osobou. Již 19. března 1945 byla Sonkovi vystavena legitimace ke vstupu na tamní čs. vyslanectví. Odtud přijel vládním vlakem 3. dubna 1945 do Košic a posléze 8. května do Prahy. Jak jsme již uvedli, 30. června byl obviněn z kolaborace a zatčen. Ještě předtím, v dubnu téhož roku napsal H. Sonka dva dopisy adresované „centrále KSČ“. Cestou z Moskvy do Košic jej Václav Kopecký vyzval, aby popsal svůj život za protektorátu a vysvětlil svůj vztah k L. D. Trockému. Vysvětlení nestačilo, a proto vznikl druhý dopis, který si přímo vyžádal Rudolf Slánský. Strojopisné znění obou dopisů je založeno jako příloha k soudním spisům Mimořádného lidového soudu v Praze. Jak vyplývá ze zdůvodnění rozsudku, soud k těmto dopisům vůbec nepřihlížel, ač o to obžalovaný žádal, a posuzoval jej jen podle prokázaných činů.⁵⁸⁾

Neklademe si v této stati za cíl posuzovat výši trestu pro H. Sonku a jeho umístění v pověstné věznici na Mírově, jež mělo trvat 20 let a skončilo vězňovou předčasnou smrtí. Spor o to, zda trest byl či nebyl spravedlivý, také se zřetelem k Sonkově kritice Stalina i článkách v tisku v době konání procesu, které jej vinily z přátelství s Goebbelsem a Trockým, řeší jiní, povolanejší. Dodejme zde jen, že Sonka ve svém druhém dopise adresovaném vedení KSČ tvrdil, že podle slov nejmenovaného komisaře gestapa o něm obsáhle na gestapu vyprávěl Julius Fučík. On sám prý žádal o konfrontaci, ale nebylo mu vyhověno.⁵⁹⁾

Vášnivou Sonkovu obhajobu sepsal německý žurnalista Jürgen Serke. Nyní vyšla jeho obsáhlá kniha psaná emocionálním a místy senzacechtivým stylem. Její mnohé pasáže mají povahu pamfletu a neobstojí ani před těmi nejmírnějšími měřítky vědecké kritiky. Nedávno vyšla v českém překladu, přesněji řečeno pod podivuhodným německo-českým názvem: *Böhmische Dörfer*. Putování opuštěnou literární krajinou.⁶⁰⁾ Říká se, že první stránky díla, ať už vědeckého nebo uměleckého (popřípadě první obraz divadelní hry nebo první metry filmu), napoví vše, co bude následovat. Setkáme-li se hned na prvních stránkách uvedeného díla s hanobením prezidenta Edwarda Beneše, pak nemůže překvapit, že v nejrozsáhlejší kapitole, věnované Sonkovu případu, čteme: „V Praze po roce 1945 měl (Hugo Sonnenschein) co činit s vrahy v nejvyšších státních funkcích, jimž Beneš poskytl pláštík legitimacy.“⁶¹⁾

Na straně 15 svého druhého dopisu adresovaného vedení KSČ podával jeho autor svéráznou a pomluvami okořeněnou charakteristiku pražské rezistentní

skupiny z doby okupace (vesměs levicových intelektuálů). A. Hájková soudí, že Sonka mohl prostřednictvím těchto styků získávat informace o ústředí odboje KSČ a předávat je gestapu, ač mu to soud přímo nedokázal. A co víc, denuncovat před nyní mocným vedením strany MUDr. Arnošta Ungára a další „úchylkáře“ od správné linie KSČ. Z jeho dopisů číší strach, strach o život. To byl patrně hlavní motiv: zbavit se nebezpečné nálepky někdejšího kritika Stalinovy politiky, stoupence Trockého a v době války i konfidenta gestapa. Mezi návštěvníky podezřelého debataního kroužku u „nepřítele SSSR dra Ungára“, jak zde čteme doslova, uvedl i Jiřího Weila. Chtěl patrně, jako v době okupace, převrhnout vinu (to, z čeho jej panující moc chtěla nebo mohla obvinít) na jiné.

Vedle A. Ungára se v soukolí procesů padesátých let ocitl Karel Projza, zde rovněž jmenovaný. Uvedeného Karla Teigehe, slavnou postavu české umělecké avantgardy poúnorový režim uštvál k předčasné smrti (1951). Poznatky A. Hájkové můžeme doplnit i o Sonkou uvedeného „nadporučíka Šedivého“. Ve zprávě o skupině zatčených trockistů z 22. listopadu 1949 je Bohumil Šedivý uveden jako major SNB a bývalý krajský velitel StB v Praze; ve vazbě se dále ocitli dr. Jarmila Šedivá, jeho bývalá žena, a paní Ungárová, švagrová Z. Kalandry.⁶²⁾

Sonkova případu ideologicky využil i Václav Kopecký. Zajímavé je, že autorův slovník je mnohem mírnější než např. při Weilově charakteristice. Nyní je vyjadřování téměř věcné. Kopecký si ovšem neodpustil zkrslující informaci o tom, že Sonka „opěvoval jeho (tj. Goebbelsova) génia“. (V dopise Rudolfo Slánskému psal o tom, že svého času osobně poznal pozdější fašistické a nacistické pohlaváry, včetně Mussoliniho a Hitlera). Gramaticky správné užití přechodníkové vazby v závěrečné formulaci o Sonkovi dokazuje, že Kopecký text diktovaný pracovníkům ministerstva vnitra osobně zredigoval: „Za okupace měl (Sonka) privilegované postavení a posléze gestapo, znajíc jeho charakterové a mravní vady, učinilo z něho svůj nástroj.“⁶³⁾

V lednu roku 1950 dopravili H. Sonku z Mírova k výslechům do Prahy v souvislosti s probíhajícím vyšetřováním tzv. trockistů. V protokolu výslechu z 12. ledna 1950 vězeň zopakoval v podstatě to, co známe z jeho dopisu R. Slánskému z dubna 1945. Ocitoval zde Ungárovy zločinné řeči proti SSSR a mezi jeho návštěvníky znova uvedl „Dr. Jiřího Weila, který byl svého času komunistickým žurnalistou“. Při výslechu příštího dne popřel, že by se osobně znal se Závišem Kalandrou. Prý o něm věděl jen jako o výborném žurnalistovi. Sonka patrně věděl, že Kalandra byl zatčen a možná tušil, že mu hrozí to nejhorší. Je-li náš předpoklad správný, pak nechť je to Sonkovi – podle našeho soudu – přičteno k dobru.⁶⁴⁾

Nakonec bylo patrně rozhodnuto, že potrestat Jiřího Weila bude úkolem nově vznikající jednotné, tj. patřičně usměrněné spisovatelské organizace. On sám našel existenční zajištění od roku 1950 v tehdy založeném Státním židovském muzeu, s jehož ředitelkou, dr. Hanou Volavkovou se znal z doby okupace. Stejně jako ona byl tehdy nasazen na práci v tehdejší Ústředním židovském mu-

zeu, které jako odnož Židovské náboženské obce a později Židovské rady starších podléhalo německým represivním úřadům.⁶⁵⁾

Nové bádání upřesnilo, čím pro Weila začalo a čím skončilo období „příškrčeného života“, jak se sám vyjádřil. V roce 2001 se nám podařilo objevit dokument, ozřejmující okolnosti jeho vyloučení ze spisovatelského svazu. Stalo se tak na zasedání 9. schůze české sekce svazu, která se konala 10. listopadu 1950. Záminkou byl rukopis románu *Dřevěná lžice*, který byl nalezen po znárodnění, tj. konfiskaci nakladatelství Evropského literárního klubu, kde byl Weil zaměstnán jako redaktor. Dílo bylo prohlášeno za útok proti SSSR a autor obviněn z blíže nespecifikované „poválečné činnosti“. V naší stati již zmíněný Weilův kajicný vlastní životopis (srov. poznámku 21) se s největší pravděpodobností vztahuje k osobnímu jednání, které s ním vedl Václav Řezáč v době jeho vyloučení ze svazu spisovatelů. (Řezáč o uvedené záležitosti referoval na další schůzi české sekce 15. prosince 1950.) Weilovo vyloučení bylo zde potvrzeno, ale definitivní schválení se očekávalo od celostátního ústředního výboru, respektive jeho prezidia. Spis o výsledku dalšího jednání jsme sice nenalezli, ale je zřejmé, že vyloučení bylo potvrzeno.⁶⁶⁾

Po pěti letech téměř úplného odmlčení, kdy mu byla znemožněna jakákoliv veřejná činnost, se před ním otevřely nové možnosti – na sklonku života – roku 1956. Při přípravě II. sjezdu Svazu československých spisovatelů otevřel jeho případ básník Vítězslav Nezval. Na přípravném zasedání spisovatelů v dubnu uvedeného roku se ho zastali i někteří další spisovatelé; koncem padesátých let získal oporu i u dalších, ze své generace i mladších. Otevřela se před ním znovu možnost publikovat a veřejně působit, včetně cesty do Paříže (s Hanou Volavkovou v roce 1956, s výstavou dětských kreseb z terezínského ghetta).

Rukopis svého posledního a stěžejního díla, románu *Na střeše* je Mendelssohn, v naší stati již komentovaného, odevzdal autor do tiskárny v prosinci roku 1958. Tisk však byl na úřední zásah zastaven a na jaře následujícího roku, posledního v jeho životě, byla sazba rozmetána. Posléze byl autor nucen k novým a novým úpravám, které text většinou zhoršovaly. Podle zprávy Jana Pilaře, který se v roce 1959 z vůle nejvyšších orgánů KSČ stal ředitelem nakladatelství Československý spisovatel, mělo rukopis románu posuzovat IV. oddělení ústředního výboru KSČ.⁶⁷⁾

Nakonec román v Československém spisovateli vyšel, ale až po uvolnění cenzurou (tzv. Hlavní správou tiskového dohledu) na jaře roku 1960. Druhé vydání se uskutečnilo péčí Jiřího Opelíka již v roce 1965 v téměř nakladatelství. Rok předtím, 24. července 1964 je doporučila nová odpovědná redaktorka (po Květě Drábkové), Doris Grozdanovičová. Napsala:

„Je dobře, že Weilova pozoruhodná próza vychází v masové edici Klíč, neboť je – žel – stále aktuální.“⁶⁸⁾

Jiří Weil se nedožil ani prvního vydání svého románu, k němuž se tolik upínal. Zemřel v Praze 13. prosince 1959 na leukémii.

Poznámky:

- ¹⁾ Weil, J.: *Vzpomínky na Julia Fučíka*, Družstvo Dílo, Praha 1947, s. 6.
- ²⁾ *Slovník českých spisovatelů od roku 1945 II.*, Ústav české literatury AV ČR, Brána, Praha 1998, s. 669.
- ³⁾ *Srov.*: Weil, J.: *Moskva – hranice*, Mladá fronta, Praha 1991, s. 8.
- ⁴⁾ Nezval, V.: *Z mého života (Dílo XXXVIII)*, Čs. spisovatel, Praha 1978, 4. vyd., s. 94.
- ⁵⁾ *Viz*: Vondráčková, Slávka /Jaroslava/: *Mrazilo-tálo*, O Jiřím Weilovi, Praha 1979 (rukopis), s. 40. Originál je uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, fond J. Weil. Nám zprostředkovala znalost tohoto pramene dr. Alena Hájková, jíž vděčíme i za námět k výzkumu a další pomoc.
- ⁶⁾ Převzato z předmluvy Petra Nového k románu *Moskva – hranice*, Mladá fronta, Praha 1991, s. 9. Pro čtenáře, kteří se již dnes tolik neorientují ve zkratkách: NKVD = tajná policie, resp. zpravodajská služba jako složka lidového komisariátu vnitra; VKS(b) = Všesvazová komunistická strana (bolševiků).
- ⁷⁾ J. Weil byl tehdy ubytován ve zrušeném moskevském klášteře. – Pokud jde o stavbu Bělomořského kanálu, v románu netají masové nasazení vězňů; v duchu dobové propagandy ovšem zdůrazňuje proces jejich převýchovy.
- ⁸⁾ Vondráčková, S.: *Mrazilo-tálo*, s. 45–46.
- ⁹⁾ *Srov. tamtéž*, s. 64.
- ¹⁰⁾ Předobrazem Ri byla, jak již jsme uvedli (*srov. poznámky č. 8 a 9*) Weilova moskevská známá Helena Glasová, která byla v době stalinských čistek i se svým manželem popravena.
- ¹¹⁾ Vohryzek, J.: *Literární kritiky*, Torst, Praha 1995, s. 251.
- ¹²⁾ Weil, J.: *Život s hvězdou: Na střeše je Mendelssohn; Žalozpěv za 77 297 obětí*, nakladatelství Lidové noviny, Praha 1999, s. 483.
- ¹³⁾ *Viz odkaz na Weilovo dílo v poznámce I.*
- ¹⁴⁾ *Tamtéž*, s. 32–33. (Část textu je proložena námi – J.H. a M.K.) – K pasáži o střední Asii můžeme doplnit, že tuto oblast Weil znal ze zkušenosti vlastního tamního vyhnanství. Reflektoval jí pak ve svých reportážích a povídkách souboru „Mír“. Jistě si na to vzpomněl, když hodnotil Fučíkovu propagačně zaměřenou publicistiku, prohlášenou ovšem od 50. let za pevnou součást hagiografie autora Reportáže psané na oprátce. Jeho kriticismus mu ovšem mohl přitížit v době pronásledování na přelomu čtyřicátých a padesátých let.
- ¹⁵⁾ *Tamtéž*, s. 33.
- ¹⁶⁾ Výtlisk knížky, který archivuje LA PNP, je dedikován „Slávce Vondráčkové na památku časů minulých...“ s datem 30. května 1948.
- ¹⁷⁾ *Tamtéž*, s. 34.
- ¹⁸⁾ Weil, J.: *Život s hvězdou ... (triptych, 1999)*, s. 492.
- ¹⁹⁾ *Tamtéž*, s. 482–483.
- ²⁰⁾ *Viz*: Černý, V.: *Rusko čistek v české beletrii*, Jiří Weil: *Moskva – hranice*, román. Vydala Družstevní práce v Praze, 1937. In: Černý, V.: *Tvorba a osobnost I*, Odeon, Praha 1992, s. 595–596.
- ²¹⁾ Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze, fond Jiří Weil, životopis, Uložení: 32/C/11. Text je dochován ve velmi obtížně čitelném rukopise a je vlastně torzem. Zcela nečitelná slova jsme označili vynechávkami. Kromě doplnění interpunkce jsme v první větě nahradili původní zájmeno „něhož“ pro neživotný rod obvyklou podobou „nějž“.
- ²²⁾ Převzato z předmluvy Miloše Pohorského: *Jistoty a nejistoty Jiřího Weila, ke knize Život s hvězdou, Na střeše je Mendelssohn*, Praha 1990, s. 377.
- ²³⁾ *Tamtéž*.
- ²⁴⁾ Weil, J.: *Dřevěná lžice*, Mladá fronta, Praha 1992.
- ²⁵⁾ Petruv, H.: *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1941)*, Nakladatelství Sefer, Institut Tereziánské iniciativy 2000, s. 136.
- ²⁶⁾ Oddací list jsme vyhledali v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze ve fondu s názvem Jiří Weil. – Dokumenty, rukopisy a další listiny věnovala Literárnímu archivu pravděpodobně manželka Jiřího Weila paní Olga. Uložení: 32/C/11.

- 27) Srov. např.: Štědroňová, E.; Jiří Weil. In: Českožidovští spisovatelé v literatuře 20. století (sborník přednášek), vydalo Židovské muzeum v Praze 2000, ed. Leo Pavlát, s. 75.
- 28) Převzato z předmluvy Petra Nového k románu Moskva – hranice, Mladá fronta, Praha 1991, s. 11.
- 29) LA PNP Praha, fond Jiří Weil, Uložení: 32/C/11.
- 30) Původní názvy: Zentralstelle für jüdische Auswanderung, poté Zentralamt zur Regelung der Judenfrage in Böhmen und Mähren / Dienststelle des Befehlshaber der Sicherheitspolizei und SD. Oficiálně byl úřad podřízen veliteli bezpečnostní policie a bezpečnostní služby v protektorátě. Srov. např.: Rupnow, D.: „Ústřední židovské muzeum“ v Praze 1942–1945. „Vy musíte být, i když už nejste...“. In: Tereziánské studie a dokumenty, Academia – Institut Tereziánské iniciativy, Praha 2000, ed. M. Kárný a E. Lorencová, s. 280.
- 31) Evidenční listky židovských obyvatel se zachovaly na ŽRS jen u těch osob, které nebyly odtransportovány; šlo zejména o smíšená manželství, ale v neposlední řadě také o osoby, jež se ilegálně skrývaly před gestapem.
- 32) Kopii dokumentů nám laskavě poskytla dr. Alena Hájková. Ji vděčíme i za další pomoc při plnění našeho společného grantového úkolu č. G 5 0701/2001. (Náš dík patří Fondu rozvoje vysokých škol při MŠMT České republiky). – Srov. též: A. Hájková, Dokument přinášející vysvětlení. In: Tereziánské listy, 28, 2000, s. 114–115.
- 33) LA PNP Praha, fond Jiří Weil, Uložení: 32/C/11.
- 34) Tamtéž.
- 35) Tamtéž.
- 36) Uvedená prohlášení nám laskavě poskytla dr. Alena Hájková.
- 37) MUDr. Arnošt Ungár byl švagrem Závěše Kalandry, publicisty, který byl v padesátých letech odsouzen k trestu smrti. (Blíže viz ve třetí části této stati.)
- 38) Olga Motyčková se podle kartotéčního lístku ŽNO (uložen je na oddělení evidence Federace ŽNO v Praze) narodila roku 1914 v Německu. Po nástupu Hitlera k moci uprchla do Československa, kde působila jako tanečnice v divadle E. F. Buriana. Blíže viz. v dopise dr. Aleny Hájkové M. Kryloví z května 2000 (archiv autora).
- 39) Vladimír Motyčka pracoval v Městské knihovně v Praze; v rámci opatření proti tzv. smíšeným manželstvím byl propuštěn nebo přeřazen. Jako spisovatel byl Motyčka aktivní v oblasti dětské literatury a cestopisů. – Viz tamtéž a srov.: Nezval, V.: Z mého života (edice uvedená v pozn. 4), s. 170–171. Na závažnosti svědectví neubírá autorův mylný údaj o Motyčkově úmrtí: Nezval jej ve svých memoárech, které psal na sklonku života, nechává zemřít v jeho 30 letech. Vladimíru Motyčkoví bylo r. 1943, kdy zemřel, 40 roků.
- 40) LA PNP, fond Jiří Weil, číslo příř. 513/01. – Jazykově jsme text upravili, zejména pokud jde o interpunkci a správné znění osobních vlastních jmen. Bohumil Pelc je též uveden v potvrzení Jiřího Weila pro Emila Bergmanna. Srov.: Hájková, A.: Dokument přinášející vysvětlení. In: Tereziánské listy, 28, 2000, s. 115.
- 41) Podlešák, J.: „Stříbrnou polnicí zpívejte píseň svobody“, s podtitulem Život a dílo Jiřího Weila. In: Tereziánské listy č. 27/1999, s. 76.
- 42) Úryvek z románového torza pod názvem Žraloci byl publikován v Židovské ročence 5721, 1960–1961.
- 43) Vydalo Státní židovské muzeum v Praze roku 1959 pod vedením jeho ředitelky Hany Volavkové.
- 44) Weil, J.: Harfeník, Československý spisovatel, Praha 1958.
- 45) Viz: Archiv Ministerstva vnitra ČR, fond Trockisté a trockistické skupiny: „Zpráva o skupině zatčených trockistů“, datováno 22. listopadu 1949, sig. 305–734–4.
- 46) Tamtéž, fond Z. Kalandra, H–23, 30–118–13. – Za toto sdělení patří náš dík uvedené badatelce. I v dalším textu čerpáme z její závěrečné bakalářské práce: Hofmannová, L.: Závěš Kalandra, oběť politických procesů, Pedagogická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Ústí n. L., 2002, rukopis.
- 47) Viz Zprávu o skupině zatčených trockistů, uvedenou v pozn. 45, s. 42.
- 48) AMV ČR, f. Trockisté a trockistické skupiny, 153, 305–737–6–153, studijní sv. IV, s. 61–67.
- 49) AMV, sig. 305–737–6. Elaborát není podepsán, jen v záhlaví je rukopisná poznámka:

- „V. K. provedeno“.
- 50) Tamtéž. – Pozoruhodný je výraz „ramenář“, jehož význam patrně znamenal „politicky obojetného člověka, líceměrníka, pokrytce.“ Odvozené substantivum „ramenářství“ se totiž ve Weilově románu skutečně vyskytuje (ve 2. vydání z roku 1991 je čtete např. na str. 136 a 153).
- 51) AMV, sig. 305–737–6.
- 52) AMV, sig. 305–734–4, 305–737–6.
- 53) Vondráčková, S.: Mrazilo–tálo, s. 64.
- V Tamtéž, s. 64–65.
- 55) Vondráčková, S.: Mrazilo–tálo, s. 40. Dále zde čerpáme z obsáhlého rukopisného rozboru Aleny Hájkové „Případ Hugo Sonnenschein, básnickým jménem Sonka“ z června 2002 a shromážděné obsáhlé dokumentace, která je uložena v archivu Památníku Tereziín. Cenné jsou zejména kopie soudních spisů s H. Sonnenscheinem.
- 56) Fučík, J.: Reportáž psaná na oprátce. První úplné, kritické a komentované vydání, edit. F. Janáček a kolektiv, Torst, Praha 1995, s. 235–243.
- 57) Tamtéž, zejména s. 236–242 a dále viz: Hájková, A.: Případ Hugo Sonnenschein, s. 2–4.
- 58) Státní oblastní archiv Praha, MLS, Lst 1074/46 – LsXXI 1347/46.
- 59) Tamtéž, strojopisný záznam dopisu, s. 20. Srov. též: Janáček, F., Hájková, A.: „Na okraj motávků...“, s. 236.
- 60) Serke J.: Böhmische Dörfer. Putování opuštěnou literární krajinou, Triáda Praha 2001.
- 61) Viz. tamtéž: Hugo Sonnenschein. Žid, který přežil Osvětim, ne však vražedný útok svých soudruhů, s. 349–379. (O E. Benešovi srov. např. na s. 14, 17, 26, 43 aj.) Z vězení na Mírově psal Sonka Antonínu Zápotockému, ale prostřednictvím svých synů žádal o pomoc i prominentní osobnosti na Západě. Norskému diplomatovi, nyní generálnímu tajemníku OSN Trigve-Lie, s nímž se rovněž osobně znal, posílá písemný protest proti „agresi v Koreji“, tj. proti nasazení jednotek OSN proti útoku severokorejských vojsk; tedy na podporu sovětské politiky a zdejší propagandy. (Tamtéž, s. 378.)
- 62) AMV, sign. 305–737.
- 63) AMV 305–737–6, Citujeme v doslovném znění, včetně původního pravopisu.
- 64) Tamtéž. – Ovšem v jiné zprávě o československých trockistech a trockistických skupinách je uložen záznam o tom, že v únoru 1949 Hugo Sonka upozornil na JUDr. Františka Rozsypala jako aktivního trockistu a člena Klubu Jacka Londona (JLC) (Z posledně uvedeného „zločinu“ byl viněn i Weil). Rovněž F. Rozsypala zasáhly politické procesy padesátých let. – Viz: AMV fond Trockisté a trockistické skupiny, sig. 305 737–6–15–153 (svazek 4).
- 65) Srov. nejnověji: Ruponow, D.: „Ústřední židovské muzeum v Praze“ 1942–1945. „Vy musíte být, i když už nejste...“ In: Tereziínské studie a dokumenty 2000, Academia – Institut Tereziínské iniciativy Praha 2000, ed. M. Kárný a E. Lorencová, s. 278–296.
- 66) LA PNP, expozitura Staré Hradý, Agenda výboru SČSS, česká sekece, bez sign.
- 67) Viz: Bauer, M.: Změny v nakladatelství Československý spisovatel v roce 1959. In: Tvar, 2001, č. 7, (5. dubna 1959), s. 14–15; citace dopisu Jana Pilaře z 11. dubna 1959.
- 68) LA PNP Staré Hradý, fond Čs. spisovatel, lektorská složka 2. Vydání Na střeše je Mendelssohn. Podrobněji viz: Kryl, M.: Ke vzniku románu Jiřího Weila Na střeše je Mendelssohn. In: Tereziínské studie a dokumenty 2002 (v tisku).

MORE ON JIŘÍ WEIL (His Life and Work)

by Jan Hrubeš, Miroslav Kryl
Résumé

This paper is dedicated to the life and work of a prominent Czech writer, Jiří Weil. Tying onto a preceding article by Jan Podlešák (Tereziánské Listy, 27/1999). With the support from the Czech Ministry of Education Grant Agency, The Fund for Development of University Education, we were able to retrieve further details about Weil's life during the German occupation, in 1945 and, especially after 1948.

The best-known work from the writer's pre-war period is a novel titled "The Moscow Frontier", a critical comparison of life in the former Soviet Union. The publishing of the book caused him considerable problems in post-war Czechoslovakia after the Communist putsch in 1948. The primary impulse that triggered Weil's persecution may have come from information disclosed to the Communist Party in April of 1948 by Hugo Sonnenschein (Sonka). The animosities of the Communist political system impacted on Jiří Weil for the rest of his life; he died in 1959. Not only was he unable to publish his excellent book about the holocaust, titled *Life with a Star* ever since 1949, he also experienced great difficulties with the publishing of his last novel thematically based on the Jewish tragedy, titled *Mendelssohn on the Roof*.

NOCHMALS JIŘÍ WEIL (Leben und Werk)

Jan Hrubeš, Miroslav Kryl
Resümee

Hiermit wollen wir auf den Artikel von Jan Podlešák anknüpfen (Theresienstädter Blätter Nr. 27/1999). Der Artikel wird dem Leben und Werk des bedeutenden tschechischen Schriftsteller Jiří Weil gewidmet. Mit der Unterstützung der Grantagentur – des Fonds für die Hochschulentwicklung unter dem Schulministerium der Tschechischen Republik wurde eine Forschung durchgeführt, deren Ziel war es, über Weil's Schicksal sowohl zur Zeit der Nazi-Okkupation, als auch nach 1945 und hauptsächlich nach 1948 noch mehr ausführliche Kenntnisse zu erwerben.

Der Autor wurde schon in der Vorkriegszeit durch seinen Roman „Moskva – hranice“ bekannt, in dem er mit dem Leben in der damaligen Sowjetunion auseinandersetze. Die Herausgabe dieses Titels brachte für ihn nach dem Februarputsch in der Tschechoslowakei negative Konsequenzen. Den Anlass für seine Verfolgung hätten jedoch die von Hugo Sonnenschein (Sonka) an die damalige Führung der KSČ (Kommunistische Partei der Tschechoslowakei) übermittelten Informationen über Weil geben können. Die Ungunst des politischen Regimes der KSČ begleitete Weil bis zu seinem Tod in 1959. Sein hervorragendes Buch „Život s hvězdou“ (Holocaustthema) durfte seit 1949 nicht wiedererscheinen und auch die Herausgabe seines letzten Romans „Na střeše je Mendelssohn“ (Thema der jüdischen Tragödie) war mit grossen Schwierigkeiten verbunden.

O ŽIVOTĚ A SMRTI EVŽENA ŠTERNA

Alena Hájková

Pamětní desku s dvanácti jmény obětí nacistické okupace minou návštěvníci České správy sociálního zabezpečení patrně bez povšimnutí. Jména jsou řazena abecedně bez vysvětlujících dodatků a návštěvníci navíc nevědí, že nápadná budova v Křížové ulici na Smíchově byla vybudována v letech předmnichovského Československa pro Ústřední sociální pojišťovnu. Pamětní deska připomíná její někdejší zaměstnance. JUDr. Evžen Štern, uvedený na jedenáctém místě, byl od roku 1926 generálním tajemníkem a později ředitelem pojišťovny.¹⁾

V Masarykově slovníku naučném z roku 1933 i v Československém biografickém slovníku XX. století²⁾ je věnována pozornost především Šternově publikační činnosti. V posledním roce první světové války redigoval spolu s Františkem Modráčkem Socialistické listy, jako publicista přispíval do Masarykovi blízkému Času, psal do sociálně demokratického Práva lidu, do stejně politicky orientované Akademie a Sociální revue.³⁾ Mezi jeho hlavní spisy patří kompendium nazvané *Názory T. G. Masaryka*. Tento pozoruhodný výklad Masarykových myšlenek doplněný Šternovými vysvětlivkami a komentáři vyšel třikrát, poprvé v roce 1910. Tehdy byl autor posluchačem prvního ročníku české právnické fakulty a Masaryk slavil šedesátiny. Vydání druhé bylo vyvoláno potřebou představit Masaryka široké veřejnosti v souvislosti s jeho příjezdem do právě zrozené Československé republiky a zvolení prezidentem.⁴⁾ Do úvodu spisku Štern mimo jiné napsal: *„Naše veřejnost necht' si uvědomit, že pouze ušlechtilý politik rázu Masarykova, pojímající český problém z hlediska lidskosti a spravedlivosti, mohl najít slechu a ozvěny u kongeniálního Wilsona a světové demokracie... Vykonal svoji povinnost v míře, odpovídající jeho osobnosti... odešel bojovat... za spravedlivou věc svého národa.“* V závěru zdůraznil, že před Masarykem leží ještě úkol velmi obtížný; upevnit republiku a vtisknout jí ráz pokrokovosti a lásky k spolubližním, aby byla svým charakterem státem v pravdě Masarykovým. V roce 1926 pak vyšel spisek potřetí. V té době se Štern už věnoval problematice politickosociální. Takto je zaměřeno jeho pět následných prací.⁵⁾

Evžen Štern se narodil 7. května 1889 v Čelákovcích manželům Aloisovi a Bertě, rozené Rennerové. Na rodném listě jsou rodiče a chlapec ještě psáni bez háčku nad S. Ten se objevil až později, během Evženova politického zrání. Nebyl jedináčkem, měl mladšího bratra Osvalda. Rodiče i bratr zemřeli ještě před druhou světovou válkou. Osvaldův syn Alois – po dědečkovi – se stal obětí holocaustu. Rodina Šternova se před vznikem republiky přestěhovala do Karlína, který tehdy ještě nebyl součástí Prahy.⁶⁾ Odtud Evžen docházel do akademického gymnázia. V letech 1902–1918 sídlilo v dnešní ulici Na Rejdišti (tehdy U akademického gymnázia) č.p. 77. Do školy to měl z Karlína kus cesty. V červenci 1907 maturoval spolu s Karlem Čapkem, pozdějším nositelem No-

JUDr. Evžen Štern s manželkou Růženou v roce 1932.

belovy ceny Jaroslavem Heyrovským a dalšími 36 kolegy.⁷⁾ Už od středoškolských let si všímal poměrů ve společnosti. Ovlivněn Masarykem se zprvu hlásil k jeho realistické straně, záhy se však přiklonil k sociální demokracii.⁸⁾

Už v letech studií se E. Štern zamiloval do Růženy Štěrbové.⁹⁾ Také ona bydlela v Karlíně. Byla to krásná, ale i vzdělaná mladá žena. Živě se zajímala o kulturu, především o vážnou hudbu. To byl Šternův kámen úrazu – chyběl mu hudební sluch. Přesto oddaně doprovázel Růženku – Jáju, jak ji něžně oslovoval – na koncerty i do opery, jen aby jí byl nablízku. R. Štěrbová studovala na české univerzitě češtinu a francouzštinu. Před vypuknutím světové války na studiích pobývala jeden rok ve Francii, kam se za ní Štern rozjel. O vřelém vztahu Růženy k Evženovi svědčily (prý) dopisy, které mu posílala do Vídně, kde za války sloužil. Žel léta druhé světové války nepřežily. Po vysokoškolském absolutoriu Růžena Štěrbová vyučovala na známé Vyšší dívčí škole ve Vodičkově ulici v Praze.

Svatba Evžena a Růženy proběhla ještě v roce 1918. Dcera Eva se jim narodila v roce 1921, syn Jan je ročník 1924. Rodina nejdřív bydlela v Tomkově (nyní Sovova) ulici v Karlíně, později se přestěhovala na Letnou, do ulice U Sparty 14. Koncem roku 1936 manželé zakoupili rodinnou vilku čp. 1318/18 v Soborské ulici v Dejvicích.¹⁰⁾ Konečně mohla Růžena žít uprostřed zeleně, které se jí v předchozích bydlištích nedostávalo.

Po vzniku Československé republiky JUDr. Štern působil v zákonodárném oddělení ministerstva sociální péče. Byl spoluvůrcem návrhu zákonů o osmihodinové pracovní době, o závodních výborech a placené dělnické dovolené.

Ministrem byl v letech 1918–1920 a 1925–1926 JUDr. Lev Wintr, s nímž se dobře znal z Prahy i Vídně. V letech 1921–1926 Štern zastupoval ČSR ve správní radě Mezinárodního úřadu práce v Ženevě. Poté – jak už bylo řečeno – převzal vedení Ústřední sociální pojišťovny a podílel se na vytvoření soustavy sociálního pojištění meziválečného Československa.¹¹⁾

Manželé Šternovi vedli bohatý společenský život. Okruh jejich přátel a známých byl velmi široký. Karel Čapek zval Šterna na schůzky „pátečníků“. Někdejší spolužák věděl, že Štern je vysoce uznávaný odborník. Jeho úvahy o sociálně politických problémech poslouchali účastníci schůzek s náležitou pozorností. Významný okruh názorově blízkých lidí si Štern vytvořil zejména v letech hospodářské krize. Patřili do něj sociálně demokratičtí národohospodáři jako byl profesor Vysoké školy obchodní JUDr. Josef Macek, s nímž se znal už z let vysokoškolských studií (Šternova a Mackova rodina se přátelily), Jaromír Nečas, pozdější ministr sociální péče a v letech 1935–1938 zástupce ČSR v Mezinárodním ústavu práce v Ženevě, národohospodářský redaktor Práva lidu Theodor Pistorius. Velmi blízký vztah měl Štern k docentu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy Josefu Fischerovi, představiteli sociálně demokratické inteligence sdružené kolem Dělnické akademie. Stejně blízcí mu byli středoškolský profesor Wolfgang Jankovec, redaktor Národního osvobození Josef Pešl, který byl současně i spojku k vlivným legionářským kruhům, a Václav Běhounek, který rovněž patřil k okruhu Dělnické akademie i další teoretici a publicisté patřící k tvůrčímu potenciálu sociálně demokratické strany.¹²⁾

Tyto společenskopolitické kontakty nebyly jen „mužskou“ záležitostí. S řadou jmenovaných se stýkala i paní Růžena Šternová. V diskusích nebyla jen mlčícím posluchačem. Poté, když se vzdala vyučování, překládala politickou a odbornou literaturu především z francouzštiny, mezi jinými i dílo belgického socialisty Henrika de Mana, který svými myšlenkami kolektiv jmenovaných v mnohém ovlivnil a inspiroval.

Známí a přátelé nepocházeli jen ze sociálně demokratického prostředí. Často to byly vazby z dob studií, nebo se s nimi Šternovi blíž poznali v Národním klubu, který ministerstvo zahraničních věcí zřídilo v paláci Sylva Tarouců v ulici Na Příkopě. Počet jeho členů byl omezen na osoby, které byly schopny reprezentovat republiku a podávat zahraničním hostům ministerstva zasvěcené informace ze svých oborů.

Mezi návštěvníky Národního klubu patřili i manželé Hejdovi. Jiří Hejda byl předním národohospodářským odborníkem národně socialistické strany. Po roce 1935 se stal nejdříve generálním sekretářem a později generálním ředitelem koncernu ČKD Praha. S Hejdou a jeho manželkou Louisou se Šternovi stýkali i v Harrachově, kam obě rodiny jezdily od počátku dvacátých let na dovolenou. A nejen oni, ale i Nečasovi a další. Bylo to odpočinkové středisko pražské inteligence, ovšem v mnohem skromnější podobě, než ho známe dnes. Šternovi byli vždy ubytováni v chalupě některého z místních obyvatel. Ve svých pamětech líčí Jiří Hejda nezvyklé zážitky z počátku třicátých let, které sdílel spo-

lu se Šternem a později i s Nečasem na německé straně poblíž Harrachova. „Byl to výlet přes hřebeny Jizerských hor a pak jsem seděl na táboru lidu asi v páté lavici a měl jsem možnost poslouchat a pozorovat jak nového vůdce, i okolí. Hitler se mi nejen nelíbil, ale zdál se mi úplně směšný svým chraplavým hlasem a divokou gestikulací a prázdnotou svých demagogických řečí. Kdo mne překvapil, bylo německé publikum. Cívěli na něj všichni s otevřenými ústy a vyvalenýma očima, bez dechu, jako by viděli zjevení. Nedovedl jsem to pochopit... Krátce na to jsem byl rovněž s dr. Šternem a s ing. Nečasem – ve Vratislavi (tehdy Breslau) na velké schůzi sociálních demokratů. A tady to byla docela jiná, normální schůze jako u nás, lidé seděli klidně, tleskali nebo volali fuj – podle toho, oč šlo.“¹³⁾ Poslední prázdniny trávili Šternovi v Harrachově v roce 1937.

Rok 1938 byl od jarních měsíců pln napětí. Večer 11. března německá vojska překročila hranice a obsadila Rakousko. Anexe nebyla překvapením, Hitler ji za pomoci rakouských nacistů připravoval už od roku 1933. Vzrůstající agresivita Německa zastihla Československou republiku v době, kdy její hospodářské těžkosti výrazně znásobily rozpory národnostní. Bylo zřejmé, že rakouský vzor postupu Hitler hodlá použít i pro Československo. Počátkem května 1938 nacistický tisk v Německu ostrou kampaň proti ČSR ještě vystupňoval. Stejně postupovali i Němci z pohraničí i vnitrozemí republiky. Tvrdili, že chtějí jen mír, Československo však proti Německu šlve celý svět, nejvíce z toho Anglii. V Sasku a jiných místech se stahovaly vojenské jednotky k českým hranicím. Hitler předpokládal, že do podzimu se podaří prosadit revizi česko-německých hranic.

Aby zabránila incidentům, k nimž mohlo dojít v souvislosti s připravovanými volbami do obcí, které se mohly stát záminkou k napadení ČSR Německem, vyhlásila československá vláda 20. května částečnou mobilizaci. Odhodlanost zajistit bezpečnost státu a úspěšný průběh mimořádného opatření měly značný mezinárodní ohlas. Do tohoto období spadá rovněž příprava a vydání významného protinacistického manifestu s názvem „Věrní zůstaneme“. Vyzýval všechny československé občany, aby hájili nezávislost státu a nedopustili narušení jeho celistvosti. Na jeho konečném znění se podílel docent Josef Fischer, jenž patřil k lidem Šternovi blízkým. Vydání dokumentu provázela rozsáhlá podpisová akce, při níž do září 1938 bylo získáno přes milion podpisů. Šternův pochopitelně nescházel. Petiční akci řídil výbor, jehož předsedou byl MUDr. Jan Bělehrádek, ředitel Purkyňova ústavu obecné biologie UK a místopředsedou docent Josef Fischer.¹⁴⁾

Masaryk zemřel 14. 9. 1937. Československo v podobě, v níž vzniklo, trvalo po jeho smrti ještě rok a několik dní. Lidé odhodlaní bránit republiku prožili 30. září 1938 fatální rozčarování.

Vláda přijala diktát podepsaný v Mnichově zástupci Německa, Itálie, Francie a Velké Británie. Souhlasila s vyklizením a předáním českého pohraničí Německu v rozsahu jeho požadavků.¹⁵⁾

Pro mezidobí mezi přijetím mnichovského diktátu a obsazením zbytku Československa Německem 15. 3. 1939 se vžil název druhá, nebo také pomnichov-

ská republika. Byl to útvar, který se státem založeným T. G. Masarykem měl málo společného. Neskutečně rychle se v něm prosadily protidemokratické totalitní jevy. Agresivně vystupovaly zejména české fašistické organizace. Destabilizovaný stát se pro ně stal živnou půdou. V tisku se běžně objevovaly články, které špinily odstoupivšího prezidenta E. Beneše, ale i T. G. Masaryka a lidí jemu blízké.¹⁶⁾ Dne 25. 12. 1938 zemřel Šternův spolužák, spisovatel Karel Čapek. Hlavní příčinou jeho smrti nebyla nemoc, ale politické štvance, zaměřené proti němu, mimo jiné i za všeobecně známé Hovory s T. G. M.

Aktivity vnitřních protidemokratických sil působily na většinu Čechů depresivně. Jen nemnozí se však vzhopili k obraně zbytků demokracie. Evžen Štern k těm nemnohým patřil. Proti totalitní straně Národní jednoty, do níž vplynula většina politických stran,¹⁷⁾ se z Československé sociálně demokratické strany dělnické a části představitelů národních socialistů vytvořila Národní strana práce. E. Štern byl jedním z jejích zakladatelů. Strana práce sdružovala velký počet přesvědčených odpůrců totalizace republiky, jejich síly však nestačily tomuto procesu zabránit. Od počátku roku 1939 nabral rychlé tempo. Patřily k němu i stále častější a otevřenější projevy antisemitismu.¹⁸⁾ Jejich obětí se stal i JUDr. E. Štern. Ještě v čase druhé republiky byl poslán na nucenou dovolenou. Po 15. březnu se situace Židů pronikavě zhoršila. V červenci 1939 byl Štern předčasně penzionován.¹⁹⁾

Po 15. březnu 1939 vůdčí činitelé Petičního výboru Věrní zůstaneme začali vytvářet na základech předmnichovského hnutí odbojovou organizaci nesoucí stejný název. Je známá pod začátečními písmeny jejího názvu jako PVVZ. Štern se na aktivní činnosti v rámci organizace podílel od roku 1940, kdy se ukázalo, že odchod do zahraničí je pro něj neuskutečnitelný.²⁰⁾

Ve svém postupu proti Židům se nacisté řídili schématem, které si již vyzkoušeli v Německu a Rakousku. Štern věděl, že je ohrožen nejen on, ale i jeho rodina. Snažil se proto minimalizovat nebezpečí, které rodině hrozilo. Proto se manželé na oko rozvedli. Štern se policejně přihlásil jako nájemník podkrovního bytu v nedaleké Krocínovské ul. č. 7, s touto adresou byl později jako Žid registrován.²¹⁾

Nejbližším spolupracovníkem E. Šterna v odbojové organizaci PVVZ byl Wolfgang Jankovec. Patrně jemu předával údaje hospodářského i politického charakteru, které mohly pomoci vedení československého odboje v Londýně vytvořit si pokud možno přesný obraz o situaci doma. Zprávy PVVZ odesílal kurýrní cestou, ale také radiotelegraficky prostřednictvím vysílačky. Disponovalo jí Ústřední vedení odboje domácího, jehož součástí PVVZ byl. Štern byl pouze jedním z těch, kteří pro PVVZ na tomto úseku pracovali. Díky širokým konexím, které měl ještě z předválečné doby, mohly být jím získané zprávy velmi důležité.²²⁾

Se Šternovou aktivitou v PVVZ patrně souvisejí i údaje nacházející se v rukopise pamětí Karla Málka, jednoho z jeho věrných předválečných druhů. Vzpomíná, jak „arizoval“ několik vkladních knížek, které mu dodal Štern. Jed-

nalo se o transakce nesmírně riskantní a obtížně proveditelné. Málek ctil pravidla konspirace a nevyptával se proto, jak se anonymní vkladní knížky – pouze na hesla – dostaly ke Šternovi. Věděl však, že šlo o peníze pro odboj. Vzpomíná, že jen jednou měl při „arizaci“ incident. Bylo to v Anglobance. Úředníci – Češi – mu tam hrozili, že nejdříve informují gestapo a patrně očekávali, že knížku nechá na pultu a uteče. Jen náhodou se k tomu nachomýtl úředník, někdejší Málkův kolega ze studií, který situaci zachránil.

Koncem září 1941 byl do protektorátu vyslán jako zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich. Vlna teroru, kterou rozpoutal, zasáhla i vedení PVVZ. Jako jeden z posledních jeho členů byl 10. 12. 1941 zatčen Wolfgang Jankovec.²³⁾

Při výsleších V. Jankovce Šternovo jméno nepadlo. Přesto byl zatčen. Stal se obětí Rudolfa Picky, aktivního přísluhovače nacistického režimu, člena Vlajky, českého ultranacionalistického hnutí staršího data.²⁴⁾ Hlášení o zadržení Šterna současně ukazuje, že Picka sloužil i jako agent pražskému policejnímu ředitelství.²⁵⁾

Od 1. 9. 1941 musel Evžen Štern, stejně jako ostatní osoby považované podle norimberských zákonů za Židy, nosit na levé straně svrchního ošacení ve výši srdce žlutou Davidovu hvězdu s černým nápisem Jude. Nápadné označení komplikovalo jejich nositelům život. Proto se instinktivně snažili hvězdu skrýt. Zakrytí hvězdy se pro Evžena Šterna stalo osudným dne 10. 7. 1942 asi v 18 hodin, jak uvedl Picka v protokolu. Od nástupní stanice trolejbusu v Dejvicích na Bořislavce Šterna sledoval až do stanice Hanspaulka, kde oba vystoupili. Když Štern chtěl zabočit do ulice, vedoucí k domovu, Picka ho zastavil s tím, že zakrývá hvězdu, což se nesmí. Poté ho odvedl na místní policejní revír a dohlížel na to, aby byl dopraven na obvodní policejní komisařství v tehdejší Steinově ulici (nyní Čkalova).²⁶⁾

Pozdě večer přišel policista z okrsku a paní Šternovou informoval, co se stalo. Příštího dne se paní Růžena s dcerou Evou se vydaly na obvodní komisařství pro bližší informace, kde byly obě rovněž zadrženy.²⁷⁾

Obvodní komisařství ve Steinově ulici v Praze XIX řídil policejní rada JUDr. Eduard Pohl. Do Prahy byl přeložen z Tábora. Také Pohl byl členem Vlajky. Vystoupil z ní v prosinci 1940 s odůvodněním, že se stal německým státním občanem.

Dík jeho vedení bylo komisařství známo – mimo jiné – cílevědomým pronásledováním Židů. Pohl nechal sledovat jejich byty, pohyb na veřejných prostranstvích, při výsleších dával pokyny k jejich týrání.²⁸⁾ Stejně postupoval i jeho podřízený štábní strážmistr Josef Štoček.²⁹⁾ Také JUDr. Štern byl při výsleších týrán a ponižován. V době, kdy byl v rodinné vile jen šestnáctiletý syn Jan a hospodyně, provedl Pohl za účasti Štočka a Picky domovní prohlídku. Hrubou práci při ní vykonával Štoček. Rozřezával křesla, hledal na půdě, kde za komínem našel kufr se zakázanou literaturou. Na pokyn Pohla tloukl mladistvého Jana Šterna tak, že mu poranil ústa a rval ho za košili u krku ve snaze jej přiškrtit.

Při prohlídce byly nalezeny i pas a jiné dokumenty rodiny Polákových a lístek z Lodže, kam byla deportována jedním z prvních likvidačních transportů. Objeveny byly i potravinové lístky, tabatěrka a body na textilie patřící jiné osobě. Pohl rovněž zjistil, že Štern vzdor rozvodu i nadále pobýval společně s rodinou. Po brutálním výslechu a pod tíhou důkazů E. Štern zjištěně přiznal.³⁰⁾

Ještě 12. 7. 1942 poslal Pohl hlášení o zatčení Šterna řídicí úřadovně gestapa do Bredovské ulice 13 (nyní Politických vězňů). Uvedl v něm také, že zabavil při prohlídce vily zlaté hodinky, různé pamětní mince a jiné cennosti. Nezapomněl ani na 18 fotografií T. G. Masaryka a E. Beneše.

Evžen, Růžena a Eva Šternovi byli z Dejvic převezeni do věznice protektorátní policie v Bartolomějské ulici v Praze I, kde si měli odpykat čtrnáctidenní trest. Ženy po jeho uplynutí byly propuštěny, Evžena Šterna však 25. 7. převzalo gestapo.³¹⁾ Držen byl ve staré věznici na Karlově náměstí, kterou pražská řídicí úřadovna gestapa využívala především jako vězení pro Židy. Odtud byl převezen do Malé pevnosti Terezín a umístěn do cely 7. Z Terezína poslal dva korespondenční lístky. První je z 19. 9., druhý z října. V zářijovém žádá zaslání pevných pracovních bot, ponožek, kartáčku, kapesníků a 150 korun, v druhém sděluje, že je naprosto tělesně i duševně zdrav, dělá mu dobře zaměstnání a upřesňuje, že mu stačí jen polobotky, pracovní boty nepotřebuje.³²⁾

Z Terezína odjel 23. 10. zvláštním transportem do koncentračního tábora Mauthausen. Zvláštní byl proto, že v něm převažovali příbuzní parašutisty Josefa Valčíka a osoby, které pomáhaly jemu a Jozefu Gabčíkovi z výsadku „Anthropoid“, jehož úkolem byl atentát na R. Heydricha. Svědectví o osudu transportovaných podal Václav Berdych, který byl do transportu přiřazen, stejně jako dr. Štern. *„Většina vězňů byla (po příjezdu do Mauthausenu, A. H.) odvedena pryč a podle vyjádření blokového personálu vylétla komínem, (což v koncentračnickém jazyku znamenalo, že byli usmrceni a spáleni v táborovém krematoriu. Jednalo se o likvidaci tzv. heydrichiády, A. H.). Zbytek transportu – asi 50 lidí byl odveden do baráku číslo 16. Mezi nimi byl i jistě Dr. Štern. Příští dny jsme pracovali společně na planýrce u tábora. Židé měli oddělené komando vzdálené od nás asi 50 metrů. Toto komando bylo během asi tak deseti dnů kápy a jejich pomocníky vyvražděno a komando zrušeno.“*³³⁾

Zpráva o smrti JUDr. Šterna byla odeslána z Mauthausenu 15. 11. 1942. Sděluje se v ní, že E. Štern byl 12. 11. zastřelen na útěku a jeho mrtvola týž den v táborovém krematoriu zpopelněna.³⁴⁾

Epilog

JUDr. Štern se nedostal do nacistického kriminálu proto, že by byla prozrazena jeho účast v hnutí odporu. Stal se obětí tří fanatiků, pocházejících z českého prostředí, přesto podobným těm, na něž společně s Hejdou s údivem před lety patřil na německé straně Jizerských hor.

Všichni tři se dočkali května 1945. Rudolf Picka ho nepřežil, byl zastřelen re-

volučními gardami poblíž zmíněné nástupní stanice trolejbusů Bořislavka. Štábní strážmistr Josef Štoček byl rozhodnutím komise, která prošetřovala jeho protektorátní minulost, propuštěn ze služeb policie. Později spáchal sebevraždu, i když z jiných důvodů. JUDr. Eduard Pohl byl 19. března 1947 odsouzen Mimořádným lidovým soudem v Praze k 20 letům těžkého žaláře.

Byl to mizerný konec mizerných životů.

Poznámky

- ¹⁾ Ústřední sociální pojišťovna (dále jen ÚSP) zahájila svou činnost 1. 7. 1926. Byla jediným nositelem invalidního a starobního pojištění dělníků a osob samostatně výdělečně činných. Vyplácela důchody, řídila posudkové stanice u okresních nemocenských pojišťoven dělnických, spolupracovala s ministerstvem veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy při preventivní a nemocenské péči o zdraví pojištěnců, poskytovala hypoteční půjčky na bytovou výstavbu a spravovala vlastní lázně a sanatoria. Viz: Průvodce po archivních fondech a sbírkách díl II, svazek 2. Úvod k fondu ÚSP. Služební materiál Archivní správy MV 1988.
- ²⁾ Masarykův slovník naučný díl VII, str. 93, Praha 1933 a Český biografický slovník XX. století, svazek Q–Ž, strana 313–314, Praha – Litomyšl 1999.
- ³⁾ První číslo Socialistických listů vyšlo 4. 12. 1917. Evžen Štern v něm zveřejnil úvahu o socialismu v českém státě. František Modráček (8. 9. 1871 – 23. 3. 1960), sociálně demokratický politik a novinář. Odmítal marxismus a přezíránil národnostní otázky v dělnickém hnutí. Propagoval družstevnictví. Časopis Čas byl založen 1886 Janem Herbenem. Původně týdeník, v letech 1901–1915 deník. Znovu vycházel od června 1920 do ledna 1923. Právo lidu vydávali sociální demokraté nejdříve jako čtrnáctideník (1893–1897), jako deník v letech 1897–1938 a 1945–1948. Sociálně demokratický časopis Akademie vycházel v letech 1897–1928. Sociální revui vydával Sociální ústav ČSR. Vznik Sociálního ústavu – vědecké korporace zřízené 1919 při ministerstvu sociální péče k podpoře jeho činnosti a pro vědecké řešení otázek sociálněpolitických – inicioval Evžen Štern.
- ⁴⁾ Podruhé vyšlo Šternovo kompendium nákladem Gustava Dubského u Grosmana a Svobody. Nakladatelství sídlilo v tehdejší Kounicově ulici 254/6 v Praze IV - Hradčanech (dnešní Praha 6, Mickiewiczova). V letech 1911–1919 v protějším domě bydlela rodina Masaryková, což připomíná tam umístěná bysta Ch. Masarykové.
- ⁵⁾ V roce 1920 Šternova studie Naše dělnické hospodářství; 1926 Na cestě k hospodářské demokracii; 1932 Nezaměstnanost a prostředky k jejímu zmírnění; 1934 Technický pokrok, pracovní doba a mzda; Sociální řešení hospodářské krize; 1935 Kam spěje SSSR.
- ⁶⁾ Údaje o rodině poskytli Jan Štern a Eva Planerová-Šternová.
- ⁷⁾ O E. Šternovi a jeho spolužácích z gymnázia se zmiňuje Marie Šulcová v knize Ladění pro dvě struny, Praha 1990, str. 120–147. Šulcová údaje o gymnazijních letech čerpala z nepublikovaných vzpomínek univ. prof. Jaroslava Heyrovského.
- ⁸⁾ K realistické straně se Štern hlásil v letech 1908–1911, členem sociální demokracie byl od roku 1911. Tzv. realistická strana se oficiálně nazývala Česká strana pokroková.
- ⁹⁾ Růžena Štěrbová se narodila 20. 2. 1892 v Čáslavi. V Masarykově slovníku naučném jsou její rodná data uvedena chybně, zemřela 11. 4. 1963 v Praze.
- ¹⁰⁾ Sdělení paní Evy Planerové-Šternové.
- ¹¹⁾ Viz citované slovníky, rovněž údaje J. Šterna a E. Planerové.
- ¹²⁾ Podrobně o okruhu Šternovi blízkých osobností ze sociální demokracie viz Jan Kuklík, Hledání cesty k demokratickému socialismu. In: K novověkým sociálním dějinám českých zemí II (Od války k válce 1914–1939), sborník, Praha 1998, str. 59–91.

- ¹³⁾ Jiří Hejda, *Žil jsem zbytečně*, Praha 1991, str. 127–138.
- ¹⁴⁾ Podrobně viz Jan Kuklík, *K problematice PVVZ na území Čech 1939–1941*, Praha 1976. O PVVZ i slovníková příručka *Český antifašismus a odboj*, Praha 1998, str. 348.
- ¹⁵⁾ *Nálady panující v tehdejším Německu* zajímavě popisuje a komentuje ve svých denících z let 1933–1941 univerzitní profesor Victor Klemperer s podtitulkem *Chci vydat svědectví*. Český překlad vyšel v nakladatelství Paseka v roce 2002.
- ¹⁶⁾ Tímto ostudným obdobím našich dějin se zabývala řada autorů. Jedním z posledních je Jan Rajtáj. Práce vyšla pod názvem *O autoritativní národní stát*, Praha 1997.
- ¹⁷⁾ Ustavila se v prosinci 1938 jako vedoucí státní strana s cílem „soustředit a usměrnit národní síly a tuto vůli vyjádřit autoritativní demokracií: rychlou a výkonnou, tvrdou k tomu, co zklamalo a oslabilo demokracii činu, ne slov“, bylo uvedeno v jejím programu. Vedle agrárníků se do Strany národní jednoty začlenilo Národní sjednocení, Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská, Československá strana lidová, část Československé strany národně socialistické, fašistické organizace Národní liga, Národní obec fašistická. Akce národní obrody. Definitivní likvidace uvedených stran a seskupení se předpokládala k 30. březnu 1939. Činnost Komunistické strany Československa byla z moci úřední zastavena 9. 10. 1938. Rozpuštěna byla 27. 12. na základě vyhlášky ministerstva vnitra podle § 8 vládního nařízení z 23. 12. 1938 č. 355 Sb. z. a n.
- ¹⁸⁾ Podle Strany národní jednoty Židé měli být zbaveni všeho vlivu na duševní a fyzickou kulturu českého národa.
- ¹⁹⁾ Tyto údaje jsou obsaženy v protokolu sepsaném s E. Šternem 12. července 1942 na obvodním komisařství protektorátní policie v Praze XIX. SÚA f. PŘ 1941–1950, sig. S 5970/2.
- ²⁰⁾ V držení rodiny E. Šterna je potvrzení vydané 26. 9. 1946 Ing. Ludmilou Jankovcovou, vdovou po Wolfgangu Jankovcovi, a už zmíněným Václavem Běhounkem. Jmenovaní uvádějí, že „E. Štern byl od roku 1940 až do svého zatčení ilegálně činný jako zpravodajský spolupracovník skupiny PVVZ (Petiční výbor manifestu *Věrní zůstaneme*, skupina V. Jankovce), nebo také odboráři“.
- ²¹⁾ Pod registračním číslem 41075 je zapsán v tzv. Jmenných listech. Jsou uloženy v archivu Památníku Terežín. Metodika registrace viz Alena Hájková, *Evidence protektorátního židovského obyvatelstva*, In: *Terežínské studie a dokumenty 1997*, sborník, Praha 1997, strana 45–54.
- ²²⁾ Část paměti zemělého Karla Málka je uložena u J. Šterna. Podle vyhlášky ministerstva financí ze dne 15. 11. 1940 o zrušení židovských vkladních a spořitelních knížek a vkladních listů byly jejich majitelé do 31. 12. 1940 povinni je předložit peněžním ústavům ke zrušení. Vklady pak byly převedeny na vázané účty v peněžních ústavech oprávněných židovské vázané účty vést. Již v předchozím období byly peněžní ústavy povinny zjišťovat, zda vlastníkem uvedených je árijec nebo Žid. Podle toho byly knížky označeny písmeny A (árijec) nebo N (neárijec). Při každém vkladu či výběru proběhlo současně i zjišťování vlastnictví. Knížky s nezjištěným vlastníkem (majitel byl v cizině, zemřel a dědicové se nepřihlásili o dědictví nebo byla knížka uložena jako zástava) byly prohlášeny za židovské. Při jejich dodatečném předložení musel předkladatel uvést své celé jméno a písemně prohlásit, že není Žid. U anonymních knížek nestačilo znát heslo, pod nímž byla vedena. Pokud doručitel nesplnil podmínky, knížka byla považována za židovskou a byla zabavena.
- Děkují tímto Mgr. Karlu Nenadálovi z archivu České spořitelny za konzultaci a poskytnutí kopií dobových příruček.
- ²³⁾ Wolfgang Jankovec nar. 11. 10. 1896 v Plzni, popraven 20. 12. 1944 v Drážďanech.
- ²⁴⁾ Rudolf Pícka nar. 24. 11. 1910, student, filmový herec. Do Vlajky vstoupil v roce 1935, pro neplacení členských příspěvků byl v roce 1941 vyloučen. Archiv ministerstva vnitra (dále jen AMV), kartotéka Vlajky.
- ²⁵⁾ Archiv hlavního města Prahy, f. 36–237–93; předvolání Picky k řízení, při němž mělo být projednáno jeho členství ve Vlajce. Nemohlo být doručeno, neboť na adrese Praha XIX, Nad Šárkou 75 nebyl zastížen.
- ²⁶⁾ Karel Málek vzpomíná, že na Šterna čekal velmi dlouho. „Londýnské vysílání bylo dávno za námi, když zazvonil strážník protektorátní policie a s opravdovou soustrastí vyřizoval paní Rů-

ženě, že se pan doktor vrátí až zítra, po zaplacení pokuty za to, že si prý v autobuse zakrýval hvězdu.

- 27) Vzkaz vyřizoval strážník z okrsku v ulici Na Pískách. O svém a matčině zatčení informovala autorku E. Planerová.
- 28) AMV 305–105–2, Opis rozsudku nad Dr. Eduardem Pohlem ze dne 19. 3. 1947.
- 29) AMV 305–96–4, náleží očištné komise pro veřejné zaměstnance při Zemském národním výboru ze dne 6. 12. 1964.
- 30) Státní ústřední archiv /dále jen SÚA/ f. PŘ 1941–1950, sig S 5970/2, Stern Evžen dr.
- 31) Tamtéž, hlášení B. Drnovského z oddělení K III/6.
- 32) Korespondenční listky jsou v držení rodiny.
- 33) Potvrzení Václava Berdycha, nar. 12. 6. 1916, z 1. 9. 1999, Planýrka u tábora, o níž se zmiňuje, byla úprava terénu u tzv. Russenlágru, který ležel vně hlavního tábora. Dnes je v těchto místech parkoviště autobusů.
- 34) Zpráva o smrti Šterna byla odeslána současně i Židovské náboženské obci. Jako jeho bydliště je uvedena Krocínovská 7. Viz Federace židovských náboženských obcí, evidence z let nacistické okupace.

THE LIFE AND DEATH OF EVŽEN ŠTERN

by Alena Hájková

Résumé

This medallion is dedicated to JUDr. Evžen Štern (May 7, 1889, Čelákovice – November 15, 1942, Mauthausen), who devoted his life to relentless work on behalf of the society. During his high school studies, Štern became a follower of T. G. Masaryk. On the occasion of T. G. M.'s 60th birth anniversary, he published a collection of essays acquainting readers with some of his ideas. The publication, titled *The Views of T. G. Masaryk*, was reprinted in November 1918, in connection with T. G. M.'s repatriation and election to the president of the CSR.

Until 1911, Štern was member of Masaryk's Realistic Party, whereupon he joined Social Democrats.

In 1918, he married Růžena Štěrbová (February 20, 1892, Čáslav – April 11, 1963, Prague), a high school teacher, who later became famous for her translations of socialistically oriented literature from French.

Following the establishment of the Czechoslovak Republic (CSR), JUDr. Štern worked in the legislative division of the Ministry of Social Welfare. He co-authored many legislative bills, such as the laws on eight-hour workdays, corporate councils, and paid vacation for blue-collar workers. During the period from 1921 to 1926, he was CSR's representative at the Executive Council of the International Labor Office in Geneva. In 1926, he accepted the position as Director of the Central Social Security Insurance Agency. He took part in the formation of the social security insurance system in Czechoslovakia between WWI and WWII. Štern played an important role in development of the creative potential of the Social Democrats. In 1938, he joined the activities of the Petition Council "Věrní zůstaneme" (Loyal Forever) in defense of Czechoslovakia against Germany. During the post-Munich period, as anti-Semitic excesses began to rise, he was forced to take a vacation, whereupon, after the occupation by the Germans in July 1939, he was sent into early retirement.

From the beginning of 1940, Štern cooperated with an underground resistance organization, formed on the foundations of the former pre-Munich movement in defense of the Republic under the Petition Council "Věrní zůstaneme", known also as PVVZ. He was part of a group headed by professor Volfgang Jankovec.

Štern was arrested on July 10, 1942, not in connection with the exposed PVVZ, but because of non-compliance with anti-Semitic regulations, following his denunciation by a member of Vlajka (Flag), a Czech Fascist organization. After imprisonment in Prague and Malá Pevnost (Small Fortress) in Terezín, he was transported to Mauthausen on October 23, 1942, where he perished.

ÜBER LEBEN UND TOD VON EVŽEN ŠTERN

Alena Hájková
Resümee

Die Skizze ist JUDr. Evžen Štern (geb. 7. 5. 1889 in Čelákovice – gest. 15. 11. 1942 in Mauthausen) gewidmet, der sein Leben der Arbeit für das gesellschaftliche Wohl aufopferte. Als Mittelschulstudent wurde Štern einer der Anhänger von T. G. Masaryk. Anlässlich seines sechzigsten Geburtstages gab er eine Schrift heraus, in der er einige seiner Ideen dem Leser nahe brachte. Diese Schrift unter dem Titel „Die Anschauungen von T. G. Masaryk“ erschien erneut im November 1918 im Zusammenhang mit Masaryk's Heimkehr und dessen Wahl zum Staatspräsidenten der Tschechoslowakischen Republik.

Štern war bis 1911 das Mitglied der Masaryk's Realistischen Partei, danach trat er der Sozialdemokratischen Partei bei.

In 1918 heiratete er die Mittelschulprofessorin Růžena Štěrbová (geb. 20. 2. 1892 in Čáslav – gest. 11. 4. 1963 in Prag), die später durch ihre Übersetzungen der sozialistisch orientierten Literatur aus dem Französischen bekannt wurde.

Nach der Entstehung der ČSR wirkte JUDr. Štern in der Gesetzgebenden Abteilung des Ministeriums für Soziale Fürsorge. Er war einer der Urheber des Gesetzentwurfes über die achtstündige Arbeitszeit, über die Betriebsausschüsse und den bezahlten Arbeiterurlaub. In den Jahren 1921–1926 vertrat er die ČSR im Verwaltungsrat des Internationalen Arbeitsamtes in Genf. In 1926 übernimmt er die Führung der Zentralen Sozialkasse. Zugleich leistet er auch einen bedeutenden Beitrag zur Schaffung des zwischen beiden Weltkriegen entstehenden Sozialversicherungssystems in der Tschechoslowakei. Štern war ein bedeutendes Bestandteil des schöpferischen Potenzials der Sozialen Demokratie. In 1938 nahm er an der Arbeit des Petitionsausschusses „Věrní zůstaneme“ teil, zur Verteidigung der durch Deutschland bedrohten Tschechoslowakei. Unter der Zweiten Republik (nach dem Münchner Abkommen), als die antisemitischen Austretungen begannen, wurde er in Zwangsurlaub geschickt. Nach dem Anschluss des restlichen Territoriums der Republik wurde er im Juli 1939 vorzeitig in Ruhestand versetzt.

Seit 1940 arbeitete Štern mit einer Widerstandsorganisation zusammen, die auf der Basis der vom Petitionsausschuss „Věrní zůstaneme“ organisierten Vorkriegsbewegung für die Verteidigung der Republik entstanden war (als PVVZ bekannt – Abkürzung ihres ursprünglichen Namens). Štern gehörte zu einer vom Professoren Wolfgang Jankovec geleiteten Gruppe.

Am 10. Juli 1942 wurde Štern verhaftet, doch in keinem Zusammenhang mit der Entlarvung von PVVZ, sondern auf Grund der Anzeige eines der Mitglieder der tschechischen faschistischen Organisation „Vlajka“, wegen Nichteinhaltung der antisemitischen Massnahmen. Er war in Prag und in der Kleinen Festung in Theresienstadt gefangengehalten. Von hier aus wurde er am 23. Oktober 1942 nach Mauthausen transportiert, wo er Tod fand.

ZRÁDCE A DENUNCIANT AUGUSTIN PŘEUČIL (dokončení)

Václav Krůta

První část těžko uvěřitelného příběhu Augustina Přeučila jsme přerušili v místě, kdy byl rozhodnutím gestapa umístěn v Malé pevnosti Terezín. Tam byl držen spolu s několika dalšími spolupracovníky čelný představitel odboje docent Vladimír Krajina.⁴⁰⁾ Ve svých pamětech, které ve zkrácené podobě byly zveřejněny po listopadu 1989, se mimo jiné zmiňuje i o tom, jak se v jejich středu objevil Augustin Přeučil:⁴¹⁾ „V naší sekci Ehrenhäftlingů bylo internováno celkem sedm lidí. Šestice: učitelé Hlaváček, Čurda a Tůma, paní Vlčková a manželé Krajinovi byla laděna na stejnou strunu. Prací hleděla zaplašit nemožnost pokračovat dále v odboji, měla shodné názory na Němce a co se Rusů týkalo, sdílela přibližně stejné opatrné očekávání. Jedině sedmý Häftling, Emil Lukeš, poněkud z naší řady vybočoval. Naštěstí pro nás bydlel s Tůmou v druhém oddělení naší terezínské domácnosti. V jejich přímém sousedství mělo gestapo ještě jednu nebo dvě volné cely. Do jedné z nich v neděli 7. 11. 1943 nastěhovalo nového hosta. Jmenoval se Augustin Přeučil. Když si Emil Lukeš stěžoval na neshody s Tůmou, bylo mu povoleno, aby se přestěhoval k Přeučilovi. To bylo pro nás zlé znamení. Sezval jsem proto celou naši sedmičku včetně Lukeše a důkladně všechny varoval před novým neznámým. Co kdyby to byla pro nás nalíčená past... Lukešovi se to nezdálo. Proč bychom neměli důvěřovat českému parašutistovi, jak se mu nově přičozí představitel? Moje potvrzení se brzy potvrdilo. Od českého strážmistra Nováčka,⁴²⁾ který měl služebně uloženo pročítat česky psanou poštu adresovanou do Pečkárny, jsme obdrželi obsah dopisu, jehož terezínským odesílatelem byl právě A. Přeučil. Dne 9. listopadu 1943 šlo do Prahy jeho hlášení o tom, co se doslechl od Lukeše... Až 21. listopadu jsem se rozhodl s Přeučilem promluvit. Předem jsem to oznámil celé naší sedmičce. Riskoval jsem rozhovor beže svědků. Předpokládal jsem však, že jen tak bude ochoten říci o sobě více, aby to popřípadě mohl popřít. Přímou jsem se ho na nic neptal. Chtěl jsem, aby o sobě řekl co nejvíce sám. O nějakých zkušenostech parašutistických nemluvil vůbec, jen prozradil, že je letcem... O sobě prohlásil, že v Anglii působil jako zkušební pilot. Patolízalsky se mi snažil podbízet, že ví o mé odbojové práci, že by mne jistě Londýn rád uvítal a že má dokonce vypracovaný plán mého osvobození. Tvrdil, že nemá větší ambice, než aby se nějakým způsobem dostal pod ochranou anglických letadel nad Terezín. Přistál by prý na dvorku, který jsme spolu tu neděli obcházeli. Mým úkolem by bylo jenom rychle skočit do letadla, nebrat ohled na spoluvězně a s ním, mým zachránce, dostat se co nejrychleji z terezínského pekla nacismu. To mi stačilo. Svoloval jsem znovu celou naši sedmu. Do mé cely až na Lukeše přišli všichni. Tůma naznačoval, že Lukeš už prohlédl Přeučilovu hru, že neví kudy kam. Svým

přátelům jsem svěřil, že Přeučil se mi jeví nepochybně jako agent provokatér a že je třeba co nejdříve zjistit, co ví od Lukeše. Den nato, 22. 11., byl Lukeš předvolán na gestapo a 26. 11. celý zoufalý sám přiznal, že Přeučilovi nalezl.⁴³⁾

V obžalobě Přeučila Krajina pokračuje: „V den zahájení teheránské konference, 28. listopadu, napsal Přeučil česky dva dopisy pražskému gestapu. Jejich stručný obsah nám shrnul v motáku nebojácný strážmistr Novák. Přeučila nám tak dokonale odhalil... Domáhal se toho, aby byl propuštěn nejen ze samovazby, ale vůbec z Terezína, kde už pro gestapo nemůže víc vypovědět, poněvadž mu už nevěří Lukeš a ostatní se mu vyhýbají... Gestapo Přeučilovi vyhovělo a z Terezína ho 15. ledna 1944 propustilo. Trochu jsme si oddychli, zcela klidni jsme však pochopitelně nezůstali. Naše obavy se našťástí ukázaly zbytečné,“ zakončil líčení setkání s Přeučilem Vladimír Krajina.⁴⁴⁾

Krajinův výklad nechceme na tomto místě rozebírat. Mnohý z toho, co napsal ve svých pamětech, pochopitelně v roce 1943 nevěděl.

Vraťme se k Přeučilovi. Je nepochopitelné, že gestapo, které s ním mělo už zkušenosti, tohoto nevyváženého, psychicky labilního člověka využilo jako provokatéra proti zkušenému a vysoce inteligentnímu docentu Krajinovi. Muselo předem vědět, že Krajina Přeučila odhalí. Snad předpokládalo, že ne všichni z jeho spolupracovníků budou stejně ostražití. To se v případě Emila Lukeše potvrdilo.

Pobyt v Terezíně na Augustina Přeučila silně zapůsobil. Pokud do té doby v jeho chování převládla frajerská vychloubačnost, po propuštění se u něj stále více projevovala zvýšená podezřívavost související se strachem o vlastní existenci.

Jeden z mála lidí, o němž věděl, že je mu přátelsky nakloněn, byl Max Brantál. K němu se také po propuštění z Terezína rozjel. Ve svém poválečném protokole o tom Brantál v červnu 1945 vypověděl: „V dubnu 1944 byl Přeučil z pevnosti v Terezíně propuštěn, přijel přímo z Terezína v noci ke mně a při té příležitosti mi řekl, že Hájek má vinu na jeho zatčení. Mimoto se zmínil o jistém Čadilovi, hostinském v Měchenicích a Ele Forštíkové (!), Praha XIII, Holandská 32, kteréžto osoby prý rovněž zavinily jeho zatčení. Označil je jako pomocníky gestapa.“⁴⁵⁾

E. Fořtíková, se kterou udržoval s přestávkami intimní poměr od roku 1939 Přeučila jako jedna z mála prokoukla: „Řekla jsem obviněnému... že je lotr, načež on odpověděl, že Němci s ním zacházeli v Terezíně velmi slušně, že pro něho mnoho udělali, že s nimi cítí a že bude s nimi pracovat. Řekl dále, že kdyby ho dostali jiní do rukou, že by ho jistě o(d)střelili, ale Němci že s ním krásně jednali. Řekla jsem mu na to, že by se musel odstřelit sám, kdyby měl trochu citi v těle.“⁴⁶⁾

Gestapo Přeučila 3. května 1944 propustilo, ale příliš velkou důvěrou k němu zřejmě necítilo. Citujeme výpověď jeho matky: „Po propuštění mého syna – na datum se již nepamatuji – přišla jednou obsílka od gestapa pro mého syna, kte-

rý však prohlásil, že na gestapo nepůjde. Báł se totiž stále Němců a cítil se býti pronásledován. Krátce potom byla jsem četnictvem vyzvána, abych se dostavila do Pečkova paláce v Praze na gestapo. Tam mě vyslýchali o smýšlení obviněného a udělili mi příkaz, abych obviněného pozorovala, vyzvídala jeho smýšlení a kruh jeho osobních známých. Ačkoliv mi vyhrožovali smrtí celé rodiny, kdybych prozradila obviněnému svůj úkol, nebo tento úkol nesplnila, vyprávěla jsem obviněnému všechno a na gestapo jsem nešla. Víím též, že přítel obviněného, Max Brantál, obdržel stejný úkol, protože tento přijel do Měchenic a prozradil nám to.“⁴⁷⁾

U svých rodičů v Měchenicích byl po propuštění z Terezína Přeučil krátce. Pražské gestapo po několika týdnech zařídilo, že se stal zaměstnancem ústavu pro vysoké důstojníky bývalé Československé armády. Sídlil v budově Veletržního paláce. Plukovník Václav Engler, který tam pracoval od roku 1941 a byl v době Přeučilova nástupu přednostou skupiny, po válce vypověděl, že ho upozornil nadporučík Adámek, tajemník německého přednosty úřadu, že Přeučil je dosazený gestapem. Plk. Engler to prý sdělil ostatním přednostům skupin. Možná, že Přeučil cítil vůči sobě rezervovanost.

Čtrnáct dní po svém nástupu přišel do Englerovy kanceláře a sdělil mu, že je nasazený do zaopatřovacího úřadu gestapem a že má za úkol hlídat plk. Englera a ostatní plukovníky. Dále se ptal, zda plk. Engler nezná generála Kratochvíla, ten že to má prý u gestapa špatné. Přeučil plk. Englera prosil, aby mu po válce dosvědčil, že se prohlásil jako osoba, která měla pracovat pro gestapo, přičemž ovšem také prohlásil, že jako dobrý Čech nikoho neudá.⁴⁸⁾ Patrně se pokoušel obstarat alibi.

Po návratu z Terezína už strach o život Přeučila zcela ovládl. Gestapo mu opatřilo v Praze XIX v Čechově ulici č. 15 byt. Nebyla to pouhá odměna za práci, kterou vykonal v Terezíně, ale je to i neklamným znamením, že počítalo s jeho další udavačskou prací. U mimořádného lidového soudu se později hájil, že za celou svoji konfidentskou éru vyšetřil pro gestapo pouze tři případy. Všechny spadají do období po návratu z Terezína a nastěhování do Prahy.

Po válce vypověděl, že když už pracoval v zásobovacím úřadu ve Veletržním paláci, zavolalo si jej gestapo a poručilo mu ověřit udání jistého Polévky z Libně, že údajně nějaká skupina mladých lidí vyhýbajících se nucenému nasazení chce pod vedením jistého Petřiny uprchnout na Slovensko a pomáhat Slovenskému národnímu povstání. Přeučil prý našel tuto skupinu v určitém libeňském hostinci a údajně s Petřinou mluvil pouze o tom, že se vyhýbají práci. Gestapu údajně nahlásil, že jde pouze o vyhýbání se práci.

V roce 1945 vypověděl český kriminální asistent Bohumil David, který sloužil na gestapu od konce roku 1943 jako tlumočník a při kancelářských úkonech, že byl v létě 1944 přidělen Přeučilovi „*ku vyšetření jednoho udání, dle něhož jistý Petřina a několik jeho kamarádů měli mítí úmysl utéci na Slovensko, aby se tam zúčastnili slovenského povstání a utekli z práce z Německa. Podotýkám, že gestapo mne informovalo jen o útěku z práce, kdežto udánílivý úmysl Petřiny*

utěci na Slovensko mi během vyšetřování sdělil Přeučil. “ Z další části Davidovy výpovědi vyplývá, že Přeučil ho zavedl do hostince Na růžku v Libni, kde mluvil s hostinským a s jedním starším mužem. „Obviněný se bavil s mladými ve vedlejší místnosti. Na zpáteční cestě řekl mi obviněný, že to jsou chudáci, že utekli z práce z Říše a na můj dotaz, jaký on má zájem na věci, odpověděl mi, že měl podezření, že tito mladíci chtěli utéci na Slovensko.“⁴⁹⁾

Druhý případ, kterým ho prý gestapo pověřilo, bylo prošetření udání jisté Heleny Štolfové, že její manžel utekl z Německa z práce a že v jednom hostinci v Praze na Vinohradech se stýká s podezřelými osobami. Přeučil při výslechu uvedl, že sice šel do té hospody, ale se Štolffem nehovořil a gestapu nahlásil, že se s ním nesešel.

Třetí případ by mohl být považován za směšnější druhého, kdyby v něm nefiguroval denunciant Přeučilova formátu. Gestapu prý došlo – vypověděl Přeučil – anonymní udání na jistého Chyniho. Údajně provozoval v kavárně Belveder černý obchod s látkami. Přeučil lhal, když tvrdil, že gestapo mu přidělilo k vyšetření jako pomocníka „nějakého Miroslava Hájka z Řeporyj 91“.

„Hovoril som s Chyním len raz, výsledok bol záporný a už som sa ďalšieho vyšetřovania nezúčastnil. Činil som tak hlavne z toho dôvodu, že som s Hajkom nechcel nič čo robiť,⁵⁰⁾ tvrdil Přeučil. „Nějakého Miroslava Hájka z Řeporyj“ znal Přeučil už dva roky, Hájek si dokonce zpočátku myslel, že jsou spolu přátelé.

Víme z Hájkova podání, jak to bylo s jejich nejprve přátelským a nakonec nenávislným vztahem. „Ze začátku jsem mu důvěřoval, ale později byla mi nápadnou jeho stálá volnost pohybu, nedostatek jakéhokoliv zaměstnání a zvláštní pozitivní postoj k Němcům, který byl opravdu v rozporu s jeho údajným posláním... Mé podezření se stále zesilovalo, takže došlo k výstupu mezi námi asi koncem listopadu 1944. Při rozhořčené rozmluvě se jmenovaným neštítal jsem se jej nazvat agentem gestapa. Stalo se to v suterénu restaurantu Metro v Praze. Jmenovaný byl pobouřen mým jednáním a vyhrožoval mi, maje v ruce zbraň, následujícími slovy: „Nebudeš prvním, který půjde pod drn. Stejně již několik křížků mám za sebou.“ Po této rozhořčené rozmluvě jsme se sice rozešli, avšak přece jsem měl příležitost až do svého zatčení několikrát se s ním střetnouti.“ M. Hájek vyličil scénu, ke které došlo, Brantálovi. „Ke své lítosti jsem ale musil konstatovati, vysvětlil po válce, že pan Brantál se neštítal dále se s ním stýkati i v mé nepřítomnosti a neupustil od styku s ním i po mém zatčení, ba svolil k návštěvě obviněného, který jej políbil a s radostí mu oznamoval, že mne uklidil jako komunistu.“⁵¹⁾

V udavačské činnosti Přeučil pokračoval do samotného konce okupace. Nechal zatknout gestapem svého známého, holiče Josefa Vitejčka, který v Měchenicích provozoval soukromou živnost od roku 1938. Přeučil od svého přestěhování do Měchenic ve dvaadvacátém roce využíval jeho služeb, ale kromě toho s ním sedával v měchenické hospodě. Byli téměř stejně staří.

„Důvěřoval jsem obviněnému, který se vůči mně vyjádřil, že je ve službách

anglické vyzvědačské služby, že pracuje proti Němcům a že byl sám v Anglii. Jak se z Anglie dostal do Čech, mi nikdy neřekl. Víím, že obviněný byl nějakou dobu uvězněný v Malé pevnosti v Terezíně, protože jeho otec mi to vypravoval. Po návratu obviněného z Terezína řekl jsem mu, že tam to musí být hrozné pro Židy, protože jsem slyšel z anglického rozhlasu, že tam zemřelo pod německou rukou 3 000 Židů v tamějších kasárnách. Jindy zase jsem vyprávěl obviněnému, že jsem poslouchal u jednoho přítele vysílání do Říše a že při ladění přístroje zachytil můj přítel cizozemskou stanici francouzskou. Při této rozmluvě nebyl nikdo přítomen, ani jsem o tom s nikým jiným nehovořil. To bylo asi v květnu 1944,⁵²⁾ vypověděl Josef Vitejček.

Vitejček byl 2. 9. 1944 zatčen benešovským gestapem. „V Benešově mi gestapo předestřelo, že jsem poslouchal u jednoho přítele cizí rozhlas v květnu 1944 a že jsem rozšiřoval zprávu londýnského rozhlasu o umírání Židů v Terezíně a že jsem se urážlivě vyjádřil o Hitlerovi. Popřel jsem všechna obvinění, ač jsem pod tlakem mučení rozšíření zprávy londýnského rozhlasu přiznal a rovněž to, že jsem jednou poslouchal zahraniční rozhlas, ovšem s tím, že jsem poslouchal sám a nikoli s přítelem. Výroky o Hitlerovi jsem popřel... Po dalším mučení jsem připustil, že jsem se snad o Hitlerovi neuctivě vyjádřil. Podotýkám, že jsem tak učinil dosti často a též před obviněným.“

Kdo způsobil jeho neštěstí, sdělil Vitejčkovi tlumočnick na gestapu v Benešově a jeden další zřízenec gestapa. Jméno udavače mu sice neprozradili, ale souvislosti ukazovaly na Přeučila. Jeho snaha zavděčit se chleboďárcům vynesla Josefu Vitejčkovi dva roky káznice. Po rozsudku německého soudu 4. 11. 1944 byl odvezen do káznice v Bernau, potom do Gollnowa a nakonec ještě do Dreierbergu u Rostocku, kde se dožil našťastí 3. 5. 1945 osvobození Rudou armádou.⁵³⁾

Jiným měchenickým kamarádem, na němž si Přeučil léčil své komplexy, byl Ladislav Škvor. Byl o deset let mladší, a tak pro něho starší a zkušenější Přeučil představoval autoritu. V únoru 1944 byl L. Škvor, jako příslušník čtyřřadvacátého ročníku, nuceně nasazen na práci v Německu. Už v květnu 1944 však z Německa utekl a navrátil se domů do Měchenic. Přeučil se jen pár dní před ním vrátil z Terezína. O Škvorově útěku z Německa věděl kdekdo včetně četníků v Davli, ale nikdo ho neudal. Dobrý kamarád Přeučil se jednoho dne Škvoru zeptal, jak je to vlastně s jeho útěkem a jestli nemá strach ze stíhání. Slovo dalo slovo a Přeučil nabídl Škvorovi písemné potvrzení o tom, že je zaměstnán v Praze. Prý má v zaměstnání psací stroj a tak napíše potvrzení na tomto stroji. Protože však nemá razítko, bude muset L. Škvor opatřit falešné a orazítkovat jím falešné potvrzení.

Přeučil potvrzení, které sliboval, nepřinesl. Naopak asi tři týdny po této rozmluvě, 27. 10. 1944, přišel ke Škvorovi četník z Davle a předvedl ho na gestapo v Benešově. Tam ho vyšetřovali a vinili, že si chtěl opatřit falešné potvrzení o zaměstnanosti. Obvinění Škvor se vší rozhodností popíral. Komisař mu sdělil, že mu nevěří, že zapírání je marné, protože on to má černé na bílém a uká-

zal mu strojem psané udání. Zapamatoval si větu: „*Můj kamarád žádal na mě vystavení potvrzení o zaměstnání, razítka má doma.*“ Udání bylo psáno v jazyce českém, na gestapu v Benešově mluvili s ním česky prostřednictvím komisaře Říhy.⁵⁴⁾

Ladislav Škvor byl deportován do terezínské Malé pevnosti a poté do koncentračního tábora Flossenbürg. Měl štěstí aspoň v tom, že se 24. 4. dočkal okamžiku, kdy tábor osvobodila americká armáda.

Dne 13. 12. 1944 zatkl gestapo na základě Přeučilovy denunciacie úředníka uměleckoprůmyslové školy v Praze Miloslava Hájka. Max Brantál, který Hájka s Přeučilem původně seznámil, zanechal svědectví o bližších okolnostech této události: „*Dne 14. 12. 1944 přišel Přeučil ke mně a sdělil mi úplně rozradostněně, že Hájek byl předešlého dne zatčen.*“ Když Brantál dostal začátkem ledna 1945 obsílku, aby se dostavil 6. 1. 1945 na gestapo ve věci Hájek, vyhledal Přeučila a ptal se jej, jak se má na gestapu chovat. „*On mi radil, abych vypovídal v neprospěch Hájka, že tudíž ten pracuje na obě strany a že pracuje pro komunisty. Odpověděl jsem mu, že nejsem o vině Hájkově tak přesvědčen, načež Přeučil mi odpověděl, co chci a kdyby mě zavřeli, že mne z toho dostane. Dostavil jsem se k výslechu na gestapo, tam mě vyslýchali tři hodiny. Řekl jsem, že Hájka sice znám a na další otázku, jestli Hájek pracuje pro komunismus, jsem odpověděl, že nevím. Opakoval jsem jeho výrok, že Hájek pracuje pro gestapo, ale čestně, aniž bych to blíže vysvětlil. Pak se mne vyptávali na Přeučila a věnovali hlavní část výslechu Přeučilovi. Na jejich otázku, jestli vím, kdo je Přeučil, odpověděl jsem, že on je agentem gestapa, což komisař gestapa popřel, pak se mne ptal, jestli znám rozdíl mezi agentem a člověkem, který pro gestapo pracuje. Po výslechu nabídl mi komisař gestapa, abych i já pracoval pro gestapo. Odmítl jsem s poznámkou, že jsem Čech a voják a že (to) proto neudělám. Komisař gestapa se velmi rozčiloval, začal na mne křičet, pak se zase uklidnil a řekl mi, že mám hlídat Přeučila. To jsem přijal s tím, že se musím každých čtrnáct dní hlásit u dotyčného komisaře gestapa. Měl jsem Přeučila pozorovat a hlásit, s kým se stýká, jakého je smýšlení a v kterých kruzích se pohybuje. Slíbili mi i odměnu, budu-li dobře pracovat a zakázali mi přísně, abych o tom mluvil s Přeučilem.*

Jenomže M. Brantál považoval přese všechny otřesy, které jeho vztah k Přeučilovi potkaly, Přeučila stále za svého přítele, takže udělal, co by neudělal Přeučil: „*Já jsem hned druhý den jel k Přeučilovi do Měchenic a sdělil jsem mu všechno.*“ Ovšem Přeučilova reakce byla příznačná: „*Děkoval mi sice za moji upřímnost a věrnost, ale měl jistý pocit, že on ztratil ke mně důvěru. Viděli jsme se pak ještě dvakrát a pak teprve po revoluci. Přerušení styků s Přeučilem stalo se hlavně z toho důvodu, že Přeučil mi řekl, že bude lepší, když se nevidíme až po válce. Rozuměl jsem tomu tak, že mi nedůvěřuje, abych ho neudal gestapu. Šel jsem skutečně jednou na gestapo a hlásil jsem se u toho komisaře. Jemu jsem řekl, že jsem Přeučila neviděl a že proto o něm nic nevím. Pak jsem tam už nešel.*“⁵⁵⁾

Posledním, koho dokázal Přeučil ještě uvrhnout do neštěstí, byl měchenický hospodský Bohuslav Čadil. Přeučila znal poměrně dobře, od podzimu roku 1942, kdy se přistěhoval se svými rodiči ze Třebsína. B. Čadil si všiml nápadného Přeučilova protiněmeckého chování – „*nápadné bylo, že ve svých řečích nedbal oné pozornosti, která byla v době německé okupace obvyklá*“. Všimli si toho i jiní a v obci vzniklo podezření, že Přeučil musí mít nějaké styky s německou tajnou policií. Toto podezření ustoupilo do pozadí, když byl v roce 1943 uvězněn v Terezíně.

Začátkem roku 1945 B. Čadil dostal předvolání do Pečkova paláce v Praze. Gestapo zajímalo vše, co se týkalo A. Přeučila. B. Čadil si dával při odpovědích pozor, aby neřekl něco, co by Přeučilovi ublížilo. Vypověděl, že Přeučil pouze dojíždí do Prahy, že neví, kde je zaměstnán, že se baví s Augustinem jen o povšechných věcech, rodiče že zná pouze povrchně. Čadilovi bylo po těchto jeho nic neříkajících odpovědích uloženo, že nesmí nikomu o návštěvě v Pečkově paláci říkat a byl bez jakýchkoli dalších příkazů propuštěn.

Asi za čtrnáct dní poté se potkali Čadil a Přeučil mladší na nádraží v Měchenicích. Přeučil si stěžoval hostinskému, že má pocit, že je pronásledován gestapem, které vyslýchá jeho známé a zajímá se o jeho chování. Čadil v dobrém úmyslu mu přátelsky sdělil, že i on byl volán na gestapo a dotazován ohledně Přeučilova zaměstnání a smýšlení. Přeučil „*vzal to na vědomí, aniž se k tomu vyjádřil*“.

O několik dní později upozornil hostinského obuvnický dělník z Měchenic Jaroslav Stehlík, že Přeučil musí mít něco společného s gestapem, protože „*měl mít v Praze byt po Židovi*“.

„*Na základě tohoto sdělení ztratil jsem veškerou důvěru k obviněnému,*“ vzpomínal Čadil po válce. „*Obviněný chodil nadále ke mně, ale já byl vůči němu velmi opatrný. Za bojů o Budapešť hlásil londýnský rozhlas, že Němci zastřelili ruské parlamentáře. Několik dní později komentoval pak německý rozhlas tuto zprávu. Náhodou byl obviněný přítomen a vyptával se mně, co je nového a já jsem mu vypravoval o obsahu zahraničních zpráv ohledně těchto parlamentářů. Asi deset až čtrnáct dní později, bylo 24. února 1945, byl jsem zatčen četnictvem a předveden do Benešova na německou policii. Tam mi bylo sděleno, že na mne bylo podáno udání pro poslouchání cizího rozhlasu a výslovně mi byla předestřena zpráva zahraničního rozhlasu o zastřelení ruských parlamentářů v Budapešti.*“

Bylo málo platné, že odmítl přiznat, že chodí poslouchat zahraniční rozhlas k divadelnímu řediteli Josefu Hurtovi, ale když viděl protokol, v němž se ředitel Hurt přiznal k poslouchání zahraničního vysílání, nezbylo Čadilovi než přiznat, že o tom ví. To Bohuslavu Čadilovi vyneslo odeslání do Malé pevnosti Terezín, kde byl vězněn až do osvobození 7. 5. 1945.⁵⁶⁾ Mohl mluvit o štěstí. Akademický malíř a bývalý ředitel Národního divadla v Bratislavě a divadla v Košicích Jan Hurt, který byl zatčen benešovským gestapem 2. března 1945 a po třech nedělích převezen do Terezína, tam 15. dubna 1945 zemřel.⁵⁷⁾

Přeučil měl obavy z toho, že gestapo jej jako člověka, který mnoho ví, sprovodí ze světa. K 15. lednu 1945 simuloval nemoc a přestal docházet do zaměstnání. „V posledných dňoch nemeckej okupácie stupňoval sa strach obvineného pred Nemcami do takej miery, že už nespál u svojich rodičov v Měcheniciach, ale že zostal u nás v Hvozdniciach, nakoľko sa bál, že by ho Nemci v poslednom okamihu mohli odvliect alebo odstrániť,“ vypověděla poslední Přeučilova přítelkyně Jiřina Vanišová. Protože však netušila, co je příčinou jeho stavu, žila s ním do posledních chvil, než byl zatčen a uvězněn.⁵⁸⁾

Prvním člověkem, který dal podnět ke stíhání Přeučila, byla Jaroslava Vančurová, majitelka bytu, který dostal v Praze od gestapa. V roce 1943 byla uvězněna a když přišla po propuštění 15. dubna 1945 domů, zjistila, že na dveřích je vizitka se jménem Gustav Přeučil. Domovník jí řekl, že nějaký muž tam byl ještě před pár týdny.⁵⁹⁾

Přímého upozornění se dostalo policejnímu ředitelství v Praze od Dr. Jaroslava Drábka, přítele doc. Krajiny. Ten 9. května 1945 navečer v 18 hodin telefonicky oznámil policejnímu ředitelství, že A. Přeučil by měl být zatčen a vyličil zhruba důvod. Podal také jeho popis, který mu poskytl doc. Krajina.⁶⁰⁾

Krajínovo vypodobnění Přeučila se objevilo v dopisu ředitelství národní bezpečnosti ze 14. června 1945, zasláném četnické stanici v Davli: „Přeučil je asi 188 cm vysoký, štíhlé postavy, oválného obličeje a má orlí nos s markantně vyznačenou nosní kostí. Je nápadný přepjatou chůzí.“

Jmenovaná četnická stanice v Davli oznámila státně bezpečnostnímu oddělení policejního ředitelství v Praze 22. 6. 1945, že Augustin Přeučil byl zatčen v Měchenicích 19. května 1945 buď vojenskou zpravodajskou službou nebo sovětskou GPU z Prahy a odvezen do Prahy, kde se má nacházet ve vězení.⁶¹⁾

Ze soudního spisu není jasné, kdo Přeučila onoho 19. května zadržel. Dne 30. května 1945 byl přemístěn do vězení polního soudu I. divize Československé armády.⁶²⁾ Augustin Přeučil byl odsouzen Mimořádným lidovým soudem v Praze 14. 4. 1947 a ještě toho dne večer ve 21.50 hodin za nepřítomnosti veřejnosti na nádvoří pankrácké věznice popraven. Soudní lékař MUDr. Navara konstatoval protokolárně smrt ve 22.05 hodin.⁶³⁾

Mrtvolu si následující den po popravě vyzvedl k pohřbení otec Augustin Přeučil. Obdržel potvrzení s doložkou, že „pohřeb budiž proveden v časných hodinách ranních neb pozdních odpoledních, za účasti nejvýše 10 osob z nejbližšího příbuzenstva bez všech okázalostí a projevů.“⁶⁴⁾

Spravedlnost, která bývá znázorňována jako žena se zakrytými očima a o níž se říká, že je slepá, se jeví v případě Augustina Přeučila přísně objektivní. Augustin Přeučil lhal všem, se kterými se setkal. Lhal rovněž vyšetřujícím orgánům, lhotejnost zda vojenským, či justičním. protože jeho lži v nejdůležitějších otázkách – proč se dal do služeb gestapa, proč neoznámil své vyslání gestapem do zahraničí československým orgánům, jak se dostal z Anglie domů, jak mohl zůstat na svobodě, zvolil vlastně už za války jako alibistickou přípravu na možnou obžalobu simulování duševních poruch a nemoci. Lhal mnohokrát, že do-

stával v terezínském vězení zvláštní injekce, které ho otupovaly, a otrávené cigarety. Hrál duševně nemocného. Proto soud v zájmu nestranosti a objektivitvy nařídil odborné lékařské psychiatrické vyšetření. Soud i k němu přihlédl, „*posuzoval však méněcennost duševní obžalovaného jen jako polehčující okolnost,*“⁶⁵⁾ ale vše ostatní, co zjistil, obžalovaného usvědčovalo.

Na soud se obrátilo ministerstvo zahraničních věcí poté, co vdova po popraveném požádala generální konzulát Československé republiky ve Velké Británii o vysvětlení české orgány: „*Vzhledem k tomu, že vdova po uvedeném p. Muriel Přeučilová v 14 Hill View Gardens, Beinbridge Avenue, Sunderland dověděla se o popravě z anglických novin a obrátila se na generální konzulát, žádá nyní tento úřad za zaslání offo-opisu rozsudku, aby mohl informovati vdovu, na základě jakých obvinění její muž byl odsouzen k smrti.*“⁶⁶⁾

Paní Muriel Přeučilová byla našimi úřady o jednání Augustina Přeučila objektivně informována.

Poznámky:

⁴⁰⁾ Docent botaniky Vladimír Krajina se ukrýval před gestapem v Podkrkonoší, v oblasti Českého ráje. Dne 31. 1. 1943 jej gestapo dopadlo v Turnově v bytě manželů Doležalových. Šéf protiparašutistického referátu pražského gestapa Willi Leimer jej ještě téže noci, kdy jej dopadli, převezl do Prahy a tam dopoledne 1. 2. 1943 předvedl K. H. Frankovi. Krajina nepřistoupil na Frankovy návrhy, aby se stal členem vlády, která by kryla německé počínání.

⁴¹⁾ Vladimír Krajina, *Vysoká hra*. Vzpomínky, Praha 1994, s. 108–109.

⁴²⁾ V pamětech jmenoval Vladimír Krajina Nováčka, předtím ve výsledku 1. 9. 1945 tvrdil: „*Četnický strážmistr Karel Nejedlý, který konal strážní službu v Malé pevnosti a padl v revolučních bojích, mne informoval, že obviněný se domáhal písemně propuštění z vazby a v tomto dopise svoji prosbu odůvodnil tím, že jeho zásluhou byl Pinc usvědčen z přechovávání dopisu gen. Ingra. V tomtož dopise dovolával se obviněný též svých dřívějších zásluh, že totiž přivezl z Anglie letadlo nejnovějšího typu, které bylo skoro neporušené a které dal k dispozici německé armádě.*“ Později, při hlavním přelíčení 14. 4. 1947, opravil jméno Karel Nejedlý na štábní strážmistr Novák. (SOA Praha, Mls Praha, Ls 9/46 (Augustin Přeučil), s. 248, Svědecký protokol Vladimíra Krajiny z 1. 9. 1945, resp. Hlavní líčení ze 14. 4. 1947, s. 274. Kdo to opravdu byl, nevíme.

⁴³⁾ Vladimír Krajina, *Vysoká hra*. Vzpomínky, Praha 1994, s. 137–139.

⁴⁴⁾ Tamtéž, s. 139–140.

⁴⁵⁾ SOA Praha, MLS Praha, Ls 9/46 (Augustin Přeučil), Svědecký protokol Maxe Brantála z 18. 6. 1945. Přeučil byl ve skutečnosti propuštěn 3. 5. 1944.

⁴⁶⁾ SOA Praha, MLS Praha, Ls 9/46 (Augustin Přeučil), Svědecký protokol Elly Fořtíkové z 29. 8. 1945.

⁴⁷⁾ SOA Praha, MLS Praha, Ls 9/46 (Augustin Přeučil), Svědecký protokol Marie Přeučilové z 31. 8. 1945.

⁴⁸⁾ SOA Praha, MLS Praha, Ls 9/46 (Augustin Přeučil), Svědecký protokol Václava Englera z 26. 6. 1945.

⁴⁹⁾ SOA Praha, MLS Praha, Ls 9/46 (Augustin Přeučil), Svědecký protokol Bohumila Davida ze 7. 9. 1945.

⁵⁰⁾ SOA Praha, MLS Praha, Ls 9/46 (Augustin Přeučil), Výslech Augustina Přeučila ze 13. 6. 1945.

- ⁵¹⁾ SOA Praha, MLS Praha, Ls 9/46 (Augustin Přeučil), Obžaloba Miloslava Hájka proti Augustinu Přeučilovi, s. 124 b a n.
- ⁵²⁾ SOA Praha, MLS Praha, Ls 9/46 (Augustin Přeučil), Svědecký protokol Josefa Vitejčka z 29. 8. 1945.
- ⁵³⁾ SOA Praha, MLS Praha, Ls 9/46 (Augustin Přeučil), Svědecký protokol Josefa Vitejčka z 29. 8. 1945.
- ⁵⁴⁾ SOA Praha, MLS Praha, Ls 9/46 (Augustin Přeučil), Svědecký protokol Ladislava Škvora z 13. 7. 1945.
- ⁵⁵⁾ SOA Praha, MLS Praha, Ls 9/46 (Augustin Přeučil), Výslech svědka Maxe Brantála z 20. 6. 1945.
- ⁵⁶⁾ SOA Praha, MLS Praha, Ls 9/46 (Augustin Přeučil), Svědecký protokol Bohuslava Čadila z 2. 7. 1945.
- ⁵⁷⁾ SOA Praha, MLS Praha, Ls 9/46 (Augustin Přeučil), Hlavní líčení ze 14. 4. 1945 a Svědecký protokol s Marií Dostálovou ze 3. 9. 1945.
- ⁵⁸⁾ SOA Praha, MLS Praha, Ls 9/46 (Augustin Přeučil), Svědecký protokol Jiřiny Vanišové z 26. 6. 1945.
- ⁵⁹⁾ SOA Praha, MLS Praha, Ls 9/46 (Augustin Přeučil), Hlavní přelíčení, s. 126.
- ⁶⁰⁾ SOA Praha, MLS Praha, Ls 9/46 (Augustin Přeučil), Hlavní přelíčení, s. 132.
- ⁶¹⁾ SOA Praha, MLS Praha, Ls 9/46 (Augustin Přeučil), Dopis ředitelství národní bezpečnosti v Praze četnické stanici v Davli ze 14. 6. 1945 a odpověď četnické stanice v Davli policejnímu ředitelství z 22. 6. 1945.
- ⁶²⁾ SOA Praha, MLS Praha, Ls 9/46 (Augustin Přeučil), Hlášení Správy vězení polního soudu I. divize z 30. 5. 1945.
- ⁶³⁾ SOA Praha, MLS Praha, Ls 9/46 (Augustin Přeučil), Úřední záznam ze 14. 4. 1947..., s. 296.
- ⁶⁴⁾ SOA Praha, MLS Praha, Ls 9/46 (Augustin Přeučil), Potvrzení z 15. 4. 1947, s. 297.
- ⁶⁵⁾ SOA Praha, MLS Praha, Ls 9/46 (Augustin Přeučil), Posudek o duševním stavu Augustina Přeučila z 10. 4. 1947.
- ⁶⁶⁾ SOA Praha, MLS Praha, Ls 9/46 (Augustin Přeučil), Dopis ministerstva zahraničních věcí z 16. 5. 1947, s. 300.

TRAITOR AND DENUNCIATOR AUGUSTIN PŘEUCIL (Completion)

*by Václav Kráta
Résumé*

The Gestapo brought in Augustin Přeučil on November 7, 1943, to the police detention unit of Malá pevnost (Small Fortress) Terezín, as part of a small group of prisoners of honor. One of the group of seven was Vladimír Krajina, an associate professor and leading representative of the Czech Resistance Movement. Přeučil had been collaborating with the Gestapo in Terezín for some time, as an informer. However, after being exposed by his co-inmates, soon after this incident, the Prague Gestapo took him away from Terezín, on January 15, 1944, and finally even released him from its "services" on May 3, 1944.

The Gestapo not only arranged him a job with the Institute for Commissioned Officers of the former Czechoslovak Army at the Veletržní Palace, but also found him an apartment in Prague. Přeučil, driven by fear for his life, therefore tried to get himself an alibi in this new position, as

a way of ensuring safety for himself after the war. Simultaneously, however, he was fulfilling tasks that the Gestapo assigned him to do. Thus, Přeučil continued to collaborate as an informer until the very end of the war. He was, for example, responsible for the arrest and imprisonment of Josef Vitejček, Ladislav Škvor, Miloslav Hájek, and Bohumil Čadil, including the death of Jan Hurt while in detention in Terezín.

Přeučil's fear for his safety continued to grow. In January 1945, he simulated an illness and stopped coming to work.

Justice caught up with Augustin Přeučil soon after liberation. On May 19, 1945, he was arrested and turned over to Prague, where the Extraordinary People's Court sentenced him to death. His execution took place on April 14, 1947, in the yard of the Pankrác Prison, Prague.

Compiled by Miroslava Langhamerová-Benešová

AUGUSTIN PŘEUCIL – VERRÄTER UND DENUNZIAN (Abschluss)

Václav Krůta

Resümee

Augustin Přeučil wurde am 7. November 1943 von der Gestapo in das Polizeigefängnis Kleine Festung Theresienstadt zur Verfügung gestellt. Hier wurde er in einer Gruppe von Ehrenhäftlingen eingesetzt. Einer der Häftlinge – Dozent Vladimír Krajina gehörte zu den Spitzenpersönlichkeiten des tschechischen Widerstandkampfes. Auch hier in Theresienstadt spielte Přeučil die Rolle eines Provokateurs. Er wurde jedoch von seinen Mithäftlingen in kurzer Zeit entlarvt, deshalb zog ihn die Gestapo am 15. Januar 1944 von Theresienstadt zurück und am 3. Mai 1944 löste sie sogar den „Dienstverhältnis“ mit ihm. Die Gestapo fand für ihn eine Arbeit in der Anstalt für die ehemaligen hohen Offiziere der Tschechoslowakischen Armee im Prager Messpalast. In Prag bekam er auch eine Wohnung zugeteilt. In jener Zeit wurde Přeučil von Angst um sein Leben völlig beherrscht und deshalb war er bemüht, sich ein Alibi für die Nachkriegszeit zu verschaffen. Nichtsdestoweniger erfüllte er auch weiterhin alle ihm von der Gestapo anvertrauten Aufgaben und seine zuträgerische Tätigkeit dauerte bis zum Kriegsende. Er gab Anlass zur Verhaftung und Einkerkung von Josef Vaníček, Ladislav Škvor und Bohumil Čadil, verursachte den Tod von Jan Hurt im Theresienstädter Gefängnishaus.

Přeučil's Befürchtungen um sein eigenes Leben nahmen zu. Im Januar 1945 täuschte er eine Krankheit vor und hörte auf, zur Arbeit zu kommen.

Die Gerechtigkeit ertappte ihn kurz nach der Befreiung. Er wurde am 19. Mai 1945 verhaftet und nach Prag übergeben. Přeučil wurde durch das Ausserordentliche Volksgericht zu Tode verurteilt. Seine Hinrichtung wurde am 14. April 1947 im Hof des Gefängnisses in Prag-Pankrác vollzogen.

Verfasser: Miroslava Langhamerová-Benešová

DENÍK PAVLA WEINERA

Tomáš Fedorovič

„Procházíme Terezínem a oba se díváme poměrně kráse tohoto města. Když si tak pomyslím na můj příchod do Terezína a Terezín tehdy a Terezín nyní, musím konstatovat veliký obrat. Všude jsou lavičky, domy jsou úpravné atd. Naopak, když tak vidím oknem Kavalírky¹⁾ lidi, stařeny, na sebe těsně namačkané, vrací se mé myšlenky, přece jen k té pravé stránce Terezína.“ (Deník, 17. června 1944)²⁾

Slovo o autorovi

Pavel Weiner³⁾ se narodil v Praze 13. listopadu 1931 jako druhorozený syn manželů Ludvíka a Valerie Weinerových. Měl ještě staršího bratra Hanuše (řikal mu Handa). Rodiče zajišťovali synům hezké dětství. Rodina měla služku a vychovatelku, která měla Pavla učit německy. Protože však rodina byla asimilovaná, orientována pročecky, učil spíše on svou vychovatelku češtině. Rodiče ovlivňovali své děti ve vztahu k židovství pouze dodržováním velkých svátků. To, že tyto svátky drželi jako rodinnou tradici, bylo i přičiněním jejich babičky. Sám Pavel nerad chodil do synagogy a jeho bratr byl již v mládí ateistou.

I Weinerovým přervala normální život okupace českých zemí nacistickým Německem. Na rodinu dolehla protižidovská opatření. Jedinou cestu úniku – emigraci, odmítl otec s tím, že je Čechem a nebylo by správné opustit svou vlast. V domě svého strýce, v „Paláci Sušických“, jak se tehdy říkalo jednomu z domů v Dlouhé ulici v Praze, setrvali až do nástupu do transportu v květnu 1942. Cesta do ghetta vedla přes Veletržní palác,⁴⁾ nádraží Holešovice-Bubny a cílovou stanicí Bohušovice nad Ohří. Odtud šli do šlojsky⁵⁾ v Magdeburských kasárnách⁶⁾ v Terezíně. Weinerovi jeli transportem Au I (transportní čísla 908 až 911). Po příjezdu do Terezína byla rodina rozdělena. Pavel šel nejprve s maminkou do Drážďanských kasáren,⁷⁾ pak byl přestěhován do L 417⁸⁾ a stal se obyvatelem domova č. 7. Zde prožil největší část svého pobytu v Terezíně. Zároveň jeho otec a starší bratr byli prvním zářijovým transportem roku 1944 deportováni do Osvětimi, matka a Pavel v Terezíně zůstali. Za své přežití vděčí z velké části i dr. Bergmannovi,⁹⁾ členu Rady starších v Terezíně, který je měl jako velmi dobrý přítel rodiny na své ochranné listině, a proto nesměřovali hned po příjezdu do Terezína v dalších transportech dále na Východ.¹⁰⁾ Otec se starším synem přežili útrapy Osvětimi-Březinky, ale zahynuli v prosinci 1944, respektive v lednu 1945 v pobočce koncentračního tábora Dachau v Kauferingu. Po válce se Pavel s matkou vrátili do Prahy, aby v roce 1949 legálně emigrovali do Kanady a později do Spojených států amerických. Tam se Pavel oženil a vychoval jednu dceru. Matka a manželka zemřely v roce 1992. Dnes žije v New Yorku a schází se příležitostně s kamarády ze „Sedmičky“.

Skupinová fotografie bývalých členů Nešarim v Terezíně roku 1992. Vpředu zleva doprava: Martin Mayer, Michael Gruenbaum, Erich Spitz, František Maier, Pavel Weiner, Hanuš Holzer, Jan Strebinger. V zadní řadě zleva: Pavel Huppert, Robin Herz.

Deník

Deník¹¹⁾ autor znovuobjevil roku 1979 v jednom z kufrů své matky, která se tehdy stěhovala z Washingtonu D.C. do New Yorku. Je psán česky a zachycuje události posledního roku existence terezínského ghetta, tj. od 4. dubna 1944 do 22. dubna 1945. Důvod k psaní takového deníku je zřejmý z úvodních slov.

„Nyní po dvou letech Terezína hořce lituji, že jsem si nepsal deník od začátku. Vždyť je to nejlepší památka života, který se rýsuje v tvrdším světle. Zde v Terezíně jsou nejlepší příležitosti k děláni deníku. Zde poznáváš tvrdší život, maminka tě nechová ve vatičce. Díváš se očima otevřenýma. Seznal jsem, že počínání Sášovo¹²⁾ je dobré, a proto jsem tak unáhlil psaní deníku.¹³⁾ Doufám, že se to nesetká s nezdarem a že splní svůj důležitý úkol! Vydržet!!! Vydržet!!!“
(Deník, 4. dubna 1944)

Své předsevzetí bral vážně, přesto s ním měl někdy i problémy. Často psal zápisy do deníku obden a byl nucen vzpomínat na to, co se stalo v předešlých dnech, ke konci internace jsou mezery v psaní deníku ještě patrnější.

Celý deník je psán perem. Celkem má sedm svazků, z nichž některé jsou psány na volné listy různého formátu, mj. několik metrů papíru dostal od pracovníků dezinfekce,¹⁴⁾ několik svazků bylo psáno do sešitů, které Pavlovi obstarával jeho otec. Hlavními tématy jsou informace o rodičích a vztahu k nim, méně již o bratřích. Další významné téma představuje jeho poměr k domovu L 417 a jeho obyvatelům, tj. kamarádům ze „Sedmičky“, vychovatelům a vyučujícím. Důraz kladl i na své „dítě“, časopis „Nešar“ (Jestřáb).¹⁵⁾ V poslední části deníku popisuje své pracovní nasazení.

Rodiče

Je-li možno nějak charakterizovat vztah Pavla k rodičům, je asi nejhodnějším vyjádřením – úplná otevřenost. Autor deníku dává s velkou upřímností nahlédnout do svého nitra, odhaluje své pocity vůči všem, rodiče nevyjímaje. Okolnosti, za kterých tento deník vznikal, nemohly jeho tvůrce neovlivnit. Ačkoli „žil“ v Terezíně díky zaměstnání svých rodičů docela obstojně a jako mladistvý měl lepší životní podmínky, jeho duševní život zasáhl terezínské poměry a události plnou silou a nenechaly ho bez následků. Kdo bude pročitat tento deník, uvědomí si, jak hluboce se na něm podepsaly podmínky, za kterých v nuceném společenství žil. Vykořeněnost, neustálý strach, deprese a na druhou stranu sebezáchovná radost a chuť žít, učit se a pracovat. Není neobvyklé, že ve svých poznámkách mluví zcela otevřeně, že se s rodiči hádal a zlobil je. Na druhou stranu to, že na ně myslel a že se k nim upínal, ukazuje třeba i jeho starost o dárky pro své nejbližší. Jednou matce daroval k narozeninám vyřezávanou želvu, kterou mu vyrobil jeho kamarád Špulka¹⁶⁾ za 6 dkg sany,¹⁷⁾ a k ní přiložil i svůj veršiček, který končí slovy: „... přinesl bych Ti kyticí vonných růží natrhaných přímo v rajské zahradě spravedlnosti a svobody.“ K vánocům 1944 jí Pavel daroval nejjemnější pařížský pudr značky „Coty“.

Matka, ústřední osoba deníku, pracovala v nudlárně,¹⁸⁾ od poloviny června 1944 jako pomocná síla v pekárně,¹⁹⁾ a tak měla více chleba. Na konci září 1944 byla přemístěna z pekárny do glimru,²⁰⁾ Dle zápisu z 25. září 1944 (ve skutečnosti 26. září 1944) dostala opět předvolání do pekárny a pracovala tak v obou provozech, což ji zřejmě učinilo nepostradatelnou a unikla tak spolu se svým synem podzimmím likvidačním transportům. Za pobytu v ghettu bydlela v barácích,²¹⁾ v červnu 1944 se stěhovala do L 313²²⁾ a nakonec do Drážďanských kasáren. Pavel velmi toužil po odjezdu otce a bratra bydlet v jednom bytě s matkou. Nakonec se v době evakuačních transportů v dubnu 1945 odstěhovala do Turmgasse 9,²³⁾

Otec pracoval v kanceláři jedné z Verteilungsstelle,²⁴⁾ dle deníku „Verteilungshalle“. Jak ze zápisů vyplývá, byl jeho otec v dubnu 1944 vážně nemocen, trpěl avitaminózou a zánětem očního nervu, špatně chodil, téměř oslepl, ale poté, co mu obstarali injekce povzbuzujících prostředků, se postupně uzdravoval. V květnu onemocněla na celkové vyčerpání i matka. Ani jeho bratr nebyl na tom zdravotně dobře a byl často velmi těžce nemocen, měl mimo jiné žloutenku, srdeční potíže a zánět středního ucha. V době, kdy nebyl nemocen, pracoval v zemědělské výrobě.²⁵⁾ Oba bydleli v L 313, ale později měl bratr vlastní mansardu v L 216, otec ve „Slunci“.²⁶⁾ Po jejich deportaci v září 1944 se vzpomínka na otce a Handu objevuje stále jako připomínka ztracené budoucnosti a obav o jejich další osud.

„Vzpomínám na tátu a na Handu a je mi do pláče... nyní vidím pouze samou tmou a v té tmě se bělá jediný bod, a to je má máma, a ještě v dálce něco svítí, to je můj táta a Handa.“ (Deník, 15. října 1944)

Fotografie Pavla Weinera s otcem a bratrem Handou (vlevo), Praha 6. 4. 1935.

Z dějin domova L 417

Deník obsahuje i informace o událostech, které zasáhly celou budovu L 417. Například se dovídáme o zrušení domova²⁷⁾ č. 2, kdy jeho chlapci přešli do domova č. 6. V době výročí dvouletého trvání domova nastávají velké změny, neboť dva hlavní vedoucí v L 417²⁸⁾ byli svých funkcí zbaveni táborovým velitelem Rahmem²⁹⁾ a na jejich místo měl být delegován jakýsi Němec, nakonec však přišel jako nový vedoucí Otto Freudenfeld.³⁰⁾

Všechny hejmy se zúčastnily i Herzlovy slavnosti. Přípravou tohoto svátku byl pověřen Franta Maier.³¹⁾ Na oslavu, která se měla konat již 16. července 1944,³²⁾ ale byla z rozhodnutí dr. Eppsteina³³⁾ o týden odložena, zkoušeli v tělocvičně zpěv Hatikvy³⁴⁾ a Techzakny.³⁵⁾

„Odpoledne má býti Herzl – Feier. Franta říká, že kdo nechce, nemusí nastoupit... Hřiště je hezky upraveno na sportovní a řečnické obřady. Po nedlouhém čekání začíná se nastupovat. Působí to zralým dojmem... Pak se zpívají hymny. Pak cvičí děvčata tance a pak se hraje fotbal L 417 : L 414, který dopadne 3:4. Pak jsou různé štafety dokonce městem.“ (Deník, 23. července 1944)

Ze života domova č. 7

Domov č. 7, „Sedmička“, byl přístavem v rozbořeném moři. Snahou oddělení péče o mládež bylo poskytnout dětem a mladistvým snesitelnější podmínky. A právě o tom všem, o kolektivu, o stravě, o zájmové činnosti, ale i o událostech, které s domovem č. 7 i s celou školou souvisely, se v deníku Pavla Weinera dočítáme.

Protože Pavel si začal psát deník až poměrně pozdě, můžeme si o začátku domova č. 7 udělat představu ze zprávy o domově,³⁶⁾ kterou sepsal vychovatel tohoto domova František (Franta) Maier. Domov vznikl 8. července 1942 a první osazenstvo čítalo 41 hochů.

Chlapci se z domova několikrát stěhovali. Nejprve v dubnu 1944 na čtrnáct dní v důsledku dezinfekce jejich budovy do Hamburských kasáren.³⁷⁾ Chlapci bydleli na upravené půdě, část z nich u svých rodičů. Po dezinfekci se vrátili znovu do domova v bývalé městské škole.

V následujících dnech je Pavlův deník též svědkem událostí, které souvisely s přípravou návštěvy delegátů Mezinárodního výboru Červeného kříže.³⁸⁾ Velitel tábora rozhodl, že na dvoře L 417 bude zřízeno reprezentační hřiště, je dokončována rekonstrukce a výzdoba tělocvičny, natřena chodba u „Sedmičky“, kudy půjde komise. Na každém stolku v domově stojí květináč. Někteří členové z přípravné komise, vedené Rahmem, se dívají dokonce pod peřiny a kontrolují, zda postele dětí mají matrace. Protože nacvičování „O Tannenbaum“ a podobných německých písní nedopadlo pod vedením Franty moc dobře, budou se kluci během této návštěvy vozit na kolotoči a houpat na houpačkách.

Z propagandistických důvodů se v srpnu a v září 1944 natáčí podvodný snímek o Terezínu. Šestnáctého srpna probíhá filmování scén u banky, 20. srpna byli vybráni někteří na nucené filmování scén z Brundibára³⁹⁾ a 26. srpna se pod Gerronovým⁴⁰⁾ vedením točí scéna s balíčky u pošty. Prvního září probíhá též „slavné“ filmování fotbalového zápasu mezi Spartou a Jugendfürsorge.⁴¹⁾

....pak se dáme s Kalíškem na cestu do Drážďan.⁴²⁾ Vidím proudy starců, mladíků, invalidů, kteří jsou nuceni jít na fotbal Sparta : Jugendfürsorge.⁴³⁾ Bude se to filmovat a 2000 se musí dávat a řvát pod dozorem SS. Není to směšné... Jsem jednou taky filmován.“ (Deník, 1. září 1944)

Na konci srpna 1944 se zdá, jakoby celé ghetto bylo v pohybu. Chlapci se dozvěděli, že se jejich škola bude stěhovat do Magdeburských kasáren a pak následovně do L 313. Jejich velká zavazadla jsou odvezena do modlitebny v Mysliveckých kasárnách.⁴⁴⁾

29. srpna 1944 se tedy uzavírá historie domova č. 7 a vlastně celé budovy L 417 a nadále už pokračuje jejich „společná“ historie jen jako historie skupiny chlapců ze „Sedmičky“, která se trhá dalším stěhováním a transporty na Východ.

„Probudí nás hlas Franty, který nás budí. Nyní tedy naposledy jsem zde spal a těžce vstával a již nikdy více. Hned, jak vstanu, vyhodím si peřiny a jdu si dělat bettrolli.⁴⁵⁾ Zabalím ji do červené deky... Musím si jít na malou půdu pro zavazadla. Víím, co to bude znamenat snést 4 těžká zavazadla dolů. Představoval jsem si to špatně, ale tak jak to je. Na malé půdě se tísní asi 80 lidí a každý si chce jít pro kufr. Dovnitř to jde poměrně dobře a brzy si vše vyhledám. Dolů to jde těžce. Z tíží si odnáším každé zavazadlo zvlášť dolů a pak nahoru na Sedmičku. Když to vše udělám, začnu třídít věci v poličce. Zpozorují, že nemám žádný kufr, kam bych ty věci dal. Konečně přijdu na kabát, do kterého vše zabalím. Jídlo však nemám kam dát. Mimoto fasujeme 4 hrušky... Konečně je 8 ho-

din a snesu si bettrolli na vúz před školou. S sebou беру pouze ešus, lžiči, menážku a hrušky. Ostatní mám u táty ve skladě. Konečně je vše složeno a já si stoupnu na vúz a triumfálně vyjedem. V duchu si myslím sbohem dějiště všech mých věcí, sbohem.“ (Deník, 29. srpna 1944)

Po 15 dnech strávených na půdě v Magdeburku se kluci stěhují do L 313. Byla jim přidělena světlá místnost, hned vedle sálu, který měl sloužit jako dětské jesle. Zde zažili i poslední transportní vlnu na Východ. Předtím z nich bylo vybráno 12 kluků, kteří přešli k bývalým „Šestkařům“.⁴⁶⁾ Na L 313 byl jejich novým vedoucím prof. Nobel. V důsledku ubývání práce schopných mužů a žen zastávají jejich práci v ghettu právě oni.

Na sklonku deportací jich zůstalo na domově pouze osm a dostávají novou vychovatelku, paní Karolínu Hradeckou,⁴⁷⁾ učitelku češtiny, ke které na počátku chová Pavel vřelý vztah. Po ukončení transportů se 30. října 1944 v deníku objevuje zmínka o budoucím stěhování do L 414. Tam se doopravdy nastěhuje 2. listopadu 1944. Zde panují otřesné podmínky, všude je špína, chybí osvětlení. Karolína Hradecká a později Irma Semecká⁴⁸⁾ se snažily tomu navzdory obnovit starý systém soudržného života ve společenství, k čemu patřilo i společné stolování.

Pro velkou časovou prodlevu v psaní deníku se dovídáme teprve v dubnu 1945 o jeho pozdějším stěhování do Hamburských kasáren.

Vychovatelé

František (Franta) Maier

Život dětí určovali především vychovatelé.⁴⁹⁾ Nejvýraznějším byl již zmíněný Franta Maier,⁵⁰⁾ hlavní vychovatel na „Sedmičce“.

Měl na starosti rozvrh programu, který se sděloval na každodenních apelech. Určoval služby na úklid pokoje, tzv. zimmerky, které kluci neměli zrovna v lásce, a které byly často i formou trestu za nějaký kázeňský přestupek. Jako častý trest platil též kolektivní příkaz být do určité doby zpět v domově.

„Franta mě dá jako trest ještě s Pudlinou⁵¹⁾ čistit záchody.⁵²⁾ Náhodou to čistí hajzlbába, takže brzy jdu na program.“ (Deník, 5. července 1944)

Franta dbal důsledně na pořádek a čistotu, stříhání vlasů či mytí hlavy. Chlapci dostávali též lístky na koupání, občas muselo stačit k provedení hygieny jen mytí pod pumpou. Na domov přicházela též tzv. „Läusekontrolle“, při níž se děti podrobovaly ohledání, zda nejsou zavšiveny.

Franta byl obětavý opatrovník, který s hochy trávil většinu svého času, dokonce s nimi i nocoval. O tom, že to byla jistě vyčerpávající práce, svědčí záznamy o tom, že není zdrav. Nejen před večeří jim předčítal ze společné četby. Mezi knihami bychom našli Wolkerův „Hrob“, Kruifovu knihu „Mají generálové umírat v prachu“, knihu o španělské revoluci, pojednání o sociologii, články o Edisonovi, jiný o Rockefellerovi, či četbu o Kongu.

Kvůli špatnému zdravotnímu stavu mu byla udělena desetidenní dovolená, během které se o chlapce staral František Graus.⁵³⁾ Franta se staral též o zába-

vu chlapců tím, že pro ně připravoval různé naučné hry. Například bylo vyvěšeno 26 obrázků z knih a hra spočívala v uhádnutí, z které knihy jsou.

„Tu se Franta táže, kdo by chtěl být instruktorem při hře „Honba za pokladem“. Přihlásím se s Gustilem.⁵⁴⁾ Podrobnosti hry jsme ujednali s Kokouškem, Gorilou, Herzem a Jilou. Budeme dělat s křídou značky a někde budeme klást dopisy... Ihned jsme se vydali na cestu. Naše cesta vedla skrz L 306 a bloky by tam byl uschován dopis, kde stálo, aby šli do Bäckergasse 3 a tam zjistili stand (stav) osob. Odtud se cesta proplétala baráky a při postranních dveřích v B V byl uschován další dopis. Tam stálo, aby se šlo k bráně k prádelně, a tam že budou další šipky. To jsme nemohli uskutečnit, a proto jsme značky udělali u Entwesungu. Tam byla křižovatka. Odtud vedla cesta Kavalírkou, Stadtparkem⁵⁵⁾ až k Säuglingu.⁵⁶⁾ Tam byl schován dopis s příkladem a jedním datem, a aby se šlo do L 128. V L 128 byly další šipky, které končily v Bahnhofstrasse, kde byl další dopis, aby se šlo do Lebensmittelu⁵⁷⁾ a zjistili, jaké body jsou na řadě. Z obchodu do Neugasse, kde byl opět dopis, aby se šlo za Kavalírku. Tam byly zase značky. Tam byl také poklad.“ (Deník, 24. dubna 1944)

„Dnes se hraje ona hra. Pravidla. Každý má své poznávací znamení. Jeden má hledat 3 a sám je hledán třemi. Vyhraje ten, kdo najde nejdříve své tři... jdu se převléci. Mám v hlavě větvičku s jednou punčochou. Na Hauptstrasse chytinu Lapperta s holinkami a Grizlyho s nočníkem, ale tu mě chyne jedna holka, která již má 2 a jde se mnou první na cíl. Jdu tedy domů.“ (Deník, 27. srpna 1944)

Někdy si sami chlapci vymýšleli zábavu spojenou s dobrodružstvím a trochou rizika, třeba když se bavili sledováním velitele Rahma po celém ghettu.⁵⁸⁾ Při svých toulkách po ghettu se dostali i do sokolovny. V době zkrášlování se hoši společně s Frantou vydali do kavárny⁵⁹⁾ na zmrzlinu.

„Chvíli se na domově bavíme a pak navrhnu Mauglimu, abychom šli na limonádu do sokolovny.⁶⁰⁾ Hned se tam vypravíme. V sokolovně nikdo není. Sedneme si na chvíli na terasu, ale jelikož tu ještě není limonáda, jdeme si prohlédnout dům. Je přepychově zařízen. Jsou tu dvě piana. Chci si něco zahrát, ale nemohu. Jsou tam 2 terasy a velká hala... Řekneme si, že tam přijdeme až ve 3 hodiny a tu již bude limonáda... sedneme pod slunečník a objednáme si limonádu, která nám je podána ve špinavé sklenici a ještě kostka cukru. Vypijeme a chystáme se k odchodu.“ (Deník, 7. září 1944)

Heini Maier a skautismus

Ačkoliv se na domově setkali především chlapci z asimilovaného českého prostředí, jejich vychovatelé, věrní svému životnímu zaměření a smýšlení, vedli své svěřence ke skautismu a k sionismu. Pavel docházel do skautské skupiny, do níž Franta vybral dalších 9 kluků, a kterou vedl Heini Maier.⁶¹⁾ Schůzky byly stanoveny vždy ve středu a v neděli, někdy se scházeli i častěji, ale později zájem o tyto schůzky opadl. Záznam o poslední nekonané schůzce je z 22. září 1944.

„V 6 hodin je schůzka s Heinim... Dnes se mi schůzka doopravdy líbila. Zpí-

vali jsme. Heini nám povídal, dělali jsme uzle. S radostí jsem opustil schůzku.“ (Deník, 20. května 1944)

„Heini nám vykládá palestinský zeměpis, což je velká blbost a je mi to k smíchu. Pak hraje hru, kterou vyhraji. Již mě to netěší.“ (Deník, 24. srpna 1944)

Ojedinelý je záznam o dnu skautů⁶²⁾ v Terezíně:

„Je 6 hodin. Ve 1/4 7 máme být v L 410.⁶³⁾ Jsem naštván na celou tu komedii. Nedá se nic dělat. Máme modré košile. V L 410 je hodně dětí. Pak jdeme v trojstupech na baštu. Utáboříme se za valem. Je tam již hodně dětí, hlavně Němců. Seřadíme se k apelu. Někdo mluví o skautingu atd. Přísahá se a zpívají se hymny, což ani jedno nedělám. Necítím se tak „pokročilý“. Rozdávají se Němcům ceny, což je velice směšné. Pak je společné cvičení, což je něco tak blbého, že to nelze vypsati. Pak je jídlo, což je na celém dni nejlepší... Je sport, na kterém se naši dobře umístí. Pak je nacvičování nějakého zpěvu... Pak je nástup na skautskou hru. Hra je rozdělena na kmeny. Jsme kmen Juda. Dostaneme dopis s popisem nějakého muže nalézajícího se na baště. Najdeme ho. Od něho dostaneme dopis, kde stojí, že 2 kluci mají běžet do L 414, kde najdou další dopis... Dívám se na zápas Madriši proti klukům (2:4). Byl to legrační zápas. Pak jsou běhy. Poté jsou různá představení... Němci, hlavně holky, se mi líbili. Zpívali různé cizojazyčné písně. Dokonce i české. Je již 1/4 7 (večer, T. F.), když je vše skončeno.“ (Deník, 6. srpna 1944)

Chlapci na Sedmičce – Nešarim

Dle zápisů na stránkách deníku můžeme rekonstruovat osazenstvo „Sedmičky“. Chlapci tvořili poměrně konstantní společenství. V srpnu 1944 bylo na „Sedmičce“ již jen 36 hochů.⁶⁴⁾

Bäumel Erik	* 16. srpna 1931	M 603	Er 119	Zahynul
Beneš Jiří	* 3. dubna 1931	M 355	Dz 147	Zahynul
Beran Leo	* 14. září 1930	Av 285	Et 1106	Zahynul
Bloch Jiří Harry alias Blecha	* 20. prosince 1930	G 589	En 1261	Zahynul
Brenner Hanuš	* 16. prosince 1929	N 513	Eo 948	Zahynul
Eckstein Harry Artur	* 18. května 1932	Ck 658	Er 1396	Zahynul
Furcht Valtr	* 16. července 1931	AAe 914	Eq 1258	Zahynul
Gans Petr alias Gansolka ⁶⁵⁾	* 21. dubna 1930	S 107	Es 546	Zahynul
Götzlinger Felix	* 12. prosince 1928	Aam 174	Er 1338	Zahynul
Götzlinger Pavel alias Pudlina	* 3. září 1930	Aam 175	Er 1339	Zahynul
Grünbaum Michael alias Malý Míša	* 23. srpna 1930	Cc 978		Přežil v Terezíně
Hermann Jan (Hanuš) ⁶⁶⁾	* 18. ledna 1930	AAI 596	Ev 693	Zahynul
Herz Robert alias Robin ⁶⁷⁾	* 25. července 1930	Ae 998	Eb 380	Osvobozen v Gunkirchen
Holzer Hans (Hanuš) ⁶⁸⁾	* 29. června 1929	V 85		Přežil v Terezíně
Huppert Pavel	* 28. září 1931	Cv 547	Eq 808	Osvobozen v Dachau
Jelenkiewicz Kurt	* 4. prosince 1931	Ca 579	Ep 1187	Zahynul
Jilovský Arnošt alias Jíla	* 31. července 1931	Dp 10	Et 367	Zahynul
Klein Karel alias Kališek	* 11. července 1931	T 222	Ev 708	Zahynul
Koppert Rudolf	* 27. července 1930	Akb 868	Er 1003	Zahynul
Lamm Bedřich	* 23. ledna 1930	AAm 654	Eb 634	Zahynul

Lappert Jindřich	* 10. ledna 1931	W 959	Er 119	Zahynul
Lederer Petr alias Pedro ⁶⁹⁾	* 17. září 1930	L 317		Přežil v Terezíně
Lekner Jiří alias Išik	* 18. května 1931	L 312	Ep 424	
Zahynul Lion Pavel	* 24. července 1930	M 27	Eq 406	Zahynul
März Gideon Arnošt alias Gida	* 6. září 1931	Cp 358	Es 1318	
Zahynul Mautner Jiří ⁷⁰⁾	* 21. února 1930	Bz 248	Eq 247	
Zahynul Mautner Pavel	* 23. března 1932	Bz 249	Eq 248	Zahynul
Mayer Martin alias Majošek	* 19. listopadu 1930	Ac 995	Ew 935	Švýcarsko. Přežil
Mühlstein E. Gabriel alias Eli	* 18. září 1930	N 902	Er 1131	Zahynul
Petera Tomáš	* 28. října 1931	AAI 320	Es 1011	Zahynul
Repper Jiří alias Kikina	* 13. listopadu 1930	Ai 125		Přežil v Terezíně
Růžek Jiří alias Kapr	* 14. března 1931	N 968		Přežil v Terezíně
Seiner Jindřich	* 29. srpna 1930	Ck 138	Eo 749	Zahynul
Schweinburg Alexandr alias Sáša	* 8. května 1930	L 532	En 1313	Zahynul
Spitz Erich alias Špulka	* 27. března 1931	Af 398		Přežil v Terezíně
Springer František	* 9. března 1931	U 911Es 37		Zahynul
Stein Gustav alias Gusta	* 10. srpna 1930	S 440	Eo 871	Zahynul
Strebinger Jan alias Gorila	* 7. února 1931	M 963	Eb 238	Osvobozen v Günskirchen
Weiner Pavel alias Pájinka ⁷¹⁾	* 13. listopadu 1931	Au 1 908		Přežil v Terezíně
Zweig Gustav alias Gustl nebo Tuti	* 31. července 1930	Ai 659	En 516	Zahynul

Následující chlapci doplňují předeslý seznam a ačkoli nejsou v deníku Pavla Weinera zmíněni, víme o nich, že patřili k „Sedmičce“.

Meissner Pavel	* 12. srpna 1929	Av 14	En 1184	Zahynul
Oplatek Arnošt alias Erna	* 25. září 1930	M 187	Ds 2028	Zahynul
Wohl Pavel	* 8. února 1931	L 433	By 85	Zahynul

chlápce s přezdívkami Bomžik (?), Witrák (?) a Palko (Palounek Arnošt * 1932?)

Všední život na „Sedmičce“

Vyučování

Deník Pavla Weinera nám umožňuje doplnit si konkrétní představu o obsahu a struktuře vyučování. Vedoucím, který zodpovídal za výuku, byl Bruno Zwicker.⁷²⁾ Dále se Pavel zmiňuje o Antonínovi Kohnovi,⁷³⁾ který převzal vedení výuky domova 19. dubna 1944. V deníku je na 40 kratších či delších zmínek o vyučování. Mnoho hodin odpadlo nebo se na ně Pavel nedostavil, ale svou absenci musel mít omluvenou.

„Ihned jdu na pětku, kde máme program... je nás pouze devět. První hodinu máme Eisingra na češtinu. Učíme se o verši. Velmi mě to zajímá. Během hodiny přijde Kohn a diktuje rozvrh. Druhá hodina je Zwicker – zeměpis o Skandinávii, Norsku. Je to vždy dobré. Pak mají začátečníci angličtinu. Jdu nahoru a učím Springera algebře. Brzy je hodina, a to hebrejščina. Tato mě neobvykle baví. Přesto jsem rád, že je vyučování konec.“ (Deník, 21. května 1944)

Program byl rozdělen podle ročníků. Spolu s ním chodilo na program dalších osm chlapců a jako třídy jim sloužily jednotlivé domovy. Pavel chodil do sekun-

dy. Od 18. července do 8. srpna 1944 měli na „Sedmičce“ prázdniny, během kterých skládali závěrečné a tzv. psychotechnické zkoušky, které sestávaly z přiřazování barevných čtverečků na přiloženou přílohu. Závěrečné zkoušky začaly 21. července a sestávaly ze slohu z českého jazyka, zeměpisu, dějepisu, hebrejštiny, matematiky a fyziky. Aby se dosáhlo co největší objektivity, přezkušovali je zcela jiní učitelé, než ti, kteří obvykle vyučovali. Když u zkoušek uspěli, postoupili chlapci do vyššího ročníku.

„Dnes máme mít první zkoušky. Ráno mám mít češtinu, písemku u Anny. Ještě nevím v kolik hodin. Jsem nedočkavý. Do pokoje nemohu, jelikož tam mají zkoušku děvčata. Konečně je 10 hodin a já jdu na devítku. Jsou tam kluci z Q 609 a nějaké holky. Nemám vážnou konkurenci. Máme diktát „Jarní květy“. Je lehký a pravděpodobně ho budu mít bez chyby. Pak máme sloh na téma „Můj přítel.“ Jelikož se mi to zdá hloupé, napíši o člověku, který je na světě sám. Myslím, že bude dobrý. Hlavní je, že vůbec nejsem rozčilen... Odpoledne máme opět zkoušky a to: zeměpis a dějepis Lichtwitz,⁷⁴⁾ judaiku Springer a přírodopis Baumová. Lichtwitz konečně přijde. Zkouší mě, co vím o Africe... a z dějepisu o Karlu IV. Z obou mám výbornou. Pak jdu na 5 na zkoušku judaiky. Zkouší mě trochu a mám také výbornou. Jsem rád. Pak se jdu dát zkusit z přírodopisu... Nevím, odkud bych to měl vše vědět.“ (Deník, 21. července 1944)

Občas nedávali chlapci pozor, dělali si z učitelů legraci, či se cítili učiteli unavováni. Na hodině zeměpisu se například dovídali o postupu spojeneckých vojsk, při matematice se místo vyučování bavili o fotbalu. Přesto se učitelé snažili dle možností předat svým svěřencům to nejlepší. Jan Lucemburský a kolonizace vesnic, univerzity, Jiří z Poděbrad, Karel IV., Jan Žižka či italský středověk, tak vypadal nám známý rozsah dějepisné látky.

„Třetí hodina je fyzika. Pozoruhodné je, že při výkladě Schleissner usnul v lavici.“ (Deník, 14. července 1944)

„Druhou hodinu máme Irenku.⁷⁵⁾ Ptá se, co je magnetické skloňování, a já řeknu, že deklinace, a nato mě ona vyhodí. Jsem vlastně rád.“ (Deník, 16. července 1944)

„Čtvrtou hodinu máme zeměpis, kde probíráme Slovensko. Na tento stát si děláme různé šprýmy. Na konci hodiny nám Zwicker vykládá, jak stojí dnešní fronta. Na západě ve Francii je již Paříž obklíčena a čeká se, že bude kapitulovat. Prozatím mají Normandii a Bretagne. Brest však nemají!... Na jihu je obklíčena Toulouse. Na Rusku to stojí...“ (Deník, 24. srpna 1944)

Z rozboru deníku vidíme i strukturu pravidelného vyučování v „Sedmičce“. Po celý týden kromě pátku se učilo buď dopoledne nebo odpoledne, v druhé části dne byl volný program, např. fotbalový zápas, nebo práce na zahradě. Odpolední program mohl trvat až do 17 hodin. V sobotu chlapci vyučování neměli. V červenci 1944 se uvažovalo o zrušení celodenního programu ve čtvrtek. Zpočátku se zdálo, že program bude pouze dopolední, později se však vyskytuje i záznam o odpoledním programu. Jak ráno, tak i odpoledne byl jednou z hodin hebrejský jazyk, odpoledne byla též fyzika a matematika. Při nástupu do školy mu-

seli chlapi podepsat oběžník o závazných zásadách chování při vyučování.

V pondělí byl dopoledne pravidelně anglický jazyk, hebrejský jazyk, matematika (Kohn později Maier) a dějepis (Zwicker). Z odpoledního programu se zachoval zápis o hodině fyziky (Seidlerová) a hebrejského jazyka.

V úterý po výše zmiňovaných prázdninách, kdy Pavel postoupil ze sekundy do tercie měli anglický jazyk a přírodopis, později český jazyk – gramatiku, poté volno, třetí hodinu matematiku a poslední hodinu fyziku. Ve středu měli zpočátku matematiku, český jazyk – literaturu a čtvrtou hodinu zeměpis, nebo český jazyk, matematiku, anglický jazyk a dějepis. V pátek měli pouze dvě hodiny, zeměpis a fyziku. Po prázdninách, kdy postoupil do vyššího ročníku, měli též český jazyk – literaturu (Věra),⁷⁶⁾ hospodářský zeměpis nebo přírodopis. V neděli mohl podle situace probíhat jak ranní, tak i odpolední program. Pravidelně dopoledne byl český jazyk (Eisinger),⁷⁷⁾ zeměpis (Zwicker), matematika a hebrejský jazyk.

Pavel byl všestranný hoch, a protože mu rodiče mohli platit „nadstandartní“ výuku anglického jazyka, využíval toho. Platilo se obvykle potravinami, například za dvacet pět dní výuky dal 4 a půl chleba, margarín a cukr. Vyučovala ho dr. Jelínková. Od května chodil na hodiny angličtiny s kamarádem Sášou. Hodiny byly stanoveny na pondělí a čtvrtek od 17.30 do 18.30 hod. Jako samouk se s matkou učil francouzštinu. Učil se z vypůjčené francouzské učebnice a určitě dosáhl 22 lekce. V srpnu 1944 chodil na kurz francouzštiny, který vedla paní Meyerová.⁷⁸⁾

„Pak jsem se taky přihlásil na kurs francouzštiny... Pak rychle jdu do L 216, kde se kurs koná. Seznám, že nás bude učit již mě nabídnutá Mademoiselle Meyer. Je hloupé, že do kursu chodí šestkaři, kteří si z toho dělají srandu. Nemůže to dobře vysvětlvat.“ (Deník, 21. srpna 1944)

Pavel byl též náruživým čtenářem. Knihy si půjčoval od svých přátel, ale i z knihovny. Mimo jiné přečetl životopis A. Dvořáka a knihu o Mozartovi, mezi autory najdeme A. Dumase st., W. Shakespeara a jeho „Kupce benátského“, „Ohlasy písní českých a ruských“ od L. Čelakovského, R.U.R. a první dějství „Věci Makropulos“ od K. Čapka, „Vyzvědače“ od J. F. Coopera, Vrbovy „Chodské rebelie“, Jiráskův román „Na dvoře vévodském“, Burnettova „Malého lorda“ či básně sociálního obsahu.

Deník neobsahuje pouze záznamy z každodenního života, ale vzácně i poezii a nákresy objektů, které byly jeho domovem či místem pracovního nasazení. Jedinou báseň v deníku složil ke svým 13. narozeninám a vyjadřuje touhu po jiném, lepším životě ve svobodě.

*Snad přijde den
kdy oráč k práci vrátí se
kdy zase každý půjde ke své zas
kdy svoboden bude
kdy dítěti navrátí se jeho žití sen*

*Mě 13 jest, mužem mohu zvat se
doba nadešla, kdy můj život má se změnit trochu!
Však lidskost zvítězí
14 let teď bude zveselí.⁷⁹⁾*

Nešar a Rim Rim Rim

Deník informuje o tom, že světlo světa spatřilo již devět čísel Pavlova „dítěte“, časopisu Nešar, který vyšel poprvé 7. února 1944. Důvodem pozdějšího zániku časopisu byl nedostatek článků, neboť i redakční rada časopisu ztrácela zájem každý týden do časopisu přispívat. V deníkových zápiscích je zmínka o dokončených 12 číslech časopisu Nešar a o 20. čísle časopisu Rim Rim Rim.

Redakce časopisu se skládala z Pavla Weinerja, Hanuše Brennera, Roberta Herze a Eliho Mühlsteina, který jim kreslil titulní strany, Robert Herz a Gustav Zweig měli na starosti vázání časopisu a dodání desek. Mühlstein se rozhodl z časopisu odejít, protože chtěl kreslit jiný časopis, jehož jméno však neznáme. Časopis Nešar měl již tři čísla, když souběžně s ním začal vycházet konkurenční časopis Rim Rim Rim (Pavel o něm psal jako o Rim Rimu), který vedli v závěru Jan Hermann, Pavel Lion, Petr Heller a Pavel Götzlinger. O tom, že konkurence byla tvrdá a odehrávala se tu bitva o čtenáře, svědčí i akce Rim Rim Rimu (dále jen RRR), který rozdával osobní čísla svým přispěvatelům.⁸⁰⁾

„Po apelu se stane, na co jsem již dlouho očekával – přijde ke mně Grizzly a s tajeným klidem praví: „Odpouji se od Nešaru.“ Přijal jsem to chladnokrevně. Lion ho určitě přetáhl. Nyní mu poví všechna naše tajemství. Nyní se ukáže, že se v bídě poznají lidé. Ihned to povím Gustlovi. Gustl má velký zájem o časopis. Nyní stále připomíná, že jsme na tom blbě. Uklidňuji ho. Mě se nejedná o Gu(stlovy, T. F.) články, ale o prestiž. Jdeme ke Kalíškoví. Slíbí mě, že mi napíše nějaký článek. Myslím, že Kalíšek je nám věrný.“ (Deník, 22. dubna 1944)

Pavel popoháněl přispěvatele a nutil je, aby pro své články čerpali látku studiem v knihovně. O tom, jaké články oba časopisy obsahovaly, je možné si udělat představu z údajů obsažených v deníku. Vyplývá z nich, že Franta trochu stranil RRR, ale jeho popichování mělo jen motivovat chlapce, aby duševně nezaháleli.

Pavel prožíval zánik svého časopisu velmi silně a byl z toho velmi nešťastný, neboť vydávání Nešaru považoval za své dosavadní největší životní dílo.

„Rozhodnu se, že již budu říkat, že Nešar krachl. Je to také pravda... Na apelu se mě také Franta ptá, co dělá „Nešar“ a já řeknu, že již neexistuje. Jsem rád, že mě spadl kámen ze srdce.“ (Deník, 8. června 1944)

Poté, co časopis přestal vycházet, nadchl se pro psaní knihy, která se nejspíše měla jmenovat „Povídky z ghetta“. Začal psát úvodní stránku, ale tento projekt narozdíl od svého přítele Kalíška nedokončil.

Pro přehlednost připojuji časový přehled jednotlivých čísel a články s jejich autory. Podle možnosti je připojeno též hodnocení obou časopisů, které ve svém deníku Pavel o jednotlivých číslech zapsal.

První zmínka o Nešaru je ze 7. dubna 1944 v 9. čísle, které nemělo takový úspěch jako číslo předešlé. Svými články do Nešaru přispěli Zweig „Smrt na lodi“ a Weiner „Nemocný“ a „Vězeň“. Desáté číslo ze 14. dubna 1944 hodnotí jako lepší než Rim Rim Rim, obsahuje článek „Světová válka“ od Berana, v RRR vyšel Strebingerův článek „Vůle“.⁸¹⁾ 20. dubna 1944 Nešar nevyšel, zatímco RRR ano. RRR obsahuje článek „Odpověď Nešaru“. Jedenácté číslo Nešaru z 26. dubna 1944 vychází ve středu. Obsahuje Weinerovy články „Samota“, „Moderní pohádka“, RRR vychází v pátek 28. dubna, přičemž „byl lepší našeho“. 5. května 1944 RRR vyšel, „Není dobrý. Samý sport.“ Dvanácté číslo Nešaru je sice napsáno, ale nemá desky. Pavel předstírá, že spí, a proto se nečte. Veřejně se předčítá až následující den. Nešar obsahoval články: „První máj“, „Žebrákovy ruce“, „Jsme snad jiní?“. Všechny napsali Weiner a Brenner, dále „Sněhová pláň hrobem“ od Kleina a „Cesta Polskem“ od Hupperta.⁸²⁾ Pavel připravoval články „Žebrák“ a „Smrt na lodi“.⁸³⁾

Sport

Snad nejvíce upoutal pozornost těchto mladých hochů sport. Byla to především kopaná, hraná v Terezíně ve všech věkových kategoriích a na různé úrovni. Ale nechyběly ani ostatní pohybové hry jako například volejbal, česká a německá házená,⁸⁴⁾ hlavičky tenisákem na dveře, kličkovaná, fotbal s plechovkami či hraní okýnek.

Na „Sedmičce“ se utvořily tři fotbalové týmy, Nešarim⁸⁵⁾ (nejúspěšnější tým), Jestřábi⁸⁶⁾ a Sparta.⁸⁷⁾ Pavel hrál za Spartu na pozici obránce. Jejich dres tvořily modré trenýrky a červené košile. Oficiální zápasy trvaly 2 x 10 minut, neoficiální někdy až 2 hodiny v kuse, nehledě na počasí. Když zápas skončil nerozhodně, o výsledku rozhodoval los. Jednotlivá mužstva se samozřejmě často měnila. Někdy hráli ve vypůjčených kopačkách, často jim chyběl míč, nebo nenastoupil soupeř. Jednou z velkých starostí těchto sportovců bylo úporné hledání trenéra s míčem.

....Potom je zápas Nešarim : Bobři.⁸⁸⁾ Je to napínavý zápas, ale Nešarim dostanou do poločasu 2 góly... pak musíme nastoupit na val, ale hned nás Franta zavolá, abychom prý fandili... řveme Rim – Rim – Rim tempo Nešarim.⁸⁹⁾ Má to úspěch. Stav se mění mezi 2:1, 2:3, 3:3, 3:4 a 20 vteřin před koncem dají Nešarim vyrovnávající gól. Nepřetržitě řveme. Zápas se prodlužuje. Za příšerného jeku dají Nešarim 2 góly na 6:4. Těsně před koncem dají Bobři góla, který je celkem bezvýznamný...“ (Deník, 20. září 1944)

Péče o děti

Je až udivující, co všechno dokázali rodiče, a v neposlední řadě i oddělení péče o mládež udělat pro své svěřence, aby netrpěli hladem. Stravu občas doplňovaly balíky od známých a přátel či zásilky od Mezinárodního Červeného kříže. Hostina pro děti nastávala v době zkrášlování města, při návštěvách různých komisí. Kromě toho pobíraly děti přídavky (zubusy) jako vánočky či marmeládu.

„Dnes je k večeři sýr. Zdá se, že si to u nás Němci žehlí. Jdu si s rodiči pro sýr. Je to značka Chalet. Dělá se na to vtipy, když se to čte obráceně vyjde Telach.⁹⁰⁾ To jen mimochodem.“ (Deník, 2. září 1944)

„Po delším pozorování musím říci, že se naše strava podstatně zlepšila. Každý druhý den máme okurky. Zato zelí máme tolik, že to nikdy nejím a někdy to i rozdávám.“ (Deník, 8. září 1944)

Ti, co pracovali na zahradě, dostávali tzv. fasung, různé ovoce. Tedy jakousi odměnu za práci. Za delikatesu Pavel považoval okurku s kondenzovaným mlékem a cukrem.

Zatímco Jugendfürsorge se snažila ulehčit jejich život, především hmyz jim ho ztrpčoval. Chlapci občas pořádali závody v hubení blech a dalších parazitů.

„Pak si jdu lehnout. Je mi strašně vedro a blechy mě příšerně mučí. Terezín je jimi zamořen. Blechy mě nenechají usnout. Teprve k 1/2 12 usínám velmi špatným spánkem.“ (Deník, 8. července 1944)

Ačkoli byl Pavel značně hudebně a umělecky nadán a v domově se nacvičovala společná představení, jako např. nešef⁹¹⁾ „Otroci“, která předváděli pro rodiče i madrichy. Ve svém deníku se kulturnímu dění nevěnuje s takovou pozorností jako někteří další deníkoví autoři. Ze zápisků vyplývá, že shlédl repertoár kabaretu „Bunte Gruppe“,⁹²⁾ jehož představení hodnotil velmi vysoko a byl nadšen lístkem od Handy na Mozartova „Bastiena a Bastienku“. S matkou si poslechli koncert, kde se hrál Beethoven. Pavel ho hodnotil tak, že koncert takového druhu by se těžko našel někde doma.

O jejich zábavu se starali také známí umělci, kteří docházeli na domov. Existuje však pouze jediný záznam o takové návštěvě na „Sedmičce“.

„Dnes k nám přijde Nora Frýd⁹³⁾ s kytarou a zpívá nám písničky všemožných národů.“ (Deník, 22. srpna 1944)

Na druhou stranu to umělci v Terezíně hlavně u dospívající mládeže neměli lehké, o čemž svědčí i následující ukázka:

„V 8 hodin jdu na apel, který se však nekoná, jelikož tam je nějaký vídeňácký kabaret. Když nějaký mužský skončí své kokrhání (německy) začnou kluci ze školy pískat a dělat si srandu. Já se chovám nestranně. Jsem však na straně Čechů.“ (Deník, 8. září 1944)

Jako ostatní kluci ani Pavel neušel častým nemocím, které sužovaly obyvatele ghetta. Prodělal zánět hltanu, žaludeční horečku, časté průjmy a teplotu. Byl očkován proti rachitidě.

„Pozoruji, že se mi dělá na noze impetigo. Dělá mi to starost.“ (Deník, 15. srpna 1944)

„Mám strach, že mě kluci nenapíší na ambulanci a já nebudu moci jít. Totiž mě impetigo se značně zhoršilo a mám tam zase hnis... brzy na to přijdu na řadu. Na ambulanci dostanu právem vynadáno, že tam málo chodím. Doktorka mi pinsetou strhne strup, pod kterým je hnis. Zaflastruje mi to opravdu válečně. Prostě mě kus obvazu přilepí nějakým lepidlem na nohu. Je to směšné.“ (Deník, 25. srpna 1944)

Měl též i několik zvláštních zásad, jako například, že zásadně nechodil na pohřby a na bar micvu⁹⁴⁾ svých kamarádů, i když toto pravidlo několikrát porušil.

Práce na zahradě

Kromě vyučování a vychovatelské péče se vedení Jugendfürsorge snažilo zlepšit dětem život i drobnou manuální prací na zahradě, tedy nenáročnou fyzickou činností, a tak mít důvod nejen odměnit je za jejich práci, ale též jim obohatit jídelníček. Věková hranice na práci v tzv. mládežnických zahradách byla přibližně ke 14. roku dítěte. Na jaře a v létě 1944 však dostali příležitost i chlapeci mladší a mezi nimi i hoši ze „Sedmičky“.

Protože nemohli pracovat v zahradě po celý den, jednu část dne trávili podle programu a druhou pak v zahradě. Do zahrady chodili třikrát týdně, v úterý, ve čtvrtek a v pátek.

Jak vyplývá z textu deníku, Pavel se nejprve vůbec do práce na zahradu nepřihlásil, ale matka ho nakonec přemluvila.

„Jelikož jsem přihlášen do zahrady, musím si pospíšit, abych nezmeškal. Nástup je v 1/2 8. V určenou dobu jsem v L 410, kde je sraz. Náš parták je děda Schwarzbart⁹⁵⁾ a ještě několik žen. Zahrada je rozdělena na tři zdi. Jsou velice pěkné. Roste tam téměř všechno. Nejprve bylo rozdělení služeb. Byl jsem určen na děláni květináčů... Přehazujeme hlínu na hromadu. Dívám se, kde co roste, abych to případně okusil. Pro zimu máme již v 1/2 11 místo v 11 rozchod. Jdu domů. Cítím pocit, že jsem dnes poprvé v životě pracoval. Doma bych to jistě nedělal.“ (Deník, 4. května 1944)

V červnových zápiscích se dozvídáme, že se nedostavil spolu se třemi kluky na práci do zahrady, za což byl vyhozen. Matka se pak na něj strašně zlobila. Když viděl, jak si ostatní kluci nosí domů salát, šel za Bedřichem Pragerem,⁹⁶⁾ jestli by se nemohl opět vrátit. Ten mu to nedovolil, ale později to na přímmluvu svého bratra Handy mohl zkusit znovu. Práce na zahradě totiž přinášela chlapcům oficiální výhody fasovaného ovoce či zeleniny. *„V poliče mám fasung – hrušku, jablko a pórek a celer.“* (Deník, 11. srpna 1944)

Existoval však ještě jeden zdroj příjmu a to proslulý terezínský „šlojs“. Kluci se mu učili, vždyť také měli od koho, jak ukazují následující záznamy: *„Prý je průser kvůli 500 (501?) ukradených chlebů.“* (Deník, 4. července 1944)⁹⁷⁾ Nebo *„V Terezíně se udála velká loupež v Kavalírském Kartoffel – lageru. Ztratilo se asi 700 kg.“* (Deník, 16. září 1944)

Krádeže eráru postupně zdokonaľovali, až i dozor byl na ně krátký. Z deníků vyplývá, že kluci se nezastavili před ničím a nikým. Škála „ukradeného“ zboží obsahovala věci od jedné okurky, jablka či cibule, přes knihy, až po tři vrchovaté tašky brambor, uzmuté z vagonů před Hamburskými kasárnami, když už byl Pavel ubytován v L 414. Jistě to bylo pro chlapce dobrodružstvím a povyražením. Pavel se později na šlojs stane „odborníkem“ na slovo vzatým a žádaným.

„Vezmu si jenom dvě mrkve a jablko... Ve 4. zahradě nakousnu cibuli a pak ji znovu zasadím.“ (Deník, 11. srpna 1944)

...když vycházím ze zahrady nesu si v kapse švestky, okurku, jablka a cibulku. Mám v sobě pocit blaženosti.“ (Deník, 25. srpna 1944)

„Na cestě potkám Berana s Kalíškem, kteří jdou na knihy. Kalíšek tam vleze až po kotníky a vytáhne několik knih. Tak to udělá několikrát a vytáhne nějakou francouzskou učebnici. Přijdou tam 2 desítkáři a jeden z nich vleze dovnitř, ale jelikož je duševně zaostalý, nevytáhne nic pořádného.“ (Deník, 9. října 1944)

Odjezd chlapců ze „Sedmičky“

Znovu a znovu na nás působí zničení nadějí a snů většiny dětí a dospělých, kteří byli vytrženi z „normálního“ prostředí Terezína, aby zahynuli ve vyhlazovacích táborech na Východě. Tento úděl se nevyhnul ani chlapcům ze Sedmičky. V květnových transportech roku 1944 se ocitli chlapci Beneš, Lamm, Strebing a Herz, přičemž jen poslední dva přežili.

„Prozatím jsou u nás v transportu: Gorila, který se pokouší o vyreklamování, Lamm který se tam opět dostal, Herz, pravděpodobně Išik a Götzlingerové, kteří jsou tam opět, ale brzy jsou vyreklamováni. Vůbec třetí transport se skládá z vyreklamovaných z prvního a druhého. Těší mě, že se Huppert... že jsou Götzlingerové venku... mimoto dostal Lamm opět transport... právě odchází. Jede úplně sám. V transportu je hodně známých.“ (Deník, 15. května 1944)

V případě přípravy podzimních transportů roku 1944 je problémem datace, neboť 22. září 1944 bylo v deníku zapsáno dvakrát, a proto musíme k následujícím dnům přičíst vždy jeden den navíc. Tento nedostatek se vyrovnává teprve 30. září 1944, kdy je zápis datován již správně.

„Bude svoláno 5 tisíc lidí. Transport bude rozdělen na dva po 2 1/2 tisících. První budou bloky (můj táta). Druhý kasárna. První má již nastoupit zítra a druhý odjíždí o den později. Cílem jsou Drážďany,⁹⁸⁾ kde se tento pracovní tábor bude stavět. Nemůže se pomýšlet na reklamaci, jelikož z celého Wirtschaftsabt. (eílungu, T. F.)⁹⁹⁾ zůstává ze 3000 lidí pouze 151 a mezi nimi můj táta jistě nepůjde. Nejvíce bude chráněná Spedice,¹⁰⁰⁾ jelikož ženy tuto práci nemohou konat... V transportu pojedje též Zucker¹⁰¹⁾ a rozhoduje se mezi Bergmannem a Schliesserem¹⁰²⁾ ... Z celé Jugendfürsorge¹⁰³⁾ zůstanou jenom 4 lidí. Všichni betreueri jedou, tedy Franta též. Celý program zkrachl, jelikož Zwicker, Kohn, Eisinger jedou. Jsem úplně zničen. Vše se vyšinulo z normálních kolejí... Franta se s nimi u apelu loučil. Již jsem to nevydržel a uronil jsem několik slz.“ (Deník, zápis z 23. září 1944, ve skutečnosti 24. září 1944)

„Tu něco strašného. Hlas: (přicházející do baráků). Víte již, že zítra jede 1500 žen příbuzných mužů, kteří jeli. Jako blesk kdyby do nás sjel. Zprvu tomu nechci věřit. Je stoprocentní jistota, že pojedeme... Zatím čekám a každopádně říkám, že jsme v tom. Jediná naděje, vlastně nevím, jak to mám pojmenovat je, že máma pracuje v glimru. Prý ten je chráněn. Každý však říká něco jiného, takže to ponechám osudu... S kluky se již bavím jako odborník při věcech trans-

portních. Všichni kluci mě sice utvrzují, že nepojedu... Máma je celá rozčilená. Má opravdovou starost, proto že budeme nuceni nechat zde 3/4 našeho celého majetku. Nyní záleží všechno na tom, co uneseme... Dokonce se musím obléci do transportu.“ (Deník, 2. října 1944)

„Dnes se zase roznáší transport. Jsou tam zařazeni všichni lehčí invalidé. Tento transport bude zase blbý. Od nás z pokoje to dostal: Gansolka, Gusta, Brenner a Seiner...“ (Deník, 5. října 1944)

„Zpráva střídá zprávu. Zítřejší jde nejhroznější transport, který kdy byl. Němci mají vztek a zakázali vzít bettrolli, Werkzeug a umývadlo. Zítřejší v 6 hodin se má nastupovat. My se nemusíme bát. Jsme dobře chráněni ... Večer to dostane Gidu a Išik. Je to hrozné.“ (Deník, 7. října 1944)

„Transport se ještě neroznesl, každý však ví, že je v tom. Ležím děle v posteli. Vstanu. Tu přijdou první pozvánky. Bäümel a Eli jsou první oběti a hned následují druhé – Götzlinger, Koko, Kopperl, Eckstein, Lappert. Je to strašné. Z celého domova zbude 15 kluků. Je to přímo směšné.“ (Deník, 14. října 1944)

„Jdu se sklopenou hlavou prázdnými ulicemi. V Terezíně je tak teskně a smutno, člověk nevidí nic jiného [než] Holanďana nebo síchu... Uléhám. Domov je prázdný. Jen 15 kluků leží v posteli. Svítí se dlouho. Nikdo neporoučí, nikdo není. Zmatek.“ (Deník, 15. října 1944)

„Včera se roznášel transport. Již to přijímám úplně klidně. Od nás to dostal: Petera, Sjanya,¹⁰⁴⁾ März, Springer a Pedro, který se z toho však dostal. Na heimu je nás pouze 11. Budí to dojem prázdnoty... Právě přijíždí vlak... Tyto dny, které následují jsou strašlivé, snad jedny nejhorší v mém životě. Cítím se tak strašně sám, tak sám, že bych křičel a zuřil do všeho, ano do všeho. Vidím před sebou opět dnešní transport. Opět se bezděčně dívám, jak mi Beran ujíždí a nyní jsem tedy sám, úplně sám.“ (Deník, zápis ze dne 17. října 1944 a následujících dní)

„Na cestě potkám Kališka, který mě oznamuje, že je v transportu. Zase kamarád pryč... Dovím se, že Hermann je v transportě.“ (Deník, 26. října 1944)

Poslední dějství

Poslední velkou kapitolu v deníkových záznamech tvoří blok vzpomínek na jeho první „opravdové“ pracovní nasazení v době podzimních transportů, kdy se veškerý dosavadní život hroutil a i děti byly nuceny pracovat, aby nahradily nedostatek práce schopných mužů, kteří byli deportováni na Východ. Začal pracovat v „bílém pekárně“ na základě doporučení dr. Bergmanna. Spolu s ním pracovali i někteří jeho kamarádi. Byl samozřejmě zařazen na podřadné práce. Nosil uhlí ze sklepa, čistil ve skladu trámy, pomáhal nosit plechy do štolářů a ty pak čistit. Dbal na to, aby byly naplněny rezervoáry vodou. Někdy mohl zadělat kvásek a pak čekal na nakynutí těsta. Tu dobu si krátil děláním topínek, na které si mazal erární margarín. Po práci fasovali něco malého k snědku, většinou buchty. Pavel byl i dobrým pozorovatelem, a tak se nám dochoval podrobnější záznam o chodu takové pekárny.

„Celá pekárna se skládá ze 4 nebo 5 místností. Ty jsou následující: Hned, jak se přijde dovnitř, je místnost, kde je pec. Vejde se do ní asi 36 plechů. Je na uhlí. Někdy také přikládám. Je tam také stůl a polička na plechy a na velké hrnce. Také jsou tam vždy horká kamna. Odtud se jde do kanceláře, kde úřaduje Czaplá,¹⁰⁵ dřívější topič a nyní šéf. Byl by docela dobrý, ale neumí pekárnu řídit. Chyba je, že mluví hamburským dialektem, takže mu málo rozumím. Odtud jsou dveře do skladu, který je vždy plný. Dnes jsem tam obracel buchty, mohl jsem si ce šlojsovat, ale nedělám to. Pak je vedle mouka apod. a ještě jeden sklad. Z místnosti, kde je pec se jde též do tzv. arbeitsraumu, kde se to vše dělá. Je tam velký stůl, u kterého stojí ženy a pracují. Pak je tam stroj, do kterého se dá těsto, pak se tam zpracuje, zatáhne se pákou, které těsto rozdělí na třicet stejných kusů, které se odtud odnášejí na stůl. Pro mě samotného je tento stroj tajemným zjevením, u kterého jsem jen jednou vyhazoval těsto na stůl a ihned jsem byl zase odvolán. Kousky se tedy hází na stůl a někdo je šlajfuje a hodí zase dál, kde se dají do formy buď perníků, buchet, nebo různých gebäcků... Já se spokojím vždy s nošením hotových plechů do určených regálů. Na konci práce vždy čistím stroj nebo škrábu těsto. Z místnosti, kde je pec se jde též do takové koupelny, kde je teplá voda a šatna. To je popis prostoru.“ (Deník, 1. listopadu 1944)

V den jeho 13. narozenin Pavla se Špulkou vyhodili z práce v pekárně a přidělili ho na práci v oddělení Materialverwaltungu, kde dostal novou příležitost, a to pracovat v Zentral-Materiallageru.¹⁰⁶ Jeho vedoucím byl holandský Žid van der Zyl,¹⁰⁷ o kterém se Pavel zmiňuje jako o „...prachobyčejném dědkovi. Myslí si o sobě hodně. Moc pracuje a nadává na jiné, že nic nedělají. Co dělám já, se mu nelíbí, ale vždy mě to správně ukáže. Je to dobré, přestože mě to někdy zlobí. Má hlad a žebrá na mě vždy kus chleba. Dávám mu již sám od sebe. Hodně kouří a smrká rukou. Občas mě posílá pro vodu a někdy mu vyřizuji osobní záležitosti. To ho vždy proklínám. To je tedy přesná charakteristika muže, který se jmenoval Adolf a nyní pro zákaz se jmenuje Abraham.“ (Deník, 30. listopadu 1944)

První den v nové práci popisuje:

„První místnost je kancelář. Druhá místnost sklad a ostatních 6 také. Vevnitř je nepředstavitelné množství věcí všeho druhu, od zápalek až k elektrickým strojům. Všude plno beden a balíků. Vidím, že to tam nebude nezajímavé a že z toho bude také něco koukat. A to je velmi důležité. Zaměstnávám se nesením krabic s mýdlovým práškem nahoru do skladiště, kde jsou již věci roztríděny. Oddělení jsou: instalace a Wärmetechnik, pak čistící prostředky, pak kancelářské prostředky (papír atd.), pak kuchyňské potřeby a železo.“ (Deník, 15. listopadu 1944)

V rámci práce ve skladu se dostal i do tzv. Prašné brány, skladu, který ležel mimo hranice ghetta.

„Jsem právě u kostela, když na mě někdo křikne, abych šel k němu. Podívám se a vidím, že je to šofér traktoru, který také čekal u Prašné brány na chemikálie a teď se rozjel za mnou. Rychle naskočím na trakař a již drkotáme po dláždění! Připadám si jako v druhém nebi. Již jsme u Zentrallageru. Rychle seskakuji.

Poválečná fotografie
Pavla Weinera
(z let 1946–1949).

Jdu pro klíč a již zase sedím v autě. Cítím, jak všechny zraky dětí jsou na mě upřeny. Cítím se tak krásně. Zapomínám na zapomenutý klíč a již zase vystupuji a brána se otvírá. Začnu se opět bavit s četníkem. Občas válím sud k autu. Zabočujeme k zakázaným věcem... Poprosím šoféra, zda-li bych se sním nemohl svést. Svolí. Když jsme všichni hotovi, nasedneme (já na sudy) a rozjíždíme se. Jedeme zcela neznámým krajem. Okolo Ústeckých.¹⁰⁸⁾ Vidím 2 německé vojáky, jak se baví s 2 děvčaty. Míjíme křižovatku, odkud vede silnice ven, u silnice jsou samé nápisy „Dienststelle Theresienstadt“¹⁰⁹⁾ apod. Staneme před kasínem, zastavíme. Četník nás opustí. Pak jedeme Terezínem.“ (Deník, 1. prosince 1944)

Konec utrpení

V závěru deníku nám Pavel Weiner přibližuje poslední dny ghetta. Z příjezdu Židů ze smíšených manželství nemá dobrý pocit, všímá si, že se chovají velmi nespořádaně a pokud to tak bude dál, nebude se prý v budoucnosti rozmýšlet a spolu s matkou se z republiky odstěhuje.

„Nejpodivnější transport, který kdy byl v Terezíně, je transport do Švýcar. Kde se vzala, tu se vzala zpráva, že 1200 lidí pojedou do Švýcar. My jsme nepřicházeli ani v úvahu, jelikož mohly jet buď celé rodiny, nebo samostatní. Před-

Fotografie Pavla Weinerja z roku 2001 při návštěvě České republiky.

volání dostane 5100 lidí. Většina však Němcům nevěří a nečeká od nich nic dobrého a odmítla. Já osobně jsem byl přímo nadšen. Pojem svoboda pro mě znamená něco tak krásného, že bych za to dal život všanc. [Za]několik dnů přišel do Terezína telegram, že šťastně dojeli. Pak se nakupilo hodně lístků ze St. Gallen popisujících krásy jejich života. Všichni jsme jim záviděli.“ (Deník, 15. dubna 1945)

Poslední dny dokreslují i skici zážitků, kdy se ghetto pomalu propadá do chaosu. Uteklo velké množství lidí, sklady jsou zavřeny, všude se přidělávají mříže, neboť se krade vše, co není přibité ke stěně. Dokonce zaznamenává i incident, při kterém se navzájem povraždili čtyři vězni z evakuačních transportů.

Osvobození se blížilo milovými kroky, každý den viděli svazy spojeneckých bombardérů a „jedinou“ jeho starostí bylo, aby se otec s Handou nestali obětí těchto náletů. Z toho je patrné, že většina obyvatel ghetta neznala tragédii osudu terezínských transportů do Osvětimi na podzim 1944. Teprve 22. dubna 1945, v poslední den zápisů do deníku, si Pavel zaznamenal, že transporty při-

vezly hroznou zprávu o zplynování dětí pod 12 let¹¹⁰⁾ a starších nad 65 let. „Co dělá naše babička a dědeček a všichni chlapci z pokoje 7?“ (Deník, 22. dubna 1945)

Málo radostných chvil prožili chlapci ze „Sedmičky“ ve válečných letech 1942–1945 v Terezíně. Už je jich jen pár, co přežili a scházejí se, aby vzpomenuli tu pohnutou dobu a připomněli si ty, s nimiž je pojilo víc než jen znamení židovské hvězdy. Své kamarády ze „Sedmičky“, kteří zahynuli kvůli zvráceným ideálům člověka 20. století.¹¹¹⁾

Čest jejich památce, „Rim Rim Rim, ať žijí Nešarim!“

Svým článkem navazuji na nedokončenou práci dr. Erika Poláka,¹¹²⁾ bývalého „jedničkáře“ a pozdějšího plodného historika zabývajícím se dějinami terezínského ghetta a jeho obyvatel, který se svého času věnoval důležitým písemnostem, zachycujícím historii terezínského ghetta.¹¹³⁾ Rád bych tímto poděkoval i Pavlu Weinerovi, autorovi deníku, za jeho cenné připomínky a rady.

Poznámky:

- 1) Kavalírka (E VII) – šlojska a později starobinec a psychiatrické oddělení.
- 2) Čtenáře upozorňuji, že jsem pro rozsáhlost denních zápisů texty krátil a ponechal pouze pasáže se související tematikou. Do citací jsem zasahoval pouze v případě lepší pochopitelnosti, ostatní jsem ponechal v původní podobě.
- 3) Autor článku vychází z korespondence, kterou s autorem navázal předchůdce, a z nahrávky rozhovoru, který s Pavlem Weinerem uskutečnila dr. Anna Hyndráková v květnu 1995 v New Yorku. Přepis kazety č. 437 ab, ŽMP.
- 4) V areálu Veletržního paláce, na místě bývalého Radiotrhu, stály dřevěné baráky, ve kterých nocovali Židé před svým odjezdem do Terezína nebo na Východ.
- 5) Šlojska – z něm. „die Schleuse“ – propust. Místo, kde se shromažďovali vězňové, kteří byli vybírání nebo vyřazování z transportu a prohlížení, zda nemají s sebou v ghettu nedovolené předměty.
- 6) Magdeburská kasárna (B V) – dřívě kasárna Jířího z Poděbrad, sídlo židovské samosprávy.
- 7) Drážďanská kasárna (H V) – kasárna Jana Žižky z Trocnova, kasárna pro ženy a jejich malé děti.
- 8) L 417 – bývalá terezínská škola. Chlapecký domov. Nyní budova Muzea ghetta.
- 9) Dr. Rudolf Bergmann (1910–1944) – vedoucí finančního oddělení v terezínské samosprávě.
- 10) Z transportu Au 1, který dorazil do Terezína 15. května 1942, bylo do transportu Ay (do Lublinu) 17. května 1942 zařazeno 516 z 1001 deportovaných. Transport Au 1 byl rozdělen na dvě části a ta část, která byla „šlojzována“ (držena) v Kavalíru, šla dále na Východ. Část, která byla převedena do Magdeburských kasáren, byla vzata do stavu ghetta. Denní rozkaz (dále TB) č. 124 z 13. května 1942. APT A 25/91. TB č. 127 ze 17. května 1942, APT A 10/94.
- 11) Originál deníku je psán ručně a sestává ze sedmi částí. Deník je uložen v archivu United State Holocaust Memorial Museum ve Washingtonu a kopie deníku je uložena též v Památníku Terezín. APT A 6/93–2, K 11 / Gh.
- 12) Sáša – Alexander Schweinburg, hoch ze Sedmičky.
- 13) Terezínské prostředí vybízelo ke psaní deníku mnoho dětí. Ze „Sedmičkářů“ kromě Pavla Weinerja můžeme z náznaku tušit, že deník psal i jeho přítel Alexandr Schweinburg a dne 11. července 1944 se dovidáme, že též jeho přítel Karel Klein (Kalíšek) začal psát deník.
- 14) Deník, záznam z 30. srpna 1944. Entwesung viz pozn. č. 57.
- 15) Výraz Nešar je použit v biblické hebrejštině pro označení dravého ptáka a nebylo jasné, jaký

- druh byl přesně myšlen, zda-li jestřáb či orel. Dříve se překladatelé klonili k výrazu orel, a proto v době psaní deníku by byl správný překlad Orel. V současnosti se nové badání přiklání k jestřábu. Je zajímavé, že již tehdy byl autor deníku přesvědčen, že Nešar znamená jestřáb.
- 16) Špulka – Erich Spitz, jeden z hochů na „Sedmíče“.
 - 17) Sana – jedlý tuk, který vyráběly Schichtovy závody (nyní Setuza a. s. v Ústí nad Labem).
 - 18) Nudlárna – provoz se nacházel v pekárně (A IV).
 - 19) Pekárna (A IV) – nacházela se v kavalíru č. 2. Kromě ní v něm byly nejdůležitější sklady potravin.
 - 20) Glímr – z něm. Glimmerspalterei – štěpení slídy, válečná produkce v Terezíně. Ženy pracující v této produkci požívaly ochrany před transporty na Východ.
 - 21) Baráky – pojmenování provizorních ubytoven za Magdeburskými kasárnami. Existovaly i baráky mimo území vlastního ghetta.
 - 22) L 313 – tzv. Německý dům, dlouhou dobu sídlo Ghetto-Wache.
 - 23) Turmgasse 9 – Věžní ulice 9, objekt v bloku E IIIb.
 - 24) Verteilungsstelle – rozdělovna, distribuční sklad.
 - 25) Landwirtschaft – zemědělské práce, jedno z pododdělení hospodářského oddělení (Wirtschaftsabteilung).
 - 26) Slunce – název dřívějšího pohostinství, v době ghetta dům L 407. I dnes je na fasádě domu reliéf slunce.
 - 27) Domov – používáno pro označení budovy nebo ubikace (použito z číslem), jiný název heim.
 - 28) Ota Klein (*1921) – vedoucí chlapeckých domovů v L 417 a Leo Demmer (*1916) – administrativní správce domova (Hausältester) L 417. Tato výměna byla nařízena velitelí ghetta Rahmovi SS Sturmabführerem Hansem Güntherem. Vermerk vom 6. 7. 1944, APT A 10546.
 - 29) SS Obersturmführer Karl Rahm – poslední velitel ghetta. Popraven v dubnu 1947 v Litoměřicích.
 - 30) Otto Freudenfeld (1891–1944) – před deportací do Terezína správce pražského židovského sirotčince a chorobince.
 - 31) František Maier viz pozn. č. 50.
 - 32) Viz Mitteilungen der jüdischen Selbstverwaltung, Nr. 28 vom 11. 7. 1944, APT A 3482.
 - 33) Dr. Paul Eppstein (1902–1944) – druhý židovský starší v Terezíně. Zastřelen v Malé pevnosti Terezín dne 27. září 1944.
 - 34) Hatikva – sionistická hymna, dnes státní hymna státu Izrael.
 - 35) Techzakna – jde o první slova oblíbené sionistické písně „Techzakna jadejnu ...“ (Ať jsou naše ruce silné ...).
 - 36) Výroční zprávy z domova L 417, ŽMP, sbírka Terezín, inv. č. 304.
 - 37) Hamburská kasárna (C III) – dřívě kasárna Prokopa Holého, ubikace pro ženy, později kasárna holandských Židů a šlojska.
 - 38) Delegace MVČK – zúčastnili se dr. Maurice Rossel, Frants Hvass a E. J. Henningsen. Z celé budovy L 417 navštívili 23. června 1944 pouze domov č. 1.
 - 39) Brundibár – slavná dětská opera Hanse Krásky.
 - 40) Kurt Geron (1897–1944) – významný představitel německé předválečné divadelní a filmové avantgardy.
 - 41) Zápas skončil 8:1 pro Spartu.
 - 42) Drážďanská kasárna (H V) – ubikace pro ženy.
 - 43) Jugendfürsorge – oddělení péče o mládež v čele s Egonem Redlichem, které vytvořilo stejnojmenný fotbalový klub.
 - 44) Myslivecká kasárna (A II) – Jägerkaserne, Šlojska, ubikace starých lidí a karanténní stanice.
 - 45) Bettrolle – ranec, polštář a deka převázaná provazem při nástupu do transportu nebo jen při stěhování.
 - 46) Zápis z deníku ze 7. září 1944. Byl mezi nimi Kalíšek (Karel Klein).
 - 47) Karolína Hradecká (*1909). Osvobozena v Terezíně. APT, Sb. vzp., inv. č. 2240.
 - 48) Irma Semecká (*1916). Osvobozena v Terezíně.
 - 49) V deníku Pavel často používá německý (betreuer) či hebrejský (madrich) ekvivalent.

- 50) František Maier (*1922) vystřídal dřívějšího vychovatele na „Sedmičce“ Rudolfa Weila (*1914), který přešel na domov č. 2.
- 51) Pudlina – Pavel Götzlinger, hoch ze „Sedmičky“.
- 52) V terezínském slangu – hajzlůra.
- 53) František Graus (*1921), historik, člen Thelet haLavan. Učil dějepis a byl součástí komunistického hnutí v Terezíně. Deportován do Osvětimi. Tam také osvobozen. 3. března 1944 měl přednášku „Historie francouzské revoluce“.
- 54) Přezdívky chlapců viz přehled hochů ze „Sedmičky“.
- 55) Stadtpark – mýnén park před L 417.
- 56) Süuglingsheim – jesle (byly zřízeny v domech L 514, Q 719, Q 721).
- 57) Lebensmittel – jedná se o „obchod“ s potravinami v domě L 411.
- 58) Deníkový záznam z 8. dubna 1944.
- 59) Jednalo se o dřevěný barák vedle Magdeburských kasáren.
- 60) Sokolovna – dříve nepřístupný objekt, starobinec, v době zkrášlování tzv. Společenský dům, nemocnice pro nemocné tyfem.
- 61) Jindřich Maier (1925–1944) – hrál házenou za tým Kadr II a bydlel nejspíše v L 215.
- 62) Den skautů – Jom cofim.
- 63) L 410 – domov pro děvčata z protektorátu.
- 64) Rim Rim Rim č. 17 z 1. srpna 1944, Pro snazší identifikaci jsou chlapci se svými přezdívkami tučně výtlačeni.
- 65) „*Pak jdeme blokem zpátky k rodičům. V jednom vidím Petra Ganze, jak sedí u nějakého invalidy a oírá mu hlavu. Stoupl u mě v ceně.*“ (Deník, 15. července 1944).
- 66) Jan Hermann měl přezdívku Mustang nebo Kuzma, ale nikde jí Pavel ve svém deníku nepoužil.
- 67) Jak Robert Herz, tak i Jan Strebinger patřili k tzv. „Birkenau boys“. Historie BB v článku J. Freunda, TSD 1999, B11b – označení táborového úseku v Birkenau, kde se nacházel terezínský rodinný tábor.
- 68) Hanuš Holzer měl také přezdívku Extrabuřt. Tu však Pavel ve svém deníku nikdy nepoužil.
- 69) V deníku je záznam, že dostal povolání do transportu 19. října 1944, ale byl vyreklamován. Existuje Petrova vzpomínka, in: APT, A 4041.
- 70) Jeden z bratří Mautnerů byl přezdíván Maugli.
- 71) Pavlova přezdívka Pájinka (Jediná zmínka v deníku. Taktó byl osloven Frantou Maierem.) nebo Pájik (tak mu říkali chlapci ze „Sedmičky“) byla dána tím, že i v Terezíně si zachovával svou mírně baculatou postavu. Pod přezdívkou Pájik se podepisoval i pod některé své články.
- 72) Dr. Bruno Zwicker (1904–1944) – vedl v L 417 vyučování mládeže. Učil na „Sedmičce“ dějepis a zeměpis.
- 73) Antonín Kohn (1898–1944), učil matematiku.
- 74) Leo Lichtwitz – (1910–1944).
- 75) Irena Seidlerová (*1926). Osvobozena v Terezíně.
- 76) Věra Schulsingerová (1923–1944), přítelkyně Franty Maiera.
- 77) Valtr Eisinger (1913–1945), vedoucí domova č. 1 (Škid).
- 78) Denise Meyer (*1896). Osvobozena v Terezíně. Pavel ji nazývá mademoiselle Meyer, jednalo se o dceru prominenta Leona Meyera, bývalého francouzského ministra a pozdějšího starosty Le Havru (do r. 1941).
- 79) Záznam ze 13. listopadu 1944. Báseň je bez názvu.
- 80) Časopis byl rozmnožován s pomocí Oskara Mautnera v Magdeburských kasárnách. Vzpomínka Petra Lederera, APT A 4041.
- 81) Tento článek jsem v RRR nenašel.
- 82) Toto číslo Nešaru je jediné v Archivu Památníku Terezín, APT, A 6/93 – 8. Protože toto číslo nemělo desky, byla k němu mylně přiřazena úvodní stránka zvláštního čísla Nešaru s článkem o T. G. Masarykovi ze 7. března 1944. (Obvykle se zvláštní čísla dávala chlapcům s sebou, kteří nastupovali do transportů, jako vzpomínka na v Terezíně zůstávající kamarády. V nich byl ve zkratce nastíněn konec všech započatých seriálů na pokračování. V tomto případě se

- jedná o zářijové transporty roku 1943).
- ⁸³⁾ Jednalo se o 13. číslo Nešaru? Článek „Smrt na lodi“ byl seriálem na pokračování. Tedy náznak o zhotovení necelého třináctého čísla existuje. Toto číslo se však již podle denkových záznamů veřejně nečetlo.
- ⁸⁴⁾ Česká (tzv. národní) a německá házená (handball).
- ⁸⁵⁾ Za Nešarim hráli Pollover a později Lappert jako brankáři, Išik, Míša, Bäudel, Pavel a Felix Götzlingerovi. RRR č. 11, APT A 1189.
- ⁸⁶⁾ Za Jestřáby hráli Kopperl jako brankář, Springer, Seiner, Repper, Eli, Petera a Kapr. RRR č. 11, APT A 1189.
- ⁸⁷⁾ Za Spartu hráli Furcht jako brankář, Weiner a Lamm v obraně, Spitz, Saša, Meisl (?) a Tuti. RRR č. 11, APT A 1189.
- ⁸⁸⁾ Bobři – domnívám se, že se jedná o kluky z domova č. 9.
- ⁸⁹⁾ Historii tohoto a podobných zvolání Rim Rim Rim Rim... Nešarim! je vylíčena ve 3. čísle časopisu Rim Rim Rim. APT, A 1189.
- ⁹⁰⁾ Slovní hříčka, neboť telach přeloženo do češtiny znamená poprava.
- ⁹¹⁾ Nešef – představení, besídka.
- ⁹²⁾ Bunte Gruppe – německy hrající kabaretní revue. Viz: Josef Taussig, O terezínských kabaretech, TSD 2001, s. 310–346.
- ⁹³⁾ Norbert Frýd (*1913) – známý terezínský umělec. Deportován do Osvětimi. Osvobozen v Allachu.
- ⁹⁴⁾ Bar micva – konfirmace, po dosažení 13. roku se židovský chlapec stává mužem a je odpovědným za své skutky před Bohem.
- ⁹⁵⁾ Jindřich Schwarzbart, neidentifikován.
- ⁹⁶⁾ Bedřich Prager (1909–1944), jeden z vedoucích oddělení péče o mládež.
- ⁹⁷⁾ Viz Mitteilungen der jüdischen Selbstverwaltung Theresienstadt, Nr. 37 vom 18. 8. 44. (Max Reichmann zeřizil 429 kg chleba.)
- ⁹⁸⁾ Cílem ovšem nebyla Riesa u Drážďan, ale Osvětim-Březinka.
- ⁹⁹⁾ Wirtschaftsabteilung – hospodářské oddělení při samosprávě.
- ¹⁰⁰⁾ Spedice – pododdělení hospodářského oddělení.
- ¹⁰¹⁾ Ing. Otto Zucker (1892–1944), zástupce židovského staršího a vedoucí centrálního sekretariátu.
- ¹⁰²⁾ Karel Schliesser (1899–1944), vedoucí hospodářského oddělení.
- ¹⁰³⁾ Jugendfürsorge – oddělení péče o mládež.
- ¹⁰⁴⁾ Nečitelné – neidentifikovatelný chlapec.
- ¹⁰⁵⁾ Bruno Czaplá (*1922) přijel do Terezína transportem VI/3-5 z Hamburku. Přežil v Terezíně. Dne 18. srpna 1944 byl odsouzen k pokutě 100 ghetto korun za to, že dvakrát neoprávněně vydal svým pracovníkům po 10 dkg drobenky. MjJST Nr. 37 vom 18. 8. 1944. APT A 3491.
- ¹⁰⁶⁾ Zentralmateriallager – ústřední sklad materiálu – nejprve se nacházel v Ústeckých kasárnách, ale od 27. června 1942 byl přestěhován do komplexu A IV (pekárna a sklad potravin), viz. Ms. Terezín 1944. Pozůstalost H. G. Adlera uložená v NIOD Nizozemsko.
- ¹⁰⁷⁾ Abraham van der Zyl (*1878). Přijel hamburským transportem. Osvobozen v Terezíně.
- ¹⁰⁸⁾ Ústecká kasárna (J IV) – šlojska, sklad potravin a nakonec i sklad oděvů (tzv. Kleiderkammer).
- ¹⁰⁹⁾ Dienststelle Theresienstadt – od léta 1943 eufemistické označení táborového velitelství s ohledem na propagandistické využití Terezína.
- ¹¹⁰⁾ Ze 7590 dětí mladších 15 let deportovaných na Východ jich přežilo pouze 242.
- ¹¹¹⁾ Přeživší Nešarim jsou roztroušeni po celém světě. Uskutečnila se dvě velká setkání Nešarim s rodinami, V roce 1992 ve Zvánovicích u Prahy a v roce 2001 v Praze, přičemž jejich účastníci nikdy neopomenuli navštívit Terezín. Ve Zvánovicích oslavili také 70. narozeniny Franty Maiera.
- ¹¹²⁾ Dr. Erik Polák (1929–1996), bývalý terezínský vězeň, historik.
- ¹¹³⁾ Tento článek měl být, jak vyplývá z korespondence mezi dr. E. Polákem a P. Weinerem, otisknut v Terezínských listech v roce 1996.

DIARY OF PAVEL WEINER

by Tomáš Fedorovič

Résumé

In terms of its volume and contents, the Diary of Pavel Weiner counts amongst the important literary works written by children in the Ghetto. The author's view of the Ghetto may have deviated from reality, we might say, primarily due to the protective barrier that the self-administration of Terezín built around the children and adolescents to spare them as much as possible, and the somewhat more favorable conditions implemented in Terezín in 1944, in expectation of an inspection by the International Council of the Red Cross that year.

Pavel Weiner, born on November 13, 1931, in Prague, came to the Ghetto in May 1942, with his parents and an older brother, Hanuš, with Transport Au 1. He was assigned to Boys' Home No. 7, the building of a former school, now marked as L 417. During the last year of his incarceration, the author, following the example of his friends, decided to keep a diary of daily events. The original text was written in ink, partly on single sheets of paper, partly in notebooks, consisting of seven parts in all.

The entries were made daily, except in a few cases, especially towards the end of his imprisonment, where they were evidently made several days apart. Thematically, the author focused on everyday events concerning his relative and, to a lesser degree, his older brother, and his relationship with them. A major part of the Diary is devoted to his friends at "Sedmička" (No. 7). The Diary is a living testimony of the moments of joy and sorrow of 13 and 14-year-old boys in the Ghetto. It describes their daily program, attitude to their tutor, Franta Maier, work in the garden, the various games that their tutors invented for them, or their enthusiasm in sports, such as soccer. Pavel Weiner also mentions boy scouts' meetings and a great influence of Zionism. Most of his energy, however, he devoted to publishing "his" magazine, named Neshar, of which he issued twelve complete issues. His publishing activities eventually ceased due to lack of contributions, but another periodical, Rim Rim Rim, which used to come out of "Sedmička" concurrently, prevailed. Pavel Weiner and his mother managed to avoid deportation to the Auschwitz extermination camp during the autumn of 1944, but his father and brother perished there after deportation from Terezín. In fact, most of his friends fell victim to those transports, but he was totally unaware of their terrible fate until liberation and the evacuation transports that followed. The last part of the Diary is devoted to descriptions of common effort to keep the Ghetto in operation. After liberation, he emigrated to Canada, then moved on to the United States. The surviving members of Nesharim reunite every year to upkeep the strong bond of friendship formed during those years.

DAS TAGEBUCH VON PAVEL WEINER

Tomáš Fedorovič

Resümee

Das Tagebuch von Pavel Weiner gehört mit seinem Umfang zu den bedeutendsten im Ghetto Theresienstadt entstandenen literarischen Kinderwerken. Die Ansicht des Autors auf die Ghetto-realität unterschied sich, weil er sich hinter einer „Schutzmauer“ befand, die die Kinder- und Jugendabteilung der Theresienstädter Selbstverwaltung immer zu erhalten suchte, um Kinder und Nachwuchs vor negativen Einflüssen des Ghettos zu bewahren. Ausserdem kam es in 1944 zur teilweisen Verbesserung der Bedingungen im Ghetto, was mit dem geplanten Besuch vom Internationalen Ausschuss des Roten Kreuzes zusammenhing.

Pavel Weiner, geb. 13. 11. 1931 in Prag kam zusammen mit seinen Eltern und seinem Bruder ins Ghetto mit dem Transport Au1 im Mai 1942. Hier geriet er ins Knabenheim Nr. 7 im Gebäude der ehemaligen Schule, heute L 417 bezeichnet. Im letzten Jahr seiner Internation entschloss er sich, dem Beispiel seiner Freunde zu folgen und auch ein Tagebuch zu führen, in dem er alle Alltagsereignisse eintrug. Das Original ist mit der Feder geschrieben, das eigentliche Tagebuch umfasst ganze Hefte wie auch Einzelblätter. Es besteht insgesamt aus sieben Teilen.

Die Aufzeichnungen sind chronologisch geführt (Tageseintragungen), bis auf einige längere Lücken zu Ende seiner Internation. Das Grundthema dieser Aufzeichnungen stellen in erster Reihe die Einstellung des Autors zum Ghettoleben und die Schicksale seiner Nächsten dar. Er beschreibt das Alltag seiner Eltern und zum Teil auch seines Bruders. Ein grosser Teil des Tagebuches wird seinen Freunden auf der „Sieben“ gewidmet. So hinterliess er uns ein Zeugnis über Freud und Leid dieser 13- bis 14jährigen Jungen. Er schildert ihr Tagesprogramm, ihre Beziehung zum Erzieher Franta Maier, die Arbeiten im Garten, verschiedene von den Erziehern für die Jungen vorbereiteten Spiele und Fussballkämpfe. Pavel Weiner erwähnt auch die Zusammenkünfte der Skauten (junge Pfadfinder) und den grossen Einfluss vom Zionismus. Die meisten Bestrebungen widmete er aber der Herausgabe „seiner“ Zeitschrift Neschar, die in 12 kompletten Nummern erschien. Die Zeitschrift hörte zwar später auf zu erscheinen (Mangel an Beiträgen). An ihre Stelle kam aber die Zeitschrift Rim Rim Rim, die auf der „Sieben“ schon herausgegeben wurde. Pavel Weiner entzog sich mit seiner Mutter den Transporten nach Auschwitz. Sein Vater und Bruder kamen nach der Deportation aus Theresienstadt ums Leben. Auch die meisten Freunde von Pavel Weiner fallen diesen Todestransporten zur Opfer. Von ihrem Schicksal wusste er bis zur Zeit der Evakuations Transporte gar nichts. Der letzte Teil seines Tagebuches wird dem Arbeitseinsatz für die Aufrechterhaltung des Lebensganges im Ghetto gewidmet. Nach der Befreiung übersiedelte er nach Kanada und später in die Vereinigten Staaten. Jedes Jahr treffen sich die überlebenden Nescharim-Mitglieder, um gemeinsam derjenigen zu erinnern, zu denen sie mit einem starken Freundschaftsband verbunden waren.

MEDAILONKY VĚZŇŮ

Osud podle fotografie

Ilona Směkalová

18. 5. 1944. K odjezdu z Terezína je připraven vlak. Mezi jeho 2500 pasažérů čeká i číslo Eb-441 spolu se svou rodinou. Vydává se na cestu, která vede k naplnění „konečného řešení židovské otázky“ – na cestu, na jejímž konci čekají na všechny osvětímské plynové komory.

Z čísla Eb-441 zbude za pár dní jen hrst popela. Po čísle Eb-441 ale zůstaly fotografie a v Terezíně kresby. Právě ty mě svedly dohromady s paní Hanou Faltysovou z Holic, která jejich autorku dobře znala – číslo Eb-441: Gabi Freiovou.

První historicky doložená zmínka o Holicích pochází z roku 1336, v souvislosti s židovským osídlením je zmiňován rok 1801, kdy v Holicích žila jedna sedmičlenná rodina. V roce 1921 je uváděno 110 osob, v roce 1930 bylo 61 osob izraelského náboženského vyznání.¹⁾

V této době se do Holic stěhuje i rodina Freiových. Matka Etela Meiselsová se provdala za Davida Freie, se kterým měla dvě dcery – Kateřinu a Gabrielu. Kateřina se narodila v roce 1929, Gabriela o čtyři roky později – 1. ledna 1933. V té době žila rodina v Prešově, kde byl David Frei zaměstnán ve firmě Etelina bratra Samuela Meiselse. Jeho firma na výrobu obuvi se dostala do potíží, a tak v listopadu 1934 byla její činnost v Prešově ukončena. Dne 2. ledna 1935 otevřel Samuel Meisels novou výrobní obuv v Holicích (ve Staroholické ulici). Firmě se dařilo, práci dávala okolo dvaceti lidem. Postupně ji vedli Samuel a David Freiovi.²⁾ Rodina Freiových se začala zapojovat aktivně do života obce. Že jsou obě děti Freiových velice fotogenické si brzy uvědomil i místní fotograf, a tak se dívky, častěji však Gábina, objevovaly na pohlednicích typu „Srdečné přání“ firmy Grafo Čuda Holice.³⁾

15. března 1939 vznikl Protektorát Čechy a Morava. Od té doby byly postupně uváděny v platnost na celém jeho území protižidovské zákony a nařízení, včetně arizace židovských živností. Tak došlo k tomu, že 10. července 1939 převzal výrobní obuv pan Jedlička z Holic.⁴⁾

Pan Frei musel chodit s ostatními Židy na nucené práce. V lese, v blízkosti Holic, stavěli silnici, které se, i když je dnes zarostlá, stále říká „židovská cesta“. Z celodenní práce se vracel unavený, zamlklý, stával se stále více uzavřeným a zádumčivým. Podle tehdejších sousedů Holých, kteří se snažili Freiovým i dalším holickým Židům pomáhat, snad předvídal veškeré dění, které pro Židy mělo nastat.⁵⁾ Paní Freiová byla optimističtější povahy, doufala, že zlé přejde. Oběma dětem se snažila život vždy zpříjemnit, aby alespoň na ně co nejméně

doléhaly změny, které nastaly v postavení židovských rodin v tehdejší době. I ona však stále více postrádala dřívější styl života, kdy se jako velice komunikativní osobnost aktivně účastnila holického společenského dění, zpívala v pěveckém spolku Hlahol, chodila s rodinou i přáteli na výlety.

Od 1. září 1939 začala Gábina chodit do první třídy v budově tzv. Opatrovny v Růžičkově ulici. „Školní lavice jsme měli dřevěné, důkladné, ve dvou řadách. Na konci roku 1940 nás celou třídu vyfotografovali před budovou školy. Je nás tam 41 žáků s panem učitelem Samkem. Gábina je v první řadě zleva... Mám pocit, že Gábina z nás všech má nejkrásnější úsměv, vyzařuje pohodu... Opravdu to byla velmi milá dívka.“⁶⁾

„Freiovi od roku 1939 bydleli nedaleko od nás (v Pardubické ulici) a tak, když jsme se ve škole obě seznámily, začaly jsme se spolu kamarádit. Gábina chodila k nám, já zase, někdy i se svou sestrou Milenou, k nim. U nás jsme si hlavně hrávaly na dvoře a na zahrádce, kde jsme tehdy měly altánek obrostlý psím vínem, s lavičkou a stolem, a hrály jsme si tam hlavně s panenkami... Někdy jsme si chodily hrát i k Freiovým. Bydleli v domě, který stál v zahradě. V tomto posledním holickém bytě měli dvě velké místnosti v přízemí, které dodnes zůstalo zachováno ve stejné podobě. My děti jsme si hrávaly v komoře. Tam byl náš dětský ráj přesto, že komora byla dosti tmavá. Dveře jsme nechávaly otevřené do chodby. V komoře byly uloženy rozličné věci z domácnosti, hračky, odložené šatstvo. Pamatuji se, že jsme se tam přestrojovaly do šatů dospělých lidí nebo si hrály s panenkami... Do další třídy s námi už Gábina nenašoupila... I v Holicích museli Židé nosit hvězdy, děti nesměly chodit do škol. Naše společné dětské hry postupně ustávaly.“⁷⁾

Když židovské děti nesměly chodit do školy spolu s ostatními a nemohly se zúčastňovat kulturních a sportovních akcí, snažili se jim to rodiče a jejich přátelé nějakým způsobem vynahradiť. Pan Arnold Neumann pro ně zařídil vyučování v jejich domku v Holubově ulici, čp. 41, kterého se účastnily i Kata a Gábina Freiovy. „Z kuchyně vystěhoval kuchyňský nábytek a sehnal do ní dřevěné školní lavice a tabuli, aby dětem místnost co nejvíce připomínala školní třídu. Školu nazýval skromně „Vyučovací kroužek“, jak o tom vypráví malé album fotografií ze školního roku 1941–1942, které tatínek v té době vyhotovil,“ vzpomíná dcera pana Neumanna Hana.⁸⁾

Podle údajů v „albíčku“ řídil školu, učil kreslení a malování pan Arnold Neumann, dohlížel pan M. Goldbach. Rodiče zastupoval pan J. Robitschek. Iris Hönigová vyučovala češtinu a literaturu, Madla Hönigová počty a měřičství. Paní Goldbachová učila dívky ručním pracím, tělocvik a „plování“ měl na starosti Karel Seiner. Na malém dvorku Neumannových mívaly děti tělocvik, „zahradničily“ na zahradě Grünhutových.⁹⁾ Kreslit chodily podle možností za město do přírody. Na ukončení školního roku 1941–1942 vyhotovil pak pan Neumann ručně dětem vysvědčení.

V domu Neumannových bylo Kačerovo knihkupectví (paní Neumannová se za svobodna jmenovala Kačerová). Pan Neumann byl velice šikovný člověk,

Sestry Gábina a Kateřina Freiová.

v Holicích hrával např. divadlo s ochotníky a než se oženil, chtěl se stát hercem z povolání. O tom píše sestřenice Hany Neumannové paní Věra Hájková-Duxová.Tak Arnold utekl z domova k příbuzným do Berlína a pak byl nejen hercem, ale i režisérem v Jeně – tedy, dokud se neoženil. Pak už stával za pultem malého knihupectví v Holicích v Čechách a jen po večerech hrával v ochotnickém spolku, maloval, hrál na housle, pořádal zábavy, psal divadelní hry a byl bezmezně milován nejen dcerkou Haničkou, ale i námi, všemi neteřemi a synovci...“¹⁰⁾ A samozřejmě svými žáky. Byl vlastně duší celé školní výuky.

Holičtí Židé se až do doby, kdy byli transportováni do terezínského ghetta, stýkali spíše mezi sebou. Vánoce v roce 1941 ale prožily Gábina a její sestra „Kata“ podle jejich přání u vánočního stromečku sousedů Holých. Tatínek jim to dovolil. Ty další, v roce 1942 už prožívali žáci a jejich učitelé spolu s dalšími holickými Židy v Terezíně. Rodina Freiových byla deportována jako většina z nich transportem Cg dne 9. 12. 1942 z Pardubic.¹¹⁾

Příjezd do Terezína byl pro každého člověka životním zlomem. To platilo i pro rodinu Freiových. V době, kdy do ghetta přijeli, se již podařilo zřídit pro děti v několika budovách tzv. domovy (Heimy). Vznikly tu domovy batolat, dětí předškolního věku,... Na náměstí, v budově vedle kostela, byl zřízen domov dívků, známý pod označením L 410. Tam „bydlela“, podle vyprávění Hany Neumannové, i Gabi Freiová.

Dětem se jistě v domovech stýskalo po životě uprostřed své rodiny. Ale na druhé straně byl život v dětském kolektivu v daném prostředí malým zázrakem, který se podařilo dospělým vězňům v Terezíně vytvořit. Avšak stejně jako do-

Foto Gábi Freiové zhotovené holickou firmou
Grafo Čuda Holice.

První třída s panem učitelem Samkem. Gábina v první řadě, první zleva.

Dětské hry na dvoře Faltysových: zleva Milena Faltysová, Jitka Pílná, Eva, Gábi Freiová, Hana Faltysová.

spělí trpěly děti, i přes různá přilepšení, hladem, stísněným ubytováním, strachem o život svých blízkých, i ony byly nemocné a umíraly. Proto není divu, že toto prostředí ovlivnilo duševní život i tvůrčí projevy dětských vězňů. Dětská duše si ale i v prostředí ghetta dovedla vytvořit svůj vlastní dětský svět, jak o tom vypovídají nalezené básničky a deníčky či kresby, které tu po nich zůstaly.

Z obsahového hlediska se dětské kresby dají rozdělit do dvou skupin. Do první můžeme zařadit ty, jež zobrazují svět terezínského vězně: fronty na jídlo, přeplněné ubikace, pohledy na mrtvé, transporty. Druhou, početnější skupinu, tvoří díla s náměty, které již nejsou čerpány z každodenního vězeňského prožitku. Jsou to díla s náměty, které děti kreslívaly i v životě „normálním“ již po mnoho generací. I terezínské děti malovaly zvířátka, dětské hry, svoji rodinu, domov či postavy ze svých oblíbených pohádek. Ale již jako pouhou vzpomínku.

Převážná část kreseb byla vytvořena při hodinách kreslení, v dětských výtvarných skupinách, vedených výtvarnicí Friedl Dicker-Brandeisovou.¹²⁾ Tam pravděpodobně vznikly i kresby Gábiny, které namalovala různou technikou po dobu svého více než dvouletého věznění v Terezíně. Z údajů na kresbách se pak dozvíme, že Gábi bydlela v domově č. 13 a svá díla vytvořila ve skupině C III, kam byla paní Brandeisovou zařazena.

Rokem 1943 je datován výkres „Loď na moři“, další kresby pocházejí z období ledna až května 1944, např. „Středočeská krajina“, „Škola“, „Pouštění papírového draka“, „Děti v parku“. Pastel „Provazolezec“ s datem 10. května 1944 bude pravděpodobně posledním dílem, které stihla Gábi v Terezíně ještě vytvořit.

O osm dní později je celá rodina Freiových zařazena do transportu Eb smě-

Fotografie „Výbor s děčky“ z albička. Zleva: 1. řada: Kata a Gábina Freiovy, Hana Neumannová; 2. řada: Arnold Neumann, Max Goldbach, Jan Roubíček, Tomáš Roubíček; 3. řada: Martin Roubíček, Jiří a Rudolf Friedovi.

řujícími do Osvětimi. Z 2500 vězňů, deportovaných z Terezína 18. května 1944, se vrátilo jen 173. Jména Freioových mezi nimi nebyla.¹³⁾

Po válce se do Holic Gábi nevrátila. Nevrátili se ani její učitelé z „albička“: Max Goldbach, Karel Seiner, Arnold Neumann. Dnes již nestojí ani domek Kačerova knihkupectví, v němž Gábi s ostatními židovskými dětmi sedávala v provizorně zřízené školní lavici.

Přes dvě desítky kreseb nesoucích jméno Gábi Freiové jsou dnes uloženy ve sbírkách Židovského muzea v Praze, kam byly po válce převezeny. Na 4000 dětských kreseb se dochovalo jako připomínka doby, kdy jejich autoři ještě snili své sny, měli svá přání, tužby i tajemství.

Kresby, zápisky v denících a památnících či fotografie jsou často tím jediným hmatatelným, co po některých nejmladších terezínských vězňích zůstalo. Ale co je jisté, všichni zůstávají ve vzpomínkách jejich bývalých spolužáků, kamarádů, sousedů, ale i těch, kteří měli to štěstí a „konečné řešení“ přežili.

Poznámky:

¹⁾ Hugo Gold: Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a přítomnosti. Židovské nakladatelství, Brno-Praha, 1934, str. 469.

²⁾ Sdělení paní Julie Schejbalové. Do Holic přišla společně s rodinou Meiselových, u kterých již

- dříve pracovala v Košicích a Prešově, často také jako tlumočnice, neboť se v rodině mluvilo maďarsky.
- ³⁾ Pohlednice vyrobené firmou Grafo Čuda Holice poskytla Hana Faltysová, spolužačka Gábiny Freiové.
- ⁴⁾ Záznam v pracovní knížce Julie Schejbalové.
- ⁵⁾ Deera Holých byla nasazena na práci v Drážďanech. Odtud i z Holic byly podle možností zasílány hlavně potravinové balíčky pro rodinu Freiových a pana Roubíčka, dalšího holického vězně.
- ⁶⁾ Sdělení paní Hany Faltysové.
- ⁷⁾ Rodina Freiových bydlela v Holicích postupně na třech místech: ve Staroholické ulici, kde byla i výrobní obuví, u Pilnáčků v ulici 1. máje. Naposledy v Pardubické ulici č. 481.
- ⁸⁾ Sdělení paní Hany Neumannové poskytnuté v letech 1995–1998. Hana Neumannová byla deportována do Terezína z Pardubic 9. 12. 1942 transportem Cg-275. Z Terezína do Osvětimi 4. 10. 1944 transportem En-167. Osvobozena v Mauthausenu. Originál „albíčka“ je v jejím držení v Izraeli.
- ⁹⁾ Holičtí Židé byli deportováni do Terezína převážně transportem Cg z Pardubic 9. 12. 1942 (APT, inv. Č. A 7410): Arnold Neumann, transport Cg-273, z Terezína do Osvětimi 1. 10. 1944 transportem Em-837; Max Goldbach, transport Cg-294, z Terezína do Osvětimi 16. 10. 1944 transportem Er-597; Helena Goldbachová, transport Cg-295, z Terezína do Osvětimi 16. 10. 1944 transportem Er-598; Irena (Iris) Hönigová, transport Cg-286, osvobozena v Terezíně; Magdalena (Madla) Hönigová, transport Cg-285, osvobozena v Terezíně; Karel Seiner, transport Cg-292, z Terezína do Osvětimi 23. 1. 1943 transportem Cr-199; Jan Robitschek deportován do Terezína transportem AE2-330 z Prahy 15. 3. 1945, osvobozen v Terezíně spolu se synem Martinem (do Terezína transportem Ec-21 z Prahy 17. 5. 1944). Podle sdělení paní Faltysové, rodina Robitschkových se do Holic přestěhovala kolem roku 1940 z Chocně, kde jim byla vyvlastněna textilní továrna. Jan Robitschek se synem Martinem pracovali v blízkosti Holic na již zmiňované stavbě, tzv. Židovské cestě. Deera Doris a mladší syn Tomáš vzhledem k tomu, že pocházeli ze smíšeného manželství, deportováni nebyli. Paní Robitschková byla v době, kdy Holicemi procházely pochody smrti či během holického květnového povstání, velmi obětavá, snažila se potřebným vždy maximálně pomoci. Po návratu manžela a syna z Terezína se rodina odstěhovala do Chocně a později do Argentiny.
- ¹⁰⁾ Svět bez lidských dimenzí. Čtyři ženy vzpomínají. Edice Svícen. Praha 1991, str. 58–59.
- ¹¹⁾ Transportní listina transportu Cg z Pardubic do Terezína 9. 12. 1942, str. 5; David Frei, nar. 22. 6. 1898, transport Cg-277, z Terezína deportován společně s rodinou do Osvětimi 18. 5. 1944 transportem Eb-438; Ethel Freiová, nar. 16. 2. 1909, Cg-278, Eb-439; Kateřina Freiová, nar. 28. 8. 1929, Cg-279, Eb-440; Gabriela Freiová, nar. 1. 1. 1933, Cg-279, Eb-441.
- ¹²⁾ Výtvarnice Friedl Dicker-Brandeisová do Terezína deportována 17. 12. 1942 z Hradce Králové transportem Ch-549, z Terezína do Osvětimi 6. 10. 1944 transportem Eo-167.
- ¹³⁾ Hledání údajů o osudu rodiny v osvětimském táboře je otevřeno všem připomínkám. Zatím se podařilo zjistit dvě nedatované varianty Gábiniých posledních dnů: paní Freiová byla zaměstnána u výdeje jídla, takže se jí občas podařilo deeraům v jídle přilepšit. Selekcí jedna z deer neprošla, ona vzala druhou a šly všechny tři spolu. Druhá varianta – paní Freiová byla zařazena do pracovní skupiny jako ošetřovatelka, dcery selekcí neprošly. Ona se rozhodla, často jako další matky, zůstat v posledních minutách života s nimi.

Provinění?

Eva Beerová-Pytelová

Narodila jsem se 6. listopadu 1925 v Holešově u Brna. Tatínek Josef Beer pracoval jako pojišťovací agent, ale zemřel v mých devíti letech, v roce 1934, takže hrůzy války naštěstí neprožil. Jeho práci potom převzala moje maminka Greta Beerová, která byla do té doby doma a starala se o chod domácnosti. Měla jsem jen jediného sourozence, a to starší sestru Eriku, která absolvovala rodinnou školu a před deportací se živila šitím konfekce; byla velmi zručná.

Doba před deportací do Terezína byla pro mě i pro ostatní velice těžká. Bylo mi osmnáct let, takže jsem špatně snášela omezení plynoucí z norimberských zákonů. Nesměli jsme téměř nikam chodit, jezdit, vzdělávat se, takže jsem měla možnost stýkat se jen se židovskou mládeží našeho městečka. Toto trápení však bylo zanedbatelné ve srovnání s událostmi, které následovaly – s deportací do Terezína a později do dalších koncentračních táborů.

Terezín byl pro spoustu Židů z evropských států pouze přestupní stanicí na cestě do různých vyhlazovacích táborů jako Osvětim, Majdanek, Treblinka, Riga atd. Bylo dobré mít v ghettu někoho, kdo mohl zařídit vyreklamování z transportu. V našem případě to byla teta Paula, která zařídila, že jsme nepokračovali dál na Východ, do Polska. Celé šťastné jsme zůstaly na půdě Hamburger Kaserne, kde se po dva dny tísnilo 2000 rozrušených lidí, mladých, starých, nemocných a dětí. Byli to většinou naši přátelé a známí z Holešova a okolí. Celá likvidace židovského obyvatelstva Čech a Moravy byla organizována postupně po krajích a my jsme měly mimořádné štěstí, že jsme odešly z domova až v lednu 1943, kdežto první transporty z Prahy a Brna odjely už v roce 1941.

Ubytovali nás nouzově v Hamburských kasárnách, kde bylo všechno plně obsazeno; 90 % lidí z půdy odjelo dál do Polska. Nějakou dobu jsme spaly v uličce mezi palandami na kufrech a bylo to otřesné, ale zážitky z posledních dnů nás tak otupily, že nám to bylo jedno. Spaly jsme velice špatně a málo, protože procházející ženy o nás zakopávaly a budily nás. Takový nouzový stav trval několik týdnů, ale časem se uvolnila celá třípatrová palanda, takže náš domov byl na několika metrech.

Netrvalo dlouho a teta Paula zajistila pro matku podobné místo, jaké měla ona. Matka pracovala jako služebná u prominentů ghetta, kteří bydleli v Ústecských kasárnách. Byla šťastná, že svým pánům může upravovat fasované jídlo, občas něco uvařit, uklízet a sloužit. Ona, která celá léta sama měla služby. Bylo to ale velice výhodné, bylo jí 50 let, pracovala v teple. Já jsem pracovala celou dobu v zemědělství – celé dny na čerstvém vzduchu a mezi mladými lidmi. Sem tam jsme si sebrali nějakou okurku, mrkev nebo celer, což byl mimořádný zdroj vitaminů. Naše strava v ghettu měla jen záchovnou dávku, o kalorické hodnotě se tu nedalo vůbec mluvit.

Sestra Erika pracovala v truhlářské hale, stloukala bedny, později se dostala do krejčovské dílny.

Časem se v Terezíně rozvinul čilý kulturní ruch, byli zde soustředěni Židé z mnoha států Evropy, vynikající spisovatelé, hudebníci, malíři, herci, operní pěvci atd.

Kolem Terezína jsou ochranné valy a bašty, tam jsme chodívali ve volném čase na procházky, tam si hrály matky s dětmi. Relativně byl Terezín ideální Familienlager. Je to dost paradoxní, ale v těchto podmínkách jsem prožívala svou první velkou lásku. Jirka bydlel v Jugendheimu s partou dobrých kluků, pracoval jako elektrikář. Snad to zní směšně, ale byla jsem v té době svým způsobem šťastná. Byla jsem plná optimismu a věřila, že válka brzo skončí.

Nové transporty stále přicházely, a tak jsme velice často prožívali duševní muka, jestli nebudeme zařazeni do transportu na Východ. V Terezíně byla kapacita asi 30 tisíc lidí, a tak se kolo stále točilo.

Do Terezína si každý mohl vzít jen 50 kg zavazadel. Šperky a peníze musel každý odevzdat ještě ve svém bydlíšti. Peníze zde neměly velkou cenu, mnohem vzácnější byl nějaký lék nebo krajíc chleba. Strava byla kolektivní, v celém ghettu se vařilo stejné jídlo, buďto nějaká vodová omáčka a k tomu pět brambor ve slupce, někdy gulášová omáčka, ve které plavaly maličké kousky rozemletého masa. Jindy prázdné buchty. Polévka byl řídká, šedá, říkalo se jí čočková. Vše bylo bez chuti a bez hodnoty. Někdy bývala sladká mléčná polévka s nudlemi, to byla pochoutka. K snídani a k večeři byla černá brynda, do které se přidával brom. Denní přiděl chleba byl naprosto nedostačující, asi 200 g. Kolem chleba se vedly dlouhodobé debaty, zda se má chleba rovnoměrně rozdělit a jíst velmi pomalu a pravidelně, nebo zda je lepší mít alespoň jednou za den pocit sytosti a sníst tak přiděl chleba najednou. Výsledek byl vždycky stejný, nikdy nebyl nikdo sytý. Matce se také občas podařilo něco vyšetřit pro nás, když vařila pro své pány. Museli jsme přijít za ní a sníst to tam, protože v kasárnách ve společné ubytovně bylo tolik hladových očí, že nebylo možné jíst tam něco mimo přiděl.

Ve vedení ghetta se protekce rozrostla do nemístných rozměrů, takže jednou došlo k výměně vedení a jeho chráněnců. Tím skončila naše idyla v Terezíně. V květnu 1944 byla matka zařazena do transportu a my jsme se hlásily dobrovolně s ní, nechtěly jsme ji opustit. O plynových komorách jsme neměly tušení a věřily jsme v blížký konec války.

Když se za námi zavřely dveře nákladních vagonů, kde jsme byli nacpaní skutečně jako dobytek, měli jsme jen mlhavou představu toho, co nás čeká. Na cestu jsme dostali nějaký kousek chleba, ale hlad byl nesrovnatelný s tím, co se dělo ve vagonech. Neměli jsme možnost pohnout se, otočit, narovnat, nic. Protože jsme byli na cestě tři dny, základní hygienické potřeby nebylo kde vykonat. Do každého vagonu dali dozorcí dva kbelíky, ve vagonu byl nepředstavitelný zápach z tolika lidských těl a výkalů. Během cesty nám v noci dvakrát zastavili, abychom mohli vyprázdnit kbelíky a načerpat pitnou vodu. Na konci této cesty bylo mnoho mrtvých. Němečtí vojáci nám nadávali, jak to muselo vypa-

Eva Beerová-Pytelová.

dat u nás doma, jak zapácháme a jak se chováme. Toto ponižování nás deptalo psychicky stejně jako hlad a žízeň.

Za strašného křiku, nadávek a bití nás vyhnali vojáci z vagonů v Birkenau uprostřed noci. Museli jsme se seřadit a hnali nás do očistné lázně. V Birkenau z našeho soukromého majetku nezbylo už vůbec nic, zavazadla zůstala ve vlaku, oblečení na hromadách a po koupeli jsme dostali oblečení jiné, naprosto neodpovídající postavám. Ubytovali nás nouzově v baráku, kde jsme seděly těsně namačkané na sobě. Pak nás vyhnali a musely jsme se dát tetovat. Tam jsem se sešla se známými, které z Terezína odjely už v prosinci, říkaly, že my máme ještě šanci přežít, ale ony půjdou do měsíce do plynu, protože v tomto táboře nenechávají vězně na živu déle než půl roku.

Jídlo bylo odporové – denně zelné polévky bez chuti a hodnoty, bídné ubytování, na palandách mizerné slavníky, dvě tenoučké šedé pokrývky, špinavé a zatuchlé. Ženy v ubohém stavu, vychrtlé, prohlížely si nás závistivě, že vypadáme ještě dobře a máme šanci dočkat se konce války.

Všude bylo plno bláta, v této krajině obzvlášť často prší a i v létě tam bylo chladno a mlha. Celé noci houkaly vlaky, stále příjížděly nové transporty adeptů smrti a pořád ten nasládlý pach z pálených těl.

Zařadili nás do práce, v dílnách jsme pletly z celofánových proužků copánky-držadla k puškám, kůže už nebyla. Nesměly jsme mluvit a čas se nekonečně vlekl. Po práci jsme se nesměly zdržovat venku, jen do umývárny a zpět do baráku. Dozorkyně byly většinou zlodějky a vražedkyně. Běhaly po táboru s karabáčem v ruce a nemilosrdně kolem sebe mlátily, aby dosáhly nějakého úspěchu. Tento úsek života jsem prožila v jakémsi transu. Pamatuji se, že jsem se snažila vždycky někam ukrýt, abych byla sama, mohla zavřít oči a na nic nemyslet. Ve dne jsme nesměly ležet, a kdo byl nemocný a ohlásil to, většinou se již nevrátil zpět.

V polovině července jsme se při jednom ranním apelu musely svléknout do naha, dostavili se představitelé vedení tábora a konala se selekce. Musely jsme běhat dokola v kruhu, aby si nás dokonale prohlédli a zjistili, která je schopná práce. Nedá se vylíčit pocit ponížení, který jsme zažívaly. Později nám řekli, že vybírají mladé a zdravé, které pojedou z tábora pryč na práci. Co čekalo ty druhé, bylo jasné. Ani nevím, jakým zázrakem se naší matce podařilo proklouznout s námi. Bylo to v červenci 1944. Byly jsme první duše, které živě opustily brány koncentračního tábora Osvětim-Birkenau. Nacpané do nákladního vagonu jsme odjely do Christianstadtu. Byl to malý tábor uprostřed lesa blízko Hannoveru, kde bylo pět baráků a jedna správní budova, kde bylo čistě ženské vedení tábora. Lagerführerin Erna byla krutá, ale černovlasá Elsa byla vyslovená sadistka. Libovala si v tom, že nás ve tři hodiny v neděli ráno vyhnala na apel a nechala nás tam stát třeba celé dopoledne. Ženy omdlévaly únavou a ona je s radostí polévala vodou. V tomto táboře byly i Maďarky a Polky, přesný počet nevím.

Část pracovala v nedaleké muniční továrně, která byla skrytá v lese. Tam se plnily granáty horkým olovem, pracovalo se na tři směny, pracovali tam i francouzští zajatci a ti dostávali denně litr mléka, ale nám nedávali nic.

Další skupina žen pracovala v pískovém lomu, tam nakládaly písek na připravené vozíky. Naše ošacení bylo velice jednoduché: jedny plátěné šedivé šaty s krátkým rukávem, jedno spodní prádlo a boty, těch jsme si cenily nejvíce, když jsme stály v mokřém, studeném písku. Teplé oblečení přišlo až koncem října, protože se zvýšil počet nemocných žen. I přes nepříznivé podmínky jsme byly poměrně zdravé, přestože jsme byly podvyživené a bez vitamínů. Následkem styku s olovem se začaly projevovat záchvaty podobné epilepsii. Říkalo se tomu „šumivka“. Léky na to nebyly a mluvit jsme o tom také nesměly, přesto v tomto táboře nebyla žádná úmrtí.

Sestra Erika dostala ze záhadných důvodů spálu, byl to jediný případ onemocnění. Byla dlouho nemocná, izolovaná na marodce a nechalo jí to následky na srdci. Po zbytek pobytu pracovala v dílně – opravovala pracovní haleny. V této dílně pracovala i matka. Po příjezdu do Christianstadtu chodila do lesa

dobývat pařezy, ale to bylo nad její síly. Několikrát tam omdlela, mívala oteklé nohy a dostávala srdeční záchvaty. Tak jsme překonaly půl roku od července 1944 do ledna 1945.

Koncem ledna jsme se dozvěděly, že se náš tábor bude likvidovat a my se budeme stěhovat. Jednoho dne jsme dostaly každá bochník chleba a nějakou konzervu, ráno nás při apelu spočítali a za doprovodu dozorkyň a starých vysloužilých vojáků jsme zahájily pochod smrti.

Chodily jsme denně 20–30 km po různých cestách, většinou bez provozu, abychom nebyly na očích veřejnosti. Naše první zastávka byla v polích na otevřeném seníku. Případala nám jako ráj, usnuly jsme okamžitě. Jídla bylo málo, jen to, co naši dozorcí vyprosili, stejně špatné to bylo i s hygienou, neměly jsme se kde umýt. Měly jsme bolavé nohy, chůze byla stále obtížnější. Navíc se objevily vši. Naše pětistupy se během dne měnily v průvod táhnoucích se živých mrtvol. Naše štěstí bylo, že naši dozorcí byli také unavení, občas si ulevili a nadávali, že se s námi musí vláčet křížem krážem po Německu, a proklínali Hitlera a válku.

Jednou po odpočinku za námi na motocyklu přijel sedlák, u kterého jsme minulou noc nocovali. Vojáci nás nechali nastoupit na apel a každá desátá musela vystoupit z řady, byla jsem mezi nimi. Sedlákovi se ztratil kožený řemen, který některé ženy použily na opravu svých bot. Když to muž viděl, přešel ho vztek a my jsme mohli pokračovat dál.

S přibývajícím kilometry přibývalo i vyčerpaných a chůze neschopných žen. Voják takovou ženu někdy zastřelil, někdy se nám ji podařilo zachránit a morálně podpořit. Tak naše řady prořídly, a když jsme po šestitýdenním trmácení Reichem došly k našim hranicím u Karlových Varů, bylo to v polovině března, hodně žen zůstalo v lesích a už se k transportu nepřidaly. Neumím odhadnout, kolik jich mělo odvalu na útěk, byly jsme všechny ve špatném stavu. Také jsme se se sestrou dohadovaly, jak se zachovat, ale matka byla ve velmi špatném stavu a nemohly jsme riskovat zůstat samy odkázané na cizí pomoc.

Naložili nás opět do vagonů a vezli nás rozbitým Německem do Bergen-Bel-senu. Se vzpomínkou na tento tábor je pevně spjatá představa hromad mrtvol kupících se u každého baráku. V březnu už začínalo sluníčko hřát a táborem se šířil nepříjemný zápach rozkládajících se lidských těl. Tou dobou byl už tábor v dost dezolátním stavu. Vězni byli u konce svých sil, tyfus a jiné infekční nemoci a zejména úporné průjmy kosily denně spousty lidí a nebyl nikdo, kdo by mrtvoly odstraňoval. Pohybu schopní byli zapojeni do kopání hromadných hrobů, kam jsme mrtvoly odnášely. Byl to hrůzný pohled na trosky žen, jak táhnou za sebou za nohu nebo za ruku nebožtíka. Byl to velice smutný a nedůstojný průvod.

Do práce jsme už nechodily, jen jednou denně pro polévku, ve které plaval tuřín a brambory, chleba jsme dostávaly ve formě drobečků, nedal se krájet. V barácích jsme ležely na holé zemi, jedna vedle druhé, přikryté jen kabátem. Většina žen měla vysoké teploty a umíraly hromadně. Byl to obraz bídy a utrpení.

Bylo zcela běžné, že ženy neudržely stolicí, všechno bylo znečištěno výkaly, všude bylo plno much. Bylo hodně těch, které v posledních dnech války zešlely z nastalých poměrů. Moje matka patřila mezi ně. Seděla apaticky v baráku, nic nevnímala. V těchto dnech si Erika rozřezala žíly na rukou, už to nemohla vydržet. Svůj pokus o sebevraždu však přežila. Hodně času jsem zde trávila odvíčováním. Měla jsem černý svetr a vždycky, když jsem ho roztáhla na šířku, byla v každém očku veš. Svědění bylo nesnesitelné. Měla jsem po celém těle do krve rozškrábané boláky. Měly jsme žízeň, nebyla voda, jediné ta, která vytékala z latrín, a ta byla zdravotně závadná. V těchto podmínkách jsme přivítali naše osvoboditele – končila válka.

Když přišli do našeho baráku, ptali se, kdo mluví anglicky. Přihlásila jsem se, byla jsem ještě celkem fit. Vyhotovali jsme seznam těch, kteří potřebují neodkladně pomoc. Každé ženě rozstříhali hadry, které měla na sobě, zabalili ji do deky a odváželi do nemocnice. Samozřejmě jsem dala odvézt i Eriku a maminku. Takto pracovat jsem vydržela tři dny, pak jsem se sama zhroutila, zdolaly mě teploty a průjem. Angličané v dobrém úmyslu otevřeli potravinové sklady. Bylo tam dost vepřových konzerv, které hladové ženy jedly bez chleba. Nezvyklé na tučnou stravu tak za velkých bolestí umíraly.

Bylo mi dvacet let a možná i díky tomu jsem přežila tyto útrapy. Probudila jsem se v nemocnici. Léčili nás lékaři od Mezinárodního červeného kříže, měl nás na starosti Belgičan. Nevím, jak dlouho jsem ležela. Později se mi podařilo dostat se ke kartotéce a zjistit, kde leží Erika.

Naše setkání nebylo příliš šťastné. Byla ve špatném zdravotním stavu, zařídila jsem si přestěhování k ní. Matku jsem stále nemohla najít, ale tušila jsem, že už nežije. Bylo to tak, zemřela krátce po převozu do nemocnice v polovině dubna. Erika měla miliární TBC, bylo jasné, že nepřežije. Přestože jsem Erice nikdy neřekla o matčině smrti, když jsem přišla k její posteli, poznala mě a řekla, že odchází za maminkou. Zemřela 13. června 1945. Zůstala jsem tedy úplně sama jako tisíce dalších pozůstalých po obětech této hrozné války.

Vzpomínky své babičky Evy Beerové-Pytelové zapsala Valerie Pytelová.

Editor: Jan Podlešák.

An Offence?

*by Eva Beerová-Pytelová
Résumé*

People change, stories remain, destinies are recorded. In her youth, Eva Beerová-Pytelová (born Nov. 6, 1925, Holešov, Moravia) went through – because of her Jewish descent – four Nazi concentration camps: Terezín, Auschwitz, Christianstadt, and Bergen-Belsen. Miraculously, she survived hard labor, physical and mental cruelty, and even a death march. Her mother and sister, who both ended up in Bergen-Belsen like herself, died shortly after liberation. She was the only one to return to her hometown Holešov. Barely twenty years old, she was to begin a new life, with a number branded into her forearm and memories that would be very difficult to erase.

Prepared by Jan Podlešák

Das Verschulden

*Eva Beerová-Pytelová
Resümee*

Die Leute ändern sich, die Geschichten bleiben, die Schicksale werden verzeichnet. Eva Beerová-Pytelová (geb. 6. 11. 1925 in Holešov, Mähren) war in ihrer Jugend wegen jüdischen Ursprungs in vier Konzentrationslagern gefangengehalten: Theresienstadt, Auschwitz, Christianstadt und Bergen-Belsen. Wie durch ein Wunder überstand sie die schwere Arbeit, physische und psychische Misshandlung und auch den Todesmarsch. Zusammen mit ihr kamen nach Bergen-Belsen auch ihre Mutter und Schwester, die hier kurz nach der Befreiung starben. An ihren Geburtsort in Holešov kam sie schon ganz allein zurück. Sie war zwanzig Jahre alt und hatte ein Leben vor sich, das mit der Nummer am Arm gekennzeichnet war, und auch mit Erinnerungen, die dem Gedächtnis lebenslang eingepägt bleiben.

Verfasser: Jan Podlešák

Jak jsme si psali

Miroslav Kubík

Úvodem

Miroslav Kubík byl zatčen nacisty 20. června 1942 jako student šestého ročníku gymnázia v Roudnici nad Labem spolu s dalšími chlapci této třídy, všemi studenty VII.A třídy téže školy a studenty druhého ročníku roudnické Vysší průmyslové školy. Důvody a okolnosti této razie, kterou provedlo kladenské gestapo necelé dva měsíce po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha byly již několikrát popsány.¹⁾ Osudy těchto mladých lidí byly různé. Zatímco většina z nich se po několikaměsíčním věznění v terezínské Malé pevnosti dočkala propuštění, byli všichni chlapci ze septimy a tři sextáni posláni do koncentračních táborů. Bohužel se tento úděl pro mnohé z nich stal tragickým. Není důvod zde opakovat smutnou bilanci této události. Prvním důvodem je, že byla prezentována v již zmíněných publikacích. Druhým důvodem je fakt, že čísla mají, jak je známo, jednu charakteristickou vlastnost: jsou nejabstraktnějším způsobem vyjádření reality, což ovšem znamená, že tuto realitu ochuzují o všechno konkrétní, lidské, vlastní jedinci. Čísla ignorují emoce, bolest, strach, ale také naději. Proto snad suchá sdělení o počtech mrtvých a zraněných přestávají působit na lidské city, jdou kolem nás, stejně jako údaje o vzdálenostech ve vesmíru či teplotě zemského nitra. Prostě si je neumíme představit.

Co je schopno nejnázorněji ukázat hrůzu války, smrt, strach, co nejlépe vyjadřuje pocity jedince – tedy pocity, kterým rozumí každý, protože jsou podobné jeho vlastním? Jsou to nepochybně sdělení očitých svědků – účastníků, jejich deníky či poznámky, a také korespondence, obvykle dělená na legální a ilegální. I mezi těmito zdroji informací je velký rozdíl, protože korespondence, deníky a poznámky bezprostředně reagovaly na dění kolem, vzpomínky zpravidla vznikaly s menším či větším časovým odstupem od událostí, a tím mohly být ovlivněny druhotnými informacemi. Na druhé straně ilegální korespondenci, deníky a vzpomínky spojuje fakt, že mohou bez větších omezení popisovat zážitky jejich tvůrce, včetně otevřeného hodnocení situace, v níž se nacházel. Oficiální dopisy, které procházely cenzurou, nemohly vyjádřit pravé pocity pisatele a líčit skutečný život ve věznici či táboře. A přesto jsme se rozhodli nabídnout čtenáři soubor dopisů, které právě roudnický student Miroslav Kubík psal své rodině z terezínské věznice a později z koncentračních táborů v Osvětimi a v Dachau a také dopisů, které od rodiny dostával. Ačkoliv se jedná o legální korespondenci, lze z ní vyčíst mnohé a hlavně proniknout do duše sedmnáctiletého chlapce, kterého najednou, prakticky zcela náhodou, semlelo soukolí nacistické mašinerie. Z dopisů lze vyčíst strach a nejistotu rodičů, pochopit, jak uvěznění nezletilého syna silně ovlivnilo jejich život. Nakonec pro historika je v této korespondenci i mnoho detailů, které doplňují obraz táborového života a pravidla, jimiž se řídil a v neposlední řadě také dotvářejí obraz života v protektorátu.

Vězeňský snímek Miroslava Kubíka z koncentračního tábora v Osvětimi.

Autor dopisů se před nedávném rozhodl tuto korespondenci uspořádat a opatřit komentářem, který je nápomocný k pochopení určitých souvislostí, doplňuje sled událostí o fakta, která nejsou v těchto dopisech přímo uvedena a bez nichž by se čtenář v textech špatně orientoval.

Níže uvedená korespondence a komentář se vztahují k vězňovi Miroslavu Kubíkovi v terezínské Malé pevnosti a později v koncentračním táboře Osvětim. V příštím čísle Terezínských listů se čtenář bude mít možnost seznámit s korespondencí, kterou odesílal a dostával v koncentračním táboře v Dachau.

Marek Poloncarz

Bližící se zimní měsíce vyvolávají ve mně pokaždé nepříjemné vidiny nudného nic nedělání, proto jsem se tentokrát rozhodl nalézt si práci odpovídající mým schopnostem a pohodlí, práci nezatěžující stárnoucí hlavu. Za takovou jsem si zvolil po krátké úvaze téma: dopisy z lágru a do lágru – řekněme pod titulem: „Jak jsme si psali“. Věřím, že to nebude práce zbytečná, která uspokojí jedině mne samotného. Ten nápad se zrodil při nedávné četbě těchto dopisů, kdy jsem zjistil, že nezavěšený čtenář by nad nimi kroutil hlavou a že tedy bude nutné opatřit je kromě překladu také vysvětlivkami. Nemyslím, že by bylo nutné překládat všechny dopisy. Omezím se pouze na takové, které vysvětlení potřebují, nebo jsou něčím zajímavé. Možná, že si přitom vzpomenu na některá fakta či epizody, kterých jsem byl v době věznění svědkem.

Moje vězeňská korespondence začala v Terezíně, odkud jsem poslal první sdělení domů:

Milí rodiče a bratři!

Jsem zdrav a daří se mi dobře, což doufám i o vás. Pošlete mi ne víc než 100 K měsíčně, kromě toho hned 1 ks mýdla, zubní kartáček a zubní pastu (žádné prádlo)

Slávek.

Ten text je psán přesně podle předlohy, kterou jsme dostali. Není mi zcela jasné, proč jsem uvedl zpáteční adresu „Zelle 26“, když jsem tam nikdy nebyl. Patrně nám bylo řečeno, že budeme přestěhováni z cely 7 na celu 26, kam skutečně posléze většina studentů byla přemístěna.

Druhá dopisnice z Terezína byla již odeslána z cely č. 1. V ní jsem se již „rozepsal“.

Moji nejmilejší!

Jsem zdravý a daří se mi dobře. Pošlete mi, prosím, 100 K, mýdlo a pár ponožek. Milá mami, kdy pojeděš do sanatoria a kdy bude mít tatínek dovolenou. A nyní, můj bratře, jak se vede mým králíkům a kachnám? Napište mi, jaké jsem měl vysvědčení. Napište mi co možná brzy!

Zdraví Vás Váš Slávek

P.S. Hodně pus babičce.

V tomto textu jsem užil záměrně úsloví: „Und nun, mein Bruder“..., tím jsem chtěl našim připomenout vazbu, kterou používal v projevech Adolf Hitler: „Und nun, mein Freund Benito Mussolini“, z které jsme si doma dělali legraci a často ji posměšně citovali.

První dopis z Osvětimi, došlý domů, je datován nedělí 8. listopadu 1942:

Milí rodiče, bratři a babičko!

Především musím popřát všechno nejlepší tatimu a Todovi k svátku. Jsem zdravý a daří se mi znamenitě, což doufám i o vás. Co všichni děláte? Navštěvuje Toda konzervatoř? Co dělá Míša? Učí ještě v penzionátu v Krabčicích? Co je nového v Roudnici a ve škole? Jak se daří mým králíkům? Co dělají kamarádi? Musíte mi, co možná brzy, napsat. Jsem zvědav, jak teď vypadá zahrádka. Moje noha je zaplat' pánbůh zase zdravá. Cítím se dobře a jsem pln víry, že domov a celou rodinu zas uvidím. Velmi se mi po vás a po domově stýská a chtěl bych, co možná brzy, dlít mezi vámi. Je povoleno poslat sem potravinový balík s denní dávkou cca 1 kg. Končím svůj dopis, tisknu vás, milí rodiče, bratři a babičko, na své srdce a zůstávám v naději na brzkou shledanou.

Váš milující syn Slávek

P.S. Napište mi, prosím, adresu Jendy.

Dopis mi pomáhal psát „štubový“ Zięba (Polák). Použil jsem tady věty „daří se mi znamenitě“. Chtěl jsem tím vyjádřit, že jsem na tom daleko líp než ostatní. Nemusel jsem chodit do komanda, odkud se oni vraceli strašně znaveni. To slůvko „znamenitě“ jsem používal i v dalších dopisech. Báł jsem se, že kdybych napsal „dobře“, spatřovali by v tom naši zhoršení. Pamatuji se, že mi Zięba diktoval „noch wiedersehe“ (ještě spatřím). Raději jsem „noch“ nenapsal – zdálo se mi pesimistické a mohlo by naše vyděsit. O adresu Jendy jsem psal proto, že bydlel v Ostravě, což by se mi mohlo v budoucnu hodit.

Další dopis jsem napsal patrně v neděli 15. listopadu 1942 již v bloku 28 – ve špitálu. Zřejmě tu měli jiný termín, takže od minulého dopisu byl jen týdenní interval.

Milí rodiče, bratři a babičko!

Jsem zdravý a daří se mi znamenitě, což doufám i o vás. Váš dopis jsem dostal a měl jsem velkou radost. Mám velmi dobrou práci, nemějte o mne strach. Je dovoleno poslat sem potravinový balík. Napište mi brzy, co je nového v Roudnici, ve škole, co dělají kamarádi atd. Odpověď na můj první dopis jsem ještě nedostal. Jak se daří mým malým synovcům? Pozdravujte všechny příbuzné a známé. Doufám pevně, že přijdu brzy domů a těším se na brzkou shledanou.

Bdělý cenzor měl obavy, aby balíček nebyl nadměrný, a proto doplnil údaj o maximální přípustné váze. V dopise jsem potvrdil příjem dopisu. Zřejmě došlo k tomu, že interval v korespondenci byl mimořádně dlouhý. Poslední zpráva o mně měli naši v září a další zprávu obdrželi až 19. listopadu. Není divu, že byli velmi zneklidnění a z toho důvodu vznikl zřejmě dopis maminky a paní Světové veliteli koncentračního tábora v Osvětimi.

„Panu veliteli koncentračního tábora v Osvětimi.

Níže podepsaní obračí se na Vás, pane veliteli, se zdvořilou prosbou povolit jim laskavě výměnu dopisů se svými syny Alexandrem Světem a Miroslavem Kubíkem. Kromě sdělení Tajné státní policie v Praze, že naše děti byly poslány do Osvětimi, nemáme již více týdnů o nich žádné zprávy a jistě si umíte představit náš strach a starost, tím spíše, když někteří spolužáci, kteří byli současně transportováni do jiných koncentračních táborů, již dvakrát psali. Také si dovoluujeme požádat, aby nám bylo dovoleno s ohledem na mladý věk našich synů, zaslat jim něco teplého prádla a čas od času trochu potravin během jejich vazby, právě s ohledem na jejich věk. Odpusťte laskavě, že Vás svým psaním obtěžujeme, a naší prosbě laskavě vyhovte. Apeluje na Vaše srdce ve jménu Vaší vlastní matky, která, v případě že žije, je jistě v duchu s Vámi, stejně tak jako my dlíme v těchto těžkých dobách u svých dětí. Život našich synů je ve Vašich rukou a Bůh Vám oplať, jestliže osud našich dětí ulehčíte.

S úctou J. Světová a H. Kubíková“

Nevím, zda text originálu je totožný s konceptem, který jsem cítoval. Každopádně jsme byli s Dádou Světem kolem 19. listopadu 1942 předvoláni na Politické oddělení, kde vládl obávaný Grabner. Byla v nás malá dušička, ale dopadlo to dobře. Dostali jsme vynadáno, že nepíšeme domů a že příště dostaneme 25 na zadek.

Reakcí na můj první dopis z Osvětimi byl tatínkem zasláný list tohoto znění:

Můj milý Slávku,

Všichni Tě srdečně zdravíme. Buď jen statečný, jaký jsi vždy byl, buď poslušný a myslí především na své zdraví a na svou budoucnost. Často a rád vzpomínám na to, jak sis hrál na jihočeského sedláka. Také všichni strýčkové a tety Tě moc pozdravují. Jenda bydlí blíž protektorátních hranic na předměstí Morav-

ské Ostravy: Hrušov, ul. Dr. Millera 231. Tvým králíkům se vede dobře. Máme stále ještě 21 ks a všichni jsou velcí. O Tvých kamarádech Ti nemohu mnoho sdělit. Bardfeld je v Buchenwaldu, Svět je u Tebe, stejně jako Kratochvíl. Posíláme Ti malý balíček a něco peněz. Napiš nám, jestli Ti máme poslat prádlo. My všichni doufáme v brzkou shledanou.

Tvůj táta.

Další dopis, respektive koncept, byl datován 1. prosince 1942. Je pravděpodobné, že v něm bylo i pár řádků od babičky. Ta část se ale nedochovala.

Můj milý, drahý kluku!

Tvými druhým dopisem jsme se velmi potěšili, zvláště tím, že jsi zdrav. Stále na Tebe myslíme. Také my doufáme v brzkou shledanou. V čem vlastně pracuješ. Napiš jestli něco potřebuješ, poslala bych Ti to, jenom se musíš zeptat, co smíš poslat. 20. t.m. jsme Ti zaslali balíček s potravinami a 26. trochu prádla, 28. zase balíček s trochou potravin. Můžeme Ti poslat jen taková jídla, která se nezkaží. Proto Ti také posíláme kekсы a marcipán, už také vzhledem k tomu, že přijde Mikuláš. Napiš nám, jestli jsi všechno v pořádku obdržel, jestli to děláme na tenhle způsob dobře a taky, jak často smíme balíky posílat. Můj milý Slávo, buď hodný a napiš hned, jak budeš smět. Modlí se za Tebe a v duchu Tě líbá tisíckrát

Tvá máma

Milý Slávku,

sděl nám, jestli potřebuješ prádlo nebo boty! Kromě gratulace k narozeninám, posíláme Ti nyní druhý dopis. Ve škole není letos žádná oktáva a septima je jen pro dívky. Z Tvých ostatních spolužáků se všichni až na Basche a Šimerku vrátili. Zasláné mikulášské výrobky jsou od tety Mařky a sestřenice. Obě Tě, stejně jako ostatní příbuzní, srdečně zdraví. Tvůj bratranec Ota pracuje také, jako Toda, na dráze. Tady v Roudnici není celkem nic nového. Tvoji králíci jsou poměrně velcí, a tak je pilně odporážíme. Zahrádka je připravena k zimnímu spánku. Doufám v brzkou shledanou a srdečně Tě líbám

Táta

Můj třetí dopis z Osvětimi má datum 6. prosince 1942:

Milí rodiče, bratři a babičko!

Kromě gratulace k narozeninám dostal jsem jen jeden dopis (1. 12). Ze zasláného balíčku jsem měl velkou radost. Vaše další dva balíky jsem dosud neobdržel. Z vašeho druhého dopisu jsem se dozvěděl, že Toda pracuje na dráze stejně jako bratranec Ota. Přál bych si, abyste mi o tom napsali něco víc. Vyřídte především srdečný dík tebe a sestřenici za dobroty, které mi poslaly.

Co se mne týká, jsem zdrav a vede se mi znamenitě. Prádlo nepotřebuji žádné. Doufám, že se mámino zdraví zlepšilo. Napište mi taky, co dělá Míla. Také bych si přál, aby babička mohla brzy slyšet můj smích. Pozdravujte všechny příbuzné a známé.

váš Slávek

Následně mi došel dopis ze 16. prosince 1942:

Můj milý, drahý kluku!

Brzy přijdou Vánoce a Ty stále nejsi mezi námi. Myslíme na Tebe neustále a ani nebudeme mít tentokrát stromeček, teprve až budeš mezi námi. Také Robi není ještě doma. Jen když jsi zdravý a zůstaneš, to je naše jediná starost. Doufáme jako Ty, že se brzy shledáme. Můj milý, zlatý kluku, jsi moje jediná myšlenka, modlím se za Tebe k Bohu, za Tebe a Tvůj návrat. Tisíckrát Tě líbá Tvoje mamí.

Protože jsme v prosinci ještě žádnou zprávu od Tebe nedostali, nevíme ještě, co všechno potřebuješ. Z peněz jsme Ti zatím poslali 90 M. Napiš nám také, jestli Ti povolené potravinové balíčky v pořádku posíláme a jestli všechno v pořádku dojde, také jestli potřebuješ prádlo. Vánoce letos nebudeme slavit, posuneme je až budeme zase pohromadě. Nicméně budeme samozřejmě v myšlenkách u Tebe. Bud jen statečný a zdravý! Pevně věříme v brzké shledání. Se srdečným pozdravem a s pusou Tvůj táta. Upřímné pozdravy vánoční Ti pošlají strýcové, tety a ostatní příbuzní. Ke gratulantům se připojujeme také my. Míša je dnes právě na konzervatoři v Praze, a proto Ti píšu také jeho jménem. Ježíšek musí tentokrát počkat na Tebe! Tvůj Toda.

Milý Slávku, já jsem v myšlenkách stále u Tebe. Slyším v duchu Ave Maria, které jsi tak často zpíval. Kdypak Tě zas uslyším. Líbá Tě stokrát Tvá babi.'

Další dopis obsahoval:

Milý Šunfelko! Ty bys chtěl vědět, co teď dělám. Jsem teď činný na železnici v Roudnici a sice – byl jsem přidělen ke stavebnímu dozoru na stavbu viaduktu. Opustil jsem konzervatoř a volil tohle zaměstnání, protože si myslím, že to tak bude lepší. Také Ota opustil abiturientský kurz, který navštěvoval a nastoupil místo na dráze, na stavbě tunelu v Praze. Toda

Milý Slávku! Já navštěvuji konzervatoř jako loni. Bydlím dočasně v Praze. V sobotu, jako každý rok, učím v Krabčicích. Jsem moc rád, že jsi zdravý. Rád vzpomínám na naše poslední setkání a těším se již na Tvůj příští dopis. Se srdečným pozdravem Tvůj bratr Míša.

Můj zlatý kluku, moje sluníčko! Myslím stále na Tebe a sotva se mohu dočkat Tvého příštího dopisu. Jestli smíš, tak napiš, jakou máš práci. Ty víš, že nás všechno, co se Tě týká, zajímá. Už jsi dostal balík s teplým prádlem (spodky, pulovr, punčochy atd.)? Jak jste prožili Štědrý večer? Přeji Ti, můj kluku, hodně štěstí v novém roce a v první řadě brzký návrat domů. To bude pro nás všechny nejkrásnější den. Líbá Tě v duchu tisíckrát Tvoje mamí.

Milý Slávku, z nejhlubšího srdce Ti přeji vše nejlepší v novém roce, především více než v tom uplynulém. Tvůj poslední dopis ze 6. 12. jsme dostali ještě před Vánocemi. Doufám, že jsi také Ty dostal náš dopis ze 16. 12. a stejně tak povolené potravinové balíčky, které pravidelně odesíláme. 12. 12. jsme Ti poslali balík s botami, svetrem a již v listopadu balíček s něco prádlem, jak se už mamín-

ka zmínila. Na Vánoce byl také Jenda v Praze. Vypadá výborně. Máme vroucí přání, abys nám zůstal zdravý a já doufám jistotně, že se k nám domů brzy vrátíš. S mnoha pusami Tvůj táta.

Proč byla tak dlouhá pauza mezi dopisy, tj. od 16. prosince 1942 až do 17. ledna 1943, dnes už nevím. Je zřejmé, že dopisy z 20. prosince a z 3. ledna nebyly z nějakého důvodu odeslány. Buď selhala interní pošta, nebo se cenzorům něco nelíbilo, nebo byli na vánoční dovolené a psaní bylo omezeno. To už se nedovíme. Každopádně to muselo být pro naše doma utrpením, když právě v té době docházela do Roudnice úmrtní oznámení septimánů Kratochvíla, Karfíka, Švojgra a Kukuka. Stejně tak nevím, proč jsem použil 17. ledna dopisnici a proč jsem mohl psát opět 24. ledna. Každopádně jsem to tehdy věděl, protože jsem v dopisnici blahopřál k novému roku.

Milí rodiče, bratři a babičko!

Ačkoli jste ode mne nedostali během vánočních svátků žádnou zprávu, nemějte o mne strach, protože jsem zdravý a daří se mi znamenitě. Neposílejte mi žádné prádlo a žádné potravinové balíky. Je povolena jen 250 g denní dávka. Vánoční svátky jsem prožil příjemně a celý čas jsem byl svými myšlenkami u Vás. Přeji Vám hodně zdraví v novém roce, Mítovi hodně štěstí k narozeninám. Za novoroční psaní od Jendy srdečný dík. Pozdravujte rodinu Mouchovu a všechny příbuzné. Váš vděčný a milující syn Slávek.

Na mou dopisnici naši odpověděli:

Můj milý, zlatý kluku. Konečně jsme dostali Tvůj dopis a potěšilo nás, že jsi zdravý. Jsem v myšlenkách stále u Tebe. Moje otázky v posledním dopise jsi nezodpověděl. No, hlavně je Tvé zdraví. Stále si představuji, jak to bude pěkné, až se vrátíš a budeš zas u mě. Tak žij blaze, mé milé, drahé dítě, a piš hned, jak budeš smět, já se Tvých dopisů nemohu dočkat. Líbá Tě tisíckrát Tvá mamí.

Milý Slávku! Jsem rád, že jsi napsal. Věřím Ti, žeš prožil příjemné svátky vánoční. U nás to vypadá pěkně – žádný sníh a led. Vůbec jsem lyže z půdy nevytáhl. Příští rok pojedeme určitě všichni na hory k Dörnerovi. Zdraví Tě moje Veličenstvo – Toda.

Mé milé dítě! Už nám bylo úzko, žeš tak dlouho nepsal. Bohužel jsi nám nepotvrdil příjem našich dopisů, které jsme Ti poslali k Vánocům a pak k Novému roku. Doma je všechno při starém. Spojenými silami pečujeme o Tvé králíky. Máme ještě 9 kusů. Zůstaň nám zdravý. My všichni se těšíme na shledanou. Všichni příbuzní Tě srdečně zdraví. Líbá Tě Tvůj táta.

Milý Slávku! Přijel jsem právě z Prahy a jedu do Krabčic. Děkuji Ti mockrát za Tvé blahopřání k mým narozeninám. Mítá.

Dnes se mi o Tobě pěkně zdálo. Přišel jsi smějící ke mně a moc dobře si vypadal. Dej Bůh brzké shledání! Babi

V Todově příspěvku byla znát jeho ironie – „Věřím, že jsi prožil příjemné vá-

noční svátky“ – a jako by to chtěl zdůraznit, pokračoval: „U nás to vypadá pěkně, žádný sníh a led.“

V dalším dopise z 24. ledna 1943 píšu:

Nejdražší!

Děkuji vám za vaši péči o mě a za četné balíky, které jste mi poslali. Myslím na vás stále a netrpělivě, čekám na váš dopis. Napište mi, co dělají kamarádi Plánský, Moucha atd. Pokud jde o mě, nemusíte si dělat starosti. Nepotřebuji vůbec nic. S balíky jste mi udělali radost. Maminka má asi hodně práce nebo už má služebnou. Doufám v brzkou shledanou. Napište mi, co je nového v Roudnici, co dělá Toši a Mírek. Máte ještě králíky, nebo jste je už vybili? Pozdravujte všechny příbuzné a známé. Váš milující syn Slávek.

Odpověď je datována 31. ledna 1943, tedy hned po obdržení mého dopisu (30. 1.).

*Milý Slávku! Tvůj dopis mi udělal velkou radost. My všichni věříme, že bude-
me zas brzo pohromadě a že bude všechno zas dobré. Stále na Tebe myslíme, na
Tvé zdraví a na budoucnost. Zdravím Tě z celého srdce. Míťa.*

*Můj milý, drahý kluku! Nikdy se nemohu dočkat Tvého dopisu a mám velkou
radost, když čtu, že jsi zdravý. Denně se modlím za Tvůj návrat a věřím pevně, že
má prosba bude vyslyšena. Musím ti taky vyřídít pozdrav od sousedů Nováko-
vých a od prof. Bartůňkové. Tak žij blaže, mé drahé dítě, líbám Tě z celého
srdce. Tvoje mami.*

*Milý Smolíčku! Od našeho posledního psaní z 23. 1. nemám nic nového k hlá-
šení. Právě jsem přijel z Prahy, kde mám každou druhou neděli hodinu u prof.
Sádla. Na shledanou, Toda.*

*Také pozdravy od Brožičků Ti mám vyřídít. Mám už málo místa ke psaní. Ti-
síc pozdravů a pus posílá Tvá babi.*

*Milý Slávku, Tvůj poslední dopis z 24. 1. jsme dostali již 30. 1. U nás doma je
vše při starém. Jen v kuchyni jsme na zimu instalovali nová železná kamínka
a na kamna postavili plynovou pečící troubu. Tvůj kamarád Plánský pracuje na
Kladně a Moucha v cukrovaru v Doksanech. Toši a Mírek studují dále v Praze.*

*Oba Tě nechají srdečně pozdravovat. Balíky posíláme pravidelně a to ve vý-
měře 25 dkg na den. Naši příbuzní se na balíčkách podílí. Také na Tebe myslí
a upřímně Tě zdraví. Mokrát Tě líbá Tvůj táta.*

Pak následuje můj dopis z neděle 14. února 1943:

*Nejdražší! Oba dopisy mi udělaly velkou radost. Děkuji vám za zaslání balí-
ky a příbuzným za jejich podíl na nich. Všechny balíky a peníze jsem v pořádku
obdržel. Prádlo jsem dostal už v listopadu a v prosinci. Ale já je nepotřebuji.
Překvapilo mě, co mi psal v minulém dopise Toda, že u vás není sníh a led. V tom
dopise se zapomněl podepsat. Děkuji paní Novákové a Bartůňkové za pozdravy.
Toda by měl vyřídít moje blahopřání Věře K. k narozeninám. Pozdravujte všech-*

ny příbuzné a rodinu Rajtrovu. V příštím dopise mi musíte napsat, co budete pěstovat na zahrádce. Příští dopisy ode mne budete dostávat jen jednou měsíčně. Pište mi častěji a nezapomeňte uvést odesílatele. Neposílejte žádné doporučené dopisy a balíky.

V dopise se zmiňuji o rodině Rajtrově a dávám tak na vědomí, že vím, že je Sylva v Osvětimi. Poslední dvě věty jsme měli nařizeno napsat, což ještě cenzura pojistila razítkem. Proč bylo dovoleno psát jen jednou měsíčně, nevím, ale „přituhovalo“ a možná nebyli lidi (na cenzuru). Odpověď od našich byla datována 16. února 1943:

Milý Slávku! Především Ti gratuluji již dnes k Tvému svátku. Ty víš dobře, co Ti přeji. Především zdraví a Tvůj brzký návrat. U nás není nic nového. Studuji pořád na konzervatoři a v neděli učím v Krabčicích. Zdraví Tě srdečně Míša.

Můj milý, drahý kluku, co Ti mám k svátku přát? Všechno dobré a pěkné, co jen může matka svému dítěti přát. Dej Bůh Tvůj brzký návrat domů. Nechť Tě ochraňuje. Také naši sousedé Tě pozdravují a přejí Ti všechno dobré. Žij blaze mé dítě. Líbá Tě v duchu tisíckrát Tvoje mamí.

Můj milý Slávku! Od našeho posledního psaní z 1. t.m., není nic nového. Toda se stará o potomstvo Tvých králíků. Před týdnem byl s nejstarší samičkou ve Chvalíně. Jen krmivo nám teď dělá starosti, ale to už zvládneme. Přirozeně nám všude chybíš. Balíky s potravinami zasíláme pravidelně dvakrát týdně po 1 kg. Pro všechny případy Ti přeji již teď vše nejlepší k Tvému svátku – brzkou shledanou. Tvůj táta.

Milý bratře! Já můžu jen opakovat, co už stojí nahoře. Přeji Ti taky všechno dobré. Napsal bych Ti, kdo Tě všechno pozdravuje, ale k tomu mám málo místa. Doufám pevně, že Tě zas brzo uvidím a uslyším. Nejstarší paní králiková Tě hodlá překvapit. Toda.

Já Tě zdravím a vyprošuji pro Tebe vše nejlepší. Jsi jediná má myšlenka. Babí.

A záhy na to z 1. března 1943:

Milý Slávku, ještě jednou opakuji své blahopřání k Tvému svátku. Lituji, že teď budeš psát jen jednou měsíčně. Bude Tě určitě zajímat, že Tvoje bývalá spolužačka Kraupnerová se minulý týden provdala za Klára. Srdečně Tě zdraví Míša.

Také já Ti přeji ještě jednou vše nejlepší k svátku. Ve svém posledním dopise, který jsme obdrželi koncem února, se dotazuješ na zahrádku. Tož letos chceme v přední části zřídit nový záhon. Ostatní úpravy závisí na dodávce semen. Napiš nám, jestli Ti máme posílat v balíkách chleba, obáváme se totiž, že bude příliš tvrdý, až ho dostaneš. Sděl nám také, jestli jsi zdravý a jak se Ti daří. V posledním dopise jsi na to zapomněl. Zdraví Tě srdečně a na brzké shledání se těší Tvůj táta.

Milý bratře, Tvoje pozdravy a gratulaci jsem vyřídil. Věra Ti děkuje a pozdra-

vuje. Malý Ivan nám řekl, že jeho nejmladší strýc je v nemocnici. Jinak ale nevěděl nic bližšího až na to, že se má brzy vrátit. Pěkné pozdravy ode mne a příbuzných. Toda.

Můj milý, zlatý kluku. Ještě jednou opakuji blahopřání, třebaže vlastně nechápu, proč by se mělo omezovat jen na jeden určitý den něco, co se rozumí samo sebou neustále. Napiš, prosím, co je Ti ze všech zaslaných věcí zvláště vítané, nebo co pohřešuješ, abych věděla podle čeho se řídit. Nezapomeň také napsat, jestli jsi zdráv. To je přece naše ustavičná starost. Jestli smíš, tak napiš, jak jsi zaměstnán. Líbá Tě, můj kluku, tisíckrát Tvá mami.

Milý Slávku, myslím na Tebe neustále a objímám Tě. Tvoje babi.

Dopis je zajímavý tím, že důvtipný Toda poprvé navrhl „kódované“ písmo. Nejmladším strýcem dvouletého Ivana jsem byl já. Nevzal jsem na sebe v odpovědi roli nejmladšího strýce, ale přímo Ivana, který ve svých dvou letech těžko mohl být zaměstnán.

Odpověděl jsem v neděli 14. března 1943:

Nejdražší! Váš milý dopis z 1. 3. jsem dostal již 9. 3. Zpráva o svatbě spolužákyně Heleny Kraupnerové nebyla pro mě žádným překvapením. Doufám, že jste všichni zdraví. Co se mě týče, jsem zdráv a cítím se výborně. Děkuji Vám za zaslané balíky. Chléb mi nemusíte posílat. Jinak jsou balíčky správně posílané. Malý Ivan měl pravdu, když volil takové zaměstnání. Stýská se mi po Vás.

V myšlenkách jsem stále u Vás a mých kamarádů. Věřím v opravdu brzkou shledanou. Na to se velmi těším. Zdraví Vás Váš milující syn Slávek.

Další, tklivý, byl tátův dopis z 10. března 1943:

Můj milý synu! Je tomu již dlouho, co jsem Tě naposled viděl. A tak mě to nutí, abych Ti jednou napsal sám několik souvislých řádků. Nemusím Tě zvlášť ujišťovat, jak všechny naše myšlenky neustále u Tebe dlí, jak velmi nám všude chybíš, jak se všichni pro Tebe rmoutíme. Tvoje veselá povaha byla vždy zlatým slunečním paprskem v našem domově. Každý večer cítím, jak ke mně přicházíš v své dětské přítulnosti a jak jsem šťasten ve svých otcovských starostech. Bohužel, je to jen sen. Modli se k Bohu, tak jako my jej prosíme, aby se sen stal skutečností. Ty víš, že nám leží na srdci především Tvé zdraví a nezapomeň nás o tom zpravit. U nás doma není nic nového. Zdravotní stav maminky se mnoho nezměnil, a tak bych chtěl, aby zas jela do léčebného ústavu. Mirka je ještě na konzervatoři a chce jet zítra do Liberce, aby se eventuálně ucházel o místo v tamním městském divadle. Při lékařském vyšetření na podzim byl uznán neschopným pro manuální práci. Toda je již několik měsíců zaměstnán u dráhy, a sice při stavebním dozoru v Roudnici. Já sám dojíždím ještě pořád denně do služby. Mou poslední krátkou letní dovolenou jsem z větší části trávil v okolí Kopist. Doma mi pomalu začínají práce na zahrádce. Také péče o blaho našich králíků spočívá na mých bedrech. Od věrejška má nejstarší samička již své mladé, ještě nevím kolik. Zima byla zde letos velmi mírná. Jen několik chladněj-

ších mrazíků jsme zaznamenali v polovině ledna. Teď už pomalu začíná jarní sluníčko svou práci a příroda se probouzí ze svého hlubokého spánku. Žij pěkně, mě dobré dítě a věř v brzké shledání. Zdraví a líbá Tě tisíckrát Tebe nade vše milující, táta.

Pak následoval ještě dopis celé rodiny z 21. března 1943:

Milý Slávku, jak Ti již tatínek psal, byl jsem minulý týden v Liberci, abych se ucházel o místo v pěveckém sboru. Zatím jsme se neujednotili, budu prozatím dál studovat jako dosud. Očekáváme již netrpělivě Tvůj příští dopis a doufáme, že je jsi zdravý. Zdraví Tě srdečně Mirka.

Milý bratře, Ty již asi víš, že zas máme mladé králiky. Náš výstavní kousek má 8 mladých. Ještě nevíš, že máme nový králičí kotec s dvěma odděleními. V jednom bydlí stará s mladými, v druhém „činčila“. Těším se, že péči o králiky převzmeš. Toda.

Můj milý kluku. Ve svém posledním dopise jsi nenapsal, jestli jsi zdravý, a to mi dělá starost. Byl jsi nemocný? Prosím Tě nezapomeň odpovědět na mou otázku a napiš pravdu. Jsou Tvé nohy již zahojeny? Tak žij pěkně, moje milé dítě, líbá Tě Tvá mami.

Já Tě zdravím a líbám tisíckrát, denně myslím v lásce a modlitbě na Tebe, můj drahý Slávku. Tvoje babi.

Včera to bylo již 3/4 roku, kdy jsi nás opustil. Tenkrát se nám ani nezdálo o tom, že se tak dlouho nevidíme. Dej Bůh, aby ses brzo vrátil domů. Právě teď byl Moucha a nechá Tě pěkně pozdravovat. Také Bardfeld psal domů a nechal Tě pozdravovat. Napiš nám, co všechno potřebuješ, abychom Ti to mohli poslat. Také nám sděl, jestli jsou docházející balíčky potravin dobře zabalené a věci nejsou zkažené. Teď začínám pomalu se zahrádkářskými pracemi. Vpředu jsme vysázeli 30 růží. A tak postupně dáváme zas všechno do pořádku. Zdraví a líbá Tě, milý Slávku, Tvůj táta. Všichni příbuzní Tě nechají srdečně pozdravovat.

Na oba dopisy jsem odpověděl patrně v neděli 4. dubna 1943. Napsat mi ho pomohl prof. Tomášek z Brna.

Milý tati!

Tvůj dopis z 10. 3. jsem obdržel již 18. 3. Stále na Tebe vzpomínám, protože jsme si nejlépe rozuměli. Škoda, že jsme mohli naši společnost využít jen v neděli. Je mi teskno v téhle době víc než dřív, protože začíná jaro, na které jsem se moc těšil. Každý večer, když se podívám na oblohu, vzpomínám, co asi v tom okamžiku děláte a toužím Vás aspoň na chvilinku vidět. Jediné, co nám teď zbývá, je naděje v brzkou shledanou. Pořád cítím, že je některý z vás v mé přítomnosti.

Každou neděli vzpomínám na Vaše trio. Jak to bylo krásné! Všechno zase přijde, věřte v radostnou budoucnost! Milý Míto, tvá zpráva, že se ucházíš o místo zpěváka mě velmi překvapila, protože si pamatuji na Tvůj krásný telecí hlas.

Přesto Ti přeji úspěch na této životní dráze. Milý Tundrlíku, děkuji Ti za péči, kterou věnuješ mým králíkům. Napiš mi v příštím dopise, jak jsi ve svém místě placen! Milá mamí, jsem úplně zdrav, buď bez starosti o mě. Prosím Tě, úzkostlivě se šetři. Chtěl bych Tě nalézt v nejlepším zdravotním stavu! Milá babi, myslím na Tebe stále a líbám Tě. Ať Tě Bůh opatruje. Pozdravuj všechny příbuzné a přátele. Váš milující a vděčný syn Slávek.

Jak jsem uvedl, dopis jsem napsal patrně 4. dubna – v době pro mě ne zrovna příznivé. Můj „ochránce“ Wladyslaw Nabrdalik odjel transportem do Neuengamme a jeho nástupce Czesiek Czabanski začal proti mně intrikovat, aby mě dostal ze špitálu pryč. Byl to polský nacionalista a bylo mu líto, že celkem dobré „místečko“ zaujímá Čech. Proto jsem si hledal nové kontakty a známosti, kam bych se po opuštění špitálu usadil. Celkem perspektivním komandem se mi zdál Landwirtschaft, oddělení „Tierpflegerů, kde mi důvěryhodný Capo – „Šlonzak“, jehož jméno jsem již zapomněl, slíbil dobré místo pod střechou. Šlo o službu u dvou „slušných“ poddůstojníků SS. Službu tam měl dosud mladý Ukrajinec, který neznal slovo německy, což jim vadilo. Bylo mi jasné, že pro něj a jeho kamarády budu vetřelcem a že je budu muset odškodnit a nějak jim to vynahradit. Nevýhodou bylo ranní vstávání – v půl čtvrté, ale s tím jsem se smířil.

Další dopis od našich byl datován 3. dubna 1943:

Milý Slávku, především Ti musím podat zprávu o králících. Těch 8 mladých je v pořádku, ale „čínčila“ nemá žádné mladé, přestože její předepsaný čas už dávno vypršel. Dnes jsem ji dal znova připustit. Když to nepomůže, zaplatí to životem. Jinak nic nového nevím. Toda

Milý Smolíčku! Zpráva, že jsi zdrav nás potěšila. Také my na Tebe stále vzpomínáme – chybíš nám všude. Jako Ty i my doufáme v brzkou shledanou. To je naše jediné přání. Zdraví Tě srdečně Míla.

Tvůj poslední dopis jsme dostali koncem března. Od té doby, co jsme Ti psali naposled, se u nás nic nového neudálo. Na zahrádce je teď poměrně dost práce. Kromě růží jsme zasadili také jahody a zaseli zeleninu. Náš chov králíků nám teď připravil také víc starostí. Máme teď 8 mladých králíků. Všechny tyhle práce bys určitě rád obstaral. Jen dávej pozor, abys zůstal zdrav a doufejme, že se brzy shledáme. Příbuzní Tě nechají srdečně pozdravovat. Zdraví Tě tisíckrát Tvůj táta.

Můj milý, drahý kluku! Co Ti mám psát? Všechny novinky Ti už táta a bratři napsali. Mohu Ti jen psát, že jsi moje jediná myšlenka a že se Tvého návratu nemohu dočkat. Zdraví Tě tisíckrát Tvoje mamí.

Také já Ti mohu napsat jen totéž, že mi chybíš, že Tvůj návrat (jak doufám brzký) toužebně očekávám. Všichni známi, které potkávám, se po Tobě ptají a nechají Tě pozdravovat. Z toho vidíš, jak jsi byl všude oblíben. Zůstaň zdrav a vzpomínej s láskou na Tvou babičku.

Dopis ze 4. května 1943:

Můj milý, můj drahý kluku! Opět jsou svátky za námi a opět bez Tebe. Stále na Tebe myslím a modlím se, abys zůstal zdravý. Tvou fotografii máme v saloně vedle hodín, tak jsi nám zas trochu blíž. Žij blaze a buď mockrát políben a pozdraven od Tvé mamí.

Milý Slávku! Nejdřív Ti mám vyřídít pozdrav od rodiny Mouchovy a Pavlíkovy. Druhá králičí samice má teď 6 mladých, a tak to dá dost starostí, ale táta dělá, co může. Jinak není u nás nic nového. Zdraví Tě srdečně Mirka.

Milý bratře! Chceš vědět, jaký dostávám ve svém místě honorář. Naposled jsem dostal něco přes 1000 K. Jak vidíš, nejsem sice tenhle „milionář“, ale první krok jsem k tomu už udělal. Toda.

Tento honorář je ovšem míněn měšičně. Jak milý Slávku z výše uvedeného vidíš, jsem stále v domácnosti dostatečně zaměstnán. Během Velikonoc byla u nás na návštěvě teta Krausová a o velikonoční neděli také Frantík. Píšeš, jak každodovečně na nás všechny vzpomínáš. Také já chodím každodenně v 9 večer na zahrádku, abych na chvíli sám byl v myšlenkách s Tebou. A tak se každodenně v tomto čase znovu setkají naše zraky upřené k obloze, ve světle hvězd na dálném nebeském obzoru. Žij blaze, nashledanou! Tvůj táta.

Můj drahý kluku! Stěžuješ si na tesknotu, nám se vede právě tak. Ty jsi přece mladý, pevný chlapík a všechno statečně přemůžeš až k radostnému shledání. Tisíc pus od babičky.

Tento dopis jsem obdržel již ve špitále, kde jsem ležel po operaci levého předloktí, kam mě kousnul hřebeč (Zimmermann) za trest, že jsem ho nechtěl pustit ke stádu kobyly, které běželo kolem. Ve své odpovědi z 9. května 1943 jsem raději uvedl ve zpáteční adrese blok 4 A, kam „Landwirtschaft“ patřil, než skutečný špitální blok 21.

Nejdražší! Vaše poslední dopisy ze 17. 4. a ze 4. 5. jsem 23. 4. a 7. 5. obdržel. Také zaslané balíky chodí teď velmi rychle. Oba balíky (z 19. 4. a 3. 5.) jsem dostal. Do každého balíku musí být vloženy 2 karty se seznamem obsahu. V posledním dopise jste mi psali, že Ivan pracuje teď na statku pana Mouchy. Bude pro něj jistě lepší, když bude na čerstvém vzduchu. Již dříve bylo vidět, že ho zajímá zemědělství. Co se mě týká, jsem zdravý a cítím se dobře. Za pozdravy od rodiny Mouchovy a Pavlíkovy srdečné díky. Zdraví vás tisíckrát Slávek.

V dopise jsem „kódově“ informoval, že jsem přešel do zemědělství. Pro jistotu jsem to pojistil následující větou: „co se mě týká...“. Nepovažoval jsem za nutné specifikovat svou činnost, že totiž dělám „pučleka“ dvěma SS, kteří měli zemědělství na starosti. Celkem se mi tam líbilo, s ostatními – mladými Ukrajinci – jsem vycházel dobře a zažil jsem tam i legrácky. Např. při připouštění kobyly. Při tom aktu musel být vždy přítomen některý „z mých“ nadřízených SS. A tak se stávalo, že jsem je musel vyhledat. To jsem běhával po ob-

jektech a stájích a křičel z plných plic: „Herr Unterscharführer zum Decken“ (pan Unterscharführer ke krytí). S úsměvem to brali.

Další dopis jsem napsal 30. května 1943:

Nejdražší! Na můj poslední dopis jsem ještě nedostal žádnou odpověď. Mám radost, že je zase povoleno dvakrát měsíčně domů napsat a od vás poštu obdržet. Omezte balíkové zásilky na jedenkrát týdně. Očekávám netrpělivě váš dopis. Rád bych věděl, co všichni děláte? Těší mě zpráva, že malý Ivan bude pomáhat dr. Pospíšilovi. Může se přitom alespoň něčemu přiučit. Se zpožděním Ti přeji, milá mami, všechno dobré k svátku matek a doufám, že to budu moci přišlý rok udělat osobně. O mé zdraví si netřeba dělat žádné starosti. Pozdravujte všechny příbuzné a známé, moje kamarády a kamarádky ze školy. Váš milující syn Slávek.

Neuvědomil jsem si, že naši nevědí, že vím o pobytu dr. Pospíšila v Birkenau a že se budou domnívat, že budu v tom zemědělství pomáhat veterináři. Ve skutečnosti jsem věděl, už ze svého působení ve špitále, že jsou v Birkenau Roudničáci – Galia, dr. Brožek, Dobřichovský, dr. Pospíšil a další. Pouze o študácích z průmyslovky jsem nevěděl. Navrhl jsem svým SS nadřízeným, že by bylo dobré, kdyby k nám byl přeložen dr. Pospíšil z Birkenau. Vycházel jsem s nimi dobře. Možná, že jsem si získal jejich důvěru i tím, že jsem je nešidil, když mi dali špek, cibuli, brambory a uzeninu, abych jim udělal „gábl“. Myslím, že taky věděli, že jsem kamarád Franty Kaldy, pracujícího v SS kantýně. Tvářili se na ten nápad vstřícně (něco jako „uvidíme“). Přišlo do toho ale nešťastné kousnutí a asi třítýdenní (prominentní) pobyt ve špitále, kde jsem byl v péči kamarádů – Dády Světa, Franty Kaldy, ale i dalších, které jsem znal z předchozího působení na Krankenbau.

Naši odpověděli 1. června 1943:

Milý Slávku, bude to teď brzy jeden rok, co jsme se neviděli. Každý den v tomto roce jsme na Tebe mysleli. Také všichni příbuzní na Tebe vzpomínají a vždy Tě nechávají srdečně pozdravovat. Bude Tě zajímat, že penzionát v Krabčicích bude po ukončení školního roku uzavřen. Jinak nic nového nevím. Míša

Můj drahý Slávku, můžu jen opakovat, že po Tobě čím dál víc teskním. Deně se modlím k Bohu o Tvé zdraví a návrat. V saloně máme Tvou fotografii. Žij blaze, mé dítě. Líbá Tě tisíckrát Tvá mami.

Milý Slávku. Buď tisíckrát pozdraven. Také já se za Tebe modlím a doufám, že milý Bůh vyslyší mou snažnou prosbu. Jestlipak jsi vyrostl? Vzpomíná Tvá babi. Milý Slávku. Musím Ti referovat o králících. Samička, co měla 6 mladých, zdechla. Proto musíme ty mladé uměle živit. Jsou teď již přes 4 týdny staré a jen jedno uhynulo. Ty ostatní jsou velmi živí. Toda.

Mé milé dítě! Tvůj dopis z 9. 5. jsme 14. 5. obdrželi. Jsme šťastní, že jsi zdrav. Sděl nám, jestli se v balíkách nic nekaží a co bychom Ti měli jinak poslat. Jak sis na perníkovém pečivu všiml, podílil se na balíčcích zvláště teta Mařka, částečně i teta Soňa. Ivan pracuje teď v zemědělství a pravděpodobně se brzy vrátí.

tí k původnímu zaměstnání. Mirka bude mít letos prázdniny až od poloviny července, protože teprve tehdy bude ukončen školní rok.

A 14. června 1943 mně psali znovu:

Milý Slávku! Těší mě srdečně, že teď budeme od Tebe dostávat zprávy každých 14 dní. Bude Tě zajímat, že tentokrát budeme mít krmení pro králíky na Vladimírově. Letošní zkoušky na konzervatoři budou již brzy ukončeny. Mě čeká ještě tento týden zkouška z harmonie. Zdraví Tě srdečně Míta.

Milý Slávku! Z našich malých králíků žijí ještě 4. Všichni jsou stejně jako ti velcí, zdraví. Jak Ti již Míta psal, máme to letos pro krmení dost daleko. Jinak tu není vůbec nic nového. Těším se na opravdu brzkou shledanou. Toda.

Jako vždy tak můžu i dnes napsat, jenže na Tebe ustavičně myslím. Také všichni známi na Tebe vzpomínají. Jen kdybych Tě mohla aspoň z dálky vidět. 20. t. m. to bude už rok, co jsi pryč. Líbám Tě tisíckrát a modlím se za Tvůj návrat domů. Tvá mami.

Přijmi také ode mne srdečné pozdravy. Jsem velmi smutná, že mám různá přání, která ale bohužel zůstávají nevyslyšena. Líbá Tě srdečně Tvá babička.

Tvůj poslední dopis z 30. 5. jsme obdrželi 5. 6. a už zas netrpělivě očekáváme Tvé další psaní. Jsem teď zase zaměstnán na zahrádce. Třešní máme letos velmi málo, angreštů poměrně dost. Kdybys jen je mohl užít! Dej nám jen bližší pokyny stran balíků. Některé novinky ze školy. Trefný je zaplat' pánbůh konečně přeložen, a sice do Klatov. Pikora je zaměstnán u Kopist. Tví školní kamarádi, stejně jako příbuzní Tě nechají pozdravovat. Ať Tě Bůh zachová zdravého. Táta.

Následuje můj dopis z neděle 20. června 1943 (výroční den mého zatčení), v němž se již ve zpáteční adrese objevuje blok 11, to znamená karanténní blok, kam byli přemisťováni vězňové před propuštěním. Kromě toho byli v přízemí, respektive dole v bunkrech, umísťováni vězňové odsouzení k smrti. Na 11. bloku jsem byl spolu s dalšími kamarády – Arnoštem Štěpánem, Řezníčkem, Šoltysem a dalšími. Dáda Svět jako zaměstnanec špitálu na karanténu nemusel. Odchodem na karanténu jsme také ušli tetování, které se v té době provádělo. Přesun na 11. blok před výročním dnem posílil naši víru v propuštění.

Drazí! Váš poslední dopis ze 14. 6. jsem včera dostal. V tom dopise jste mi napsali, že se Ivan vrátí domů a bude se věnovat svému vlastnímu zaměstnání. Co se mne týče, jsem zdravý a cítím se blaze. Těším se na brzkou shledanou. Pozdravujte všechny příbuzné a známé, moje kamarády a kamarádky ze školy. Pevně věřím, že Ti milá mami k svátku osobně pogratiujuji. Váš milující Slávek.

Následoval dopis od našich z 28. června 1943:

Milý Slávku. Tvým posledním dopisem jsme se velmi potěšili, zvláště, že jsi zdravý. Zdenka Ziková si musela nechat amputovat levou nohu. Přesto chce dál studovat na konzervatoři. Ty jsi znal její manuální schopnosti. Jinak tu není nic

nového. Mám Ti ode všeho pražského příbuzenstva vyřídít mnoho pozdravů. V brzkou shledanou doufající Tvůj Míša.

Můj zlatý kluku! Píšu Ti vlastně stále totéž – že se mi po Tobě stýská. Dej Bůh, aby se Tvé přání, osobně mi pogratulovat, splnilo. To by byl pro mě ten nejkrásnější dárek. Teď se musela také teta Lisková podrobit oční operaci. Ona i Máňa Tě nechají srdečně pozdravovat. Líbám Tě tisíckrát. Tvoje mamí.

Milý Cícvárku! Musím Ti, jako vždy, referovat o králíkách. Ti čtyři malí, co jsme uměle a umělecky krmili, jsou stále zdraví. Jedna z šedých, jednorozčích samic má jedno mládě. Ten „výstavní“ kus má od včerejška 7 mladých. Všichni by už chtěli poznat svého pravého pána. Toda.

Mnoho srdečných pozdravů a pus Ti posílá babička, denně se modlíci za Tvůj návrat. Na zahrádce jsme zasadili melouny. Semena dobře vzrostla a mají pěkné listy, doufejme, že poskytnou i pěkné plody.

Milý Slávku, těším se již na dovolenou. Jenda má letos dovolenou od 2. do 17. 7. a jede s rodinou a strýcem do Beskyd do Rožnova, kde budou bydlet u dobrého známého, pana Zámečnicka. A tak tam u nich v té době vůbec nikdo nebude. Ivan je stále pryč, ale vyrozumí nás hned jakmile se bude vracet domů. Táta.

Odepsal jsem v neděli 4. července 1943:

Drazí, děkuji Vám za Váš dopis, který jsem 2. 7. obdržel. Zpráva, že se Ivan vrátí již 16. 7. mě velmi překvapila. Už jsem zvědav na jeho příští zaměstnání. Přeji Ti tam příjemnou dovolenou. Jede maminka v tomto roce do sanatoria? Pořád na Vás a na kamarády myslím. Pozdravujte všechny příbuzné a známé. Na brzkou shledanou se těší Váš, Vás nade vše milující syn, Slávek.

P.S. Neří dovoleno zasílat v balících peníze, léky, časopisy a tekutiny všeho druhu.

Samozřejmě si dnes už nepamatuji, z jakého zdroje zpráva o našem propuštění pocházela. I když tento termín prošel, neotřásl to naší vírou v brzký návrat. Považovali jsme to prostě za „latrínu“ (tak se říkalo táborové „šuškanď“), nepřesnou co do času. Byli jsme tak pevně přesvědčeni, že propuštění je otázkou dnů, že musím připustit, že jsem v té euforii už v neděli 18. července 1943 domů nenapsal. Už to nestálo za to. Asi to tak bylo, protože jsem pak měl výčitky. Požádal jsem Frantu Řezníčka, který byl brzy nato propuštěn, aby tátu informoval. To se také stalo, i když s malým zpožděním.

Naši napsali 9. července 1943:

Milý Slávku, já jsem teď už konečně doma. Jen příští týden pojedou ještě na 3 dny do Prahy. Pak už mi začínají prázdniny. Budu činný zemědělsky u pana Mouchy. Srdečně zdraví Míša.

Měla jsem zase jednou velkou radost – Tvůj dopis. Je to vždycky pro mě svátkem číst Tvoje řádky a hlavně, že se cítíš zdrav. Mnoho, mnoho pozdravů! Tvoje babí. Ptáš se ve svém dopise, jestli pojedou tentokrát do sanatoria. Sama to

ještě nevím, závisí to na mnoha okolnostech. Můj milý, drahý kluku, zdraví a líbá Tě tisíckrát Tvá mami. Už se nemohu dočkat shledání.

Milý Slávku. Letos máme špatné léto. Je tak chladno, že se nemůžeme ani koupat. Přesto nechce zapršet. Všechno je suché, a proto nemáme nic pro králiky. Naši pici u Vladimírova nám někdo ukradl. Toda.

Tvůj poslední dopis ze 4. 7. jsme dneska (9. 7.) obdrželi. Kdy nastoupím svou dovolenou, ještě nevím. Když by to bylo možné, počkal bych napřed na nádraží u Jendy na Ivana. Jaké bude mít zaměstnání, prozatím nevím. Na zahrádce jsem teď velmi zaměstnán. Třešně jsou již pryč, teď zpracováváme angrešt na marmeládu. Králíkům se vede dobře, jen s krmivem máme často starosti. Strýc Ruda je v Rožnově, ostatní příbuzní zůstávají skoro do konce července v Praze. Kéž by Tě Bůh při zdraví zachoval. Zdraví a líbá Tě srdečně Tvůj táta.

Další dopis pochází pravděpodobně ze 7. srpna 1943:

Milý Slávku! Tentokrát začínám dopis já sám. Táta je dnes v Praze a tak Ti Míta napíše, co mu tatínek řekl. Králíci jsou všichni zdraví, ale bohužel hladoví. Mají toho málo k sežrání. Toda.

Milý Slávku! Od 15. 7. mám prázdniny. Tady jsou teď vedra, a proto není na našem poli žádné krmení. Všichni příbuzní a kamarádi Tě zdraví, stejně jako Tvůj bratr Míta. Tatínek vzkazuje: překvapuje nás velmi, žeš tak dlouho nena-psal. Já přenocuji nyní obvykle ve středu, čtvrtek a pátek v Praze, v bytě tety Krausové, která je v srpnu s Máňou na letním bytě v Brně. Strýc Ota je v Praze.

Milý Slávku, jsem ve velkých starostech o Tebe, protože jsme od Tebe nedostali žádnou zprávu. Piš, hned jak můžeš. Hodně pus od Babi.

Můj milý, drahý kluku! Napiš hned jak můžeš, jestli jsi zdrav. Jsem ve stálých starostech o Tebe. Docházejí Ti v těchto vedrech potraviny v požitelném stavu? Líbá Tě mami.

Odpověděl jsem jim 8. srpna 1943:

Nejdražší! Jsem zdrav a cítím se blaze. Váš poslední balík jsem dostal 6. t.m. Ivan mi psal, že se ještě tento měsíc vrátí domů. Po tak dlouhé době bude to pro Vás pěkné překvapení. Neposílejte mi už žádné peníze ani balíky. Milá mami, mrkni se na moje věci a šaty, jestli je všechno v pořádku. Již se na Vás všechny těším a doufám, že Vás všechny najdu v plném zdraví. Váš, Váš nade vše milující syn, Slávek.

Téměř současně přišel našim asi dopis od Franty Řezníčka, datovaný 10. srpna 1943. Pro zajímavost ho cituji (psán byl v češtině):

Vážený pane Kubík!

Považuji za svou povinnost Vám sdělit, že Váš syn Slávek v nejkratší době bude propuštěn. Dleli jsme společně na jednom „blocku“ a když jsem byl dne 26. 7. 1943 propuštěn, slíbil jsem Slávkově, že Vás uvědomím o jeho brzkém ná-

vratu. Můžete být ohledně Slávečka všichni klidni, je zdravý a dobře se mu daří, jenom hodně vzpomíná na maminku a babičku. Je mi velmi líto, že jsem Vám nemohl napsat hned 26. 7., ale byl jsem eskortován do Drážďan a teprve dnes propuštěn a první mojí prací je, že Vám píši současně i mým rodičům v Náchodě. Pane rado, psal jste Slávkovi, že jej budete čekat v Mor. Ostravě, nedoporučuji Vám to, neboť Vám jistě nebude dána možnost s ním mluvit, neboť bude ve zvláštním voze. Pakliže můj dopis přišel pozdě a Slávek je již doma, potom jej prosím, by mi laskavě napsal, kdy byl propuštěn atd. Konče tímto můj dopis, poroučím se Vám

v úctě František Řezníček

Tatínek na něj odpověděl:

Milý pane Řezníčku, děkuji Vám upřímně za Vaš milý dopis. Byly to pro nás zprávy velice cenné a jsme Vám za ně vděční. Doufáme již pevně, že se nám Slávek brzo vrátí. Překvapila mne však Vaše adresa a tu by mne zajímalo dovědět se víc o Vašem osudu. Kdybyste měl možnost jet přes Roudnici, velmi rádi bychom Vás uvítali u nás. Děkuji ještě jednou srdečně za Vaše informace a zůstávám s přátelským pozdravem

Ing. Kubík

Pak následoval můj dopis z 22. srpna 1943:

Nejdražší! Vaš poslední dopis ze 7. 8. jsem 11. 8. obdržel. Přeji Ti milá mami, dodatečně vše nejlepší k svátku a totéž Todovi k narozeninám. Doufám, že budu mocť přání brzy zopakovat. Co se mě týká, jsem zdravý a cítím se blaze. Zasláné balíky jsem v pořádku a požitelně dostal. Očekávám netrpělivě odpověď na svůj poslední dopis. Těším se na Vás a na naše hezké shledání. To bude pro mě ten nejšťastnější den. Líbá Vás Vaš Slávek.

Na tento dopis navazuje pak dopis, který mi naši poslali 29. srpna 1943. Ten jsem však již nedostal, protože jsme asi 28. srpna opustili Osvětim a odjeli transportem, trvajícím 9 dní, do Dachau.

Můj drahý kluku. Děkuji Ti za Tvé blahopřání k svátku. Neznám žádné větší přání než Tvůj návrat a Tvé zdraví. O to se denně modlím. Líbá Tě tisíckrát Tvá mami.

Milý Slávku, pořád musím psát totéž. Bůh dej nám všem brzké shledání. To je moje denní modlitba a přání. Bud' mi pozdraven a zulíbán. Tvá Babí.

Milý Slávku! Dva z našich králíků jsme dali vykastrovat, aby mohli být pohromadě a lépe rostli. Teď zas převezme o ně starost zase Toda, protože nám začne 3. 9. školní rok. Mám Ti vyřídít pozdravy od Tvých kamarádů ze školy. Srdečně zdraví Míta.

Milý bratře, děkuji Ti za Tvé přání k narozeninám, přece však doufám, že je uslyším od Tebe úsmě. Jak Míta píše, převezmu zas chov králíků já. Doufám, že mi přitom brzy pomůžeš. Tvůj Toda.

Milé dítě. Tvůj poslední dopis z 22. 8. jsme 28. t.m. dostali. Jistě dobře chápeš, že my všichni po Tobě dychtíme. Tvůj přítel Fleischer nám psal a nechá Tě srdečně pozdravovat. Teta Krausová je už zase v Praze. Kdy se vrátí Ivan, bohužel nevíme. Doufáme, že nás vyrozumí. Svou dovolenou jsem dosud nenaštoupil. Napiš, kolik balíků Ti máme týdně poslat a čeho je Ti zapotřebí. Ještě Ti musím sdělit, že minulý týden zemřela paní Pelikánová. Bylo jí již 85 let a byla mnoho měsíců nemocná. Smrt byla pro ni vysvobozením. Jinak nic nového. Tisíckrát Tě líbá Tvůj táta.

Přibližně ve stejném čase obdržel tatínek další zprávu od Fr. Řezníčka z 20. srpna 1943:

Vážený pane, děkuji Vám za Váš milý dopis, který jsem v pátek obdržel. Velice mě překvapilo, že Slávek ještě není u Vás, a proto jsem ihned dopsal známému, takže Vám jistě v nekratší době podám zprávu, z jakých důvodů se tak ještě nestalo. Znovu Vám zdůrazňuji, že se Slávkovi nevede špatně, takový dobrý chlapec jako je on, ten byl v celém lágru oblíben. Nedovedete si představit, jak on se těšil domů, poněvadž již od 17. 6. je mu známo, že bude propuštěn, bohužel různé formalisty okamžité propuštění zdržují. Každý musí k lékařské prohlídce a má-li sebemenší zranění anebo vyrážku, musí čekat tak dlouho, až je úplně zdrav. Slávek měl takovou vyrážku na hlavě, to bude jediný důvod, proč tu ještě není. Je to naprosto neškodné, sám jsem to měl též. Jsou to takové vřidky, nejlépe se to léčí jodinou...

Tatínek na to hned odpověděl:

Děkuji Vám za vaše zprávy. Slávek nám psal 8. t.m., že během srpna se vrátí. Již jsme zase na konci měsíce a naše přání se nám zase nesplnilo. Poslední jeho dopis je datován 22. 8. a v tomto dopise se již vlastně ani neodvažuje prorokovat, pokud se týče jeho návratu. Tak se nám opět veškeré naděje zdají odsunuty do nekonečna. Ubohý hoch hoří již nedočkavostí a nám zbývají jen nové starosti a obavy...

Zatímco tatínek psal tyto řádky, byl jsem již na cestě do Dachau. Naše přeložení do Dachau bylo šokem pro všechny. V době, kdy jsem psal poslední dopis z Osvětimi – 22. srpna 1943, neměl jsem ani páru o tom, co se chystá. Naopak, naše víra v propuštění byla posílena tím, že všichni Češi, i z Birkenau, byli až na malé výjimky těsně před tímto datem, tuším 20. srpna přeloženi do Buchenwaldu. My mezi nimi nebyli, a tak nám bylo hej! Před blokem, v němž probíhala hygienická očista tohoto velkého buchenwaldského transportu, jsem se sešel náhodně s dr. Pospíšilem, který se mi smál pro můj obvaz na hlavě (byl vázán odborně překládáním dvou fáčů a měl vzhled turbanu) a oslovoval mě „maharadžo“).

O našem přemístění do Dachau jsme se dověděli snad den před odjezdem. Když jsme pak absolvovali zdravotní prohlídku, řekl mi Cyrankiewicz, tu-

ším v té době pisař na 21. bloku, abych pozdravoval v Dachau Kopřivu. Pochopitelně to bylo pro nás hrozné zklamání, ale myslím, že jsme se s tím brzy vyrovnali. Byli jsme takto „převezeni“ čtyři (jméno čtvrtého mi vypadlo), a tak se to psychicky lépe zvládlo. Spíš jsem měl špatný pocit z toho, že jsem celou dobu připravoval naše doma na můj „jistý“ návrat, i obavy, jak to unesou. Bůh ví, jak k tomu došlo, kdo a kdy o tom rozhodl a na základě čeho – či žádosti o milost nebo intervenci. Rozhodně to byla záłudná škodolibost nechat nás dva a půl měsíce v nevědomosti.

Tatínek psal 19. září 1943 Řezníčkovi:

Děkuji Vám za milý dopis. Naše naděje ohledně Slávka se bohužel nesplnily. Byl chudák odvezen do Dachau. Mám obavy, že tak těžké zklamání bude neblaze působit na jeho duševní stav i při jeho šťastné povaze. Pro nás to bylo velké rozčarování, ale co je to proti jeho utrpení. Tolik se těšil domů. Teď to znamená očekávat první jeho dopis odtamtud a vše pak začne znova. Jak jsem se informoval na úředních místech, byl tam „poukázán“ již 28. srpna...

Zaskočen byl i Franta Řezníček:

Obdržel jsem Váš dopis a mohu říci, že mě velice zklamal a rozlítostnil. Že bude Slávek nucen podstoupit novou křížovou cestu, to jsem si nikdy nemyslel. V jednom vás mohu ujistit, že Slávek vydrží, znám jej, má železnou vůli žít a svůj mladý optimismus, na jeho duševní stav to nebude mít vliv, věřte mi, že člověk, který má za sebou jeden rok „A“, ten vydrží vše. Kromě toho mám informace o všech podobných „podnicích“, avšak „A“, to je jeden z nejhorších a největších, věřte mi. Dachau je úplně sanatorium po všech stránkách. Pane Kubík, já vás tímto snažně prosím, byste se na mě nehněval za ty moje dopisy, ve kterých vám slibuji, ale marně, že se Slávek vrátí. Dovedu si představit, jak vám je. Mé slovo, že jsem o tom nevěděl...

Tak skončila moje terezínská a osvětimská etapa. Ten, kdo by četl moje dopisy v originále, jistě by si všimnul, že mé dopisy získávají pomalu, ale jistě na úrovni. Jak po stránce gramatické, tak slohové. Z počátku jsem dopisy smolil sám a bylo mi jedno, jestli napíší „haben Sie“ nebo „habt Ihr“, zda jsem „Ihr“ nebo „Euer“, nehledě na pochybné vazby a slovosled. Ale i bráškové tu a tam se slovosledem zápolili, jak dosvědčují tatínkem opravované koncepty, v nichž upravoval slovosled a volil výstižnější výrazy. A tak i oni jazykově rostli. Chudinka babička, píšící několik prvních dopisů švabachem, musela přesedlat na latinku. Celá korespondence z Osvětími je protkána výrazy: grüssen, küssen, wiedersehen, heimkehren, hoffen, gesund, Verwandten, Kameraden, Package apod. Slovník je tedy chudý a odpovídá době a prostředí. Z mé strany to bylo způsobeno, vedle nedokonalé znalosti němčiny, nedostatkem témat. Nemohl a ani jsem nechtěl psát o svém skutečném zdravotním stavu, o tamních poměrech, kdo tam se mnou je, jak na tom jsou spolužáci. Byly tu i obavy, abych se nedopustil něčeho, co by mohlo dát cenzuře důvod dopis vyřadit. Ze strany na-

ších úzkostí o můj život, neboť docházející zprávy z Osvětimi v podobě úmrtních oznámení takové obavy opodstatňovaly. Rozdíl mezi touto korespondencí a „dachovskou“ je markantní. Velkou zásluhu na tom měly nejen daleko lepší poměry a možnosti, ale i to, že jsem seděl u stolu vedle Arnošta Štěpána a sdílel s ním i skříňku a nějaký čas i komando (Bekleidungskammer). Ovládal němčinu naprosto bezvadně, dá se říct perfektně, a velmi ochotně mi pomáhal. Konečně vydrželi čtenář další stránky, pozná sám tu změnu. K lepším životním podmínkám přispěly vrchovatě potravinové balíky, protože být odkázán na „Jágrovou stravu“, by záhy přineslo tělesné zbídačení. Naši mi poslali 234 balíků o celkové váze 860 kg.

Poznámka:

- ¹⁾ Viz. D. Čermáková, Roudnický „atentát“, [in] Tereziňské listy 1976, číslo 6, M. Poloncarz, Případ roudnických studentů, [in] Tereziňské listy 1986, číslo 13.

What We Used to Write to One Another

by Miroslav Kubík

Résumé

This paper focuses on legal correspondence exchanged between Miroslav Kubík and his family during his imprisonment in the Nazi persecution facilities. The author of the letters has recently decided to compile the letters, adding a commentary to help the reader comprehend the chronological flow of events and facts omitted in them.

The Nazis arrested Miroslav Kubík on June 20, 1942, as a sixth-form high-school student in Roudnice nad Labem, along with other boys from his class, all the seventh-form students from that school, as well as all the juniors and seniors of the Secondary Engineering School in Roudnice, as part of repressive measures imposed after the assassination of R. Heydrich. The destinies of the young people varied – while most of them were released after several months of imprisonment at Terezín's Malá Pevnost, all the seventh-form students and three sixth-form students were transported to concentration camps.

Official mail was subjected to censorship, making it impossible for the writers on both ends to express their genuine feelings or describe the details of life in the prison or camp. Despite this circumstance, we have decided to publish this collection of letters written by one of the Roudnice students, Miroslav Kubík, to his family, during the years 1942 and 1943, from the Terezín prison and, later on, from the Auschwitz concentration camp, as well as the letters that he received from his family. Although it was the legal type of correspondence, it contains very interesting information allowing to penetrate into the soul of a seventeen-year-old boy, all of the sudden virtually swept off his feet to be thrown into the grinding mill of the Nazi machinery. One can sense the fear and anxiety of his parents from those letters and one can comprehend how the imprisonment of their young son must have affected their life. Reading those lines is particularly interesting to a historian, as they contain many details complementing the general concept of what life must have been like in the camp, the rules of conduct in the camp, and last but not the least that picture of everyday life during the German Protectorate from the perspective of one family.

Prepared by Marek Poloncarz

Wie wir einander schrieben

Miroslav Kubík

Resümee

Der Inhalt dieses Beitrages hat zum Thema die während Kubík's Einkerkung in den nazistischen Gefängnishäusern zwischen ihm und seiner Familie geführte legale Korrespondenz. Der Autor dieser Briefe hat sich vor kurzem entschieden, diese Korrespondenz zu ordnen und sie mit einem Kommentar zu versehen, das dem Leser hilft, bestimmte Zusammenhänge zu begreifen. Das Kommentar macht den Leser mit einigen Tatsachen vertraut, die in den Briefen nicht direkt angeführt sind, sich jedoch auf die konkreten Ereignisse beziehen. Dies ist für den Leser sehr wichtig, um sich in den Texten gut orientieren zu können.

Miroslav Kubík, Student des sechsten Jahrganges am Gymnasium in Roudnice nad Labem, wurde von den Nazis am 20. Juni 1942 verhaftet, zusammen mit ihm auch andere Jungen aus dieser Klasse, alle Studenten der Klasse VII.A derselben Schule und auch die Studenten des zweiten Jahrganges der Höheren Industrieschule in Roudnice nad Labem. Diese Kettenverhaftung erfolgte im Rahmen der getroffenen repressiven Massnahmen nach dem Attentat auf den Reichsprotektoren R. Heydrich. Die Schicksale dieser jungen Leute waren verschieden. Die meisten wurden nach der einige Monate dauernden Gefangenhaltung in der Theresienstädter Kleinen Festung entlassen, alle Septimaner und drei Sextaner jedoch in die Konzentrationslager geschickt.

Die offiziellen Briefe mussten die Zensur durchgehen und deshalb konnten sie die wahren Gefühle ihrer Schreiber von beiden Seiten oder das Gefängnishaus- und Lagerleben nicht wahrhaft schildern. Trotzdem haben wir uns entschieden, die vom Roudnicer Studenten Miroslav Kubík in den Jahren 1942–1943 aus dem Theresienstädter Gefängnis und später aus dem Konzentrationslager Auschwitz an seine Familie geschriebenen Briefe dem Leser anzubieten, wie auch die Briefe, die er von seiner Familie erhielt. Obwohl es sich um legale Korrespondenz handelt, kann man hier eine Menge von interessanten Informationen finden. Diese Korrespondenz ermöglicht uns aber vor allem einen Einblick in die Seele des siebzehnjährigen Jungen, der plötzlich in die Mühle der nazistischen Maschinerie geriet. Den Briefen ist die Angst und die Unsicherheit seiner Eltern zu entnehmen und so können wir begreifen, wie die Einkerkung ihres unvolljährigen Sohnes ihr Leben beeinflusste. Diese Zeilen können auch für die Historiker von grossem Interesse sein, denn sie beinhalten viele Einzelheiten, die uns das Lagerleben in seiner Vollständigkeit näher bringen, wie auch die Beschreibung der im Lager gültigen Regeln. In der nichtzuletzten Reihe gibt uns diese Korrespondenz eine Vorstellung davon, wie sich das Alltagsleben im Protektorat abwickelte, gesehen von der Sicht einer Familie.

Verfasser: Marek Poloncarz

Drobné vzpomínky na Terezín

Martin Glas

Když jsme s celou naší rodinou přijeli 16. dubna 1942 do Terezína, chyběly mně do jedenácti let dva měsíce. Spolu s dospělými jsem věřil, že do mých jedenáctých narozenin, 16. června, skončí válka a že se vrátíme zase domů. Tahle myšlenka o brzkém konci války, o shledání celé rodiny, návratu domů a budoucím spokojeném životě v míru provázela naši rodinu – a jistě nejen ji – celým pobytem v Terezíně. Tato víra také jistě pomáhala překonávat strážně zdejšího živoření. Je známo, že nakonec dopadlo všechno jinak, než jsme si kdy pomysleli. Já jsem na štěstí v Terezíně zůstal až do konce války bez větší úhony (až na to, že jsem se v domově (Heim) skoro dva roky noc co noc pomočoval). Můj tatínek a většina mých kamarádů z domova takové štěstí neměli, a tak zůstaly po nich živé jenom moje vzpomínky.

* * *

První vzpomínka je ještě pražská, tedy „předtransportní“. Pamatuji se, že brzy po začátku okupace po každém projevu nějakého nacistického potentáta Židé zkoumali, co z toho pro židovskou komunitu vyplyne a při nejbližším setkání se vzájemně ptali: „A je to dobré pro nás, Židy?“ Že tohle zjišťování je liché, protože náš osud už byl určen, tehdy nikdo z nich naštěstí netušil.

Tuto spojitost mezi naším očekáváním a výroky nacistických pohlavárů vyjádřil zvláštním způsobem režisér Alfréd Radok ve svém filmu „Daleká cesta“. Hrané sekvence občas prostřídával dokumentárními záběry z nacistických projevů, kdy poslední záběr zmenšil a situoval do horního rohu obrazu. Nevím ale, zda tomuhle sepětí děje a skutečnosti neznalí diváci porozuměli. Musím se přiznat, že já sám jsem tenhle originální režijní nápad pochopil a ocenil až poměrně nedávno.

Film se směl tehdy promítat jen mimo Prahu a my s maminkou jsme na něm byli v kině v Davlí u Prahy. Přímo v Praze ho promítali až mnohem později.

Nacistická vrchnost v Terezíně

Můj strýček, mamčin bratr, Dr. Emil Fischer, byl vedoucím terezínského chorobince (Siechenheimu) v bývalých ženijních kasárnách. Jednou vyprávěl o prohlídce esesáka Rudolfa Haindla, při které ho musel doprovázet. V jedné místnosti vyběhla jistá žena z hloučku starých žen a německy zvolala: „Ale to je přece Rudi!“

Smysl této epizody jsme s maminkou pochopili až po válce, když jsme se v Litoměřicích účastnili soudu s tímto esesákem, pocházejícím z Vídně. Při výslechu uvedl, že jeho matka byla pradenou a on po domácnostech sbíral a opět roznášel prádlo. Ona stará žena byla zřejmě jednou ze zákaznic.

Před soudem také vypověděl, že se vyučil elektrikářem a pak chtěl nastoupit k filmu jako osvětlovač. To bylo v době po připojení Rakouska k Velkoněmecké říši, a tak podmínkou pro přijetí k filmu bylo členství v SS. Tam se přeškolil na židobijce a pak ho převeleli do Terezína. Nakonec ho čekala oprátka.

Já jsem viděl Haindla v Terezíně dvakrát. Jednou jsem byl náhodou v parčíku u Hamburských kasáren a viděl jsem Haindla sestupovat po cestě ze šancí. Prošel kolem muže, který nestačil včas smeknout čepici, a tak mu vrazil takovou facku, že muži spadla čepice z hlavy a začala z nosu téct krev. Haindl pak za námi procházel parčíkem, my jsme před ním ustupovali, protože střílel z pistole do vzduchu.

Po druhé jsem ho zahlédl, když jsem se byl v dubnu 1945 podívat na odjezd dánských Židů z Terezína autobusy Švédského červeného kříže. Haindl nastoupil ke kontrole do autobusu, ale vzápětí zase vyletěl ven, jsa energicky „vykázán“ z exteritoriálního území. Ztěží jsme skryli své nadšení.

V Terezíně jsem se zprostředkovaně setkal s Reinhardem Heydrichem, respektive se svědky jeho konce. V květnu 1942 jsme museli jednoho dne všichni osadníci ghetta projít kolem fotografií s nějakými plášti, aktovkou a jízdním kolem a podepsat prohlášení, že jsme tyto věci nikdy neviděli. Jak jsme je mohli vidět, když jsme byli už víc než měsíc zavřeni v Terezíně? Tak jsme se vlastně dozvěděli o atentátu na Heydricha.

Na vlastní oči jsem však viděl K. H. Franka. Bylo to na jaře 1944, to jsem už byl na „dvojce“ v domově L 417, když nás „poctil“ svou návštěvou. Pobyl u nás jen krátce a jeho hubený, ostře řezaný obličej, snad hlavně to skleněné oko, působil velmi nepřijemně. Nepromluvil ani slovo a hned zase odešel.

Na „dvojce“ jsme také měli vizitu esesáka Bergela. Právě jsme hráli hru, v níž se má uhodnout osoba nebo činnost, a já představujíc sám sebe, jsem naznačoval tlusťocha funičiho jako lokomotiva. Bergel, malý a břichatý, se tomu srdečně smál a pak beze slova odešel. Účel obou návštěv jsme se, my kluci, nedozvěděli. V domově 236 v Hamburských kasárnách jsem za celých devatenáct měsíců svého pobytu žádnou „významnou“ návštěvu nezažil.

Esesáci běžně do ghetta nechodili. Někdy však přišli na prohlídky, a když u někoho našli cigarety, znamenalo to automaticky „festung“, tedy Malou pevnost, a to bylo, jak jsme věděly i my děti, bez naděje na návrat. Někdy chodily „berušky“ (od slovesa brátí), tedy Němky z okolí, které si braly z našeho skromného majetku, co se jim hodilo.

Strážní službu v Terezíně vykonávali protektorátní četníci. Také vždy jeden doprovázel skupinu zemědělských pracovníků na pole mimo ghetto. Mamince jednou jeden z nich věnoval krajíc chleba s máslem, jiný podruhé zase jablko. Já jsem se setkával v proviantuře v Drážďanských kasárnách s četníky, doprovázejícími auta s chlebem z pekárny v Budyni nad Ohří. To jsme vždy sehnali několik lidí a podávali jsme si v řetězu chleba od auta až do proviantury. Doprovázel je většinou týž četník, se kterým jsme občas něco neutrálního česky prohodili. Pamatuji si, jak jednou jeden starší pán se pokusil s četníkem zažer-

tovat – už nevím, co mu vlastně řekl – četníkovi se to ale nelíbilo, a tak ho nohou ve vysoké černé holince prudce nakopl do zadku, až ten pán poskočil.

Událost, která se mi vybavuje, měla zřejmě počátek v dílnách ghetta a vyprávěla mi ji maminka, která pracovala v zemědělství (Landwirtschaft).

Židovskými vedoucími zemědělství byli bratři Tonda a Vilda Bišičti.¹⁾ Byli to odborníci na slovo vzatí, protože po tři terezínské roky nechávali rajská jablka na poli dozrávat tak dlouho – až zmrzla a Němci z nich nic neměli.

Za časů druhého lagerkomandanta Antona Burgera byl německým velitelem „Landwirtschaftu“ esesák Klausen a později esesák Lederer, civilním šéfem sudeták Kurzawe. Bratři Bišičti provedli jednoho dne opravdu geniální věc – nechali pro esesáka Klausena, svého nadřízeného, postavit bryčku. Vznikla z toho prazvláštní situace – lagerkomandant Burger chodil pěšky nebo jezdil na kole, zatímco jeho podřízený Klausen „si vozil zadek“ v bryčce! To bylo opravdu nepředstavitelné! Oba esesáci se prý kvůli tomu strašně pohádali a nakonec po sobě i stříleli, takže byli pak z trestu přeloženi na frontu a Burger pak (prý) padl v Jugoslávii. A všichni zasvěcení si radostí mnuli ruce a bratry Bišičké vlebili za jejich skvělý nápad.

Zcela nedávno jsem se ovšem dozvěděl, že naše radost ohledně konce Antona Burgera byla neopodstatněná, protože po válce a snad až donedávna spokojeně a nezaslouženě dožíval svůj osud v jednom penzionu pro seniory v Německu.

Dopravní prostředky v Terezíně

Dopravní prostředky – to zní ve spojitosti s Terezínem opravdu nadneseně, protože nejběžnějším způsobem dopravy zde byly – lidské nohy. A těch zde bylo opravdu hodně. Tolik, že ulice byly plné lidí.

Modernějším prostředkem bylo obyčejné jízdní kolo, tehdy také nazývané bicykl nebo velociped. To samozřejmě nebylo pro nás – podlidi, ale jen pro nadlidi v uniformě SS. Ti ovšem na štěstí do ghetta moc nejezdili.

Jediným motorovým vozidlem, které jsem já zde kdy viděl, byl traktor Lanz Bulldog, táhnoucí valník. Nejspíš jsem já, městský kluk, do té doby traktor neviděl, nebo jsem si ho nepamatoval, a tak jsem si myslel, že existují jen traktory Lanz Bulldog. Co se na valníku vozilo, už vlastně nevím, nejspíš materiál pro zemědělství. Jezdil pomalu, a tak se mu každý mohl vyhnout. Problémy s dopravními předpisy nebyly. Zažil jsem jako kluk ještě dobu, kdy se chodilo a jezdilo vlevo a samozřejmě i změnu po německé okupaci s jízdu vpravo. V Terezíně po vystěhování původního obyvatelstva (od června 1942) žádná dopravní pravidla neplatila a každý si chodil po ulici, jak chtěl. Pamatuji si však, že jsem jednou v Sudetských kasárnách, vystupoval po schodech vpravo nahoru, když muž, sestupující stejnou stranou po schodech dolů (asi byl stále ještě zvyklý chodit vlevo), do mne vrazil, šlápl mi těžce na nohu a obořil se na mne: „Nemůžeš dát pozor!“

Jak je Terezín velký, i když je vlastně velmi malý, jsem zjistil ve třinácti letech, kdy jsem v rámci pracovní povinnosti působil v proviantuře v Drážďan-

ských kasárnách a nesl jednou z Centrální rozdělovny potravin přes celý Terezín velkou krabicí se sáčky cukru a porcemi margarínu. Docela pěkně se to proneslo, i když jsem žádný sušinka nebyl. Jiné dobrodružství jsem s „pěší dopravou“ v Terezíně nezažil.

Opravdu zajímavým způsobem byla v Terezíně realizována – kromě již zmíněného traktoru Lanz Bulldog – „nákladní doprava“.

Brzy po vystěhování civilního obyvatelstva se na ulici objevily první velice originální dopravní prostředky a totiž vozy – pohřební: na koňský potah a v kompletní podobě, tedy v černém provedení, s baldachýnem a s cingrlátky. Myslím, že byly židovské, tedy bez křížku, ale je také možné, že si na křížek nepamatují a že tedy naschvál byly křesťanské. Koně nahrazovala lidská osádka – nemýlím-li se – dva muži vpředu u oje a deset kolem vozu. Důkazy této dopravní techniky obsahuje tvorba terezínských malířů.

Další vývoj těchto svérázných dopravních prostředků byl již zcela logický. Ozdoby z vozů postupně odpadávaly, až nakonec zmizel i baldachýn a zůstala jen plošina. Myslím, že se nakonec takové plošinové vozy s ojí vyráběly v terezínských dílnách.

Zajímaví terezínští osadníci

Odborným vedoucím skupiny v Landwirtschaftu, ve které pracovala také moje maminka, byl Werner Neuflies. Stal se zahradníkem snad proti vůli svého otce. Esesáci ho prý chtěli jednou pokořit, a proto mu poručili vybrat latrínu holýma rukama. Jejich záměr se však minul účinkem, protože Neuflies byl zahradníkem tělem i duší a celý dosavadní život pracoval s hnojem; proto latrínu (prý) klidně a k úžasu přihlížejících esesáků rukama vybral, aniž by „hnul brvou“. Dosud snad stále žije v jednom domově pro seniory v Izraeli.

Maminka mi také vyprávěla o pracovníku Landwirtschaftu Tevlovičovi.²⁾ Tevlovič byl v Landwirtschaftu známá osobnost. Znal jsem ho jako mladého štíhlého muže s knírkem. Esesáci ho drželi v Terezíně jako raritu, nesměl do transportu, chytal totiž holýma rukama ptáky ve vzduchu a ryby z Ohře!

Shodou okolností jsem byl svědkem toho, když brzy po osvobození Tevlovič odjížděl z Terezína. Byla tehdy ještě karanténa a jak si Tevlovič zařídil, že mohl odjet, nevím. Žil na kraji ghetta poblíž pohřební obřadní síně a tam si naložil na malý vůz, tažený koníkem, celé své terezínské „bohatství“. Nahoře trůnila jeho malá holčička, žena nejspíš seděla na kozlíku, on zapráskal bíčem a vykročil vedle vozu za mohutného mávání a volání nás přihlížejících.

Výraznou figurkou většiny fotbalových utkání na šancích nebo v Drážďanských kasárnách byl Pavlík Pick. Byl to tehdy asi sedmiletý, na svůj věk velmi statný kluk. Na fotbalových zápasech stával za „lajnou“ a hrál sebou – klamal tělem, kličkoval, střílel – samozřejmě bez míče. Zajímavé je, že nikdy „nepomáhal“ brankáři. Přihlížející často pozorovali spíše jeho než fotbalisty, protože jim svými kousky poskytoval větší zábavu. V úryvku dokumentárního filmu „Vůdce daroval Židům město“ jsem ho v jednom záběru poznal – kluk s tmavý-

mi kudrnatými vlasy a výraznými ušima kouká do kamery. Do Terezína zřejmě přijel a také se z něj vrátil jako analfabet, což mu nezabránilo, aby po válce vystudoval medicínu. Protože bydlíme blízko, občas se setkáváme. Když jsem mu jeho terezínskou „fotbalovou kariéru“ připomněl, vůbec se na ni nepamatoval. Ač už penzista, přednáší MUDr. P. Pick na medicíně. Zním ještě několik dalších někdejších terezínských analfabetů, kteří vystudovali a stali se z nich užiteční lidé. Ponechat nás analfabety se jaksi nacistům nepodařilo!

Můj tatínek

Tatínek nepatřil v Terezíně ke známým osobnostem, ale přesto se chci o něm zmínit. Před vystěhováním původního obyvatelstva z Terezína v červnu 1942 byly výdej potravin a vařené menáže decentralizovány do kasáren. Tím vznikala příležitost ke „ztrátám“. Proto po úplném uvolnění Terezína pro ghetto hledala Rada starších někoho, kdo by navrhl reorganizaci této životně důležité činnosti a člen rady pan Plaček – náš známý – doporučil mého tatínka. Rada starších dala mého tatínka sledovat svou tajnou službou, zda je poctivý, a pak ho touto prací pověřila. Tatínek pak skutečně navrhl novou organizaci.

Navrhl zřídit centrální rozdělovník potravin. Ta pak byla situována do budovy bývalých pekáren naproti Hannoverským kasárnám. V ní se připravovaly porce margarínu a cukru. Ten se naporcoval do sáčků, uzavřených perforací. Také se vydávaly ostatní nevařené potraviny do decentralizovaných výdejen v kasárnách a v dalších místech pro lidi, žijící v jednotlivých domech. Vařená menáž se i pak decentralizovala do kasáren a do dalších kuchyní, pro bloky domů; kuchyním dodávala potraviny centrální výdejna. Tatínkův návrh se pak také realizoval a fungoval alespoň do 8. června 1945, kdy české terezínské děti odjely do zotavení.

Jak mi pak vyprávěla maminka, měl tatínek navrhnout i personální obsazení nových funkcí, a tak se ho dosavadní vedoucí snažili na sebe „upozornit“, ale marně. S tatínkem nebylo v tomto směru žádné pořízení – jak mi maminka také vyprávěla, její bratr požádal tatínka kvůli půjčce o audit a očekával od svého švagra „vlídnější oko“. Tatínek ovšem napsal vše podle pravdy a strýček se na něj proto zlobil.

Našel jsem také v dokumentech z Terezína tatínkovu průkazku kontrolora proviantního oddělení z června 1943. Že tuto funkci vykonával jsem se dozvěděl až nyní a je možné, že ani maminka o tom nevěděla. Měli jsme hlad jako všichni ostatní, jen jednou mě po velmi těžké žloutence tatínek pozval do rozdělovníku masa na talíř hovězí polévky. Ale život mi tehdy zachránila vzdálená příbuzná, která byla v transportu „na východ“ a mamince nechala pro mne tu trochu potravin, kterou měla ještě z Prahy.³⁾

Z téhle své činnosti se zřejmě tatínek znal s prvním terezínským Judenältestem Jakobem Edelsteinem. Když jsme pak s maminkou zůstali v Terezíně sami – to už tatínek, ani Edelstein nežili – vyprávěla mi maminka, že tatínek se s Edelsteinem jednou dívali na hrající si děti a mládež na známých terezínských

šancích a Edelstein tatínkovi řekl: „Vyčítají mi, že posílám pryč staré lidi. Ale ti mají život už za sebou, ale v mládeži je naše budoucnost!“

Když tatínek ještě byl v Terezíně, šla s ním maminka jednou večer na nějaké představení. Neměla hodinky – ještě v Praze při nástupu do transportu nám hodinky a šperky ukradl gestapák, který nás registroval – a protože špatně viděla, vracela se do Hamburských kasáren příliš pomalu a tak se opozdila. Zastavil ji člen ghetto-wache, kterému se snažila utéct, ale marně. Dostihl ji a v detektivním oddělení s ní pak sepsali protokol. Dostala za to, myslím, nějakou pokutu v ghetto-korunách. Ten protokol jsem nedávno našel mezi dokumenty, které jsme si po válce přivezli z Terezína a předal ho Památníku Terezín. Mou terezínskou pracovní knížku mám zatím stále schovanou.

Síla ducha

Občas slýchávám, že židovská komunita ve světě vytýká protektorátním a hlavně terezínským Židům, že se nechali jako ovce bez odporu hnát na Východ do záhuby. Pamatuji si tu dobu očima malého kluka a možná si proto neumím představit, co měli tehdy dospělí – i můj tatínek – udělat, aby se zkáze vyhnuli, kromě toho, že jsme měli včas emigrovat. S odstupem nahlíženo, bylo to ale vlastně jako ve známých pyramidových hrách – uspět mohlo jen několik prvních. Svět nevěřil poplašným zprávám a nikdo nechtěl přijímat další hladové krky. Zde chci jen dodat, že Židé se i v Terezíně bránili a to zbraní, kterou po celou svou historii měli vždy v hojné míře při sobě: silou ducha!³⁾

O tom, že v ghettu je rozsáhlá osvětová a přednášková činnost, jsem tehdy nevěděl, protože nás, dětí, se týkalo jen – tajné vyučování. Když jsem už byl na škole v L 417, tak jsem se dozvěděl, že tam byl na besedě spisovatel Karel Poláček. Četl jsem před odjezdem jako nadšený „kopálista“ jeho knihu „Muži v offsidu“ a ještě před Terezínem rodiče hojně citovali z jeho knihy „Okresní město“. Snad na besedě četl ze své nové knížky nebo hry „Cyklisté“. Já jsem na ní nebyl, protože jsem byl na „dvojce“, kde byla většina menších dětí, které byly analfabety, a ty asi proto na besedu se spisovatelem nepozvali.

O umělecké činnosti jsem ale věděl. V plenéru – tedy na ulicích či na náměstí – jsem viděl výtvarníky kreslit a malovat vodovými barvami. Tatínek s bratrem zpívali ve sboru pod Rafaelem Schächterem, a tak mě brávali na koncertní provedení oper Hubička a Prodaná nevěsta. Také jsem věděl o provedení Verdiho Requiem a o koncertech komorní hudby.

Při „okrašlovací akci“ jsem rád chodíval k hudebnímu pavilonu na náměstí poslouchat hudbu. Střídaly se dva orchestry: První hrál pro mne do té doby neznámou hudbu a jmenoval se Ghettoswingers; že na bicí hraje Coco Schumann, jsem tehdy nevěděl, zato jsem dobře znal Jirku Taussiga, který foukal trumpetu, protože báječně válel v Drážďanských kasárnách při fotbale v brance robinsonády.

Druhým byl malý symfonický orchestr, který střídavě řídili Peter Deutsch a Richard Tauber. Na stromě poblíž pavilonu vždy visela cedule s programem.⁴⁾

Pamatují se na jeden moc pěkný pochod Richarda Taubera, uvedený pod ná-

zvem „Ghettomarsch“. Když jsem pak po válce jednou poslouchal pražský rozhlas, zaslechl jsem týž pěkný pochod, ale hlasatel ho uvedl jako „Florentinský pochod“ Julia Fučíka, který mimochodem svého času jako kapelník vojákoval také v Terezíně, stejně jako později Karel Vacek. Možná, že terezínští muzikanti měli obavu uvést jméno skutečného skladatele, aby je esesáci nezaměnili s jeho synovcem, komunistickým novinářem téhož jména, tehdy už popraveným.

Několikrát jsem byl na divadelních představeních pro děti. Nejpopulárnější byla – jak je všeobecně známo – dětská opera Brundibár. V češtině jsem viděl zvláštní představení nějakých mládenců, kteří promítali své kresby, snad episkopem vlastní výroby, k písni „Ezop a brabeneč“ Ježka, Voskovce a Wericha. To bylo moje první seznámení s tvorbou Osvobozeného divadla.

Viděl jsem také představení v němčině, a to dramatizaci knihy Ericha Kästnera „Emil a detektivové“, kterou jsem předtím už četl. Představení se mi líbilo.⁵⁾ Některé dialogy se zpívaly na známé melodie (Emil například zpíval: „Ich bin Emil aus Neustadt, Emil aus Neustadt, Emil aus Neustadt, bestohlen war von diesem Kerl!“ Až po válce jsem zjistil, že to byla árie krále Menelaa z opery J. Offenbacha Orfeus v podsvětí: „Já jsem král Menelaos, král Menelaos, král Menelaos ...“).

V němčině jsem také viděl jedno představení, které mě moc zaujalo, ale jehož název si už nepamatuji – vím jen, že tam vystupovala postava dvorního šaška. Toho hrála kolegyně mého tatínka paní Zobelová, od narození znetvořená dosti velkým hrbem. Snad právě proto vyzníval její amatérský herecký projev velmi přesvědčivě, k čemuž dopomohl i typický šaškovský kostým. Než tatínek odjel transportem z Terezína, požádal paní Zobelovou, aby nám pomohla, bude-li něco potřebovat. Ona to slíbila a svůj slib dodržela. Paní Zobelová byla ze smíšeného manželství a měla v Německu dceru. Po válce jsme už o ní nikdy neslyšeli, zřejmě se vrátila k dceři.

Humor

V Terezíně se také vyprávěly vtipy. Pamatuji si jen jeden: Po válce přijde do restaurace v nóbl švýcarském hotelu velmi elegantně oblečená dáma, v kožichu a ověšená brilianty.⁶⁾ Dáma se posadí ke stolu a chce si objednat oběd, když si najednou všimne, že host u vedlejšího stolu si neobjednává polévku. Tak se k němu nakloní a ptá se (tak jako staří lidé v Terezíně u výdejny jídla): „Nimmt der Herr nicht die Suppe?“ (Nebere si pán polévku?)

Když jsem před nedávnem letěl letadlem Swissair za mým kamarádem Pedro Seidemannem do Venezuely, ocitl jsem se zcela náhodou na sedadle vedle jedné Švýcarky. Tak jsem se jí představil a řekl, že ona je prvním Švýcarem, kterého jsem kdy v životě viděl a s omluvou jsem se snažil jí tento vtíp i s příslušným vysvětlením vyprávět. Myslím ale, že ho vůbec nepochopila.

Jednou jsem v Terezíně prováděl skupinu studentů a profesorů z gymnasia u Basileje a těm jsem tenhle vtíp také vyprávěl. To, když jsem je zavedl na dvůr našeho (již zbouraného) domu na L 408 a vykládal, že na dvoře bývala za časů

ghetta bloková výdejna jídla, před kterou stávali staří lidé a také se ptali „Nimmt der Herr nicht die Suppe?“ Také jsem jim řekl, že ona Švýcarka tomu vtípu zřejmě neporozuměla. Mně se zdálo, že poté, co absolvovali prohlídku Muzea ghetta a mé vyprávění, že studenti vtíp pochopili.

V našem chlapeckém časopise Domov jsme jednou uveřejnili seznamovací inzerát tohoto znění: „Seznámím se s kuchařem. Zn.: Hladová.“

Byl jsem s maminkou na kabaretu Porges – Horpatzky. Jeden z nich vykládal, že před válkou zašel do restaurace a na jídelním lístku viděl napsáno: „Párek“. Pod tím na dalším řádku: „Detto s hořčicí“ a že si to tedy objednal. Následně se ale divil, když mu přinesli párek s hořčicí, když si objednal „detto s hořčicí“. Lidé se smáli a já nechápal proč, až mi maminka vysvětlila, co to znamená „detto“ – s mými třemi třídami obecné školy jsem to nevěděl, i když mi v té době bylo už třináct let. Párek jsem ovšem znal, protože jsme ho v Terezíně jednou měli k večeři a já pak po něm dostal moc těžkou žloutenku. Jeho vzhled, ani „vůně“ mě bohužel nijak nevarovaly. To pomazánka, kterou jsme jednou předtím měli k večeři, působila odpudivě a jen ti nejhladovější pak dlouho do noci stáli ve frontách na záchody. Já jsem tehdy našťěstí odolal...

S maminkou jsme také byli na kabaretu Karla Švenka. Kromě něho v kabaretu účinkovali další dva mladí muži. Z čísel si pamatuji jen dvě: Učinkující měli na hlavách papuchy a představovali sbor donských kozáků. Zpívali: „Buď zdráva ty košatá jabloni, buď zdrav ty milený strome!“ Pak se před zbylé dva účinkující postavil Karel Švenk a vešel: „Připravený, více připravený, nejvíce připravený, pozóór! ... Pohov, rozchod!“

Pokud to dovolovalo počasí, probíhala různá vystoupení na šancích. Pamatuji si na několik repríz vystoupení Soni Šulcové, která s koštětem v ruce předváděla postupně jako tragédii, komedii, operu a operetu jedinou větu „Kde jsou chlupy mého koštěte?!“ Soňa po válce hrála ve filmu „Daleká cesta“. Jednou jsem ji služebně vezl na filmování a přihlásil jsem se, že se pamatuji na tohle její vystupování v Terezíně. Nijak na mou vzpomínku nereagovala, asi už byla nemocná. Brzo potom zemřela,...

Na šancích se také několikrát opakovala vystoupení malých děvčátek, která cvičila na panu Brumlíkovi jako na živém cvičebním nářadí. Pak se říkalo, že pana Brumlíka k tomu vedl i jiný zájem, než jen cvičení děvčátek, ale co to znamená, jsem tehdy nechápal...

Holandští Židé

V lednu 1944 přestěhovali náš domov 236 z Hamburských kasáren do školy v L 417, protože se do nich měli údajně nastěhovat holandsští Židé a měla se zde zřídit „šlojska“. S holandskými Židy jsem se ale setkal v Drážďanských kasárnách, kde jsem od poloviny června pak pracoval v proviantuře (od třinácti let byla v ghettu pracovní povinnost). Holandské Židé byli ubytovaní na půdě a možná proto si každý chodil do proviantury fasovat přiděly potravin sám, zatímco ostatním chodili pro přiděly vedoucí pokojů.

Pamatují si na jednoho, který mluvil pro mě divnou němčinou – znal jsem jen pražskou německou výslovnost – on říkal místo „Boden“ (půda) „Bauden“, místo „Fünf undneunzig“ „Fáfundneuzísch“ a místo „Ich bekomme S Brot“ říkal „Iš bekoumme Ejš Brout“. Říkalo se tehdy v Terezíně, že (mnozí) holandsští Židé vlastně pocházejí z Německa, odkud chtěli emigrovat do zahraničí přes Holandsko a tam zůstali po jeho okupaci „viset“.

Druhou je vzpomínka na Holanďana v proviantuře, který si také přišel pro přiděl sám. Byl to vysoký štíhlý pán s hladkými šedivými vlasy a ušlechtilým výrazem, oblečený do pracovního overalu a dupal vysokými látkovými botami s dřevěnými podrážkami, i když měl jinak velmi klidné a tiché vystupování. Dozvěděl jsem pak, že ten pán je profesorem na leydenské univerzitě a v Terezíně že dělá metaře. Když jsem pak po válce slyšel úsloví „šaty dělají člověka“, vzpomněl jsem si na toho holandského pana profesora a uvědomil jsem si, že spíše než šaty vypovídají o člověku obličej a chování!

Dozvěděl jsem se, že onen profesor se jmenoval Jonas a že v Holandsku žije ještě jeho dcera. Svět je malý!

Později jsem musel z proviantury odejít a byl jsem přidělen jako poslíček na stavební oddělení židovské samosprávy ghetta. Byl tam ještě jeden kluk, snad stejného stáří jako já a byl to holandský Žid, kterému se říkalo „Jópi“. Mluvil jsem s ním německy, ale mnoho jsme toho spolu nenamluvili, možná proto, že nám oběma dohromady ta němčina nešla a nebo proto, že byl nemluvný. Víím ale, že mně se funkce poslíčka vůbec nelíbila, zatímco jemu tento úděl nějak nevadil.

S ostatními dětmi i dospělými jsem se mohl domluvit německy, ale většina českých židovských dětí mluvila jen česky, a tak se s jinými nedomluvily.

Bylo krátce po válce, když na náměstí před bývalou kavárnou – pozůstatkem okrašlovací akce – postavili židovští elektrotechnici rozhlasový vůz, odkud se reprodukovala hudba k tanci a vysílaly rozhlasové zprávy. To byla doba plná euforie z čerstvě nabyté svobody, i když byla karanténa a my jsme nesměli ghetto opustit. Tehdy se i v Terezíně vylepovaly smuteční oznámení, že „po dvanácti letech konečně zdechla Velkoněmecká říše, za veliké radosti pozůstalých“.

Denně odpoledne po práci jsem chodil zjistit k vysílacímu vozu, co je nového a jednou jsem se tam seznámil s jedním slovenským Židem. Mluvil slovensky a já česky a moc dobře jsme si rozuměli. Nějak jsme se nepředstavili, ale vytušil jsem, že je o něco málo starší než já a říkal, že je z Turčianského Sv. Martina. Denně jsme se u vozu setkávali a moc dobře a zajímavě jsme si povíдали.

Do té doby jsem žádného Slováka neznal, jen jsme měli ve školních učebnicích obrazy T. G. Masaryka, E. Beneše a také M. R. Štefánika v uniformě francouzského generála, ale jen do okupace, pak se musely přelepit.

O Slovensku a o Slovácích jsem ale věděl z české knihy „Ivan, lyžař ze Zbojnické chaty“, kterou jsem několikrát přečetl v Terezíně, ale potom se mi už nikdy nedostala do ruky a ani nevím, kdo ji napsal.

Dne 8. června 1945 jsem odjel s ostatními českými dětmi do zotavovny a onoho Slováka jsem už nikdy neviděl. Když jsem jako student byl roce 1950 na Slovensku, marně jsem se sháněl po Turčianském Svätém Martinu a až později jsem pochopil, že komunisté ponechali jen Martina. Ve Vysokých Tatrách jsem našel Zbojnickou chatu a byl jsem nadšený, že si ji spisovatel nevymyslel.

Poznámky:

- ¹⁾ V Terezínské pamětní knize je ovšem Tonda zapsán jako Bišický a Vilda jako Bischitzký.
- ²⁾ V Terezínské pamětní knize je uveden jako Nachman Tevliovics, ročník 1911. Do Terezína přijel s rodinou transportem z Prahy.
- ³⁾ Glas, Martin: Vzpomínky na ghetto Terezín a na časopis „Domov“. In: Terezínské listy, 29/2001, s. 122–141.
- ⁴⁾ V německém jednosvazkovém naučném slovníku, vydaném v Lipsku v roce 1953, jsem pod tímto heslem našel údaje: „Peter Deutsch, 1892–1948, operní a operetní pěvec“; v knize Ruth Bondyové „Jacob Edelstein“ jsem objevil zmínku o dirigentu a skladateli Karlo Tauberovi – já si ale pamatuji jméno Richard.
- ⁵⁾ Kniha začíná popisem natáčení stejnojmenného filmu, kde herec hrající zloděje, který Emila okradl, musí několikrát opakovat záběr, ve kterém ji vajíčko.
- ⁶⁾ Myslím, že jsem do té doby nikdy v hotelu nebydlel a asi jsem také nevěděl, co jsou to brilianty.

VZDĚLÁVACÍ ČINNOST

International Task Force

Jan Munk

Celý název této mezistátní organizace je Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance, and Research. Byla založena jako odpověď na řadu negativních společenských jevů, které existují ve všech zemích demokratického světa a které svou povahou jsou velice podobné těm, které v první polovině minulého století vedly k rozpoutání světové války, k plynovým komorám a koncentračním táborem. Hajlující skinheadi svědčí o tom, že i dnes, stejně jako v třicátých letech minulého století, složitosti a nesnáze života ve společnosti vyvolávají u části mladých lidí patologickou odezvu, která by mohla, za určitých krizových okolností, vést k opakování těchto, nebo podobných hrůz. Právě vědomí možného budoucího nebezpečí vedlo k vytvoření aliance států, které se zavázaly podporovat a rozvíjet výzkum, vzdělávání a připomínání holocaustu jako největšího zločinu v dějinách lidstva.

Také Česká republika se připojila k tomuto úsilí. Ne jako země začínající, ale země, kde již bylo mnoho vykonáno. Aktivní vzdělávání začíná založením vzdělávacího oddělení Památníku Terezín a přibližně ve stejné době také založením Vzdělávacího a kulturního centra Židovského muzea v Praze. Významnou koordinační roli sehrála Kancelář prezidenta republiky. Zhruba v roce 1997 bylo Václavem Havlem iniciováno založení společné aktivity řady vědeckých, vzdělávacích a archivních institucí, zaměřených na odstranění některých deformací v poznání i prezentaci našich vlastních dějin. Tato aktivita si dala název „Fenomén Holocaust“. V roce 1999 byla uspořádána pod tímto názvem mezinárodní konference, která představovala počátek velkého rozvoje vzdělávacích aktivit v této oblasti. Ve spolupráci Památníku Terezín, Židovského muzea v Praze a Muzea romské kultury v Brně byl připraven vzdělávací projekt, který se stal hlavní částí postupného přistoupení k Task Force.

V lednu roku 2000 se konala ve Stockholmu významná mezinárodní konference. Svolal ji švédský premiér Göran Persson a účast přijala řada hlav států, včetně prezidenta Václava Havla. Na této konferenci byl prezentován český projekt jako výborně fungující, který by měl sloužit jako vzor pro další země, usilující o připojení k této organizaci. Hlavní význam této konference byl v tom, že nastartovala proces rozšiřování myšlenky o potřebě využít tragických zkušeností lidstva – holocaustu, k aktivní prevenci před nebezpečím především pravicového extremismu a nacionalismu. Na této konferenci byla také přijata tzv. Stockholmská deklarace, která definuje důvody vzniku a principy fungování Task Force. Praktické akceptování zásad této deklarace je základní podmínkou pro získání členství v této organizaci a kritériem pro rozhodování ve většině záležitostí.

V období let 2000 a 2001 se podařilo udělat v této oblasti velké množství práce. Byl vypracován a v praxi prověřen systém vzdělávání, který je založen na soustavné a dlouhodobé práci s učiteli základních a středních škol. Skládá se z tří denního semináře, který poskytuje učitelům základní úroveň znalostí, které jsou nezbytné pro zprostředkování tohoto tématu žákům a studentům. V prvním roce realizace tohoto projektu, tj. v roce 2000, prošlo tímto základním stupněm vzdělávání zhruba 700 učitelů českých základních a středních škol. V následujících letech se konaly dva takovéto semináře ročně a i nadále budeme v těchto seminářích pokračovat a nabízet vzdělávací možnosti dalším učitelům. Absolventi takového základního semináře jsou potom zváni k účasti na semináři, který jejich vstupní znalosti prohloubí a navíc zprostředkovává pedagogické dovednosti, které prezentaci takového tématu ve školní třídě usnadňují a zefektivňují. Až doposud se konaly dva tyto semináře. Jsou mezinárodní a zúčastňují se jich zkušení lektori i pedagogičtí experti z celé řady zemí. V loňském roce jsme uskutečnily poprvé seminář, který na předchozí dva stupně navazuje. Tento seminář se konal v Osvětimi a proběhl velice úspěšně. Do budoucna by bylo vhodné rovněž v těchto seminářích pokračovat, případně připravit podobný zahraniční seminář v Yad Vashem v Izraeli. Tyto semináře nejen dále prohlubují dosaženou úroveň znalostí a praktických dovedností, ale posilují i motivaci těchto učitelů, jejich zainteresovanost pokračovat v těchto aktivitách ve škole i v akcích pořádaných Památníkem Terezín nebo dalšími subjekty.

Kromě těchto seminářů proběhly další akce, na vysokých školách, mezinárodní setkání pedagogů nebo mezinárodní konference zabývající se občanskou výchovou, která se kromě jiných otázek zabývala rovněž využitím tématu „Holocaustu“ ve výuce tohoto předmětu. Vysoce je možné hodnotit i vydání učebnice *„Téma: Holocaust“*, kterou připravili autoři z Památníku Terezín, Židovského muzea v Praze a z Muzea romské kultury v Brně a kterou vydalo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy v roce 2000. Zkušenosti a metodické návody samotných učitelů, účastníků těchto seminářů, byly shromážděny a jsou připraveny k vydání jako metodické listy pro zpracování tohoto tématu v hodinách dějepisu, občanské výchovy nebo v dalších předmětech. V loňském roce bylo možné, díky podpoře nizozemských partnerů, vydat první číslo Zpravodaje (Vzdělávací a informační bulletin), který by měl být distribuován do všech základních a středních škol a poskytovat učitelům, studentům i žákům základních, středních i vysokých škol informace o dění v Památníku, o aktuálních i historických událostech, dějích a osobnostech. Bude mít za úkol pomáhat v úsilí vytvořit jakousi síť spolupracujících škol, učitelů i studentů.

Každé přidružení se zemi je určen „patron“ z řad členských zemí, který je pro celé Task Force zárukou toho, že rozvíjené aktivity se ubírají správným směrem, a který je v rámci svých možností nápomocen rozvoji jednotlivých aktivit i celkovému směřování k cíli, jímž je získání řádného členství v Task Force. V našem případě bylo takovýmto „patronem“ Nizozemsko, konkrétně kolegové z „Domu Anny Frankové“, jejichž podpora a spolupráce byla velice významná.

Vysoká úroveň dosažených výsledků v této oblasti se odrazila i na hodnocení tzv. Připojovacího projektu České republiky, kterou na jednání Stockholmského fóra přednesl zástupce Spojených států Stuart E. Eizenstat. Tehdy konstatoval, že projekt České republiky by měl sloužit jako jistý model a vzor i pro další země. Vzdělávací aktivity byly pozitivně hodnoceny i v průběhu realizace tohoto projektu a staly se tak významným argumentem pro to, aby se Česká republika stala první zemí, která rozšířila okruh původních, zakladatelských zemí.

K tomu došlo v loňském roce, kdy předsednické funkce v Task Force vykonávala Francie. 26. června 2002 v 9.30 se konalo v pařížském Centru mezinárodních konferencí (účelové zařízení Ministerstva zahraničních věcí) plenární zasedání, které řídil zástupce Francie, velvyslanec Norbert Engel. Zprávu o pokroku v České republice a zdůvodnění tohoto řádného členství pronesl vedoucí nizozemské delegace, velvyslanec Lex van den Ham. Za Českou republiku pak poděkovala vedoucí české delegace dr. Helena Dluhošová. Konstatovala, že připravenost České republiky je dána tím, že vzdělávací aktivity jsou dlouhodobě rozvíjeny, nicméně členství v Task Force vytváří podmínky pro jejich daleko intenzivnější rozvoj.

V říjnu loňského roku byla svolána do francouzského Strasbourgu mezinárodní konference, v jejímž rámci se konalo zasedání pléna Task Force, vědecké kolokvium a seminář ministrů školství členských zemí. Plénum Task Force se, kromě celé řady dalších záležitostí, zabývalo i devastací Památníku Terezín, způsobenou srpnovými povodněmi. Rozhodlo o přidělení grantu na restaurování dokumentů a dalších sbírek ve výši 20 000 USD. Udělení tohoto mimořádného grantu je výrazem ocenění práce i výrazem solidarity s Památníkem Terezín v mimořádně obtížné situaci. Jednání ministerského semináře se zúčastnila Petra Buzková, která přislíbila, že napraví dosud existující dluh a zavede na našich školách 27. leden jako „Den holocaustu“, a zároveň ze své pozice se zasadí, aby tento den byl prohlášen památným dnem České republiky.

Dobrý začátek

Zpráva o společném projektu Gedenkstätte Dachau a Památníku Terezín

Ludmila Chládková

Z podnětu ředitelky Gedenkstätte Dachau dr. Barbary Distel se na podzim roku 2001 uskutečnila v Terezíně schůzka zástupců tohoto památníku s pracovníky vzdělávacího oddělení Památníku Terezín. Jednání byl přítomen i náměstek ředitele doc. Vojtěch Blodig, který také měl vyjádřit konečné stanovisko k zamýšlenému plánu.

Záměrem dr. Michaely Haible a Annette Eberle, které do Terezína k jednání přijely, bylo připravit a následně realizovat společný projekt pracovníky nazvaný „Využití výtvarných děl z koncentračních táborů ve vzdělávací práci“. Jak nám hned na počátku vysvětlily, Památník Terezín si zvolily jako možného partnera proto, že jim byla známa jeho bohatost výtvarných sbírek z doby okupace ČSR, které by se daly v projektu využít, a rovněž byly seznámeny se vzdělávací činností, v Památníku již řadu let provozovanou.

Po zvážení jejich nabídky a zhodnocení našich možností, včetně uplatnění projektu v budoucí vzdělávací práci, jsme se spoluprací souhlasili.

Využívání výtvarné tvorby vězňů při vzdělávacích seminářích u nás pochopitelně probíhalo daleko dříve. Téměř vždy cíleně zhlédla skupina (při jednodenním i vícedenním programu) kresby vytvořené dětmi i dospělými vězni, vězňenými v ghettu. Také vždy se skupinám připomínají ty významné osoby, včetně ukázek z jejich tvorby, jež byly do Terezína deportovány z místa bydliště právě přítomné skupiny.

Při vícedenních vzdělávacích pobytech zařazujeme v programech hlubší pátrání po takovýchto osobách a dáváme prostor k seznámení s jejich díly.

Nyní se nabízelo propracování této dosavadní činnosti a z kvalitnější metodiky při uplatňování výtvarných děl v programech sestavovaných pro mládež díky odborným konzultacím mezi oběma vzdělávacími pracovišti.

Následná jednání již probíhala korespondenčně. S pracovníky pedagogického oddělení Gedenkstätte Dachau jsme stanovili několik tematických okruhů, pro něž jsme předpokládali nalézt ve sbírkách obou institucí vhodné kresby jako využitelné pracovní a vzdělávací materiály. Ty by měly být k dispozici v barevných i černobílých kopiích, případně ve vhodně upraveném formátu. Z výtvarných děl uložených ve sbírkách Památníku Terezín jsme připravili tyto čtyři tematické okruhy:

1. Portréty osobností vytvořené v terezínském ghettu a v policejní věznici v Malé pevnosti.
2. Helga Weisssová-Hošková, kreativní činnost vycházející z její tvorby.
3. Život v terezínském ghettu a jeho porovnání s životem ve věznici gestapa v Malé pevnosti na základě výtvarné tvorby vězňů.
4. Umění a propaganda.

V Památníku Dachau vznikly náměty obdobné:

1. Portréty a představy.
2. Doklady táborové skutečnosti, protiklady.
3. Přežití a život po propuštění – umělecká díla vytvořená bývalými vězni po druhé světové válce.

Následně byl dohodnut časový horizont – první pololetí roku 2002, v němž obě strany měly připravit soubory kreseb odpovídající tematickému zaměření, doplnit je všemi potřebnými a dostupnými údaji a vypracovat vlastní metodický postup k jejich využití ve vzdělávací činnosti. K prezentaci a projednání připravených pracovních materiálů bylo stanoveno společné setkání v Dachau ve dnech 28.–30. června 2002. Tohoto specificky zaměřeného semináře se zúčastnili pracovníci pedagogického oddělení Gedenstätte Dachau včetně ředitelky Barbary Distel a tři zástupci vzdělávacího oddělení Památníku Terezie s náměstkem ředitele pro odbornou činnost doc. Vojtěchem Blodígem. Přizváni byli též zainteresovaní pracovníci z památníku v Neuengamme, odborní poradci na výtvarné umění z Mnichova a dva bývalí vězni z koncentračních táborů v Dachau a Westerborku. To, že se části semináře zúčastnil i konzul České republiky ve Spolkové zemi Bavorsko ing. Milan Kovář, dokládá zájem projevený o společné vzdělávací aktivity. Byl zde dán příslib potřebné finanční podpory pro další setkávání a naplňování myšlenek tohoto projektu jak od Generálního konzulátu ČR v Mnichově, tak od správy města Mnichova.

Třídenní setkání přineslo všem zúčastněným mnoho zajímavých informací a nových podnětů. Bylo dohodnuto, že spolupráce by se měla rozvíjet jak mezi pracovníky samotnými (nové nápady, vzájemné předávání dobrých zkušeností ve vzdělávací činnosti), tak i prakticky provádět s vybranými a zainteresovanými skupinami žáků a studentů z Německa i z České republiky poznávání historie obou míst – koncentračního tábora Dachau a Terezie – právě prostřednictvím výtvarných děl.

Jsme si vědomi, že zejména ono praktické uvedení projektu v život bude náročné jak z pohledu organizační přípravy, tak finančního zajištění. Nebude však rozhodně nereálné.

Terezínské semináře zaměřené na výuku holocaustu

Nad'a Štulcová

Vzdělávací semináře věnované problematice holocaustu jsou již pevně zakotveny mezi činnostmi Památníku Terezín. Památník Terezín pořádá tyto semináře ve spolupráci s Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, se Vzdělávacím a kulturním centrem Židovského muzea v Praze, s Muzeem romské kultury v Brně a s mezinárodní organizací Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance, and Research.

Semináře jsou rozděleny do více stupňů a učitelé mohou – v případě zájmu – projít všemi z nich. O dvou prvních stupních jsme psali již v Terezínských listech č. 30, přesto bych je v krátkosti ráda připomněla, zejména mezinárodní seminář „Holocaust ve vzdělávání“. Třetím stupněm těchto seminářů se stal seminář pořádaný v polské Osvětimi pod názvem „Holocaust a Osvětim“.

Základním seminářem je tedy již tradiční třídní seminář „Jak vyučovat o holocaustu“. Jedná se o seminář zaměřený na problematiku židovství a holocaustu na našem území. Zahájení a první den probíhá v prostorách Vzdělávacího a kulturního centra Židovského muzea v Praze. Na úvod jsou zařazeny přednášky o dějinách židovského osídlení v našich zemích a účastníci mají také možnost navštívit Židovské město pražské. Večer pak následuje přesun do Terezína, kde je osvětlena problematika spojená s holocaustem obecně a s přerodem terezínské pevnosti v židovské ghetto. Další den se učitelé seznamují s činností vzdělávacího oddělení Památníku Terezín, absolvují prohlídku bývalého terezínského ghetta a expozic Muzea ghetta a Magdeburšských kasáren, navštíví Malou pevnost. Do programu je zařazeno setkání s pamětníkem na dobu holocaustu a existenci terezínského ghetta, dále workshopy a čas na samostatnou činnost, během které jsou účastníci vyzváni k vytvoření vzorového metodického postupu. Třetí den semináře je věnován zvykům a holocaustu Romů.

Kromě bohatých informací si účastníci odvázejí velké množství odborných publikací, videokazetu, CD-Rom věnovaný dějinám židovské kultury v našich zemích a výukový materiál zpracovaný vzdělávacím oddělením Památníku Terezín, Dokumenty I., obsahující kopie dokumentů z archivu Památníku Terezín, které lze využít ve škole, např. ukázky plakátků ke kultuře, statistiky.... Tímto typem seminářů prošlo od jara 2000 do konce roku 2002 již na 600 českých pedagogů.

Druhým stupněm seminářů, nadstavbovým, je mezinárodní seminář „Holocaust ve vzdělávání“. Seminář proběhl doposud dvakrát, a to v listopadu 2001 a 2002. Na organizování semináře se opět podílejí všechny výše zmíněné organizace. Účast na něm je nabízena pedagogům, kteří prošli seminářem prvního stupně, tj. „Jak vyučovat o holocaustu“. Je zaměřen zejména na metodiku výuky holocaustu. Za tímto účelem jsou do Terezína zváni zahraniční lektori, kteří

Účastníci semináře „Jak vyučovat o holocaustu“ při workshopu „Osudy transportního čísla“ vedeného vzdělávacím oddělením Památníku Terezín, březen 2002.

Výtvarný workshop Jany Jěbavé zaměřený na ztvárnění vlastních pocitů na téma holocaust, seminář „Jak vyučovat o holocaustu“, březen 2002.

se do hloubky zabývají danou problematikou. Již podruhé sem zavítal Paul Salmons z Imperial War Museum v Londýně, Barry van Driel z Anne Frank House v Amsterdamu, Alicja Bialecka ze Státního muzea Osvětim, Wolf Kaiser z Domu Konference ve Wannsee, Ivan Kamenec ze SAV a mnozí další. Zastoupení v programu mají také čeští lektoři včetně pracovníků pořadajících organiza-

cí a pedagogové, kteří se sami v rámci výuky věnují problematice holocaustu ve větší míře, podílejí se se svými žáky a studenty na nejrůznějších projektech.

Do programu se organizátoři rozhodli nezařazovat výhradně jen témata spojená s událostmi před šedesáti lety. Otázky neonacismu, rasismu, někdy obtížného soužití různých kultur jsou stále živé, jsou tu stále – mezi námi, ve společnosti. Aby se neopakovaly další „holocausty“ je nutno si historii neustále připomínat a zároveň se snažit umožnit mladé generaci jiný pohled na všechny tyto problémy, na otázky tolerance mezi národy. Proto byli na seminář přizváni také zástupci společnosti Člověk v tísni, paní Zuzana Ramajzlová a pan Jan Buryanek. V rámci své prezentace poskytli učitelům přehled o činnosti společnosti Člověk v tísni, o jejích aktivitách zaměřených na interkulturní vzdělávání, předstřeli jim obrovské množství nejrůznějších podnětů a také vysvětlení o výukových materiálech připravených touto společností pro jednotlivé stupně škol.

Program semináře byl doplněn i kulturními prvky, které sice měly vztah k Terezínu a období holocaustu, avšak staly se i jistým odlehčením v rámci programu, jež byl přímo nabit spíše smutnější tematikou. Dětskou operu „Brundibár“, která byla v terezínském ghettu hrána dětmi více než padesátkrát, předvedl Dismanův rozhlasový dětský soubor pod vedením manželů Fléglových.

Následující večer vyplnila mládež divadelního souboru „Ťapka“, který byl založen ředitelem Základní školy Vídeňská ve Znojmě, Mgr. Petrem Žákem. „Ťapku“ tvoří několik dívek a chlapec a právě díky svému panu řediteli, který sám již absolvoval všechny terezínské semináře pro pedagogy a zapojil se do mnohých projektů spojených s holocaustem v České republice, nacvičili a předvedli na semináři „aktovku“ inspirovanou životními osudy a jedním z obrázků paní Helgy Weissové-Hoškové, která sama coby mladá dívka terezínským ghettom prošla. Památník Terezín umožnil souboru sehrát toto krátké představení přímo v části expozice věnované divadelní tvorbě, čímž byla výbornému hereckému výkonu dodána atmosféra doby před 60 lety.

I z tohoto semináře si účastníci odvázejí velmi cenný materiál, a to v podobě knih, které na seminář věnovalo ministerstvo školství. Jedná se o nové publikace zaměřené na otázky menšin, lidských práv, dále je to kniha Věry Gissingové a Muriel Emanuelové „Nicholas Winton a zachráněná generace“ a další. Jinou „cenností“ jsou i metodická zpracování a všechny dokumenty využívané jednotlivými lektory v rámci jejich workshopů, které byly v předstihu spoluprací lektorů a Památníku Terezín připraveny pro každého z účastníků. Vzdělávací oddělení pro tento seminář zpracovalo Dokumenty II. z archivu Památníku Terezín, které obsahují základní listiny a dokumenty mapující historii terezínského ghetta z hlediska tří rolí, které v průběhu své existence plnilo.

Každý z účastníků obdržel také CD-Rom „Čítanka o holocaustu Židů za druhé světové války“. Jedná se produkt zpracovaný obrovským, téměř celostátním týmem učitelů převážně středních škol pod vedením PhDr. Libora Kyncla, učitele gymnázia v Hustopečích u Brna. Také on již prošel všemi stupni našich se-

Představení divadelního souboru Miraim „Žalozpěv za 77 297 obětí“ na motivy díla Jiřího Weila, duben 2002.

Prohlídka expozice Muzea ghetta při mezinárodním semináři „Holocaust ve vzdělávání“, listopad 2002.

minářů a právě s dalšími kolegy a svými studenty sestavil u nás zatím ojedinělý materiál. Jedná se 87 literárních ukázek, které jsou v jednotlivých kapitolách doplněné obrazy a hudbou, historickými fakty, metodikou, otázkami a odkazy. CD-Rom byl vyroben za finančního příspěvní Ministerstva školství ČR a je určen pro základní a střední školy.

Mezinárodní seminář, proběhnuvší v listopadu roku 2002, měl svůj velký význam i pro samotný Památník Terezín. Po katastrofální srpnové povodni byla práce na jednotlivých odděleních paralyzována, všichni se podíleli na odklízecích pracích. Bylo tomu tak i na vzdělávacím oddělení. Zde došlo ke zničení některých seminárních prostor, zázemí oddělení, zasažena byla kuchyně a jídel-

Přednáška Ivana Kamence na téma „Holocaust na Slovensku“, mezinárodní seminář „Holocaust ve vzdělávání“, listopad 2002.

Workshop vedený Paulem Salmonsem z Imperial War Museum ve Velké Británii, mezinárodní seminář „Holocaust ve vzdělávání“, listopad 2002.

na, kde se seminaristé stravují, snížila se ubytovací kapacita. Přesto již v září do Terezína dorazily první školní skupiny a bylo také rozhodnuto pořádat i velký listopadový seminář. Dr. Jan Munk, ředitel Památníku Terezín, ve své zahajovací řeči prohlásil, že konání semináře je pro celý Památník Terezín světlym bodem v tomto „povodňovém“ roce. Schopnost uspořádat jej i přes zásah přírodních živlů ukazuje na sílu člověka a jeho schopnost vzeprít se nepřízni osudu. Za to, že se seminář konal, poděkoval také pedagogům, kteří na něj přijali pozvání.

Třetí stupeň našich „terezínských“ seminářů se konal začátkem listopadu 2002 v Osvětimi pod názvem „Holocaust a Osvětim“. Účast v něm, opět dotovaném

Skupina před vstupní branou do koncentračního tábora Osvětim I, listopad 2002.

Ministerstvem školství, byla nabídnuta pedagogům, kteří se v minulém roce zúčastnili terezínského mezinárodního semináře.

Příprava semináře probíhala velmi intenzivně na obou stranách, polské i české. Z Polska byly do Památníku v předstihu doručeny studijní materiály, které se vztahovaly k plánovaným přednáškám a workshopům v rámci semináře. Jednalo se o materiály Heleny Kubicy pod názvem „Těhotné ženy v koncentračním táboře Osvětim“ a „Výtvarná tvorba vězňů v koncentračním táboře v Osvětimi“, které uspořádala Irena Szymanska. Texty byly přeloženy dr. Markem Poloncarzem v Památníku Terezín a potom zaslány zpět do Vzdělávacího střediska Státního muzea Osvětim a zde zkompletovány. Oba materiály poskytly účastníkům stručný přehled o dané problematice a byly doplněny bohatou obrazovou přílohou. Z osvětimských archivů byly také vybrány vzpomínky českých vězňů, kteří se do vyhlazovacího tábora v Osvětimi dostali a zdejší hrůzy přežili. Tyto vzpomínky byly taktéž přeloženy a připraveny pro účastníky.

Termín semináře byl stanoven na 8.–11. listopad 2002, tedy přes víkend, aby učitelé ve školách co nejméně zameškali. V brzkých ranních hodinách 8. listopadu vyjel autobus z Litoměřic, aby na zastávkách v Praze, Brně, Olomouci a Ostravě posbíral 41 pedagogů z celé České republiky. Ti pak ve večerních hodinách překročili v doprovodu pracovníků Památníku Terezín a zástupkyně ministerstva školství, dr. Marie Rauchové, státní hranice a zamířili do polské Osvětimi – jaksi pomyslně završit své dosavadní „putování“ po historii holocaustu.

Do Osvětimi dorazila skupina pozdě večer. Neboť se většina zúčastněných pedagogů již znala z předchozích seminářů, nebylo třeba oficiálního představování. Večer proběhl tedy spíše v neformálním duchu pod taktovkou pracovníků

Prohlídka koncentrační tábora Osvětim. Průvodkyně výpravy Wiera Orłowska, listopad 2002.

Českou národní expozici provedl pedagogy jeden z jejích spoluautorů Vojtěch Blodig, listopad 2002.

Prohlídka expozice věnovaná Romům a Sinti s Miroslawem Obstarczkiem (Státní muzeum Osvětim) a Markem Polonczarem (Památník Terežín), listopad 2002.

Marie Rauchová z Ministerstva školství České republiky referuje o problematice extremismu v České republice, listopad 2002.

Libor Kyncl, jeden z účastníků, při prezentaci CD-Romu „Čítanka o holocaustu Židů za druhé světové války“, listopad 2002.

tereziňského vzdělávacího oddělení. Byly rozdány výše zmíněné materiály vztahující se k programu semináře a publikace poskytnuté pedagogům Ministerstvem školství České republiky, které se týkaly zejména otázek extremismu a národnostních menšin na našem území. Účastníci se navzájem podělili o své nové zkušenosti a poznatky z výuky o holocaustu.

Sobotní program začal snídaní a poté již učitelé vyšli do terénu. Dopoledne bylo věnováno prohlídce koncentračního tábora Osvětim I, tedy základního tábora. Průvodkyní nám byla paní Wiera Orłowska, jejíž velmi působivý výklad pomohl všem proniknout do historie tábora. Poté byla skupina rozdělena na dvě menší a program pokračoval odděleně. Jedna polovina navštívila osvětimské expozice, a to Českou národní expozici, již nás provedl její spoluautor, doc. Vojtěch Blodig, a poté také expozici věnovanou Romům a Sintim v koncentračním táboře, kterou účastníky provedli Miroslaw Obstarczyk a Marek Poloncarz. Druhá skupina byla v této době seznámena Piotrem Setkiewiczem, vedoucím osvětimského archivu, s listinami a dokumenty, které je tam možno nalézt. Vysvětlil pedagogům také obsah jednotlivých druhů dokumentů a jejich vypovídací hodnotu. Poté měli účastníci možnost nahlédnout do sbírek uměleckých děl vytvořených vězni v Osvětimi. Paní Jolanta Kupiec měla připravené i ukázky obrázků vytvořených vězni českého původu.

Odpolední program pokračoval v kinosále vzdělávacího střediska, jehož ar-

Prohlídka Osvětimi II - Birkenau, listopad 2002.

Obraz z výstavy „labyrinth“ Mariana Kolodzieja, listopad 2002.

chitekturu a vybavení z hlediska využití a funkčnosti pro semináře všichni účastníci velmi ocenili. Na programu byla přednáška Heleny Kubicy „Osud žen a dětí v koncentračním táboře Osvětim“. Mluvené slovo bylo doprovázeno obrazovou dokumentací ze zpětného projektoru a přednáška na všechny zapůsobila velmi emotivně. Poté následovalo setkání pedagogů s paní Krystynou Oleksy.

Památníky v Osvětimi II -
Birkenau, listopad 2002.

zástupkyní ředitele Muzea, jež zajímavým způsobem nastínila „role“ Osvětimi jakožto „místa paměti“. Pohovořila o samotném významu vyhlazovacího tábora v Osvětimi jak v rovině obecné, tak také pro jednotlivé národnostní skupiny a skupiny náboženské.

Večerní program započal přehlídkou dokumentárních filmů, které jsou využívány zdejším střediskem pro vzdělávací semináře. Jedná se o tři filmy, které v podstatě beze slov svým hraným obsahem přesně vystihují to, co chtějí sdělit, a jsou proto velmi srozumitelné i pro děti a mládež. V jednom z nich může divák sledovat záběry z archeologického průzkumu bývalého vyhlazovacího tábora v Osvětimi, kdy badatelé nacházejí velké množství různých předmětů, jež vlastně pomáhají rekonstruovat život obětí. V tomto filmu se jaksí zpětně odvíjí celá historie existence tábora a historie jednotlivých osob. V dalším filmu, nazvaném prostě „Sanitka“, je ukázáno velmi sugestivním způsobem šílené vraždění lidí pomocí výfukových plynů v nákladních autech. Oběťmi jsou v tomto případě děti se svým vychovatelem. Skupinka je zde zachycena v posledních okamžicích před nástupem do sanitky, která je pak odváží „na smrt“.

Další částí programu bylo vystoupení dr. Marie Rauchové z ministerstva školství, která promluvila o otázkách spojených s extremismem v České republice, s jeho vývojem a současným stavem. Večer vystoupil také jeden z účastníků, dr. Libor Kyncl. Na semináři ostatním kolegům přiblížil CD-Rom „Čítanka o holocaustu Židů za druhé světové války“.

Nedělní ráno začínalo prohlídkou, a to další části osvětimského vyhlazovacího tábora, Osvětímí II - Birkenau. Oba dny doprovázelo výpravu nepříznivé mlhavé a deštivé počasí, čímž byla dokreslena a podtržena chmurná atmosféra osvětimského areálu. Výprava nejprve vystoupila na věž vstupní brány, odkud se naskytl pohled na celý tábor počínaje příjezdovou rampou a jednotlivými táborovými úseky. Konce tábora nebylo možno dohlédnout, neboť se jeho hrůznější části ztrácely v lese. Paní Orłowska nám v průběhu prohlídky vysvětlila fungování jednotlivých částí tábora. Poté se výprava přesunula autobusem k nedalekému františkánskému centru Maxmiliana Kolbeho, kde je v suterénních prostorách instalována výstava obrazů Mariana Kolodzieja „Labyrinty“. Marian Kolodziej byl také vězněm osvětimského tábora a podařilo se mu přežít. Jeho obrazy, vytvořené v poválečných letech, vyjadřují hrůzu minulých prožitků. Jsou rozmístěny v několika sálech a chodbách a vystihují svým názvem „Labyrinty“ svoji podstatu – člověk se ocitá v příšerném „labyrintu dějin“, ze kterého téměř není úniku. A i těm jedincům, kterým se podařilo z onoho smrtícího „labyrintu“ uniknout, se v jejich myslích vše neustále znovu odráží a vrací a právě ztvárňování a nanášení myšlenek na papír je jedním z možných východisek osvobodování se. Výstava, kterou skupinu provedl zdejší františkánský kněz, zanechala v přítomných taktéž hluboký dojem.

Návštěvou této výstavy byla pedagogům dána možnost nahlédnout na celou problematiku i z jiného úhlu pohledu, z pohledu člověka, jež osvětimským peklem prošel. Navíc mohli porovnat výtvarné umění vzniknuvší přímo v táboře v době války s uměním s toutéž tematikou, jež však vzniká jako retrospektiva mnoho let poté.

V odpoledních hodinách se skupina opět rozdělila, aby obě poloviny absolvovaly všechny přednášky a prohlídky jako předešlý den. Večer byl završen diskusí pedagogů s pracovníky osvětimského vzdělávacího střediska. Ti přítomné seznámili s činností zdejšího střediska, se systémem organizace seminářů, s průvodcovskými službami a jejich programy.

V závěru programu došlo ke zhodnocení semináře a účastníci obdrželi od české i polské strany osvědčení o jeho absolvování. Byli také vyzváni k napsání svých dojmů z průběhu semináře.

Některé myšlenky a názory účastníků:

Jana Jebavá a Oldřiška Kosařová

„...pozitivně hodnotí celkový harmonogram semináře, poskytnutí velkého množství informací, historiografie, obširný a hodnotný studijní materiál (knihy, texty, CD-Rom), kvalitní tlumočení do českého jazyka, hodnotný výklad průvod-

Beseda s pracovníky vzdělávacího střediska Státního muzea v Osvětimi, listopad 2002.

kyně – paní Wiery Orłowské, stejně tak je zaujala i prohlídka České národní expozice pod vedením doc. Vojtěcha Blodigá, další navštívené expozice.... Pochopitelně zde obě viděly i malé nedostatky, jako například krátké přestávky mezi jednotlivými akcemi, nepřítomnost polských pedagogů, se kterými by bylo možno si vyměnit zkušenosti, přístupy k tématu...“

Jana Henzlová

„...Seminář považuji za velmi zajímavý a přínosný. Byl výborně zorganizován, přednášky i prohlídky byly na vysoké úrovni. Překvapilo mě, jak silně na mě působily práce Mariana Kolodzieja. Oceňuji také to, že jsme opět dostali množství materiálů pro výuku. Vhodné by však bylo, kdybychom měli delší přestávky...“

Marcela Antonínová

„...Vážím si toho, že jsem mohla navštívit a blíže se seznámit s historií Osvětimi (výborná a přesvědčivá průvodkyně), byla jsem mile překvapena množstvím studijního materiálu, který jsem dostala. Zaujala mě prohlídka české expozice. Dojemné a motivující byly dokumentární filmy a výstava „Labyrinty“ Mariana Kolodzieja. Chyběl mi prostor na samostudium a samostatné prohlídky...“

Marie Hůlková

„...Je výborné, když si učitel může vytvořit osobní citovou zkušenost takového místa, jako je Osvětim. Prohlídka obou táborů mi umožňuje utvořit si jasnější představu a naplánovat eventuálně návštěvu se studenty. V tomto směru je

Účastníci semináře na závěr obdrželi osvědčení o účasti, listopad 2002.

velmi pěkně vytvořena zejména česká expozice, sem bych své studenty rozhodně zavedla. Jsem také velmi vděčná za tiskopisy... Ráda bych se také zúčastnila semináře, kde bych se setkala přímo s polskými, rakouskými atd. učiteli ze ZŠ a SŠ a poznala jejich metody a zkušenosti...“

Miluše Venkrbcová

„...Tento seminář byl pro mě velice přínosný, naplnil mé očekávání. Nemohu najít vhodná slova, jež by vyjadřovala všechno to, co si odtud odnáším (a věřím, že nejen pro sebe). Velice oceňuji akceptování a zohledňování různých přístupů k historii Koncentračního tábora Osvětim... Děkuji za celkově výborně připravené zázemí pro seminář.“

Jana Brožová

„...Seminář byl, jako vždy, pečlivě připravený a promyšlený. Náplň byla velmi pestrá a snažila se postihnout různé aspekty problematiky holocaustu. Přednášky lektorů byly na vysoké úrovni. Velký dík patří hlavně paní Orłowské. Během dvou dnů jsme se velmi podrobně seznámili s expozicemi muzea v Osvětimi.“

Na závěr jsem nechala vyjádření **Petra Žáka**, ředitele Základní školy Vídeňská ve Znojmě: „...Vzhledem k tomu, že jsem byl v Osvětimi poprvé, podařilo se mi doplnit toto „bílé místo“, které mi v problematice holocaustu chybělo. Seminář velmi dobře navázal na semináře tereziánské a je inspirací pro moji další práci. Dík patří všem organizátorům... Je dobře, že těch, kteří se holocaustem zabývají, je stále víc. Vždyť nejde jen o holocaust, ale především o věčný boj

s lidskou intolerancí, násilím a zlem, které je bohužel v mnoha „pánech tvorstva“ zakódováno.“

Slova, která shrnují vše a vyjadřují i myšlenky ostatních účastníků... Zmíněný pan ředitel navíc ihned po návratu z exkurze zpracoval fotky, které v Osvětimi jako dokumentaci semináře pořídil, a vytvořil CD-Rom mapující ony čtyři dny. CD-Rom byl poté prostřednictvím vzdělávacího oddělení Památníku Terezín distribuován všem účastníkům.

Seminář tedy skončil úspěšně. Učitelé byli vesměs potěšeni přínosem, které pro ně znamenal. Navíc v případě oněch jednačtyřiceti pedagogů se jedná o lidi, kteří se v rámci výuky se svými studenty věnují této problematice v maximální míře, zpracovávají nejrůznější projekty a tyto semináře se pro ně pak stávají opravdu jakousi nadstavbou nad tím, co se mohou dočíst v písemných materiálech.

Jsmo velmi potěšeni, že bylo možné vytvořit po republice díky všem stupňům vzdělávacích seminářů síť pedagogů, z nichž mnozí již sami předávají své zkušenosti, poznatky a postřehy svým dalším kolegům.

Terezín Seminars on Teaching about the Holocaust

by Naďa Štulcová

Résumé

Památník Terezín organizes – in cooperation with the Czech Ministry of Education and the Educational and Cultural Center of the Jewish Museum in Prague, the Museum of Romany Culture in Brno, and an international organization named Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance, and Research – seminars for pedagogues specializing on teaching about the Holocaust.

The first-level seminar – called How to Teach about Holocaust – has been held every year since the Spring 2000 and was attended by 600 teachers by the end of the year 2002. In the seminar, teachers are first acquainted with the topic as a whole and familiarized with the environment of the former Ghetto of Terezín. From 2001, the above consortium of institutions organizes regular second-level seminars – called The Holocaust in Education – which is offered to those who attended the first-level seminar. This seminar concentrates predominantly on methodological aspects of the subject. Experts from various organizations are invited to Terezín as instructors for the seminar, such as from the Anne Frank House, the Netherlands; the Imperial War Museum, Great Britain; the Haus der Wannsee Konferenz, Germany; and others. In addition to issues directly linked to the Holocaust, the seminars focus on related issues, e.g., enlightenment on multiculturalism in contemporary society, in collaboration with the staff of the foundation Člověk v tísni (Man in Need).

In November 2002, the first third-level seminar was held – called The Holocaust and Auschwitz. This seminar involved an outing to the State Museum of Auschwitz and was attended by 41 teachers from all over the Czech Republic. In the course of two days, the teachers acquainted themselves with the Auschwitz Concentration Camps I and II, viewed all of the Museum's exhibits, including the Czech National Exposition, attended lectures and workshops, where they had

a chance to visit the Archives and the Department of Collections, discuss the possibility of visiting Auschwitz with their students, and take part in elaborations on the symbolic aspects of Auschwitz for the world's nations and individual religions. The seminar was – according to the participants themselves – most enriching as the opportunity personally to experience a place like Auschwitz is far more educational than any study materials could ever be.

The participants always carry back home a great quantity of documentary materials, videocassettes, and CD's that serve them well as teaching aids in their work and enable them to promulgate information on the subject and share their knowledge with their colleagues in the region.

Die Theresienstädter Seminare über Holocaust-Unterricht

Nada Štulcová

Resümee

Die Gedenkstätte Theresienstadt organisiert in der Zusammenarbeit mit dem Schulministerium der Tschechischen Republik, dem Zentrum des Jüdischen Museums in Prag, dem Museum der Zigeunerkultur in Brno (Brün) und mit der internationalen Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance, and Research die Seminare für die Pädagogen zum Thema Holocaust und Unterricht.

Die Seminare erster Stufe, d.h. „Wie der Holocaust-Unterricht erteilt werden soll“ sind schon seit Frühjahr 2000 in vollem Gange und bis zum Jahresende 2002 haben über 600 tschechische Pädagogen daran teilgenommen. Es handelt sich um Seminare, an denen die Teilnehmer in die Problematik eingeführt und mit dem Ghetto bekannt gemacht werden. Seit 2001 werden auch die Seminare zweiter Stufe „Holocaust im Unterricht“ regelmässig organisiert. Diese Seminare sind für die Pädagogen bestimmt, die das Seminar erster Stufe schon absolviert haben. Diese Seminare erklären vor allem das methodische Herangehen. Zu diesem Zweck werden Fachleute aus dem Ausland herangezogen, z. B. aus Anne Frank House in den Niederlanden, aus Imperial War Museum in Grossbritannien, aus Haus der Wannsee Konferenz in Deutschland und aus weiteren Ländern. Ausser der unmittelbar mit dem Holocaust verbundenen Fragen wird an den Seminaren grosse Aufmerksamkeit der multikulturellen Problematik in der heutigen Gesellschaft gewidmet, unter einer aktiven Unterstützung von Seiten der Mitarbeiter der Organisation „Člověk v tísni“ (Der Mensch in Not).

Im November 2002 wurde zum ersten Mal das Seminar dritter Stufe abgehalten unter dem Motto „Holocaust und Auschwitz“. Es hat sich um ein ausserhalb der Gedenkstätte Theresienstadt organisiertes Seminar gehandelt, das im Auschwitzer Staatlichen Museum unter Teilnahme von 41 tschechischen Pädagogen stattfand. Die Pädagogen haben im Laufe von zwei Tagen das Milieu des Konzentrationslagers Auschwitz I und II kennengelernt und sich die Ausstellungen, darunter auch die tschechische nationale Exposition, besichtigt. Die hier abgehaltenen Vorträge und Arbeitstreffen haben ihnen auch eine gute Gelegenheit geboten, in das hiesige Archiv und die Sammlungsabteilung einzuschauen, eventuell einen späteren Studentenbesuch in Auschwitz abzusprechen. Sie haben sich auch mit den Fragen der symbolischen Bedeutung von Auschwitz für die Völker wie auch einzelne religiöse Gruppen befasst. Das Seminar war nach Äusserungen dessen Teilnehmer ein grosser Beitrag für alle, denn ein direktes persönliches Erlebnis am Ort wie Auschwitz kann viel mehr vermitteln, als die Lehrmaterialien.

Von allen Seminaren bringen ihre Teilnehmer mit sich eine grosse Menge von Dokumentierungsmaterialien, Videokassetten und CD-ROMs, die im Unterricht, für die persönliche Weiterbildung und auch für die Übergabe dieser Informationen an weitere Kollegen aus dem Lehrerkreis gut geeignet sind.

ZPRÁVY A RECENZE

Zpravodaj Památníku Terezín

Památník Terezín spravuje již po mnoho let památná místa spojená s utrpením tisíců lidí v době druhé světové války. Zároveň rozvíjí vědeckou, muzejní, dokumentární a vzdělávací činnost. Snaží se nebýt pouze místem spojeným jen s historií, ale též místem současným, živým, a tudíž se rozhodl zprostředkovávat široké veřejnosti své aktivity ve čtvrtletníku nazvaném Zpravodaj s podtitulem Vzdělávací a informační bulletin.

S přípravou prvního čísla Zpravodaje jsme začali již na jaře 2002, sestavovali jsme rubriky a jejich náplň, aby bulletin plnil svoji vzdělávací a informativní funkci. Pak však přišel srpen a ničivá povodeň zasáhla také Terezín. V chodu Památníku znamenala zásadní zvrát, a proto byla vzhledem k okolnostem nakonec velká část prvního čísla věnována právě popovodňové reflexi ředitele Památníku Terezín, Jana Munka. V dalších rubrikách se představil samotný Zpravodaj a zejména činnost vzdělávacího oddělení Památníku Terezín.

A jaký vlastně Zpravodaj je? Zpravodaj je určen pro učitele, studenty a žáky základních, středních i vysokých škol, stejně tak jako pro všechny příznivce Terezína a historie vůbec. Zpravodaj bude přibližovat jak současnost Památníku, tak i historii spjatou s pochmurným obdobím druhé světové války, s existencí židovského ghetta v Hlavní pevnosti, tedy v samotném městě, a policejní věznic gestapa v Malé pevnosti. To vše je předkládáno v následujících rubrikách. V oddíle „Byli tu před námi“ se budou čtenáři setkávat s bývalými vězni terezínského ghetta i Malé pevnosti. Nejen osudy lidí, ale i samotné objekty Hlavní a Malé pevnosti mohou leccos vypovědět o historii, která se psala v Terezíně, a to v části nazvané „Zdi hovoří“. Pravidelný návštěvník terezínského Památníku zhlédne při prohlídce mnoho objektů, avšak nedostane se zpravidla do depozitářů a do archivu, kde je uloženo nesmírné množství předmětů a listin z období před 60 lety. V oddíle nazvaném „Z archivu a depozitářů Památníku Terezín“ bude mít čtenář možnost pomyslně nadzvednout víka kartónových krabic a nahlédnout do jejich obsahu či listovat archivním materiálem. „Ohlédnutí zpět“ a „Co plánujeme?“ přiblíží významné události vždy za poslední tři měsíce, návštěvy významných osobností v Památníku Terezín a plány Památníku na příští čtvrtletí.

Zpravodaj je svým obsahem zaměřen zejména na vzdělávání. Rubrika „Vzdělávání v Památníku“ je určena k pravidelnému informování o seminářích pořádaných Památníkem Terezín pro studenty i pedagogy. Jejím prostřednictvím budeme čtenáře seznamovat s metodami práce vzdělávacího oddělení, zprostředkujeme dojmy studentů po seminářích v Terezíně. Zaměříme se zde na projekty různých škol České republiky a přineseme informace o publikacích, filmech, katalozích vydávaných nejen Památníkem Terezín, ale i dalšími institucemi.

Zpravodaj je vydáván za finančního příspěvní Domu Anny Frankové v Amsterodamu v česko-anglické mutaci. Je rozeslán na téměř 3500 základních, středních a vysokých škol po celé České republice a další tisícovce tuzemských a zahraničních organizací a jednotlivým osobám – příznivcům a externím spolupracovníkům Památníku Tereziín.

Nada Štulcová

Edmund Husserl, rodák a filozof světového jména

Nové poznatky o prostějovském rodákovi Edmundu Husserlovi, jednom z nejvýznamnějších filozofů 20. století, přináší publikace nakladatelství ALDA s názvem *Osobnosti českých dějin*. Autoři Josef Bartoš, Stanislava Kovářová a Miloš Trapl upozorňují, že dle Husserla se filozofie měla stát jedním ze zdrojů existencialismu. Sblížil se též s filozofií života, oceňoval historický základ. Byl také vynikajícím matematikem, čestným člověkem. Husserl pocházel z prostějovské židovské rodiny, jak bylo předmětem zkoumání PhDr. Bohuslava Eliáše. V průčelí prostějovské radnice je umístěna pamětní deska, připomínající narození Husserla v Prostějově. Také jedno z malebných prostějovských náměstí nese jeho jméno. Jsou pořádány pravidelné konference a semináře k uctění jeho památky.

Poslední prací Husserlovou je dílo „Krise evropských věd a transcendentální fenomenologie“. Toto dílo se již nedočkalo vydání za filozofova života, protože uprostřed práce zastihla autora těžká choroba a posléze smrt. Vzniklo původně z Husserlových přednášek z roku 1935, přednesených ve Vídni a v Praze. Český překlad spisu vydala Academia Praha. V tomto díle objasňuje Husserl základní pojmy své fenomenologické filozofie, jejímž byl zakladatelem, a táže se po příčinách krize moderních věd při jejich velkém rozvoji, příčinách krize evropské společnosti a kultury. Jeho dílo je jedním z velkých monumentů evropského myšlení, svou velikostí a významem se řadí k dílům Descarta, Kanta a Hegela.

Originální německý text této Husserlovy knihy dostal z Haagu olomoucký filozof Rudolf Stuna a věnoval ji Státní vědecké knihovně v Olomouci, aby byl k dispozici širokému okruhu vědeckých pracovníků i všech čtenářů se zájmem o Husserlovo dílo a filozofii. Nejvýznamnějším znalcem Husserlovy fenomenologie u nás byl prof. Jan Patočka, jehož dílo je nyní vydáváno jako doklad významného myšlení.

Husserlova pozůstalost je ovšem mnohem rozsáhlejší než texty týkající se jeho posledního díla. Po smrti zakladatele fenomenologie byla na sklonku roku 1938 a počátkem roku 1939 tajně dopravena z Německa do Belgie Husserlova písemná pozůstalost, neboť hrozilo nebezpečí, že by mohla být zničena.

Potvrzuje se, že Edmund Husserl, německý filozof původem z Prostějova, patří k těm významným osobnostem, které nejvíce ovlivnily filozofické myšlení novověku.

Jan Stuna

Rozhovor s Ing. arch. Jaroslavem Klenovským

Jaroslav Klenovský je autorem řady významných prací o dějinách a kultuře Židů zejména na Moravě. Jeho práce jsou též ve fondu Vědecké knihovny v Olomouci. Obrátili jsme se na něj s prosbou o odpovědi na tyto otázky:

1. Proč se zabýváte tak náročnou tematikou, speciálně pak židovskými památkami?

V poslední době se mě takto lidé dotazují často. Když jsem před více než dvěma desítkami let začal pracovat v tehdejší památkové ústavě v Brně, viděl jsem, že existuje jedna oblast památek, která mě už dříve z povzdálí lákala a zajímala, ale která byla jednak zcela na okraji zájmu společnosti a nikdo se jí nevěnoval, a jednak u tehdejších představitelů moci si člověk koledoval o nepříjemnosti. Nicméně téma mě chytilo a postupně stále více vtahovalo. Zatímco první desetiletí kromě péče o židovské památky v terénu jsem hlavně soustřeďoval informace a materiály a excerpoval dostupnou literaturu a prameny, tak po roce 1990 tyto poznatky předávám dál ve formě článků, publikací, výstav, muzejních expozic, libret videopořadů, filmů a přednášek.

2. Zabýváte se speciálně památkami na Moravě a ve Slezsku? Přípravujete soubornou práci o této tematice?

Všechny mé dosud sepsané a vydané publikace považuji za určité utřídění problematiky v dané lokalitě. Všechno to směřuje k důkladnému, komplexnímu postižení historického vývoje židovských obcí a jejich nemovitých pamětihodností, tedy ghatt, synagog a hřbitovů za celé historické období a na celém území Moravy a Slezska. Přitom je nutné si uvědomit, že můj pohled architektura-památkáře je jiný než například pohled badatele vzdělaného v humanitní oblasti. Víte, i po těch více než dvou desítkách let úsilí mám pocit, že jsem jen těsně za polovinou cesty. Ještě je příliš moc materiálu, který musím prostudovat, analyzovat, nakreslit, abych si řekl, že mohu své poznatky finalizovat v souborné práci. Snad mi bude dopřáno tento cíl uskutečnit. V těchto souvislostech tedy na začátku loňského roku vydaná kniha „Židovské památky Moravy a Slezska“ představuje závěr jedné dlouhé etapy, určitou zhuštěnou bilanci poznatků jen o dochovaných památkách a v populární podobě.

3. Pojednáte též o ghettech?

Slovo ghetto má ovšem v tomto smyslu dva významy. Ghetta jakožto židovské čtvrti minulosti, v nichž byli do poloviny 19. století nuceni evropští Židé přebývat, tak ty jsou pochopitelně podstatným předmětem mého odborného záj-

mu. Naopak historické události 2. světové války, hrůzy holocaustu, kdy nacisté soustředili židovské obyvatele do oddělených ghatt a poté je zlikvidovali v koncentračních táborech, ponechávám jiným badatelům.

4. Byla Vaše náročná práce již náležitě oceněna?

Řekněte mi, který vědec, badatel nebo tvůrčí pracovník (úmyslně neuvádím sportovec nebo populární umělec) vám poví, že je náležitě oceněn? Navíc význam mé práce postihuje území celé Moravy a ta dnes žel nemá žádné představitele, žádné zastoupení a tudíž žádné ceny.

5. Znáte periodikum Tereziánské listy, které významně pojednávají o národní kulturní památce mezinárodního významu?

Periodikum Tereziánské listy, stejně jako další časopisy, které se u nás věnují židovské problematice, pravidelně sleduji, docházejí totiž do knihovny Židovské obce v Brně.

Otázky kladli Jan Stuna a Rudolf Stuna

Encyklopedie významných osobností ve víru židovského osudu

Autorem této závažné publikace je Artur Zempliner, který uspořádal edici s názvem „Encyklopedie významných osobností“.

Encyklopedie je určena zájemcům o židovskou problematiku, o židovský osud. Mnoho Židů se totiž podílelo na tvorbě vědeckých, filozofických, etických a kulturních základů tohoto světa. Jsou zde soustředěna životopisná data několika set osobností.

V úvodu autor zdůrazňuje závažnost takových událostí, jako byla tragédie holocaustu, Osvětim a Terezín.

Biografická hesla jsou řazena podle profesních či zájmových skupin, hesla jsou řazena abecedně. Je připojen jmenný rejstřík a abecední seznam laureátů Nobelovy ceny židovského původu. Základní zdroje publikace uvádí seznam i zahraniční použité literatury.

Jan Stuna

CHRONOLOGICKÝ PŘEHLED O ČINNOSTI PAMÁTNÍKU TEREZÍN V ROCE 2002

Leden

- Rekonstrukční práce v kinosále Muzea ghetta.
- Vyhlášení 8. ročníku literární soutěže pro mládež na téma „Domov. Co víc člověk potřebuje?“ a 6. ročníku výtvarné soutěže nazvané „Země je dobré místo k narození, ale...“.

Únor

- Zasedání redakční rady Památníku Terezín.

Březen

- Předsálí Muzea ghetta: do konce března probíhala výstava fotografií Jaromíra Dvořáka a obrazů Františka Koudelky.
- Předsálí kina Malé pevnosti: vernisáž výstavy kreseb dětí z dětského domova v Putenhofu – Belitz (Německo).

14. 3.

- Ve výstavních prostorách IV. dvora Malé pevnosti byla pod názvem „Z jiného světa“ zahájena výstava plastik, obrazů a kreseb Jiřího Smetany.

Duben

9. 4.

- U příležitosti mezinárodního dne Jom ha-šoa se konala v Památníku Terezín vzpomínková akce k uctění památky obětí holocaustu.

11. 4.

- Pod názvem „Místa utrpení českých vězňů v letech nacistické okupace na poštovních známkách“ byla v předsálí Muzea ghetta zahájena filatelistická výstava Adolfa Burgera.

Foto ze zahájení filatelistické výstavy Adolfa Burgera v Muzeu ghetta dne 11. 4. 2002.

25. 4.

- V prostorách kolínské synagogy byla instalována výstava dětských kreseb „Jak plyne čas“, sestavená z oceněných kreseb v soutěžích vyhlašovaných Památníkem.

27. 4.

- Památník Terezín navštívil předseda polské vlády Leszek Miller. Spolu s předsedou vlády České republiky Milošem Zemanem po prohlídce Malé pevnosti položili věnce na Národním hřbitově.

Květen

8. 5.

- V osvětimském muzeu byla otevřena za přítomnosti zástupců české vlády, politických stran, společenských organizací a Památníku Terezín nová expozice České republiky „Vězni z českých zemí v Osvětimi“.

Pohled do závěrečné části nově otevřené expozice České republiky v Osvětimi.

19. 5.

- Tradiční Tereziánská tryzna na Národním hřbitově k uctění památky obětí nacistické okupace proběhla za účasti premiéra České republiky Miloše Zemana, místopředsedů vlády ČR Miroslava Grégra, Pavla Rychetského, ministrů a představitelů Senátu, Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, politických stran, zastupitelských úřadů, církví, organizací a bývalých vězňů. Význam tohoto každoročního pietního shromáždění podtrhla účast slovenské delegace, vedené předsedou vlády Slovenské republiky Mikulášem Dzurindou. Program tryzny, které se zúčastnila i manželka prezidenta Spojených států amerických paní Laura Bush, byl zakončen sborem z opery Giuseppe Verdiho Nabucco.

Červen

- V předsálí kina Malé pevnosti byla pod názvem „Lidské stíny“ instalována výstava kreseb Bohumila Lonka ze sbírek Památníku Terezín.

5. 6.

- Výherci literární a výtvarné soutěže vyhlášené pro rok 2002 převzali ceny z rukou bývalé vězeňkyně terezínského ghetta Hany Greenfeldové v Půdním divadle Magdeburských kasáren.

13. 6.

- IV. dvůr Malé pevnosti: zahájena výstava surrealistické skupiny umělců z ČR a Francie „Pocta Robertu Desnosovi“.
- Po několikaleté spolupráci v oblasti vzdělávání o holocaustu se Památník Terežín stal členem mezinárodní organizace Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance, and Research.

Červenec

- První seminární program proběhl v prostorách nově zrekonstruovaného Střediska setkávání v Pražské ulici v Terežíně, které má rozšířit současné ubytovací kapacity a vytvořit nové zázemí pro rozšíření programů připravovaných vzdělávacím oddělením Památníku.

Terežínská tryzna na Národním hřbitově dne 19. května 2002.

Památku umučených se poklonila manželka prezidentů Spojených států amerických paní Laura Bush.

Po povodni: cela v Malé pevnosti.

Budova nově rekonstruované ubytovny v Pražské ulici v Terežíně. V době po povodních sloužilo I. patro jako útočiště pro rodiny zaměstnanců Památníku, kteří přišli během povodní o své domovy.

Poškozený interiér krematoria.

Srpen

15. 8.

- V noci z 15. na 16. srpen zasáhla Terežín záplavová vlna. Povodní byly poškozeny v podstatě všechny budovy, objekty a areály spravované Památníkem Terežín. V areálu Malé pevnosti došlo ke zničení expozic věnovaných dějinám terežínské pevnosti, policejní věznice gestapa, koncentračního tábora v Lito-měřicích a internačního tábora pro německé obyvatelstvo, jakož i k vážnému poškození původního zařízení cel.
- V Muzeu ghetta došlo ke zničení prostor vzdělávacího oddělení, k rozsáhlému poškození kinosálu a výstavních prostor ve foyeru budovy, dále pak podlahy v expozici věnované památce nejmladších terežínských vězňů v přízemí budovy muzea.
- V Magdeburských kasárnách ničivý živel zasáhl prostory sbírkového oddělení, jídelnu a kuchyň, včetně pracoven vzdělávacího oddělení.

- Zničeny byly suterén a přízemí nově rekonstruované ubytovny v Pražské ulici. Ušetřeno nezůstalo ani krematorium a celý areál Židovského hřbitova, dále pak nově otevřená expozice v Kolumbáriu a v protilehlé bývalé ústřední márnici ghetta.
- Povodeň do krajnosti ztížila podmínky pro práci všech oddělení, včetně odborných. Okamžitě po opadnutí vody, která přímo ve městě dosahovala do výšky až 1,5 m, se rozběhly první záchranné práce za účasti nejen pracovníků Památníku, ale i hasičů, armády a dobrovolníků z řady různých organizací a spolků, jakož i jednotlivců.

Září

- Pokračují práce na zjišťování a odstraňování škod. Během dvou týdnů se podařilo uklidit vybrané prostory, budovy a areály, a tak zpřístupnit veřejnosti část Malé pevnosti, Muzeum ghetta a expozici v Magdeburských kasárnách.

Říjen

- Postupně se daří vytvářet podmínky pro obnovu všech aktivit, které musely být v souvislosti s povodní dočasně přerušeny.
- Sestavení a vydání „Sešitu VI.“ s literárními pracemi žáků a studentů, účastníků letošní literární soutěže.
- Vydání sborníku Terezínské listy č. 30.

Listopad

7. 11.

- Díla bývalých terezínských vězňů Viktora Ullmanna a Hanse Krásky zazněla v podání Hawthornova smyčcového kvarteta z Bostonu v kinosále Muzea ghetta.

Vernisáž výstavy „Dessa – Odkaz Terezína“ v Muzeu ghetta: autorka obrazů, švýcarská malířka Deborah Petroz-Abeles.

- Koncert byl uveden jako součást vernisáže výstavy švýcarské malířky Dessy (Deborah Petroz-Abelez) zahájené v předšálí Muzea ghetta pod názvem „Dessa – Odkaz Terezína“.

8.–11. 11.

- V Osvětimi proběhl seminář „Holocaust a Osvětim“ jako třetí stupeň vzdělávacích programů připravovaných vzdělávacím oddělením Památníku pro české pedagogy.

21.–24. 11.

- V prostorách Magdeburských kasáren se konal v pořadí druhý seminář s mezinárodní účastí pro pedagogy s názvem „Holocaust ve vzdělávání“. Program složený z přednášek a workshopů vedených lektory z Čech, Izraele, Německa, Polska, Slovenska, Velké Británie a Nizozemska doplnila večerní představení dětské opery „Brundibár“ v nastudování Dismanova rozhlasového dětského souboru a provedení pásma studentů ze Znojma inspirovaného osudy nejmladších terezínských vězňů.

Prosinec

15.–18. 12.

- Proběhl jubilejní desátý společný seminář českých a německých pedagogů, které každoročně pořádá Památník Terezín spolu s Ministerstvem školství, mládeže a sportu spolkové země Braniborsko (Německo).

17. 12.

- Vyšlo první číslo „Zpravodaje“. Vzdělávací a informační bulletin, který bude vydáván čtvrtletně za podpory Domu Anny Frankové v Amsterdamu. Je určen pro učitele, studenty a žáky, jakož i zájemce o historii Terezína a nacistické okupace. Jeho rubriky budou přibližovat jak historii spjatou s tragickým obdobím 2. světové války, tak i současnou činnost Památníku Terezín a jeho další plány.

Sestavila Ilona Smékalová

TEREZÍNSKÁ BIBLIOGRAFIE 2002

Použité zkratky:

RCH	Roš Chodeš
NO	Národní osvobození
TL	Terezínské listy
TSD	Terezínské studie a dokumenty
TStD	Theresienstädter Studien und Dokumente
ZTi	Zpravodaj Terezínské iniciativy

Sborníky:

Terezínské studie a dokumenty 2002

Éditoři: Jaroslava Mílotová, Eva Lorencová a Institut Terezínské iniciativy. Praha, Academia 2002, s. 376.

Theresienstädter Studien und Dokumente 2002

Herausgeber: Jaroslava Mílotová, Ulf Rathgeber, Gabriela Kalinová und Theresienstädter Initiative. Praha, Academia 2002, s. 376.

Arnošt Lustig. Rozhovor s Arnoštem Lustigem

Vedla Radka Prechalová. In: Instinkt, Praha 26. 9. 2002, s. 16–19.

Art against death. Permanent exhibitions of the Terezin Memorial in the former Magdeburg Barracks.

Publish. Terezin Memorial, Praha, Oswald 2002, 256 s.

Bartek Robert

Jeden z nás. Mgr. Jiří Steiner. In: ZTi 23/2002, s. 13.

Benz Wolfgang

Vnuceně iluze. Úvahy o vnímání a přijímání ghetta Terezín. In: TSD 2002, s. 39–48. Erzwungene Illusionen. Überlegungen zur Wahrnehmung und Rezeption des Ghettos Theresienstadt. In: TStD 2002, s. 45–56.

Blodig Vojtěch

Holocaust and Justice. In: Lessons and Legacies V. Edited by Ronald Smelser Evanton, Illinois, Northwestern University Press 2002, s. 331–339.

Muzeum v Osvětimi. Po deseti letech konečně nová česká a slovenská expozice. In: RCH 7/2002, s. 6–7.

Nová expozice Muzea ghetta v Terezíně. In: TL 30/2002, s. 9–30.

Terezín – 220 let historie města. In: Kde je domov. Praha, Státní ústřední archiv 2002, s. 29–34.

Bondyová Ruth

Mínulost neuplynula. Vliv terezínského ghetta na život jeho bývalých vězňů. In: TSD 2002, s. 49–62.

Die Vergangenheit ist Unvergangen. Der Einfluss des Theresienstädter Ghettos auf das Leben seiner ehemaligen Häftlinge. In: TStD 2002, s. 57–74.

Desnos Robert

Nedopitá láhev. Praha, Concordia 2002, 208 s.

Fedorovič Tomáš

Terezínský lagerkommandant Siegfried Seidl. In: TSD 2002, s. 113–144.

Feuss Axel

Das Theresienstadt Konvolut. Hamburg, Dölling und Galitz, 2002.

Franc Miroslav

Židé z Roudnice nad Labem za druhé světové války. In: TL 30/2002, s. 31–43.

Gilk Erik

Poslední roky Karla Poláčka. In: Tvar, Praha 13.6.2002, s. 16–17.

Grozdanovičová Doris

Brundibár v Duryňsku. In: ZTi 23/2002, s. 10–11.

- Gruntorád Jan** Terezín po povodni. In: NO 21/2002, s. 1 a 2.
- Hájková Alena** Příběh autora knoflíkové pošty. In: TL 30/2002, s. 82–97.
Příběh Karla Körpera. In: TSD 2002, s. 262–282.
Říkali mu Jany. Medailonky vězňů. In: TL 30/2002, s. 109–116.
Die Lebensgeschichte Karel Körper. In: TSD 2002, s. 272–299.
- Hájková Anna** Židé z Nizozemí a Terezína. In: TSD 2002, s. 145–202.
Die Juden aus den Niederlanden in Theresienstadt. In: TSD 2002, s. 135–201.
- Herskovits–Gutman Ruth** Auswanderung vorläufig nicht möglich. Die Geschichte der Familie Herskovits aus Hannover. Göttingen, Wallstein 2002, s. 288.
- Honzák Radek** Laura Bushová položila věnec v Terezíně. In: Lidové noviny, Praha 20. 5. 2002, s. 1 a 6.
- Hradská Katarína** Nemecký poradca a riešenie židovskej otázky na Slovensku. In: TSD 2002, s. 283–298.
Der deutsche Berater und die „Lösung der Judenfrage“ in der Slowakei. In: TSD 2002, s. 300–317.
- Jsou i jiné statečnosti** **Rozhovor s Ruth Bondyovou** přípr. Alice Marxová. In: RCH 6/2002, s. 6, 7 a 15.
- Kamenec Ivan** Neúspěšné pokusy o obnovení deportací slovenských židů. In: TSD 2002, s. 299–315.
Die Erfolgrlosen Versuche zur Wiederaufnahme der Deportationen der slowakischen Juden. In: TSD 2002, s. 318–337.
- Karel Poláček a divadlo** Editor: J. Tydlitát. Boskovice, Albert 2002, s. 320.
- Karel Poláček a film** Editor: J. Tydlitát. Boskovice, Albert 2002.
- Karel Poláček a pátečníci – IV.** Boskovice, Albert 2002.
- Kárný Miroslav** Sedm měsíců v Kauferingu. In: TSD 2002, s. 13–21.
Sieben Monate in Kaufering. In: TSD 2002, s. 13–24.
Židovská rada v Zamosci. In: TSD 2002, s. 219–240.
Der Judenrat in Zamosc. In: TSD 2002, s. 221–245.
Život mezi úzkostí a nadějí. Praha, Paseka 2002.
- Kopciowski Adam** Terezínská tryzna. In: RCH 6/2002, s. 17.
- Kosta Jiří** **Kraus Tomáš** **Kreslete podle svého dechu. Rozhovor s Lenou Makarovou** přípr. Miluše Zadražilová. In: Literární noviny, Praha 29. 7. 2002.
- Krůta Václav** Zrádce a denunciant Augustin Pšeučil. In: TL 30/2002, s. 65–81.
- Kryl Miroslav** Ke vzniku románu Jiřího Weila Na střeše je Mendelssohn. In: TSD 2002, s. 348–362.
- Kultura proti smrti. Stálé expozice Památníku Terezín umístěné v bývalých Magdeburských kasárnách.**
Vydal: Památník Terezín, Praha, Oswald 2002, s. 256
- Kultur gegen den Tod. Dauerausstellungen der Gedenkstätte Theresienstadt in der ehemaligen Magdeburger Kaserne.**
Herausgeber: Gedenkstätte Theresienstadt, Praha, Oswald 2002, s. 256.
- Lahav Jehuda** Izraelec bere do kosmu kresbu českého chlapce. In: Lidové noviny, Praha, 14. 6. 2002, s. 1 a 9.
- Lorencová Anna** Opožděná svatební cesta. In: ZTi 11/2002, s. 9.
- Luke Tom** Ota Nesvadba – Spravedlivý mezi národy. In: ZTi 11/2002, s. 8–9.
- Lustig Arnošt** Dešitivě poledne. Praha, Adonai 2002, s. 377.
Tma a světlo světa (Můj známý Víří Feld). Praha, Eminent 2002, s. 208.
3 x 18 (portréty a postřehy). Praha, HAK 2002, s. 392.
- Mahon Margery Mc** Visit to Terezín/Theresienstadt. In: Euroclio, Bulletin Nr. 17/2002, s. 25–27.
- Makarova Elena – Sergei Makarov – Victor Kuperman.** Univerzita přežití. Osvětová a kulturní činnost v terezínském ghettu 1941–1945. Praha, G+G 2002, 216 s.

- Marxová Alice** Místa, která mluví. Památník Terezín 1991–2001. In: RCH 1/2002, s. 8, 9 a 17.
- Mikulášek Alexej** Literatura s hvězdou Davidovou – II. Praha, Votobia 2002.
- Milotová Jaroslava** K historii Neurathova nařízení o židovském majetku. In: TSD 2002, s. 63–94.
Zur Geschichte der Verordnung Konstantin von Neuraths über das jüdische Vermögen. In: TStD 2002, s. 75–115.
- Miroslav Kárný (1919–2001) a Výběrová bibliografie prací Miroslava Kárného 1971–2001.** In: TSD 2002, s. 23–38.
In: TStD 2002, s. 25–44.
- Motl Stanislav** Kdo byl Petr Ginz? In: Reflex, Praha 18. 6. 2002, s. 10 a 11.
Odešel muž, který usvědčil Antona Mallotha. In: NO 23/2002, s. 6.
- Munk Jan** Památník Terezín na konci léta 2002. In: RCH 10/2002, s. 14.
- Muž, který zvedá hudbu z prachu. Rozhovor s Davidem Blochem.** Přípr. Naďa Klevisová. In: Hospodářské noviny, Praha 30. 8. 2002, s. 4–8.
- Nacistický plán.** Kamenitá cesta k vyhlazení. Od dopisovatele. In: TSD 2002, s. 320–323.
- Naše generace na to nebyla připravena. Rozhovor s Ruth Bondy o Edelsteinově boji s časem.** Přípr. Alice Marxová. In: Respekt, Praha 9. 12. 2002.
- Nazi–Plan. Ein steiniger Weg in die Vernichtung. Vom Korrespondent.** In: TStD 2002, s. 341–346.
- Nebylo to nic fajnšmekrovýho. Rozhovor s terezínským kuchařem Edgarem Krásou.** Přípr. Arno Pařík a Alice Marxová. In: RCH 12/2002, s. 6–7.
- Němeček Jan** Československý londýnský politický exil a židovská otázka. In: TSD 2002, s. 324–340.
Das Tschechoslowakische politische Exil in London und die „Jüdische Frage“. In: TStD 2002, s. 347–366.
- Nodl Martin** Umění a věda v terezínském ghettu. In: Literární noviny 31/2002, s. 8.
- Osers Jan** Přítel Jiří Kosta. In: TSD 2002, s. 34–347.
Židovský osud. In: RCH 4/2002, s. 7.
- Pěkný Tomáš** Příběh Fredyho Hirsche. In: RCH 3/2002, s. 15.
Viktoru Fischlovi je devadesát. In: RCH 6/2002, s. 8.
- Pilátová Agáta** Jména z pamětní desky (pan František Makovský). In: Týdeník Rozhlas, Praha 25. 3. 2002.
- Piper Franciszek** Vyhlazení polských Židů jako součást procesu germanizace polského území a etapa celkového vyhlazení židovského obyvatelstva Evropy. In: TL 30/2002, s. 44–64.
- Podlešák Jan** Synagoga v Českých Budějovicích. Osud jedné svatyně. In: TL 30/2002, s. 98–108.
- Poučení? Žádné není!** Terezínské téma očima izraelské spisovatelky Ruth Bondy. Rozhovor vedla Marie Homolová. In: Lidové noviny, Praha 27. 7. 2002.
- Prachař František** Smrt pro bestii. Zapomenutá fotoreportáž z popravy sadistického velitele Malé pevnosti Terezín. In: Blesk, Praha 9. 6. 2002, s. 30–31.
- Pravda Rudolf** Popadnout život za pačesy! (O Karlu Fleischmannovi). In: Česko-budějovické listy, 23. 2. 2002.
- Procházková Milena** Kdo vlastně byl MUDr. Kurt Toman. In: ZT1 11/2002, s. 14.
- Příbyl Lukáš** Příběh útěku As 232 a As 233 ze Zamosce. In: TSD 2002, s. 246–261.
Die Geschichte der Flucht von „As 232“ und „233“ aus Zamosce. In: TStD 2002, s. 252–272.
- Psaní je pro mě cestou do pekla. Rozhovor s Hugo Pavlem.** Vedl Radek Gális. In: Večerník, Praha 29. 3. 2002.
- Rothkirchenová Livie** Na okraj první autentické zprávy o začátku vyhlazování evropských Židů. In: TSD 2002, s. 316–319.
Zur Ersten Authentischen Nachricht über den Beginn der Vernichtung der europäischen Juden. In: TStD 2002, s. 338–340.

- Schmid Daniel C. Ztracený chmel a slad? K arizaci židovských sladoven v Protektorátu Čechy a Morava. In: TSD 2002, s. 95–112.
Hoffen und Malz verloren? Zur „Arisierung“ der jüdische Vermögen. In: TStD 2002, s. 75–115.
- Stránský Pavel Dva, vlastně tři střípky. Z mozaiky drobných příběhů při přednáškách o holocaustu v různých zemích. In: ZTi 11/2002, s. 6–7.
- Stuna Jan Významná výstava. In: TL 30/2002, s. 158–161.
- Svědectví Jaroslava Černého (Mořice Mittelmanna) o Mieczyslawu Garfinkelovi. In: TSD 2002, s. 241–245.
- Šebek Jaroslav Muž, který z protektorátu poslal na 26 000 radiodepeší. Příběh Vladimíra Krajiny. In: Lidové noviny, Praha 21, 3. 2002.
- Šikula David Terezín mohl zůstat suchým ostrovem. In: Deník Litoměřicka 6. 9. 2002, s. 18.
- Šiška Miroslav Fredy Hirsch si vytáhl kratší sirku. In: Právo, Praha, 20. 4. 2002, s. 12.
- Špačková Renata Projekt Prázdná místa. Zprávy a recenze. In: TL 30/2002, s. 148–157.
- Šrámková Jarmila Sbohem, Vávo. In: Divadelní noviny, Praha, 16. 4. 2002.
- Štulcová Naďa Rok 2001 a činnost Vzdělávacího oddělení Památníku Terezín. In: TL 30/2002, s. 117–147.
- Švédová Pavla Čech Mayer usvědčil esesmana z vraždy. In: TSD 2002, s. 241–245.
- Tsur Jakov Schwarzheide, pobočný tábor koncentračního tábora Sachsenhausen. In: TSD 2002, s. 203–218.
Schwarzheide-Aussenlager des KZ-Lagers Sachsenhausen. In: TStD 2002, s. 202–220.
- Věra Munková (14. 4. 1920–27. 4. 2002). Sepsal Efraim Karol Sidon. In: RCH 6/2002, s. 16.
- Vorel Lubor Kdo je chlapec na snímku? In: Právo, Praha 16. 3. 2002, s. 13.
- Weikert Petr Památníku Terezín svítá na lepší časy, plně se ale bude vzpamatovávat roky. In: Deník Litoměřicka, 24. 10. 2002, s. 17.
- Wieder ganz von vorne anfangen Terezín/Theresienstadt In: Hahnenschrei – Zeitschrift der ESG Passau: Wintersemester 02/03, s. 14–15.
- Zeugnis Jaroslav Černýs (Mořic Mittelmann) über Mieczyslaw Garfinkel. In: TStD 2002, s. 246–251.
- Židovská ročenka 2001–2002/5762. Sest. A. Marxová, J. Daniček a T. Pěkný. Praha, Židovská obec 2002, s. 160.

Připravila Marie Poljaková

TEREZÍNSKÉ LISTY

SBORNÍK PAMÁTNÍKU TEREZÍN

Řídí redakční rada ve složení doc. PhDr. Vojtěch Blodig, CSc.;
PhDr. Jiří Gebhart, CSc.; PhDr. Alena Hájková; Mgr. Ludmila Chládková;
doc. PhDr. Miroslav Kryl, CSc.; Miroslava Langhamerová-Benešová;
PhDr. Jan Munk, CSc. a PhDr. Jan Stříbrný.

Grafická úprava: Petr Osvald s použitím obálky Milana Janáčka.

Překlad resumé: Vladimíra Ráftlová (do angličtiny)
a Petr Uxa (do němčiny).

Autoři fotografií: ak. arch. Václav Hejna; PhDr. Jan Munk, CSc.;

Jana Nováková; Mgr. Naďa Štulcová.

Odpovědný redaktor: Miroslava Langhamerová-Benešová.

Pro Památník Terezín vydala v roce 2003

Helena Osvaldová, Nakladatelství OSWALD, Praha.

Sazba a litografie TÝPO JP, s. r. o.

Náklad 600 kusů.

ISBN 80-85433-87-7

© Památník Terezín, 2003

ného povrchu vzájemně kombinuje a pokouší jejich technické možnosti. V době plného tvůrčího rozvinu jistě zamrzí, že absence uměleckého vzdělání může autorovi v roce 1981 přinést zamítnutí jeho přihlášky do Svazu výtvarných umělců. V 90. letech se Jiří Smetana vrací do rodného kraje, usazuje se v Litoměřicích a pokračuje v sochařské práci. Z posmrtné přehlídky Památník Terezín zakoupil do svých sbírek dvě tušové kresby *Zápasů* z 60. let, reflektující válečné zážitky.

Ivana Panochová

ПАМ'ЯТНИК ТЕРЕЗІН
TEREZÍN MEMORIAL
ПАМ'ЯТНИК ТЕРЕЗИН
GEDENKSTÄTTE THERESIENSTADT

TEREZÍNSKÉ LISTY 31/2003